

**VERGİ BİLİNCİ VE VERGİ AHLAKI OLUŞUMUNDA
MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ ROLÜ: ADANA İLİ
ÖRNEĞİ**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Maliye Anabilim Dalı
Maliye Bilim Dalı**

Baki YEGEN

Danışman: Doç. Dr. İbrahim ORGAN

**Haziran 2013
DENİZLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Maliye Anabilim Dalı Maliye Bilim Dalı öğrencisi Baki YEGEN tarafından Doç. Dr. İbrahim ORGAN yönetiminde hazırlanan "Vergi Bilinci ve Vergi Ahlakı Olupamında Muhasebe Meslek Mensuplarının Rolü: Adana İli Örneği" başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 11/06/2013 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Zeki P. ORGAN
Jüri Başkanı

Jüri Üyesi
Doç. Dr. İbrahim ORGAN

Jüri Üyesi
Yrd. Doç. Dr. Emre ERGENGÖZ

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 02/08/2013 tarih ve 11/22 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Turhan KAÇAR
Enstitü Müdürü

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Baki YEGEN

ÖZET

VERGİ BİLİNCİ VE VERGİ AHLAKI OLUŞUMUNDA MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ ROLÜ: ADANA İLİ ÖRNEĞİ

Yegen, Baki
Yüksek Lisans Tezi
Maliye ABD
Yüksek Lisans Programı
Tez Yöneticisi: Doç. Dr. İbrahim ORGAN

Haziran 2013, 185 Sayfa

Muhasebe meslek mensuplarının mükelleflerin vergisel davranışları üzerindeki etkilerinden yola çıkılarak hazırlanan bu çalışmanın birinci bölümünde vergi bilinci ve vergi ahlakı kavramlarıyla ilgili teorik bilgilere yer verilmiştir. Bu amaçla vergi bilinci ve vergi ahlakının diğer kavramlarla olan ilişkisine ve vergi bilinci ve vergi ahlakını etkileyen bireysel ve çevresel faktörlere değinilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ülkemizde ve dünyada vergi bilinci ve vergi ahlakı ile ilgili yapılmış çalışmaların yanı sıra ülkemizde muhasebe meslek mensupları ile ilgili yapılmış çalışmalara da yer verilmiş ve bölüm sonunda bölümle ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde muhasebe meslek mensuplarının mükellef davranışları üzerindeki etkileri, Adana ilinde yapılan alan araştırması neticesinde elde edilen bulgular ışığında incelenmiş ve ilk olarak demografik faktörlere ait bulgulara yer verilmiştir. Demografik değişkenlerin verilen cevaplar üzerindeki olası etkileri tek örnek T- testi, Tek Faktörlü Varyans Analizi (One-Way ANOVA) ve Basit Regresyon Analizi yardımıyla incelenmiş ve demografik faktörlerin muhasebe meslek mensuplarının davranışları üzerinde istatistiksel olarak etkili olmadıkları bulunmuştur. Daha sonra tutum ve davranışlara ait bulgulara yer verilmiş ve muhasebe meslek mensuplarının mükelleflerin vergiye karşı takındıkları tutum ve davranışlara yön veren vergi bilinci ve vergi ahlakı kavramları üzerinde etkili oldukları bulunmuştur. Fakat söz konusu etkinin yönü hakkında katılımcılar tarafından olumlu ve olumsuz olmak üzere çelişkili cevaplar verildiği için net bir çıkarım yapılamamıştır. Çalışmanın sonuç ve öneriler kısmında ise bir bütün olarak tez çalışması teorik bilgiler ve alan araştırmasından elde edilen bulgularla birlikte değerlendirilmiş ve meslek mensuplarının vergi bilinç ve vergi ahlaklarını dolayısıyla da mükelleflerin vergi bilinç ve vergi ahlaklarını artırmaya yönelik çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Vergi bilinci, vergi ahlakı, mükellef davranışları, muhasebe meslek mensuplarının etkileri.

ABSTRACT

THE ROLE OF PROFESSIONAL ACCOUNTANTS IN THE FORMATION OF TAX AWARENESS AND TAX MORALE: A CASE STUDY IN ADANA

Yegen, Baki
Master Thesis
Public Finance Department
Master Programme
Adviser of Thesis: Assoc. Prof. Dr. İbrahim ORGAN

June 2013, 185 Pages

In this study that was prepared on the basis of effects of the professional accountants on the tax behavior of taxpayers, in the first part given theoretical informations about tax awareness and tax morale. For this purpose, mentioned the relationship tax awareness and tax morale with other concepts and mentioned individual and environmental factors that affect the tax awareness and tax morale. In the second part of study included studies which are in our country and around the world about the tax awareness and tax morale. Also included studies which have been made regarding about the professional accountants in our country. And at the end of partition conducted an overall assessment related to the partition. In the third part of study effects of the professional accountants on the behavior of taxpayers examined with the result of field research in Adana. In the first place given the findings of the demographic factors. The possible effects of demographic variables on the responses analyzed with the help of *one-sample t test, one-factor analysis of variance (One-Way ANOVA) and simple regression analysis*. *The demographic factors were found not to be statistically effective on the behavior of professional accountants. Later in study, the findings of the attitudes and behavior was given and the members of the accounting profession was found to be effective on the concepts of tax awareness and tax morale that shape attitudes and behaviors of taxpayers toward tax. But about the direction of impact not be made a clear inference. Because conflicting answers which were given by participants, both positive and negative. In the part of conclusions and recommendations thesis was assessed as a whole with the theoretical knowledge and the findings of the survey and solution suggestions were offered intended for increasing tax awareness and tax morale of professional accountants, also indirectly intended for increasing tax awareness and tax morale of taxpayers too.*

Keywords: Tax awareness, tax morale, taxpayer behavior, the effects of professional accountants.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xi
TABLolar DİZİNİ.....	xii
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xiii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

VERGİ BİLİNCİNİN VE VERGİ AHLAKININ TEORİK TEMELLERİ

1.1. TANIM.....	3
1.1.1. Ahlak ve Vergi Ahlakı.....	4
1.1.2. Vergi Bilinci.....	5
1.2. VERGİ BİLİNCİ VE VERGİ AHLAKININ ÖNEMİ.....	7
1.3. VERGİ BİLİNCİ VE VERGİ AHLAKININ DİĞER KAVRAMLARLA İLİŞKİSİ.....	8
1.3.1. Vergi uyumu.....	9
1.3.1.1. Vergi Uyum Modelleri.....	12
1.3.2. Mali Sosyoloji.....	14
1.3.3. Mali Psikoloji ve Vergi Psikolojisi.....	16
1.3.4. Kayıt Dışı Ekonomi.....	18
1.3.5. Vergi Kültürü.....	20
1.4. VERGİ BİLİNCİ VE VERGİ AHLAKINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....	21
1.4.1. Bireysel Faktörler.....	22
1.4.1.1. Sübjektif vergi yükü.....	22
1.4.1.2. Diğer Mükelleflerin Tutumları.....	24
1.4.1.3. Sosyo-Kültürel Faktörler.....	25
1.4.1.3.1. Devlete Duyulan Bağlılık ve Güven.....	25
1.4.1.3.2. Siyasal İktidara Karşı Bakış Açısı.....	28
1.4.1.3.3. Dini İnanç.....	31
1.4.1.4. Sosyal ve Demografik Faktörler.....	32
1.4.1.4.1. Yaş.....	33
1.4.1.4.2. Cinsiyet.....	34
1.4.1.4.3. Aile Ölçeği ve Medeni Durum.....	35
1.4.1.4.4. Eğitim Düzeyi.....	37
1.4.1.5. İrsal Özellikler.....	38
1.4.1.6. Yükümlünün Mesleği.....	39
1.4.1.7. Mükelleflerin Kamu Harcamaları Üzerindeki Düşünceleri.....	40
1.4.2. Çevresel Faktörler.....	42
1.4.2.1. Vergi Afları.....	42
1.4.2.2. Vergi Sisteminin Karmaşıklığı ve Mevzuatın Sık Sık Değiştirilmesi.....	44
1.4.2.3. Vergi İdaresinin Etkinliği.....	45
1.4.2.4. Vergi Denetimlerinin Etkinliği.....	46
1.4.2.5. Vergi oranları.....	47

1.4.2.6. Muhasebe Meslek Mensuplarının Etkisi.....	49
--	----

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE VE DÜNYADA VERGİ BİLİNCİ VE VERGİ AHLAKI

2.1. VERGİ BİLİNCİ VE VERGİ AHLAKI KAVRAMLARI KONUSUNDA DAHA ÖNCE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR.....	57
2.1.1. Yerli Çalışmalar.....	57
2.1.1.1. Ülkemizde Vergi Bilinci Konusunda Yapılan Ampirik Çalışmalar.....	57
2.1.1.1.1. Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tutum ve Davranışları Araştırması.....	58
2.1.1.1.2. Türkiye'de Vergi Bilinci İstanbul Araştırması.....	61
2.1.1.2. Ülkemizde Vergi Ahlakı Konusunda Yapılan Ampirik Çalışmalar..	65
2.1.1.2.1. Türkiye'de Mükelleflerin Vergiye Bakışı.....	65
2.1.1.2.2. Türk Vergi Mükelleflerinde Vergi Ahlakı Ege Bölgesi Alan Araştırması.....	71
2.1.1.3. Muhasebe Meslek Mensupları İle İlgili Ülkemizde Yapılmış Çalışmalar	75
2.1.1.3.1. Muhasebeci ve Mükellef Perspektifinden Muhasebe Mesleği: Denizli'de Bir Alan Araştırması.....	75
2.1.1.3.2. Muhasebe Meslek Mensuplarında Etik: Ankara'da Muhasebeciler Üzerine Araştırma.....	79
2.1.1.3.3. Türkiye'de Muhasebe Meslek Etiğine Yönelik Düzenlemeler ve Meslek Mensupları Tarafından Algılanması Üzerine Bir Alan Araştırması.....	82
2.1.1.3.4. Muhasebe Mesleğinde Meslek Etiği ve Kayseri İl Merkezinde Bir Uygulama.....	87
2.1.2. Yabancı Çalışmalar.....	91
2.1.2.1. Asya Ülkelerinde Vergi Ahlakı.....	92
2.1.2.2. Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'da Vergi Ahlakı.....	93
2.1.2.3. Avustralya'da Vergi Ahlakı: Belirleyenleri ve Zamanla Değiştirenleri (OECD Ülkeleri Karşılaştırması).....	96
2.1.2.4. Geçişten Önce, Geçiş Esnasında ve Geçiş Sonrasında Rusların Vergi Ödemeye Karşı Tutumları.....	99
2.1.2.5. Latin Amerika ve Karayip Ülkelerinde Güven ve Vergi Ahlakı.....	101
2.2. VERGİ BİLİNCİ VE VERGİ AHLAKI KONUSUNDA YAPILAN ÇALIŞMALAR İLE İLGİLİ GENEL DEĞERLENDİRME.....	105

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VERGİ BİLİNCİ VE VERGİ AHLAKI OLUŞUMUNDA MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ ROLÜ: ADANA İLİ ÖRNEĞİ

3.1. MUHASEBE MESLEĞİ.....	117
3.2. MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ VERGİSEL SORUMLULUKLARI.....	119
3.3. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	120
3.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	121
3.5. ANA KÜTLENİN VE ÖRNEKLEMİN BELİRLENMESİ.....	121

3.6. ANKET TEKNİĞİ VE ANKET ÇALIŞMASINA YÖNELİK BİLGİLER.....	122
3.7. ADANA İLİ ALAN ARAŞTIRMASI.....	124
3.7.1. Araştırmanın Bulguları.....	124
3.7.1.1. Demografik Faktörlere Ait Bulgular.....	124
3.7.1.2. Güvenirlilik ve Geçerlilik Analizleri.....	128
3.7.1.3. Tutum ve Davranışlara Ait Bulgular.....	132
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	156
KAYNAKLAR.....	175
Ek-1 Anket Formu.....	184
ÖZGEÇMİŞ.....	185

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa
Şekil 1. Mükellef Davranışları Yönünden Oran-Tutum Analizi	48
Şekil 2. Vergileme Alanındaki İlişkiler Döngüsü.....	50
Şekil 3. Yükümlülerin Vergi Kanunlarındaki Değişiklikleri Takip Etmelerine Yardımcı Olan Faktörler	59
Şekil 4. İspanya ve ABD’de Vergi Ahlakı.....	94
Şekil 5. ABD ve Avrupa’da Vergi Ahlakı.....	95
Şekil 6. Yıllar İtibariyle Rusya’da Vergi Ahlakı.....	100
Şekil 7. Katılımcıların Unvanlara Göre Dağılımları.....	125
Şekil 8. Katılımcıların Cinsiyetlere Göre Dağılımları.....	126
Şekil 9. Katılımcıların Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımları.....	126

TABLOLAR DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 1. İller Bazında 2011 Genel Seçim Oy Oranları ve 2012 Tahsilât Yüzdeleri.....	27
Tablo 2. Likert Ölçeği.....	66
Tablo 3. Meslek Mensuplarının Muhasebe Meslek Etiği Hakkındaki Düşünceleri.....	83
Tablo 4. WVS 1981, 1990 ve 1995 Yıllarına Göre OECD Ülkeleri Arasındaki Vergi Ahlakı Düzeyleri.....	98
Tablo 5. Latin Amerika ve Karayip Ülkelerinde Vergi Ahlakı.....	102
Tablo 6. Latin Amerika ve Karayip Ülkelerinde Vergi Ahlakının, Değişkenleri ile Olan İlişkisi.....	104
Tablo 7. Katılımcıların Unvanlara Göre Dağılımları	124
Tablo 8. Katılımcıların Cinsiyetlere Göre Dağılımları	125
Tablo 9. Katılımcıların Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımları	126
Tablo 10. Yaş, Deneyim Süresi ve Mükellef Sayısı Değişkenlerinin Temel Betimleyici İstatistikleri.....	127
Tablo 11. Kaiser Meyer Olkin (KMO) ve Barlett Değerleri.....	129
Tablo 12. Ölçeklerin Tanımlayıcı İstatistikleri, Güvenirlik ve Geçerlilik Sonuçları...	131
Tablo 13. Vergi vermek önemli bir vatandaşlık görevidir ifadesine verilen cevapların dağılımı.....	133
Tablo 14. Vergi kaçırmak faydalanılan kamu hizmetlerini aksatır ifadesine verilen cevapların dağılımı.....	133
Tablo 15. Vergi bilinci ve vergi ahlakı yüksek olan birey, vergisini eksiksiz ve zamanında öder ifadesine verilen cevapların dağılımı.....	134
Tablo 16. Vergi bilinci ve vergi ahlaki önemli bir gelişmişlik göstergesidir ifadesine verilen cevapların dağılımı.....	134
Tablo 17. Artan vergi bilinci ve vergi ahlakı toplumun vergiye gönüllü uyumunu artırır ifadesine verilen cevapların dağılımı.....	135
Tablo 18. Sıkça çıkarılan mali aflar, aftan faydalanamayan mükelleflerin vergi ahlaklarını azaltır ifadesine verilen cevapların dağılımı.....	136
Tablo 19. Tutulması gereken defter, kayıt ve belgelerin doğruluğu mükellef kadar meslek mensubunun da sorumluluğundadır ifadesine verilen	

cevapların dağılımı.....	137
Tablo 20. Vergi bilinci ve vergi ahlakı üzerinde sadece cezalar ve yakalanma olasılığı değil, aynı zamanda muhasebe meslek mensuplarının tutumları da etkilidir ifadesine verilen cevapların dağılımı.....	138
Tablo 21. Mükellefin vergi bilinci ve vergi ahlakı oluşumunda muhasebe meslek mensuplarının etkisi pozitifdir ifadesine verilen cevapların dağılımı.....	139
Tablo 22. Birlikte çalıştığım mükellefler çoğu zaman ödedikleri vergilerin nasıl harcandıkları konusunda bana fikrimi sorarlar ifadesine verilen cevapların dağılımı.....	140
Tablo 23. Mükellef-mali müşavir çatışması daima vardır ifadesine verilen cevapların dağılımı.....	140
Tablo 24. Mükellefler daha az vergi ödemek için muhasebe meslek mensuplarına baskı yapmaktadırlar ifadesine verilen cevapların dağılımı.....	141
Tablo 25. Birtakım meslek mensupları için müşteri memnuniyeti, yasal hükümlere ve ilkelere göre işlem yapmaktan daha önemlidir ifadesine verilen cevapların dağılımı.....	142
Tablo 26. Bazı meslektaşlarım ekonomik sıkıntı içinde olan mükellefleri için muhasebe kayıtlarında esnek davranmaktadırlar ifadesine verilen cevapların dağılımı.....	143
Tablo 27. Tanıdığım bazı meslek mensupları meslek hayatlarında vergi kaçırma konusunda etik ikilem yaşamaktadır ifadesine verilen cevapların dağılımı.....	144
Tablo 28. Bazı meslek mensupları vergi kaçırma konusunda kimi zaman caydırıcı olmaktan çok teşvik edici olabilmektedirler ifadesine verilen cevapların dağılımı.....	145
Tablo 29. Bazı meslek mensuplarına göre yasal boşlukları mükellef lehine kullanmak normaldir ifadesine verilen cevapların dağılımı.....	145
Tablo 30. Bazı meslek mensupları vergi kaçırmanın mükellefleri suçlamamaktadırlar ifadesine verilen cevapların dağılımı.....	146
Tablo 31. Vergi Bilinci ve Vergi Ahlakına İlişkin Görüşlerin Cinsiyete Göre Karşılaştırılması (t testi sonuçları)	147
Tablo 32. Vergi Bilincinin Arttığı ve Azaldığı Hallere İlişkin Görüşlerin Cinsiyete Göre Karşılaştırılması (t testi sonuçları)	148
Tablo 33. Muhasebe Meslek Mensuplarının Sorumluluk ve Etkilerine İlişkin Görüşlerin Cinsiyete Göre Karşılaştırılması (t testi sonuçları)	148

Tablo 34. Mükellef-mali müşavir İlişkileri İle İlgili Görüşlerin Cinsiyete Göre Karşılaştırılması (t testi sonuçları)	148
Tablo 35. Diğer Muhasebe Meslek Mensuplarına İlişkin Görüşlerin Cinsiyete Göre Karşılaştırılması (t testi sonuçları)	149
Tablo 36. Vergi Bilinci ve Vergi Ahlakına İlişkin Görüşlerin Eğitim Düzeyine Göre Karşılaştırılması (ANOVA testi sonuçları)	149
Tablo 37. Vergi Bilinci ile Vergi Ahlakının Arttığı ve Azaldığı Durumlara İlişkin Görüşlerin Eğitim Düzeyine Göre Karşılaştırılması (ANOVA testi sonuçları)	150
Tablo 38. Muhasebe Meslek Mensuplarının Sorumluluk ve Etkilerine İlişkin Görüşlerin Eğitim Düzeyine Göre Karşılaştırılması (ANOVA testi sonuçları)	150
Tablo 39. Mükellef-mali müşavir İlişkileri İle İlgili Görüşlerin Eğitim Düzeyine Göre Karşılaştırılması (ANOVA testi sonuçları)	151
Tablo 40. Diğer Muhasebe Meslek Mensuplarına İlişkin Görüşlerin Eğitim Düzeyine Göre Karşılaştırılması (ANOVA testi sonuçları)	151
Tablo 41. Basit Regresyon Analizi: Vergi Bilinci ve Vergi Ahlakı.....	152
Tablo 42. Basit Regresyon Analizi: Vergi Bilinci ile Vergi Ahlakının Arttığı ve Azaldığı Durumlar.....	153
Tablo 43. Basit Regresyon Analizi: Muhasebe Meslek Mensuplarının Sorumluluk ve Etkileri.....	153
Tablo 44. Basit Regresyon Analizi: Mükellef-Mali Müşavir İlişkilerine Bakış.....	154
Tablo 45. Basit Regresyon Analizi: Diğer Muhasebe Meslek Mensuplarına Bakış.....	155

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
DSMMMO	Denizli Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası
EVS	Avrupa Değerler Araştırması
GİB	Gelir İdaresi Başkanlığı
ISSP	Uluslararası Sosyal Araştırma Programı
İSMMMO	İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası
KMO	Kaise-Meyer-Olkin Testi
LAK	Latin Amerika ve Karayip
SM	Serbest Muhasebeciler
SMMM	Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler
SPSS	Sosyal Bilimler için İstatistik Paketi
TURMOB	Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği
VUK	Vergi Usul Kanunu
WVS	Dünya Değerler Araştırması
YMM	Yeminli Mali Müşavirler

GİRİŞ

Devletlerin kamu hizmetlerini karşılamak için elde ettikleri en büyük gelir kalemi olan vergilerin mükellefler tarafından düzenli ödenmeleri konusu halen üzerinde çalışılan önemli konulardan birisi olarak geçerliliğini korumaktadır. Çünkü geçmişte olduğu gibi günümüzde de bir takım mükellefler vergi ile ilgili üzerlerine düşen görev ve sorumlulukları eksiksiz ve zamanında yerine getirmelerine rağmen, bir takım mükellefler bu görev ve sorumluluklarını yerine getirmekte ilgisiz davranmaktadırlar. Mükelleflerin vergisel ödevlerini aksatmalarının arkasındaki düşünce daha önceleri yakalanma olasılığı ve ceza oranı ile açıklanmaya çalışılmıştır. Fakat zamanla bu düşüncenin geçerliliğini yitirdiği görülmüştür. Bu yüzden mükellef davranışlarını açıklayabilmek için bu konuda yapılan çalışmaların kapsamı da genişletilmiştir. Son zamanlarda yapılan çalışmalarda mükelleflerin de nihayetinde insan oldukları gerçeği göz önünde bulundurularak, mükelleflerin vergisel davranışları üzerinde etkili olduğu düşünülen sosyo-psikolojik faktörlere yer verildiği görülmektedir.

Daha yüksek vergi bilinci ve vergi ahlakına sahip mükelleflerin daha yüksek vergi uyumu sergiledikleri belirtildiği için mükellef davranışlarına yön veren sosyo-psikolojik faktörlerden daha çok vergi bilinci ve vergi ahlakı kavramları üzerinde durulduğu görülmüştür. Mükelleflerdeki vergi bilinci ve vergi ahlakının ise bireysel ve çevresel olmak üzere pek çok faktörden etkilendiği bulunmuştur (Alm ve Torgler, 2006: 224-244). Çevresel faktörlerden birisi de hiç şüphesiz muhasebe meslek mensuplarının etkileridir. Bilindiği üzere mükelleflerin defterlerini tutan, beyannamelerini düzenleyen ve imzalayan ve aynı zamanda mükelleflere müşavirlik hizmeti gibi hizmetler veren muhasebe meslek mensupları, mükellefleriyle sürekli iletişim halindedirler. Sosyolojinin Referans Grup Teorisine göre ise mükelleflerle iletişim halinde olan muhasebe meslek mensupları, mükelleflerin referans grubunda yer aldıkları için mükelleflerin tutum ve davranışları üzerinde etkili olmaktadır. Bu etki mükellefin vergi ödeme isteği duyması noktasında olabileceği gibi vergi kaçırma isteği duyması noktasında da olabilmektedir. Yani meslek mensupları mükellefleri vergi ödeme konusunda olumlu şekilde yönlendirebilecekleri gibi olumsuz şekilde de yönlendirebilmektedirler.

Mükelleflerin vergiye yaklaşımları üzerinde oldukça önemli bir yere sahip olan muhasebe meslek mensuplarının mükelleflerin vergi bilinci ve vergi ahlakı üzerindeki

etkilerinin araştırıldığı tez çalışmasının birinci bölümünde vergi bilinci ve vergi ahlakı kavramları hakkında tanımlara, söz konusu kavramların diğer kavramlarla olan ilişkilerine ve söz konusu kavramları etkileyen faktörlerle ilgili teorik bilgilere yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise ilk olarak vergi bilinci ve vergi ahlakı konusunda ülkemizde yapılmış ampirik çalışmalara ve bu çalışmalardan elde edilen sonuçlara yer verilmiştir. Bu çalışmalardan sonra ülkemizdeki muhasebe meslek mensuplarının etik davranışlarının araştırıldığı bazı çalışmalara yer verilmiştir. İkinci bölümde yerli çalışmaların incelenmesinden sonra vergi bilinci ve vergi ahlakı konusunda yapılmış yabancı çalışmalar incelenmiştir. Bölüm sonunda ise yerli ve yabancı çalışmalardan elde edilen sonuçlar karşılaştırılarak genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Üçüncü bölümde öncelikle muhasebe mesleği ve muhasebe meslek mensupları ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Daha sonra Adana ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının vergi bilinci, vergi ahlakı ve meslek etiği hakkındaki düşüncelerinin anket tekniği kullanılarak araştırıldığı alan araştırmasına, bu araştırmadan elde edilen bulgulara ve araştırmada kullanılan istatistiksel analizlere yer verilmiştir. Bölüm sonunda ise alan araştırmasından elde edilen sonuçlar, birinci bölümde yer verilen teorik bilgilerle ve ikinci bölümde yer verilen daha önce yapılmış yerli ve yabancı çalışmalardan elde edilen sonuçlarla karşılaştırılarak yorumlanmış ve tespit edilen mevcut sorunlar hakkında çözüm önerileri sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

VERGİ BİLİNCİNİN VE VERGİ AHLAKININ TEORİK TEMELLERİ

1.1. TANIM

Geçmişten günümüze devletlerin üstlenmiş oldukları görev ve sorumluluklar değişmiş, buna bağlı olarak yaptıkları harcama düzeyleri de değişerek artış göstermiştir. Artan gelir ihtiyacı ise çoğu ülkede olduğu gibi devlet gelirlerinin %80-90'lık kısmını kaplayan vergiler tarafından karşılanmaktadır. Vergiler geçmişte mali amaçla toplanırken XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren sadece mali amaçla değil ekonomik ve sosyal hayata müdahale amacı ile de toplanmaya başlanmıştır. Böylelikle vergilere olan önem artmış ve yükümlülerle devlet daha sıkı bir etkileşim içine girmişlerdir. Devletin vatandaşlarına karşı yerine getirmekle yükümlü olduğu görev ve sorumlulukların artması devlet-birey ilişkisini daha da önemli kılarak verginin psikolojik ve sosyolojik yönden ele alınması gerekliliğini ön plana çıkarmıştır. Bu durum ise vergi bilinci ve vergi ahlakı gibi kavramların öneminin artmasına neden olmuştur (Çiçek, 2006: 21). Bu nedenle tez çalışmamızın ilk kısmında öncelikle söz konusu kavramların tanımlarını yapmanın, daha sonra da kavramlara ilişkin detaylı bilgiler vermenin doğru olacağı düşünülerek bu yönde hareket edilmiştir.

1.1.1. Ahlak ve Vergi Ahlakı

Ahlak en basit tanımıyla genellikle olması gereken davranış biçimleri ve kurallar bütünüdür (Marshall, 1999: 211). Daha geniş bir tanıma göre ahlak; kişiler arası ilişkilerde davranışlara ilişkin geçerli (bir grupta, belirli bir zamanda ya da genel olarak geçerli olan, olması istenen) çeşitli değer yargıları sistemleridir (Tepe, 1998: 10). Öte yandan ahlak belirli tür değerler üzerine kurulmuş, kendine özgü bir bilgi türü olarak da düşünülebilir. Bu tür bilginin özelliği insan ve toplum üzerinde bir yaptırım gücünün olmasıdır. Ahlak neyin yasak olduğunu, nelere uyulması gerektiğini bize bildirerek bu anlamda yönelimlerimizi belirler (Ural, 1998: 43).

İnsanların neden vergi ödedikleri son yıllarda üzerinde düşünülen önemli sorulardan birisi olmuştur. Vergilerin sadece kanuna dayalı olarak ödendiği düşüncesi mükelleflerin tutum ve davranışlarını açıklamakta tamamen başarılı olamamıştır. Çünkü vergi denetimleri bu zorlamayı sağlayacak yeterlikte olmamasına rağmen birçok insan vergilerini düzenli olarak ödemektedir. İnsanların vergi ödemelerini sağlayan yasal yaptırımlardan başka faktörler de vardır. Yakalanma riski olmamasına ya da yakalanma riski çok az olmasına rağmen insanların gönüllü bir şekilde vergilerini ödemelerini, yani vergiye gönüllü uyumlarını (tax compliance) açıklayan en önemli husus, vergiye karşı içsel motivasyon şeklinde ifade edilen vergi ahlakı (tax morale) kavramıdır (Tosuner ve Demir, 2007:9).

Vergi ahlakı vergiye ilişkin görev ve sorumlulukların zamanında ve eksiksiz olarak yerine getirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Schmölders, 1976:111). Diğer bir tanıma göre vergi ahlakı mükelleflerin vergi yasalarından doğan yükümlülüklerini gerçeğe uygun bir şekilde yerine getirme konusundaki davranışlarının düzeyidir (Akdoğan,2007:184).

Genel ahlak ve vergi ahlakı kavramlarını karşılaştırsak kavramların her ikisinde de “davranış” ifadesi yer almasına rağmen vergi ahlakı, içinde bulunduğu sosyal ve kültürel özellikler taşımasına ve bağlı olduğu toplumsal sınıfın karakterini taşıdığından dolayı genel ahlak kavramından ayrılır (Çataloluk, 2008: 218). Şöyle ki vergi ahlakı konusunda mükellefler yerine getirmedikleri vergi ile ilgili ödevleri neticesinde yasalarda yer alan yaptırımlar ile karşılaşırken, genel ahlakta böyle bir durumdan söz edilemez, genel ahlaka uygun olmayan bir davranış sergileyen kişi

genellikle toplumca kınanır. Nitekim vergi ahlakı zayıf birisinin vergi kaçırmasından dolayı çoğu bu kişiyi “ahlaksız, vergi kaçırmış!” diye nitelendirmezken genel ahlak konusunda yapılan hatalı bir davranış diğer insanlar tarafından kolayca tepki görebilmektedir. Nitekim Alman maliyeci Schmolders tarafından yapılan bir anket çalışmasında ankete katılan kişilerin %43’ü vergi suçu işleyen kişileri kurnaz bir iş adamına benzetmişler, yani vergi kaçırın kişileri kınamamışlardır (Schmolders, 1976: 108).

Genel ahlak düzeyi yüksek olan bir kişinin vergi ahlakı düzeyinin düşük olabilmesi ise diğer bir farklılıktır. Birey daha önce genel olarak toplum tarafından hoş görülmeyen bir davranışta bulunmasa da vergi ahlakı düşük olduğu için her türlü vergi hilesini olağan kabul edebilir (Gökbunar vd, 2007: 71).

1.1.2. Vergi Bilinci

Vergilemede alacaklı konumunda olan devlet borçlu konumundaki gerçek ya da tüzel kişi mükelleflerden, elde ettikleri gelirlere göre karşılıksız ve zorunlu olarak vergi almakta ve aldığı vergiler ile de kamu harcamaları yapmaktadır. Vergi sisteminin düzenli ve verimli bir şekilde işleminde şüphesiz mükelleflerinin vergiyi nasıl algıladıkları, mevcut vergi sistemine karşı düşünceleri ve vergi ödemeye ne kadar gönüllü oldukları önem arz etmektedir. Bu gönüllülüğü Novadis “İnsan vergilerini sevgilisine bir buket çiçek verdiği gibi ödemelidir.” şeklinde ifade etmiştir (Cansız, 2006: 115-116).

Modern vergi yaklaşımında yer alan ve ülkemizde de şuan uygulanmakta olan beyan usulünde ise mükellefin vergi ödemedeki istekliliği devletin toplamayı planladığı vergi gelirleri açısından oldukça önemlidir. Bilindiği gibi beyan usulüne dayanan vergilerde kişi elde ettiği geliri kendisi beyan edecek yani mükellef vergi karşısındaki durumunu kendisi belirleyecektir. Ülkemizdeki mükellef sayıları, söz konusu mükelleflerin beyannamelerini denetlemekle yükümlü denetim elemanlarının sayıları ve yıllar itibariyle vergi denetim sayıları incelendiğinde beyan usulünün başarısının mükelleflerin vergi bilinçlerine bağlı olduğu sonucu çıkmaktadır (Sürmen, 1992: 26-27). Çünkü ülkemizde vergi denetim elemanlarının sayısı etkin bir vergi denetimi

yapılması için yeterli düzeyde değildir.¹ Denetim elemanlarının sayılarının az olması ise denetim oranının düşük olmasına neden olmaktadır. Şöyle ki geçmiş yıllara ait denetim oranlarının incelendiği farklı çalışmalarda denetim oranı ortalama olarak 2,9 bulunmuştur.² Bu ise ülkemizde geçmiş yıllarda ortalama 100 mükellef arasından sadece 3'ünün denetlenebildiğini göstermiştir. Yani ülkemizde denetim oranı bir hayli düşük seviyededir. Şöyle ki her yıl farklı mükellefin denetleneceği varsayıldığında, bir vergi mükellefi 34,5 yılda bir defa vergi incelemesine tabi tutulabilecektir. Ülkemizdeki vergi denetim oranının düşük olması vergilemeyi olumsuz etkilediği için de bu noktada mükelleflerin sahip oldukları vergi bilinçleri önem arz etmektedir. Çünkü vergi bilincine sahip mükellefler denetlenme ihtimallerinin düşük olduğunu bilmelerine rağmen vergi ile ilgili üzerlerine düşen görev ve sorumluluklarını eksiksiz bir şekilde yerine getirirler. O halde başarılı bir vergilemeden söz etmek istiyorsak temel şart mükellefin vergi bilincinin geliştirilmesi olmalıdır.

Vergi bilinci, kamu hizmetlerinin gerçekleştirilmesi bakımından verginin önemini bilen toplum bireylerinin, vergi ile ilgili ödevlerini yerine getirmedeki istekliliklerinin düzeyidir (Akdoğan, 2007: 1983). Söz konusu isteklilik düzeyi ne kadar yüksek olursa vergilemede amaca o kadar çok yaklaşmış sayılır. Çünkü vergi bilincinin yüksek olduğu toplumlarda vatandaşlar ödedikleri vergilerin kendilerine ne şekilde döneceğinin dolayısıyla ödedikleri vergilerin nerelere harcandıklarını bilirler ve bunun neticesinde üzerlerine düşen vergi ile ilgili yükümlülüklerini kendilerinden beklenildiği gibi ve içlerinden gelerek yerine getirirler.

Vergi yükümlülüğü duygusu vatandaşlık duygusunun gelişmişlik ölçütlerinden birisidir. Bu yüzden vergi yükümlülüğü duygusunun gelişmiş olduğu ülkelerde vatandaş olarak vergi vermenin bilinci, bu duygu ve görev anlayışlarının yeterince gelişmemiş olduğu ülkelere daha yüksektir (Türk, 1999: 124).

---

¹ Gelir İdaresi Başkanlığı'nın verilerine göre 2010 yılına ait vergi denetim kadrolarının doluluk oranı incelendiğinde 3.608 dolu kadro, 5.540 boş kadro olduğu görülmektedir. 2013 yılı verilerinde ise sadece dolu kadro sayısı 4.635 olarak belirtilmiştir. Yani 2010 yılından 2013 yılına kadar 927 kadro doldurabilmiş, 4.631 kadro ise halen doldurulamamıştır.

² İbrahim Organ 2001-2006 yıllarındaki inceleme sonuçlarını kapsayan çalışmasında denetim oranını ortalama olarak 1,9, Murat Koç 2005-2009 yıllarındaki inceleme sonuçlarını kapsayan çalışmasında denetim oranını ortalama olarak 2,7 ve Hande Gez 2000-2009 yıllarındaki inceleme sonuçlarını kapsayan çalışmasında denetim oranını ortalama olarak 4,6 bulmuştur.

1.2. VERGİ BİLİNCİ VE VERGİ AHLAKININ ÖNEMİ

En basit haliyle devlet³ belirli bir insan topluluğu, belirli bir kara parçası ve de egemenlik kavramlarının yan yana gelmeleri neticesinde oluşur. Fakat ortaya çıkan devletin yaşamını sürdürmesi ve çağa ayak uydurması için kamu harcamaları yapması kaçınılmazdır. Yani az ya da çok her devlet kamu harcamaları yapmak zorundadır. Geçmişle kıyaslandığında ise devletlerin vatandaşlarına karşı görev ve sorumlulukları artmıştır. Bu durum da kamu harcamalarını yükselttiği için vatandaşların kamu giderlerine daha çok katılmalarını gerektirmiştir (Ömürbek vd, 2007: 103). Elde ettiği gelirden vergi alınan vatandaş ise vergi yükü olarak da ifade edilebilen bir acı hissetmiştir. Bu acının derecesinin ise kişiden kişiye göre değiştiği gözlemlenmiştir. Bazı mükellefler bu acıyı derinden hissederken bazıları ise yüzeysel olarak hissetmişlerdir. Vergi yükünün farklı hissedilmesinin nedenlerinin araştırılması gerekmektedir. Vergi ile sağlanmak istenen hedeflere ulaşabilmek için, vergilemeye karşı yükümlülerin bakış açılarının iyileştirilmesine ve bununla ilgili genel kabul edilebilecek ahlaki normların geliştirilmesine ihtiyaç duyulacaktır. Bu yüzden de vergi bilinci ve vergi ahlaki kavramları büyük önem taşırlar (Çataloluk, 2008: 214).

Vergi bilinci ve vergi ahlaki kavramları vergi idaresinin üzerine düşen vazifelerini yerine getirmesi açısından da oldukça önemlidir. Vergi bilinci ve vergi ahlakının yüksek olduğu bir toplumda mükellefler vergisel ödevlerini kendiliğinden yerine getirecekleri için idarenin iş yükünün azalmasına yol açacaklardır. İş yükünün azalması vergi toplama maliyetini azaltacak ve vergilendirme sürecinin aksamadan minimum sürede tamamlanmasına sebep olacağı için bu durum idareye daha verimli çalışma olanağı sunacaktır.

Vergileme karşısında mükelleflerin psikolojik tutumlarının ele alınması, vergilemenin fiskal ve ekstra fiskal amaçlarının sağlanması açısından önemlidir. Burada belirtilen tutum, sadece bireysel anlamda ele alınmamaktadır (Hazman, 2009: 54). Referans Grup Teorisine göre bireyler içinde buldukları gruptan yani referans grubu şeklinde ifade edilen kişilerin kendilerine yakın buldukları arkadaşları, meslektaşları, aile fertleri gibi kişilerden ister istemez etkilenirler (Bayraklı vd, 2004: 212, Kızmaz, 2005: 196). Söz konusu etki iyi yönde olabileceği gibi kötü yönde de olabilir. Vergi

³ Bkz: <http://tr.wikipedia.org/wiki/Devlet> E.T:15.02.212

ahlakı ve vergi bilinci açısından düşünürsek kişinin içinde bulunduğu gruptaki insanların vergi ahlak ve vergi bilinç düzeyleri yüksek olduğu takdirde yani vergiye gönüllü uyumlarından söz edilebiliyorsa kişinin de vergiye karşı tutum ve davranışları bu yönde olacaktır. Bunun aksine tam tersi bir durumdan da söz edilebilir. Şöyle ki kişi vergi suçlusu konumundaki kişilerin olduğu bir grupta yer alırsa bu kişilerin vergiye karşı tutum ve davranışlarından etkilenecek, grupta bulunanların da onlar gibi davrandığı zaman kendisini yadırgamayacağını bildiği için kendisi de diğer grup üyeleri gibi hareket ederek vergi suçlusu olacak ve vergileme konusunda idareyi olumsuz bir şekilde etkileyecektir. Bu etki ise devletin en çok gelir elde ettiği kalem olan vergilerde bir azalışa yol açacaktır. Görüldüğü üzere vergi bilinci ve vergi ahlakı kavramları duruma göre verimli bir vergilemeye yol açarken duruma göre de vergi kayıp ve kaçaklarına yol açabilmektedirler.

Vergi bilinci ve vergi ahlakı düzeyi ekonomik açıdan da önemlidir. Makro açıdan vergi bilinç ve vergi ahlak düzeyi düşük olan bir ülkede idare toplamayı düşündüğü vergi miktarı kadar vergi tahsil edemeyecek ve devletin kasasında açığa neden olacaktır. Devlet bu açığı kapatmak için ise özelleştirme yapmak, para basmak, iç ya da dış borçlanma yapmak gibi farklı gelir elde etme yollarına gidecektir. Devletin açığı kapatacağı yolun türüne göre öngörülmeleyen sonuçlarla karşılaşabilmesi muhtemeldir. Örneğin para basması halinde piyasada gereğinden fazla paranın dolaşması enflasyona yol açabilirken, borçlanmaya gitmesi halinde gelecek nesillerin vergi yükünü artırabilecektir. Mikro açıdan konuyu düşündüğümüzde ise gerek gerçek kişi gerekse tüzel kişi vergi mükelleflerinin vergi bilinç ve vergi ahlak düzeylerinin düşük olması vergi bilinç ve vergi ahlak düzeyi görece yüksek olan diğer mükellefler ile aralarında haksız bir rekabet yaratacaktır. Çünkü vergi bilinci ve vergi ahlakı yüksek olan mükellef yükümlülüğünü kanunlarda yer alan şekilde yerine getireceği için mükellefin maliyeti artacak bunun neticesinde de kârı azalacaktır. Kârının azalması ise mükellefin yapacağı yatırım miktarını azaltacak, sonuçta söz konusu firmalar arasında rekabet edebilme anlamında bir fark oluşacak, bu ise piyasayı olumsuz bir şekilde etkileyecektir.

1.3. VERGİ BİLİNCİ VE VERGİ AHLAKININ DİĞER KAVRAMLARLA İLİŞKİSİ

Vergi bilinci ve vergi ahlakı kavramları her ne kadar birey tutum ve davranışlarına göre tanımlansa da bireylerin yan yana gelmeleri toplum kavramını

meydana getirdiği için toplumun vergiye karşı takındığı tavrı etkileyebilir. Toplumun vergiye karşı bakış açısının değişmesi sonucunda buna bağlı olarak hareket eden bir toplum, bu kavramlarla ilişkili olan diğer kavramların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Ayrıca vergi bilinci ve vergi ahlakı kavramlarını birebir içinde barındıran kavramların varlığında da söz etmek mümkündür. Vergi bilinci ve vergi ahlakı kavramlarından detaylı bir şekilde bahsedebilmek için kuşkusuz söz konusu kavramların içinde geçtiği diğer kavramlardan da bahsetmek gereklidir.

1.3.1. Vergi Uyumu

Son yıllarda etkin bir vergileme sistemine sahip olmak adına birtakım teknik düzenlemeler yapılarak sonuca gidilemeyeceği anlaşılmıştır. Bu yüzden yükümlülerin vergiyi algılama biçimleri ve vergi karşısında sergilemiş oldukları tutum ve davranışları inceleyen çalışmaların sayısı da artış göstermiştir. Vergilerin mali ve ekonomik etkilerinin yanında psikolojik etkilerinin de incelenmeye başlanması ile etkin bir vergi sisteminin kurulabilmesi için yükümlülerin vergi uyumlarının yükseltilmesinin gerekliliğinin farkına varılmıştır (İpek ve Kaynar, 2009: 173-174).

Vergi uyumu vergi yasalarının ve vergi idaresinin öngördüğü mükellefiyetlerin doğru zamanda ve tam olarak yerine getirilmesi şeklinde tanımlanabilir. Yabancı literatürde “tax compliance” ve “taxpayer compliance” olarak yer alan vergi uyumu dilimizde tam karşılığı olmamasına rağmen ülkemizde mükelleflerin vergiye uyumu, vergi yasalarına uyum, vergiye gönüllü uyum şekillerinde kullanılmaktadır (Tunçer, 2005: 218).

Kavramsal olarak vergi uyumu duruma göre idari vergi uyumu ve teknik vergi uyumu olmak üzere iki kategoriye ayrılır (Lillemets, 2010: 235);

İdari vergi uyumu denilince akla vergi yükünün zamanında ödenmesi gibi usul kurallarına ve şartlarına bağlı kalabilme gelir. Bu yüzden idari vergi uyumu yasal vergi ilişkisinin zayıf tarafı olan vergiye tabi kişinin, parasal ve parasal olmayan yükümlülüklerini içeren resmi vergi kanunları gerektirir (kayıt zorunluluğu, evrakları saklama zorunluluğu, katılım zorunluluğu, beyanname verme zorunluluğu, hesap tutma zorunluluğu gibi).

Teknik vergi uyumu vergi hukukunda ve doğru muhasebe işlemlerinde ya da gerekli vergi hukukunda kendini gösterir. Şimdiye kadar teknik vergi uyumu ve ekonomik etkilerinin vergi uyumu üzerindeki etkilerini değerlendirilmeye çalışılmıştır. Fakat idari vergi uyumuna ve sosyo-psikolojik faktörlere daha az ilgi gösterilmiştir.

Vergi uyumunun unsurları ise (Biberoğlu, 2006: 28);

- Vergiye tabi gelirin doğru beyanı,
- Gelirden düşülmesine izin verilen gelir düzeltmeleri, yapılan harcamalar, vergi muafiyet ve istisnalarının gerçek değerler ile aynı olması,
- Vergi beyannamesinin zamanında doldurulması,
- Vergi mükellefiyetinin doğru olarak hesaplanması

şeklinde sıralanabilir.

Alm ve Torgler çalışmalarında diğer çalışmalardan farklı olarak vergi uyumunu etkileyen kültürel faktörler ve diğer faktörleri de incelemişlerdir. Onlara göre vergi uyumu adaletin dışında devlet kurumlarına olan güven, vergi mükellefleri ile devlet arasındaki mali değişimin doğası ve bir dizi kişilik özellikleri gibi faktörlerden de etkilenir. Özellikle ülkeler arasında vergiye olan uyum düzeyi ülkelerin kültürlerinin farklı oluşundan dolayı kendi aralarında da farklılaşmaktadır (Alm ve Torgler, 2006: 228-229).

İnsanların bir kısmının vergi kaçırmasına karşın bir kısım insanların neden vergilerini düzenli olarak ödedikleri merak konusu olmuştur. Vergi uyumu gözle görülebilir, açık bir eylemdir. Vergi uyum ya da uyumsuzluğu sadece vergi oranlarının ve yakalanma ihtimalinin bir fonksiyonu değil, kişilerin vergi kaçırma ya da vergi uyumuna olan gönüllülüklerinin de bir fonksiyonudur. Vergi bilinci ve vergi ahlakı yüksek olduğu, yani mükellefiyetlerin öngörülen zamanda ve eksiz bir şekilde yerine getirildiği takdirde buna bağlı olarak vergiye uyum düzeyi de yüksek olacaktır (Torgler, 2007: 64-65).

Vergi uyumunun sağlanmasında mükelleflerin vergi ödeyip ödememe konusunda verecekleri kararlarında vergiye karşı takındıkları tutum ve davranışların çok önemli olduğundan bahsetmiştik. Farklı bir açıdan bakıldığında ise insan davranışının motivasyon türünün diğer sosyal bilimlere özellikle sosyoloji ve psikolojiye uzandığı görülmektedir. Vergi ödemenin de bir tür davranış olduğu düşünülürse, bu davranış üzerinde sosyolojik ve psikolojik faktörlerin belirleyici oldukları kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bireylerin vergiye uyum kararlarını üzerinde bu kadar önemli olan sosyolojik ve psikolojik faktörleri ise şu şekilde sıralayabiliriz (Tunçer, 2002: 113);

- Bireylerin vergi beyanı kararlarını doğrudan etkileyen ahlaki kural ve hassasiyetleri,
- Vergi kanunlarına veya onların uygulanmasına yönelik adalet, tarafsızlık düşüncelerinin, mükelleflerin vergi yükümlülüklerini yerine getirme gönüllükleri üzerindeki etkisi,
- Vergi mükelleflerinin hükümetin harcamaları ve yolsuzlukları hakkındaki değerlendirmelerinin vergi uyumu üzerindeki etkileri.

Yukarıda geçen ahlak, adalet gibi kavramlar incelendiğinde insanların tercihlerini açıklamakta diğer bilim dallarından da faydalanmak gerektiği söylenebilir. Bu düşünceyi destekler nitelikte standart modellerin mükellef davranışlarını açıklamakta yetersiz kalması sonucunda yapılan araştırmalarla insanların içsel ve dışsal faktörler etkisinde kalarak vergi ile ilgili tercihlerini değiştirdikleri gözlenmiştir (Frey, 1992: 162). Buna göre içsel faktörler vergi mükelleflerinin kendi vergi uyum davranışlarını neyin düzenli, kabul edilebilir ya da ahlaklı bir davranış olduğu hakkında kendi hisleri ışığında nasıl yargıladıklarına değinir. Dışsal faktörler ise vergi mükelleflerinin hükümetin sunduğu hizmetler ve aldığı kararlar karşısında kendini nasıl hissettiği konusuna değinir (Torgler, 2004a: 18). Yani içsel faktörler aynen telaffuzunda geçtiği gibi içsel, insanın içinden gelen ve insanın bu yönde hareket etmesini ve dışarıdan herhangi bir baskı görmeden kendi isteğiyle davranmasını sağlayan vergi bilinci ve vergi ahlakı gibi faktörlerdir. Gerçekten de vergi bilinci ve vergi ahlakı gibi kavramlar kişilere dayatma sonucunda edindirilemezler.

İçsel faktörler ile dışsal faktörler arasında zıt bir ilişkinin varlığından söz edilmektedir. Vergi uyumunda içsel faktörler dışlama etkisine sahiptirler. Şöyle ki vergi

uyumsuzluğu için vergi denetim ve cezaları artınca, bireyler dışsal faktörlerin arttığına farkına varırlar, bu ise içsel faktörlerinin azalacağı anlamına gelir, öte yandan dışsal faktörler içsel faktörleri vergiye uyulması için dışlarlar. Bu yüzden sıkı bir vergi politikasının etkisi net bir şekilde görülmeyebilir. İçsel faktörler tam anlamıyla tanınmadığı takdirde, vergi mükellefleri fırsatçı olabilecekleri hissine kapılabilirler (Torgler, 2007: 70). Bu durumda gerek bireysel gerekse toplumca vergiye uyumdan söz edebilmek için uyumu etkileyen unsurlardan içsel faktörlere büyük görev düşmektedir. İçsel faktörlerden olan vergi bilinci ve vergi ahlakı kavramları insanları gönüllü olarak vergi ödemeye yönlendireceği için dışsal faktörlerden biri olan denetleme gibi uygulamalara ihtiyaç duyulmasını azaltacaktır.

1.3.1.1. Vergi Uyum Modelleri

Geçmişte üzerinde pek fazla çalışma yapılmamasına rağmen vergi uyumu günümüzde üzerinde araştırma yapılan konular arasında yerini almıştır. Kuşkusuz bu değişimin nedeni vergilemede insan faktörünün öneminin farkına varılması ve daha önce yapılan çalışmalarda bu eksikliğin göz ardı edilmesidir. İnsanın vergiye olan uyumu başlarda beklenen fayda modeli (expected utility model) ile açıklanmaya çalışılmışken daha sonraları insan davranışları üzerine yoğunlaşarak sosyo-psikolojik yaklaşım modeli (socio-psychological theory) üzerinde durulmuştur.

Beklenen fayda modelinin çıkış noktası yabancı literatürde “homo economicus” şeklinde ifade edilen insandır. Bu insanlar kendi faydalarını maksimize etmeye çalışırlar. Kendi bireysel tercihleri tarafından yönlendirilir ve amaçlarına minimum maliyetlerle ulaşmak isterler. Sabit kurallara uyma taraftarı değillerdir, fakat fırsatçı ve hesapçı şekilde davranırlar (Faber vd, 2002: 324). Vergi suçu faaliyetini resmi bir kuramsal çerçeve ile açıklayan ilk kişi Becker olmuştur. Becker suçluların davranış şekillerinin tıpkı diğer kişiler gibi beklenen faydalarını artırmak olduğunu ileri sürmüştür. Becker’in modelinde bir kişi suç işlemekten beklediği faydanın meşru olarak yapması gerektiği eylemin faydasını aştığı durumda suç işlemeye karar verir. Becker’in çalışması suç ekonomisi üzerine yapılan birçok çalışmaya örnek teşkil etmiştir (Sutinen ve Kuperan, 1999: 175). Bu çalışmalardan kuşkusuz en önemli olanı 1972 yılında Allingham ve Sandmo tarafından yapılan çalışmadır. Allingham ve Sandmo Modeline göre birey vergi beyanı ile ilgili kararını verirken vergi beyanını vermemesi durumunda hemen bir yaptırımla karşılaşmayacağını bildiği için ikilemede kalır. Birey vergi

beyanını vermekle, vermemek ya da olduğundan daha az göstererek verme arasında gidip gelir. Birey düşündükten sonra vergi beyanını eksiz olarak verdiği takdirde elde ettiği gelirin bir kısmının azalmasına yol açacaktır. Bunun tam tersini yapıp vergi beyannamesini vermemesi ya da eksik vermesi durumunda bireyin karşılaşacağı sonuç bireyin denetlenip denetlenmemesine göre değişiklik gösterecektir. Bireyin denetlenmesi durumunda birey beyannamesini vermediği için bir takım cezalarla karşılaşacaktır. Kendisine ceza verildiği için bireyin durumu ilk başta beyanname vermesi halindeki durumundan daha kötü olacaktır. Ama birey denetlenmezse dolayısıyla işlediği suçtan kimsenin haberi olmazsa, birey ilk başta beyannamesini vermeyip ödeyeceği vergiden kurtulduğu için durumu beyannamesini vermiş olacağı durumdan daha iyi olacaktır. Bu durumda bireyin vergi uyumuna karşı vereceği karar denetime bağlı olarak yakalanma ihtimaline ve alacağı cezanın miktarına göre değişecektir (Tosuner ve Demir, 2007: 10-11). Vergi uyumunun karmaşık bir konu olarak ele alınması gereklidir. Mükelleflerin davranışları kamu kurumlarına yönelik eğilim, algılanan vergi adaleti, hâkim sosyal normlar, yakalanma ve cezalandırılma ihtimalleri gibi birçok faktörden etkilenir. Ahlaksal ve sosyolojik faktörler bir kenara bırakıldığı takdirde vergi uyumunun analizi sağlıklı sonuçlar vermeyeceği için Allingham ve Sandmo Modeli bu konuda yeterli değildir (Franzoni, 1999: 52-53). Nitekim yakın zamanda yapılan ampirik çalışmalarda insanların yakalanma ve cezalandırılma olasılıklarının düşük olmasına rağmen vergilerini normal olarak ödedikleri sonucuna varılmıştır. Bu ise insanların Allingham ve Sandmo Modeli'nde tahmin edilenden daha dürüst olduklarını göstermiştir. Graetz ve Wilde (1985), Alm vd. (1992) ve Frey ve Feld (2002) yüksek bir uyumu garanti edecek riskten kaçınma ile gerçekte gözlenenden çok daha düşük bireysel riskten kaçınma arasında büyük bir uçurum olduğunu bulmuşlardır. Ayrıca Alm (1999) ve Torgler (2002) vergi uyumu ile ilgili deneylerinde bireylerin beklenen fayda modelinin tahmin edeceğinden daha yüksek bir gelir düzeyi bildirdiklerini bulmuşlardır (Frey ve Torgler, 2007: 137).

Bireylerin vergiye karşı tutum ve davranışlarını açıklamaya çalışan bir diğer model ise Sosyal Psikoloji Modeli⁴ olarak adlandırılır. Psikoloji ve sosyoloji

---

⁴ Bilimsel çalışmalara bağlı olarak insanların nasıl düşündükleri, duygu ve davranışları, diğer insanlardan nasıl etkilendiklerini kavramsal bir formül ile açıklamaya çalışan psikoloji ve sosyoloji disiplinleri arasında köprü görevi gören psikolojinin alt dalıdır. Sosyal psikoloji kuramları özel konulara odaklanmak yerine küresel ve genel konular üzerine odaklanırlar. Bkz: Mehmet Silah, *Sosyal Psikoloji-Davranış Bilimi*, Sekçin Yayıncılık, Ankara 2005, s. 111.

bilimlerinin ortak ögesi olan insan aynı zamanda vergilemede devletin karşısında muhatap olduğu taraftır. Söz konusu modelde insandan yola çıkılarak psiko-sosyolojik faktörlerin ahlak ve bilinç gibi kavramları içerdiği, bu kavramların da yakalanma riski düşük olduğunda bile mükellefler için çok önemli olduğu gerçeğine vurgu yapılmaktadır. Model caydırıcılık ve cezaların üzerinde durulduğu kadar vergi sistemine karşı değişen insan davranışlarının da üzerinde durulması gereğine dayanmaktadır. Sadece insan davranışları konusunda yapılan vergi uyumu çalışmaları da beklenen fayda yaklaşımı gibi vergi uyumunu açıklamakta yeterli olmamakta, vergiye uyumu etkileyen diğer bütün faktörlerin de çalışmalarda birlikte değerlendirilmeleri gereklidir. Nitekim Trivedi ve Shehata (2005) vergi mükellefleri davranışlarının ekonomik modellere uygun olabileceği gibi, sosyo-psikolojik modellere de uygun olabileceği ya da her iki modelin karışımına da uygun olabileceği sonucuna varmışlardır (Marti vd, 2010: 113).

Buradan çıkan sonuç bireylerin vergiye karşı tutum ve davranışlarını araştıran en önemli çalışmalardan birisi olan Allingham ve Sandmo Modeli'nin bireylerin vergi ile ilgili olan düşüncelerini dolayısıyla vergisel hareketlerini tam olarak net bir şekilde açıklayamadığıdır. Çünkü gerçek hayatta vergi yükümlüsü bireyler sadece yakalanma riskinin büyüklüğü ve ceza miktarının büyüklüğünü göz önünde bulundurup karar vermemektedirler. Söz konusu bireylerin davranışlarını bu iki kavram dışında gerek sosyolojik gerekse psikolojik pek çok kavramın etkilediği, bu alanda yapılan pek çok çalışmada da açıkça ifade edilmiştir.

1.3.2. Mali Sosyoloji

Bir kısım insanların üzerlerine düşen vergi görevlerini yerine getirmelerine rağmen bir kısım insanların üzerlerine düşen bu görevleri neden yerine getirmediikleri merak konusu olmuştur. Daha önceleri sadece ekonomik bir olgu olarak görülen vergi anlayışı zamanla değişerek verginin ekonomik boyutunun dışında sosyolojik boyutunun da olduğu gerçeğini ön plana çıkarmıştır. Bu konu ise mali sosyoloji kavramı ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Mali olaylar, bireylerin psikolojileri üzerinde olumlu ya da olumsuz etkilere yol açarak kitlesel tepki ve eylemlere neden olabilen yani sosyo-psikolojik yönü de olan olaylardır. Bu noktadan hareketle vergiler ve kamu harcamaları gibi mali olayları sosyolojik olarak analiz eden, maliye bilimi ile sosyoloji bilimin etkileşim halinde

olduğu mali sosyoloji disiplini ortaya çıkmıştır (Çelebi, 2012: 1-2). 20. Yüzyılda sosyal bilimlerdeki hızlı gelişmelerle kamu maliyesi, iş ekonomisi, kamu yönetimi, sosyoloji, siyaset ve politika bilimi gibi farklı araştırma programlarının hepsinin yan yana gelmesiyle daha kapsamlı bir ekonomi bilimi oluşmuştur. Bütün bu farklı bilimler arasındaki bağlantılar bir elde toplanırken, diğer elde de hukukun var olması bilimler arası ilişkiye daha da önem kazandırmıştır (Backhaus, 2005: 528).

Maliye politikasının ekonomiyi tam istihdama getirme, ekonomik dalgalanmaları azaltma, adil gelir ve servet dağılımı sağlama gibi amaçlarına ulaşmasında kullandığı araçlardan birisi olan vergilerin bireyler ve toplum üzerinde büyük etkisi vardır. Devlet tarafından uygulanması düşünülen maliye politikasının ekonomik sonuçlarının yanında toplumsal sonuçlarının da olacağı açıktır. Uygulanacak maliye politikasının sosyolojik yönü ele alınmadan uygulanması toplum tarafından bir tepkiyle karşılanabileceği için maliye politikası belirlenirken mali sosyoloji disiplininden faydalanılması gereklidir (Çiçek vd, 2008: 18-19). Devletin uygulayacağı maliye politikaları toplumun vergilere karşı tutumunu ve hatta toplumun gelir dağılımı yapısını dahi değiştirebilir. Örneğin tüketim düzeyinin ve sınıf farklarının çok olduğu, az gelişmiş bir ülkede özel tüketim mallarına uygulanan vergi oranları gözle görülür bir şekilde artırıldığında, bu kişilerin söz konusu malları tüketmek için katlanmak zorunda oldukları tutarlar da artacaktır. Vergi oranı üzerinde yapılan bu artış hâlihazırda bu malları tüketenlerin gelirlerinde belirgin bir azalmaya neden olmasına karşın bu malları tüketmeyenlerin gelir düzeylerinde herhangi bir değişmeye yol açmayacağı için gelir dağılımını iyileştirecektir.

Mali sosyoloji konusuna giren bir diğer alan ise toplumda yer alan bir birey olarak mükellefin diğer bireylerden etkilenmesi hususundadır. Frey ve Torgler (2007) çalışmalarında vergi uyumunda yer alan sosyal şartların ilgisini araştırmışlardır ve vergi mükelleflerinin vergiye uyumunu anlamada diğer vergi mükelleflerinin davranışlarının önemini vurgulamışlardır. Rabin (1998) ve Falk ve Fehr (2002) ise çalışmalarında çoğu vatandaşın vergilerini ödemeleri halinde bir bireysel vergi mükellefinin de katılım için kendisini zorunlu hissedeceğini, aksine çoğu kişinin vergi kaçırmaya halinde bireysel vergi mükellefinin vergi ödeme konusunda kendisini zorunlu yani baskı altında hissetmeyeceğini ileri sürmüşlerdir. Sonuç olarak başkalarının davranışlarını dikkate alan toplum yanlısı davranış teorilerinin umut verici olduğu söz konusu çalışmalarda

belirtilmiştir. Vergi mükellefleri diğer vergi mükelleflerinin toplum yanlısı davranışlarının durumuna göre vergi ödemeye gönüllü olabilecekleri için diğer vergi mükellefleri ne kadar çok dürüst olarak algılanırlarsa, vergi ödemek isteyen gönüllü mükellef sayısı da o kadar çok olacaktır. Yani diğer mükelleflerin katkı derecesine bağlı olarak vergiye uyum daha fazla ya da daha az şekilde sağlanacak ve dolayısıyla sistematik olarak gönüllü katılım etkilenecektir (Frey ve Torgler, 2007: 137-138).

1.3.3. Mali Psikoloji ve Vergi Psikolojisi

Bireylerin iç ve dış uyarılar karşısında gösterdiği ya da gösterebileceği tepkileri inceleyen psikoloji bilimine psikologlar çoğunlukla iki şekilde yaklaşmaktadırlar. Birey ilk yaklaşıma göre toplumdan bağımsız bir şekilde ele alınır yani boşluktaymış gibi kabul edilir. Psikologlar bu olgu içerisinde bireyin karakter yapısı üzerinde durarak bireysel düşünce ve duygularının çevrenin herhangi bir etkisi olmadan nasıl ve neden değiştiğini incelerler. İkinci yaklaşımda ise bireyin yalnız olmadığı noktasından hareket edilir. Bu yaklaşıma göre bireyi etkileyen toplum kısmen de olsa bireyden etkilenmektedir. Bu yüzden vergiye ilişkin birey davranışları araştırılırken yükümlülerin bireysel ve toplumsal davranışları incelenmelidir (Demir, 2008: 14).

Mali psikoloji, mali araçların kişiler üzerinde bıraktıkları etkiler ile kişilerin mali araç ve olaylara karşı takındıkları tutum ve davranışlarının araştırılmasını konu edinen bir disiplindir. Vergileme, vergi yapısı, bütçe politikası, kamu harcamaları ve kamu borçlarının bireyler üzerindeki etkileri ve bireylerin bu gibi mali araçlar karşısındaki tutum ve davranışları mali psikolojinin konusuna girer. Özetlemek gerekirse mali psikoloji mali araçlarla birlikte genellikle de vergilemenin nasıl algılandığı ve ne tür tepkilere yol açtığını inceler (User, 1992: 63). Nitekim mali psikoloji kavramı kelime yapısı olarak da maliye ve psikoloji kelimelerinin birleşmelerinin neticesinde ortaya çıkan yeni bir disiplindir.

Mali psikolojinin ele alınmasının nedeni maliye biliminin temellerini genişletmektir. Mali olayların çözümlenmesinde mali olayların yalnızca siyasi, hukuki ve ekonomik yönlerinin incelenmesinin eksik olduğu, mali olayların bütün yönleriyle incelenmesi gerektiğini belirtir. Mali olayların bütün yönleriyle incelenmesi kuşkusuz vatandaşların mali sorunlarının daha basit çözümlenmesine yardımcı olacaktır (Şenyüz, 1995: 3).

Mali psikoloji, genellikle bütün mali araçların etkilerinin araştırılmasını konu edinmekle beraber, belli başlı araştırma sahaları ise şu şekilde sıralanabilir (Dülgeroğlu, 1975: 234);

- Halkın vergi zihniyetinin araştırılması,
- Devlet borçlanmalarının psikolojik temelleri,
- Kamuoyunun para değeri hakkındaki düşünceleri.

Görüldüğü üzere mali psikoloji mali araçların çeşitliliğine bağlı olarak aynı anda birçok araştırma konusuna sahiptir. Adı geçen konulardan hepsinin birey ve toplum üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. Fakat her bir mali aracın bireyler üzerinde farklı etkiler bıraktığı bir gerçektir (Çiçek, 2006: 40). Söz konusu mali araçlardan birisi de vergilerdir. Vergilerin birey ve toplum üzerindeki etkilerini ise mali psikolojinin bir alt dalı olan vergi psikolojisi araştırmaktadır (Sağbaş ve Başoğlu, 2005: 125-126).

Vergi, toplum içinde meydana gelen bir olay olduğu için insan faktöründen ayrı düşünülemez. Bu yüzden vergilemede sadece insan faktörüyle yani insan davranışlarıyla bütünleşebildiği zaman başarılı sonuçlar elde edilebilir. Vergilemede insan faktörünün etkisi ise ancak psikoloji biliminin verileriyle değerlendirilebildiği takdirde anlam kazanır. O halde vergileme olayının bir tarafı ekonomi bilimi iken diğer tarafı da psikoloji bilimidir. Bu iki bilimin bütünleşmesi ise bizi vergi psikolojisi kavramına götürmektedir (Samadova, 2009: 14).

Vergi psikolojisi kendine, bireylerin ya da grupların vergi alanındaki davranışlarının psikolojik temellerini konu edinir. Aslında vergi psikolojisi mükellef psikolojisi şeklinde de ifade edilebilir. Çünkü vergiye uyum ve vergiye karşı mükelleflerin tepkisel davranışlarının incelenmesi gibi konular vergi psikolojisinin alanına girmektedir (Öztürk, 2005: 4-5).

Vergi psikolojisinin kapsamına giren bir diğer alan ise merkezi idare, diğer vergilendirme yetkisine sahip idareler ile kişi ya da kuruluşların davranışlarının irdelenmesi konusudur. Çünkü vergi oranları, istisnalar, muafiyetler konusunda yapılan bir değişiklik ya da yeni bir vergi konulması mükellefin vergiye bakış açısını değiştirebilir (Çiçek, 2006: 40). Vergi psikolojisi de vergilerin bireyler üzerindeki

etkilerini incelediği için bireylerin davranışlarını değiştiren vergi uygulamaları dolaylı da olsa vergi psikolojisinin kapsamına girmektedir.

Vergi karşısında mükelleflerin tepkisel davranışları incelenirken konu iki şekilde ele alınmaktadır. Bunlardan birincisinde bireyin dikkatli bir şekilde ve rasyonel hareket ettiği, içinde bulunduğu ekonomik koşulları iyi bildiği ve mevcut gelirini maksimize etmeye çalıştığı varsayılmaktadır. Bireylerin her zaman rasyonel davranmadıkları bir gerçektir ve bireyleri rasyonaliteden sapmaya iten bir takım etkenler vardır. Bu yüzden konu ikinci şekilde ise birey davranışlarının sabit olmadığı noktasından hareket eder ve birey davranışlarının psikolojik nedenlerini ele alır. Çünkü bireyler benzer olaylara karşı farklı tutumlar sergileyebilirler. Yani bireylerin görüşleri değişebilir. Bireylerdeki görüş değişikliği ise kendi kendine oluşan bir durum değildir. Bireyleri görüş değişikliğine iten etmenler iç faktörler ve çevresel faktörler şeklinde de ifade edilebilen dış faktörlerdir (Biberoğlu, 2006: 26). Vergi uyumsuzluğu konusunda temel inceleme konularından birisi de çevresel faktörlerdir. Çevresel faktörlerle ilgili verilere (gelir vergisi beyannamesi üzerindeki mükellefe ait yaş, cinsiyet ve meslek faaliyeti gibi bilgiler) çok fazla çaba sarf etmeden ulaşılması ve sayıya dökülmesi vergi uyumu için yürütülen çalışmalara kolaylık sağlamıştır (Çoban, 2004: 30). Bunun yanında birey davranışlarına yön veren iç faktörlerle ilgili sayısal verilere ulaşmak, dolayısıyla bu verileri yorumlamak daha zordur. Çünkü birey davranışlarını etkileyen vergi bilinci ve vergi ahlakı gibi iç faktörler hakkında bireyden bilgi edinmek ve bilgi edinildiği takdirde bu bilgileri anlamlı bir şekilde analiz etmek daha zordur ve ayrı bir uzmanlık alanı gerektirmektedir. Bu yüzden vergi psikolojisi disiplini kuşkusuz mükelleflerin vergi konusundaki tutum ve davranış değişikliklerini anlamakta çok önemli bir yere sahiptir.

1.3.4. Kayıt Dışı Ekonomi

Vergi bilinci ve vergi ahlakı kavramlarıyla ilgili olan bir diğer kavram ise kayıt dışı ekonomi kavramıdır. Konumuzla ilgili olarak vergi bilinç ve vergi ahlak düzeyi yüksek olan mükelleflerin vergiye karşı daha uyumlu oldukları, yani üzerlerine düşen vergi ile ilgili görev ve sorumluluklarını zamanında ve eksiksiz olarak yerine getirdikleri düşünüldüğünde, kayıt dışı ekonomi kavramı ile vergi bilinci ve vergi ahlakı kavramları arasındaki ilişkisi kolayca anlaşılabilir.

Kayıt dışı ekonomi kavramı geçmişten günümüze kadar ve halen üzerinde çalışılan konulardan birisi olarak gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülke ekonomileri açısından çok önemlidir. Genel olarak “resmi GSMH tahminleri dışında kalan gelir yaratıcı ekonomik faaliyetler” şeklinde tanımlanan kayıt dışı ekonomi, “yer altı ekonomisi”, “kara ekonomi”, “ikinci ekonomi”, “gizli ekonomi”, “gayri resmi ekonomi”, “paralel ekonomi”, “enformel ekonomi” ve “gölge ekonomisi” gibi bir çok şekilde isimlendirilmektedir. Her ne kadar bu kavram 1970’li yıllarda ekonomistlerin dikkatini çekse de 1950’li ve 1960’lı yıllarda meydana gelen şehirlere doğru göçler nedeniyle gayri resmi sektörler oluşmuş ve bu sebeple söz konusu kavram ilk önce sosyolog ve antropologların dikkatini çekmiştir. Görüldüğü üzere kayıt dışı ekonomi kavramı ekonomistlerin yanında diğer alanlarda çalışan araştırmacılar tarafından da incelenen bir konu olduğu için iktisadi, mali, siyasi, sosyolojik, hukuki ve ahlaki birçok alanla etkileşim halindedir (Savaşan, 2004: 52-53).

Kayıt dışı ekonomi içinde yasal ve yasal olmayan birçok faaliyet yer almaktadır. Bu faaliyetlerin bulunduğu ekonomi kesimleri beyan dışı ekonomi, enformel ekonomi ve yasa dışı ekonomi olarak üçe ayrılabilir. Beyan dışı ekonomide vergi idaresine beyanı gerektiren faaliyet eksik bildirilir ya da hiç bildirilmezken, enformel ekonomideki faaliyetler yasalarda haklarında herhangi bir düzenleme bulunmayan, yasal olabildiği gibi yasal olmama ihtimali de olan faaliyetlerdir. Yasa dışı ekonomide ise adından da anlaşılabilceği üzere silah kaçakçılığı ve kumar oynatmak gibi yasalarda yasaklanmış olan faaliyetler gerçekleştirilir. Kayıt dışı ekonomiyi oluşturan bu üç bileşenin oranları ülkelerin ekonomik, sosyal, siyasal ve mali yapısındaki değişikliklere göre farklılık gösterebilir de bileşenlerin var olması başlı başına ekonomideki bir takım faaliyetlerin vergilendirilemediğini yani vergi kaçırıldığını gösterir (Yılmaz, 2004: 16-18).

Kayıt dışı ekonomiyi kayıt altına almak ise gerçekten çok zor bir iştir. Kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün ölçülmesi için farklı modeller kullanılsa da büyüklüklerin tahminden öteye gidememesi ve sonuçların tutarsız olması durumu daha da zorlaştırmaktadır. Kayıt dışı ekonomiyi olabildiğince kayıt altına almak için hukuki ve idari tedbirler almak her zaman yeterli olmamaktadır. Mesela vergi oranlarını düşürdüğümüzü ya da vergi kayıp ve kaçaklarına ilişkin yaptırımları ağırlaştırdığımız düşünelim. Bu durumda eskiden kayıt altına alınmamış olan faaliyetler kayıt altına

alınabilir fakat kuşkusuz bu hareketleri benimsemeyenler de olacaktır. Çünkü burada bireylerin psikolojik faktörlerden etkilendikleri açıktır. Bu yüzden ilk olarak potansiyel vergi yükümlülerine vergi ödemenin hukuksal ve toplumsal bir görev olduğu aşılmalı, vergi kaçırmanın topluma karşı işlenen bir suç olduğu benimsetilmeli ve belge düzenine uymayan, vergi kaçırmayı doğru bir davranışmış gibi algılayan anlayışın vatandaşlık bilinci ile bağdaşmadığı anlatılmalıdır (Yeniçeri, 2004: 913). Yani kayıt altına alınmayan faaliyetlerin kayıt altına alınıp vergilendirilebilmesi ancak mükellefin ekonomik ve sosyo-psikolojik yönden içinde bulunduğu durumun incelenmesi ile mümkün olacaktır. Mükellefleri kayıt dışılığa iten nedenler sadece ekonomik olarak ya da sadece sosyo-psikolojik olarak değil her iki şekilde de ele alınıp değerlendirilmelidir. Ekonomik olarak hukuki ve idari düzenlemeler yapılırken, sosyo-psikolojik yönden ise bireylerin dolayısıyla toplumun vergi ahlak ve vergi bilinci düzeyleri yükseltilmelidir. Gerçekten de yüksek vergi ahlak ve vergi bilincine sahip bir birey vergi olmadan devletin olmayacağını dolayısıyla faydalanabileceği herhangi bir kamu hizmetinin de olamayacağını bildiği için kayıt dışı ekonomide yer alan faaliyetlere yönelmez.

1.3.5. Vergi Kültürü

Vergi ekonomik bir olay olmasının yanında aynı zamanda toplumsal bir olaydır. Her toplumun da kendine has bir kültürü vardır. Çünkü kültür kavramı içinde din, dil, ırk ve tarih gibi çok sayıda belirleyeni barındırır ve bu belirleyenlerde zamanla değişikliğe uğrayabilirler. Nasıl ki kültür kavramı toplumlarda farklılık gösteriyorsa vergi kültürü kavramı da toplumdan topluma farklılık gösterebilir. Toplumların hatta aynı ülkede yaşayan farklı bölgedeki toplumların devlet tarafından salınan vergilere uyum düzeylerinin birbirlerinden farklı olması sahip oldukları vergi kültürlerinin de birbirlerinden farklı olduklarının bir kanıtıdır. Daha önce yapılan çalışmalar da bu düşüncüyü destekler niteliktedir. Ockenfels ve Weimann (1999)'ın Doğu ve Batı Alman toplumları üzerine yaptıkları çalışmalarında aynı din, dil ve ırka sahip olmalarına rağmen iki toplumun vergi kültürlerinin farklı düzeyde olduklarını bulmuşlardır. Benzer şekilde Cummings vd. (2004) tarafından ABD, Güney Afrika ve Bostwana'yı kapsayan çalışmalarında vergi uyumu konusunda kültür farklılıklarının etkisi olup olmadığı incelenmiş ve iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varmışlardır (Tosuner ve Demir, 2009: 10-11).

Klasik anlayışa göre bir ülkenin vergi kültürü sadece vergi sistemini oluşturan öğelerle sınırlıdır. Bu nedenle vergi mükellefleri vergi kültürünün bir parçası olarak görülmemişlerdir. Vergi kültürü kavramı vergi ve kültür kavramlarının birleşmesinden oluştuğu için her iki kavrama da değinmekte fayda vardır. Vergi sadece vergi sisteminin ve gerçek vergi uygulamalarının bir parçası değil aynı zamanda vergi otoritesi ile vergi mükellefi arasındaki ilişkidir. Kültür ise dinamik bir etkileşimdir. Her iki kavramı da tarihteki gerçekleşen ulusal olaylar birbirine bağlar. Bu yüzden Schumpeter her vergi düşüncesinin tarihsel, ekonomik ve sosyal sınırlarının olduğunu belirtmiştir. Bu şekilde evrensel ve objektif olarak iyi bir vergi sisteminin oluşturulması imkânsız hale gelmiştir. Böylece belirli bir ülkeye özgü bir vergi kültürünün bir yanı vergilendirme geleneğinden oluşurken, diğer yanı ise vergi aktörlerinin etkileşiminden ve dürüstlük, adalet ve görev duygusu gibi kültürel değerlerden oluşur. Vergi kültürü, vergilemenin kültüründen ve vergi ödeme kültüründen daha kapsamlı bir kavram olduğu için geçmişten gelen ve devam eden karşılıklı iletişimlerin neden olduğu bağımlılıklar ve bağlar dâhil edilerek ülke kültürü içine tarihsel olarak katılan uygulamalar ve ulusal vergi sistemiyle bağlantılı resmi ve gayri resmi kurumlardan oluşmaktadır (Nerre, 2008: 154-155). Bu açıdan iyi bir vergi sisteminin geleceği büyük ölçüde vergi kültürü açısından geçireceği dönüşüme bağlıdır. Schumpeter vergi kültürünü modernlik ve ilerililik göstergesi olarak kabul etmiştir. Nitekim Japonya’da vergi kültürü oldukça gelişmiş olduğu için vergi denetimleri düşük düzeyde olmasına rağmen vergi bilinci ve vergi ahlakı düzeyinin yüksek olması Schumpeter’in bu konu hakkındaki düşüncelerini doğrulamaktadır (Tosuner ve Demir, 2008: 357-358). Vergi kültürü kavramı toplumun vergi ödeme isteğini belirleyen ve ölçen bir kavram olmasının yanında toplumun vergi sadakat ve vergi ihanet düzeyleri üzerinde oldukça etkili olmasından dolayı gelişmiş ülkelerde vergi kültürünün yüksek, gelişmemiş ülkelerde ise düşük olduğu her ne kadar bugüne kadar yapılan çalışmalarda detaylarda farklı bulgular edinilse de genel olarak bu yöndedir (Işık, 2009: 862-863).

1.4. VERGİ BİLİNCİ VE VERGİ AHLAKINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

İnsanların vergi ile ilgili verdikleri kararların temelinde gerek ekonomik, gerek psikolojik ve gerekse sosyolojik olarak farklı nedenler yatar. Vergi bilinci ve vergi ahlakı da bu nedenlerdendir. Nasıl ki vergi bilinci ve vergi ahlakı mükellefin vergiye karşı takınacağı tutum ve davranışı etkiliyorsa, vergi bilinci ve vergi ahlakı kavramlarını

da etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörler bireysel faktörler olabildikleri gibi çevresel faktörler de olabilmektedirler.

1.4.1. Bireysel Faktörler

Mükelleflerdeki vergi bilinci ve vergi ahlaki kavramları şekillenirken birtakım bireysel faktörler ön plana çıkmaktadır. Söz konusu bireysel faktörlere maruz kalan mükellefin vergi karşısındaki tutum ve davranışları değişmektedir. Bireysel faktörler isminden de anlaşıldığı gibi sadece kişiyi etkileyen, kişinin kendisinden kaynaklanan faktörlerdir. Bireysel faktörler açısından toplu bir etkiden söz edilemez. Bu yüzden etkilerinin kişiden kişiye farklılık göstermesi de çok doğaldır.

1.4.1.1. Sübjektif Vergi Yüğü

Vergilemede kaynağı ne olursa olsun özel kesimden kamu kesimine fon aktarımı söz konusudur. Bu aktarım ise ister istemez mükelleflerin üzerinde mali bir yük olacaktır (Yüce ve Gerçek, 1998: 20). Mükellef tarafından vergi ödevinin hangi ağırlıkta algılandığını gösteren kavram ise sübjektif vergi yüğü (vergi tazyiki) kavramıdır. Objektif vergi yüğü ödenilen vergi ile kazanılan gelir arasındaki oran şeklinde hesaplandığı için hesaplanması oldukça kolay olmasına rağmen sübjektif vergi yükünü, yani mükellefin vergi ödemekten ötürü hissettiği baskıyı hesaplamak kolay değildir. Nitekim vergi yüğü sadece sayısal değerlerle ifade edildiğinde aynı gelir düzeyindeki bireylerin aynı miktarda vergi ödemeleri söz konusu olacak ve vergi yükleri eşit olacaktır. Fakat vergi öderken duyulan baskı genellikle psikolojiktir (Şenyüz, 1995: 15). Bu nedenle sübjektif vergi yüğü psikolojik bir yapıya sahip olduğu için fedakârlık ya da refah kaybı miktarı bireyden bireye değişebilir. Bu ise hesaplanması neredeyse imkânsız kılmaktadır (Çiçek, 2006: 52-53).

Vergi öderken mükellefin kullanılabilir geliri azaldığı için mükellef tarafından hissedilen sübjektif vergi yüküne bağlı olarak mükellef vergiyi olumsuz bir şekilde algılar. Bu algı içselleştirildiği zaman ise tutumlara dönüşür. Tutumlar ise davranışların belirlenmesinde önemli rol oynarlar (Demir, 2008: 69). O halde vergi bilinci dediğimiz mükelleflerin vergi ödevlerini yerine getirmelerindeki isteklilik düzeyi ve vergi ahlaki dediğimiz vergiye karşı içsel motivasyon olarak ifade edilen kavramlar özellikle sübjektif vergi yükünden çok etkilenmektedirler. Mükelleflerin hissettikleri vergi yüğü arttıkça mükelleflerin vergiye karşı bakış açıları da değişmektedir. Çünkü sübjektif

vergi yükü vergi oranlarıyla doğru orantılıdır (Aktan ve Çoban, 2006: 141). Mükellefin elde ettiği gelir, yaptığı harcamalar ya da sahip olduğu servet üzerinden alınan vergi başlarda mükellef için ağır bir yük olarak algılanmazken, vergi oranlarındaki artış mükellefi rahatsız edebilmektedir. Sübjektif vergi yükünü geçmişe oranla daha fazla hisseden mükellefin de tepki göstermesi muhtemeldir. Mükellef daha fazla vergi yükü altında kalmasından dolayı vergiye negatif yaklaşır ve vergi ödemek için istekli olmaz. Mükellefin vergi ödeme taraftarı olmaması ise onu vergi kaçırmaya yöneltebilir. Görüldüğü üzere böyle bir durumda vergi bilinci ve vergi ahlak düzeyi vergi yükünden etkilenmekte, bu da istenilmeyen bir durum olan vergi kaybına yol açmaktadır.

Öte yandan mükellefler maruz kaldıkları ağır vergi yüklerine karşı bir tepki olarak ayaklanma gibi toplu hareketlere de yönelebilirler. Bu tarz hareketlere örnek olarak Fransa'da II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan Poujade Hareketi gösterilebilir. Bu hareketin çıkış nedeni esnafın maruz kaldığı ağır vergi yüküdür. 1953 yılında belediye meclis üyesi olan Pierre Poujade tarafından başlatılan bu hareket kısa sürede tüm Fransa'yı etkilemiştir. Önceleri baskı unsuru olarak kurulan bu teşkilat daha sonraları partileşerek 1956 yılında yapılan seçimlerde 600 kişiden oluşan Fransız Parlamentosu'na 52 parlamenter sokarak büyük bir başarıya imza atmıştır (Çiçek, 2006: 94, Gök, 2007: 152-153).

Sonuç olarak bireyler üzerlerinde hissettikleri sübjektif vergi yüküne göre tutum ve davranışlarını belirler. Kimi zaman algıladıkları vergi yükü ağır basınca yasal olmayan yollara yönelirlerken, kimi zaman da toplu halde bir tepki göstererek ayaklanırlar, hatta bazı mükelleflerin vergi yüküne tepki olarak uğraştığı işleri bıraktıkları da görülmektedir. Mükellef bir insan olması itibariyle psikolojik ve sosyolojik bir varlık olduğu için mükellefin vergi ödeme noktasındaki kararını bireyin sahip olduğu vergi bilinci ve vergi ahlakı kavramları belirler. Söz konusu kavramlar ise en çok bireyin algıladığı sübjektif vergi yükünden etkilenmektedirler. Bu yüzden optimal bir vergilemeden bahsederken mükellef üzerindeki vergi yükü çok iyi belirlenmelidir. Aksi halde tahsil edileceği düşünülen miktarın çok daha altında vergi tahsilâtı gerçekleşir ve vergilemeden beklenen amaçlara ulaşılamaz.

1.4.1.2. Diğer Mükelleflerin Tutumları

Mükellefin içinde bulunduğu toplumsal ortamdan etkilendiği ve sahip olduğu değer yargısının da bu yönde şekillendiği düşünülürse diğer mükelleflerin vergiye karşı takındıkları tutum ve davranışlar mükellefin vergi bilinç ve vergi ahlak düzeyini etkiler (Saraçoğlu, 2008: 59). Nitekim 1997 yılında İsveçli politikacı bilim adamı Bo Rothstein'a bir rus memur tarafından Rusya'da yaygın olan vergi kaçırma probleminin nedeni ve nasıl çözebileceği sorulmuştur. Çünkü neredeyse bütün İsveçliler vergilerini dürüstçe beyan ederek öderlerken, Ruslar düzenli olarak vergi kaçırmaktadırlar. Bu soru karşısında Rothstein Rus vatandaşların diğer mükelleflerin düzenli olarak vergi ödediklerine inanmadıkları ve bu yüzden tek dürüst davranan kişi olmak istemedikleri için Rusya'da vergi kaçırma davranışının yoğun olarak görüldüğünü belirtmiştir (Uslaner, 2007: 17-18). Rothstein'in verdiği cevaptan da anlaşılacağı gibi mükelleflerin vergi bilinç ve vergi ahlak düzeylerinin düşük olması bu mükelleflerin hareketlerini takip edebilen diğer mükelleflerin kendilerini kandırılmış hissine kapılmalarına yol açabilirken, vergi bilinci ve vergi ahlakı yüksek olan mükellefler diğer mükellefleri vergi ödemeye karşı isteklendirebilirler. Dolayısıyla da toplumun vergi uyum düzeyini yükseltebilir ya da düşürebilirler. Vergisel yükümlülüklerini yerine getiren mükellefler yasalara uygun davranmayıp vergi kaçıran ve neticesinde herhangi bir ceza ile karşılaşmayan ya da hafif cezalar alan mükellefleri gördükleri zaman haksızlığa uğradıklarını düşünürler. Bu durumun içinde olan bir mükellef gelir düzeyleri aynı olmasına rağmen daha fazla vergi yüküne maruz kaldığını düşünür ve kendisi de diğer mükellef gibi vergi kaçırmaya yönelebilir (Şenyüz, 1995: 40-41). Yani burada mükellef bir başka mükellefle aynı şartları taşımasına ve aynı kamu hizmetlerinden faydalanmasına rağmen daha fazla vergi ödediğini düşünecek ve adaleti sorgulayacaktır. Bunun neticesinde mükellefin hissettiği vergi yükü miktarı vergi kaçırma-kaçırmama kararını belirleyecektir. Görüldüğü üzere dürüst bir mükellefin vergi bilinci ve vergi ahlakı düzeyi diğer mükelleflerin vergiler karşısındaki tutum ve davranışlarından dolaylı olarak etkilenmektedir.

Diğer mükelleflerin tutumları toplumdaki sosyal normlar aracılığıyla da mükelleflerin vergi bilinci ve vergi ahlakı üzerinde oldukça etkilidir. Sosyal normlar, sosyal gruplar arasındaki davranış, düşünce ve inançlar olarak tanımlanabilir (OECD, 2010: 20). Yani bir toplumun herhangi bir konuda sahip olduğu, doğruluğuna inandığı

bu yüzden de yapılmasında herhangi bir sakınca görmediği davranış biçimleri olarak da tanımlanması mümkündür. Bu konu hakkında yapılan çalışmalarda diğer kişilerin görüş ve davranışlarının ya da bir kişinin diğer kişilerin görüş ve davranışları ile ilgili olan düşüncelerinin, vergi mükelleflerinin vergiye uyum konusundaki davranışları açısından büyük önem taşıdığı saptanmıştır. Çünkü diğer kişiler sosyal olarak kabul edilen bir davranış moduna göre davrandıkları zaman birey de bu davranışa uygun olarak davranacaktır. Bu yüzden bireyler vergi uyumuna sosyal bir norm olarak inandıkları sürece vergiye uyum sağlar ve vergilerini öderler (Torgler, 2007: 66). Bu durumda vergi konusunda sosyal normlara yön veren toplumsal vergi bilinci ön plana çıkmaktadır. Birey toplumun bilinç düzeyine paralel bir şekilde davrandığı için toplumun vergi bilinci düşükse bireyde vergi bilincini düşük tutup vergi kayıplarına yol açacakken, toplumun vergi bilincinin yüksek olması halinde birey sosyal normlara uyma zorunluluğu hissedecek ve optimal vergi hasılatının elde edilmesine yardımcı olacaktır.

1.4.1.3. Sosyo-Kültürel Faktörler

Vergi bilinci ve vergi ahlakı kavramlarını etkileyen bireysel faktörlerden bir tanesi de sosyo-kültürel faktörlerdir. Söz konusu sosyo-kültürel faktörler devlete duyulan bağlılık ve güven, dini inanç ve siyasal iktidara karşı bakış açısı başlıkları altında toplanabilir (İzgi ve Saruç, 2011: 135).

1.4.1.3.1. Devlete Duyulan Bağlılık ve Güven

Yükümlülerin vergilere ilişkin davranışlarına yön veren çeşitli faktörlerin olduğu genel kabul gören bir gerçektir. Bu faktörlerden bir tanesi de mükellefin devlete olan bağlılığı yani sadakati ve bunun yanında güvenidir (Hazman, 2009: 68). Dürüstçe vergi ödemekle güven arasında sağlam bir ilişki vardır. Çünkü vergiler ülkedeki vatandaşlara değil hükümete ödendikleri için mükelleflerin vergi sistemine karşı takındıkları tutum ve davranışlar mükelleflerin hükümete olan güvenlerini yansıtır (Uslaner,2007: 20).

Vergiler mükellefler tarafından bir yük olarak algılandığı için devlete bağlılık duyan ve güvenen mükelleflerin vergilere katlanabilmeleri görece daha kolaydır (Kaynar, 2007: 34). Diğer bir ifade ile hükümete duyulan bağlılık ve güven ne kadar çoksa, bireylerdeki vergi bilinci ve vergi ahlakı da o kadar çok olacaktır. Şöyle ki kendi ülkesinin vatandaşı olmaktan gurur duyan bir birey devletine daha da bağlı olduğu için diğer bireylere kıyasla daha yüksek vergi bilinci ve vergi ahlakı düzeyine sahiptir

(Torgler, 2004b: 365). Feld ve Frey (1999) bireyler ve vergi otoritesi arasında güvene dayalı örtülü psikolojik bir sözleşmenin olduğunu bu yüzden bireylerin devlete duydukları güvenin bireylerin fırsatçı davranışlarından vazgeçmelerine ve böylece vergiye birlikte uyum sağlayabilmelerine neden olacağını ifade etmişlerdir (Slemrod, 2002: 7-8). Güven eksikliği durumunda ise bir yükümlünün devlete olan bağlılığı zayıf olacağı için vergiye olan tahammül katsayısı azalır ve devlet tarafından konulan vergiyi isteyerek ve tam olarak ödemez (Şenyüz, 1995: 38, Erol vd, 2009: 74). Bu durumda ülkenin vergi gelirleri baltalanır ve hükümet üzerine düşen görevleri yerine getiremeyebilir.

Konu ile ilgili olarak Torgler (2004) tarafından yapılan geçiş ülkelerinde vergi ahlakının analiz edildiği ampirik çalışma sonuçlarına göre hükümete duyulan güvendeki bir birimlik artış, yüksek vergi ahlakı gösteren katılımcıların payını % 5.1 artırmaktadır. Diğer bir şekilde ifade etmek gerekirse hükümete daha fazla güven duyulması vergi ahlakı yüksek olan kişilerin sayılarının artmasına neden olmaktadır. Şöyle ki hükümete duyulan güvendeki bir birimlik artış vergi ahlakı yüksek olan katılımcıların sayısını % 5.1 düzeyinde artırmaktadır. Vergi ahlakı yüksek olan katılımcı sayısının 200 olduğu varsayılırsa, katılımcıların hükümete duydukları güven düzeylerindeki bir birimlik artış, vergi ahlakı yüksek olan katılımcı sayısını % 5.1 oranında artırarak bu sayının yaklaşık 210 olmasına neden olmaktadır. Yani hükümete duyulan güven, vergi ahlakı üzerinde önemli derecede pozitif bir etkiye sahiptir (Torgler, 2004c: 14-20). Benzer sonuçlara ABD’de Smith ve Stalans (1991) tarafından yapılan bir diğer çalışmada da rastlanmaktadır. Buna göre devlete duyulan bağlılık ve güvenin vergiye uyum üzerinde pozitif bir etkisi olduğu ortaya konulmuştur (Tuay ve Güvenç, 2007: 26). Ülkemizde ise Cansız (2006) çalışmasında devlete duyulan güvenin vergi mükelleflerinin vergi ödeme isteklerini değiştirip, değiştirmeyeceğini araştırmıştır. Sonuçlara göre deneklerin % 65’i devlete güven duyanın vergi ödeme isteklerini artırdığını düşünürken % 13’ü bu fikre katılmamıştır. Yani çalışmaya katılanların büyük bir çoğunluğu devlete güven duymaları halinde vergilerini daha istekli ve içten bir şekilde ödeyeceklerini ifade etmişlerdir (Cansız, 2006: 132).

Ülkemizde devlete duyulan bağlılık ve güvenle vergi ödeme davranışı arasındaki ilişkiyle ilgili olarak 2011 yılında yapılan genel seçim sonuçları neticesinde iktidar partisinin illere göre aldığı oy oranları ve 2012 yılı tahakkuk eden ve tahsil edilen vergi

miktarlarından faydalanılarak Tablo 1 oluşturulmuştur. Tabloda iktidar partisinin en çok oy aldığı 10 il ve en az oy aldığı 10 ile ait vergi tahsilât yüzdeleri verilmiştir. Bunların yanı sıra ülkedeki toplam vergi tahsilâtı içerisinde önemli büyüklüklere sahip olan Kocaeli, İstanbul ve Ankara illerine ait verilere de yer verilmiştir.

Tablo 1. İller Bazında 2011 Genel Seçim Oy Oranları ve 2012 Tahsilât Yüzdeleri

İLLER	Oy Oranları	Brüt Tahakkuk	Brüt Tahsilât	Tahsilât Yüzdesi	İlin Toplam Tahsilât İçindeki Yüzdesi
Konya	69,6	3.247.701.096	2.561.001.689	78,86	0,81
K.Maraş	69,6	1.081.369.546	935.815.580	86,54	0,3
Erzurum	69,2	818.465.728	623.028.862	76,12	0,2
Rize	69,1	604.957.814	530.259.117	87,65	0,17
Malatya	68,5	794.402.190	626.936.623	78,92	0,2
Adıyaman	67,4	402.170.621	299.770.969	74,54	0,09
Elazığ	67,4	685.805.965	570.762.637	83,23	0,18
Bingöl	67,1	142.368.323	120.769.784	84,83	0,04
Yozgat	66,6	365.553.405	258.312.987	70,66	0,08
Aksaray	66,1	593.845.713	496.650.884	83,63	0,16
Kocaeli	52,7	39.636.547.124	37.150.300.219	93,73	11,71
İstanbul	49,5	157.041.579.644	140.153.779.229	89,25	44,19
Ankara	49,2	42.275.019.115	33.734.310.998	79,8	10,64
Tunceli	16,2	67.611.890	61.214.536	90,54	0,02
Hakkâri	16,4	155.124.278	107.123.938	69,06	0,03
Şırnak	20,6	331.163.505	236.494.836	71,41	0,07
Kırklareli	27,7	638.959.368	426.259.874	66,71	0,13
İğdir	28,2	145.558.117	102.508.379	70,42	0,03
Edirne	30,4	765.751.713	646.702.339	84,45	0,2
Muğla	32,9	2.128.246.708	1.583.265.183	74,39	0,5
Aydın	35,5	1.511.485.648	1.066.483.670	70,56	0,34
Tekirdağ	36	3.604.220.580	3.100.810.766	86,03	0,98
İzmir	36,9	38.827.980.923	34.693.238.031	89,35	10,94
Toplam (81 İl)	46,66	366.934.082.792	317.188.767.789	86,44	100

Kaynak: www.gib.gov.tr, www.ysk.gov.tr'den faydalanılarak hazırlanmıştır.

Tabloda görüldüğü üzere iktidar partisinin en çok oy aldığı 10 ilde tahsilât yüzdeleri oldukça yüksek gerçekleşmiştir. Diğer bir ifade ile söz konusu bu 10 ilde bireylerin devlete güven ve bağlılıklarının yüksek olduğu, buna bağlı olarak vergi ödeme alışkanlıklarının da yüksek olduğu görülmüştür. Ülkemizdeki toplam vergi tahsilâtı içerisinde önemli paylara ve yüksek tahsilât yüzdelerine sahip olan Kocaeli,

İstanbul ve Ankara illerinde ise yine seçim sonuçlarına göre iktidar partisinin birinci parti olduğu aldığı oy oranları göz önünde bulundurularak söylenebilmektedir. Yani ülkedeki toplam vergi tahsilâtının yarısından fazlasının gerçekleştirildiği üç ilde ve iktidar partisinin en çok oy aldığı 10 ilde gerçekleşen yüksek tahsilât yüzdeleri, söz konusu illerde mükelleflerin vergi ödemeye daha gönüllü olduklarını göstermiştir. İktidar partisinin en az oy aldığı 10 ilin tahsilât yüzdeleri incelendiğinde ise bazı illerde yüksek oranda tahsilât yapıldığı görülse de genel olarak iktidar partisinin baskın olduğu illere göre bu illerde daha düşük tahsilât oranlarının gerçekleştiği görülmektedir.

Özetle, gerek yerli gerek yabancı ampirik çalışmalarda ve Tablo 1’de de görüldüğü üzere mükelleflerin devlete olan bağlılık ve güvenleri, vergiye karşı bakış açıları ve vergi ödeme alışkanlıkları üzerinde oldukça etkilidir. Zaten devlete bağlı ve devlete güvenen bir mükellef vergi bilinci ve vergi ahlakı düzeyini yüksek tutup ödeyeceği verginin kendisine kamu hizmeti olarak geri döneceğini bilir ve vergi ödevini hiçbir sorun çıkarmaksızın zamanında ve eksiksiz bir şekilde yerine getirir. Fakat bunun tersi bir durumun olması halinde yani mükellefin devlete bağlı olmadığı, devletin varlığını tanımadığı ve devlete güvenmediği zamanlarda mükellef vergi ahlakını düşük tutarak vergi kanunlarına uygun şekilde hareket etmez. Çünkü her ne kadar ülkede yaşamasından ötürü kamu hizmetlerinden faydalansa da devlete bağlı olmadığı ve güvenmediği için ödeyeceği verginin devletin varlığını sürdürebilmesi konusunda ne kadar önemli olduğunun bilincinde değildir.

1.4.1.3.2. Siyasal İktidara Karşı Bakış Açısı

Vergi bilinci ve vergi ahlakı kavramlarını şekillendiren önemli hususlardan bir tanesi de vatandaşların siyasal iktidarı algılama biçimleridir (Tosuner ve Demir, 2007: 14). Parlamenter demokraside halkı temsil eden siyasi partiler bulunur. Siyasi partiler ise yapılan seçim sonucuna göre iktidar olma şansına sahiptirler. Seçim sonucu iktidara gelen siyasi partilerin vergi konusunda alacakları kararlar bütün vatandaşları etkileyecektir. Bu yüzden vatandaşlar iktidardaki partiye karşı olumlu ya da olumsuz, sonuçta bir tavır takınacaklardır. Bu bağlamda bir ülkedeki vergi mükellefinin aynı zamanda seçmen olduğu düşünülürse, mükellef seçim sonucunda iktidar olan siyasi partiyi desteklemiş de olabilir desteklememiş de olabilir. Her iki durumda da vergi mükellefinin sonuca göre vergi karşısındaki tutum ve davranışları farklı olacaktır (Çataloluk, 2008: 219-220). İktidardaki partinin kamu harcamaları ve vergi konusunda

bir dizi kararlar alacağı kesindir. İktidar partisinin aldığı vergisel kararlara karşı mükelleflerin uyumu ise mükellefin seçim zamanında desteklediği ve akabinde desteklediği partinin iktidar olması halinde olumlu yönde iken, seçimlerde iktidar partiye oy vermemiş mükelleflerin alınan vergisel kararlara uyumu olumsuz yönde olmaktadır. Şöyle ki seçimlerde iktidar partisini desteklemeyen mükellefler siyasi ve şahsi çıkarları ile örtüşmediği için hükümetin mali kararlarına, karşı çıkma eğilimi gösterirler. Çünkü psikolojik olarak da desteklenen herhangi bir iktidar olsun ya da olmasın siyasi partinin programını savunmak gayet doğaldır (Tosuner ve Demir, 2009: 6). Zaten düşünüldüğünde seçmenler parti seçimlerini yaptıkları anda o partiyi kendilerini temsil etmeleri amacıyla seçtikleri için partinin vereceği kararları da en baştan kabul etmiş olmaktadır.

Konunun bir diğer tarafı ise özellikle yaklaşan seçim dönemlerinde siyasi partilerin hareketleri neticesinde mükellefler tarafından algılanan vergi baskısıdır. Siyasal karar alma mekanizması subjektif vergi yükünü belirleyen önemli belirleyicilerden biridir (Çoban, 2004: 27). Nitekim T.C. Anayasası'nın 73. maddesinde "Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır. Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin muaflık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapma yetkisi Bakanlar Kuruluna verilebilir." hükümleri yer almaktadır. Bu hükümler ile iktidar partiye vergi yükünü coğrafi, sektörel ve sınıfsal dağılımını belirleme gücünün yanı sıra vergi yükünü seçimlere göre fırsatçı bir şekilde ayarlama imkânı tanınmıştır. Burada Politik Mübadele (Catalaxy)⁵ kavramı karşımıza çıkmaktadır. Kamu Tercihi Teorisi'ne göre siyasal karar alma mekanizmasının esasen politik süreçte rol alan kişiler arasındaki bir politik mübadele olduğu kabul edilmektedir. Buna göre piyasada bireyler elmalarla portakalları mübadele ederler, politikada ise bireyler kolektif ihtiyaçlarını karşılayacak mal ve hizmetler ile bunların maliyetlerine yapacakları katkı payları arasında bir mübadelede bulunurlar (Sakal ve Şahin, 2009: 80). Yani seçmenler seçimlerde oy kullanırlarken kolektif ihtiyaçlarını en az maliyetle karşılayacak şekilde siyasi partilere oy verirler. Bunun farkında olan

⁵ Hayek'in Eski Yunanca'da kullanılan "katalliks" kökünden yola çıkarak İngilizceye "catallaxy" şeklinde çevirdiği kelime, mübadele etmek yanında topluluğa girmek anlamında da kullanılmaktadır. Bkz: Ahmet Özalp, "Diyalektik Düzlemde Refah Devleti İle Yeni Sağ İlişkisi", *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 23, Ankara 2008, s. 112.

hâlihazırdaki iktidar partisi seçimler yaklaştığında tekrar seçilme kaygısında olacağı için vergi yükünü düşük tutarken, seçimlerden sonraki dönemde vergi yükünü yüksek tutmaya yönelecektir. İktidar partisi vergi yükünü ise yeni vergiler koyarak, var olan bir vergiyi kaldırarak, vergi oranları üzerinde oynayarak, istisna ve muafiyetleri değiştirerek, mali aflar getirerek ve denetimleri sıkı ya da gevşek tutarak birçok şekilde belirleyebilir. Örneğin yaklaşan seçim zamanında ülkede bütçe açığı fazla olmasına rağmen tekrar seçilebilmek amacıyla iktidardaki siyasi partinin mükelleflerin hissettikleri subjektif vergi yükünü hafifletmek adına istisna kapsamına giren konuları genişletmesi halinde bu hareket istisnadan yararlanacak olan mükelleflerin hoşuna gidecektir (Berksoy ve Demir, 2004: 513-523). Örnekten de anlaşılacağı üzere iktidar olan siyasi partiler mükelleflerin hissettikleri vergi baskısı ile seçimlerde alacakları oy miktarının ters orantılı olduğunu bilirler. Bu yüzden seçim yapılmasına yakın zamanlarda daha fazla oy alabilmek için mükelleflerin vergi yüklerini azaltma eğiliminde olurlar. Mükelleflerin azalan vergi yükleri iktidardaki partiye karşı bakış açıları üzerinde değişikliğe neden olabilir. Şöyle ki mükellef bir önceki seçimde desteklemediği siyasi partiyi kendisine vergisel avantajlar sağlayıp vergi yükünü hafiflettiği gerekçesiyle yapılacak seçimlerde destekleme kararı alabilir. Yani siyasal iktidar vergi yüklerini kullanarak mükellefin kendisi üzerindeki bakış açısını dolayısıyla da mükellefin vergi ödeme hakkındaki tutum ve davranışları değiştirebilmektedir.

Berksoy ve Demir (2004) ülkemizde vergi yükü ile siyasal karar alma mekanizmasındaki aktörlerin davranışları arasında anlamlı bir ilişki bulunup bulunmadığını siyasi partilerin oy maksimizasyoncusu oldukları varsayımı altında araştırmışlardır. Siyasi partilerin seçim kazanmak için bir maliye politikası değişkeni olan vergi yükünü kullandıkları teorik varsayımına paralel olarak ülkemizde seçimlerle vergi gelirleri arasında uzun dönemde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varmışlardır.

Görüldüğü üzere mükelleflerin vergi bilinci ve vergi ahlaklarını etkileyen faktörlerden birisi de mükelleflerin iktidar olan siyasi partiye karşı bakış açıları, bir anlamda siyasi görüşleridir denilebilir. Çünkü seçimlerde mükellefler de diğer sıradan vatandaşlar gibi belirli bir siyasi görüşe sahip ve bu görüş çerçevesinde kendi siyasi düşüncelerine yakın gördükleri siyasi partiyi ve söz konusu partinin iktidar parti olması halinde alacağı vergi ile ilgili kararlar da dâhil olmak üzere bütün kararları desteklerler. Mükellefin verdiği desteğin yönü mükellefin vergiye karşı tutum ve davranışlarını

yönlendirmektedir. Mükellefin desteklediği parti iktidar partisi ise partinin aldığı kararlar mükellef tarafından yadırganmayacak, tam tersi durumda ise mükellef desteklemediği partinin kamu harcamalarına katılmak istemeyecek yani vergi ile ilgili görev ve sorumluluklarını yerine getirme konusunda istekli davranmayacaktır.

1.4.1.3.3. Dini İnanç

Yükümlünün sahip olduğu vergi bilinci ve vergi ahlakını etkileyen bir diğer unsur da yükümlünün dini inancıdır. Çünkü dini inançlar belirli bir yolda hareket etmek için verilmiş ahlaki bir taahhüt olarak görülür, bu yüzden de bireylerin vereceği kişisel kararlar üzerinde etkili olurlar (Torgler, 2006: 83).

Kitaplı dinlerde söz konusu dinlerin kitaplarında açıkça bazı davranışlar özellikle yasaklanırken bazılarının da özellikle yerine getirilmeleri şart koşulmuştur (Biberoğlu, 2006: 54). Hayatını dini kurallara göre şekillendiren bir yükümlü düşünüldüğünde bu yükümlü inandığı dinin kutsal kitabına ve diğer dini öğretilerin vergileme konusundaki emir ve tavsiyelerine uyacaktır. Yani yükümlünün dini inancı kuvvetli olduğu için dini öğretilere dayandırılan vergiler konusunda daha hassas ve daha duyarlı olacaktır (Aktan ve Çoban, 2006: 150-151). Dini inançlarına bağlı olmayan bir yükümlü ise vergiyi kabul etmeyecek, yani vergi ödeme konusunda istekli davranmayarak, vergiye direnç gösterecektir (Şenyüz, 1995: 48).

Önceleri dini inançlar her ne kadar rasyonel olarak görülme de hatta irrasyonel olduğu düşünülse de Adam Smith (1759) Ahlaki Duygular Kuramı (Theory of Moral Sentiments) adlı eserinde dini inançları rasyonel açıdan analiz etmiş ve dini inançları içsel ahlaki uygulama mekanizması olarak ifade etmiştir. Yeni yapılan çalışmalarda da Adam Smith'in yolundan gidilmektedir. Konu ile ilgili olarak Torgler (2006) vergi ahlakını etkileyen potansiyel bir faktör olarak dindarlığı dini eğitim, dini bir organizasyona üye olma, algılanan dindarlık gibi farklı ölçümlerle analiz etmiştir. Çalışmada dünya çapında temel dini inançlar olarak Katolik, Protestan, Yahudi, Hindu, Müslüman, Budizm ve Ortodoks inançları seçilmiştir. Sonuçlar dindarlıkla vergi ahlakı arasında güçlü bir bağ olduğu ve çalışmada geçen dini inanca sahip kişilerin vergi ahlaklarının herhangi bir dini inancı olmayan kişilerin vergi ahlaklarından daha yüksek olduğu yönünde olmuştur. Öte yandan çalışmada Ortodoks ve Protestan dini inançlarına sahip olanların referans gruptan daha düşük vergi ahlakları olduğu tespit edilmiştir.

Sonuçlar genel olarak Yahudi, Budist, Hindu ve gözlem sayısı nispeten düşük olduğu için dikkatle ele alınan diğer dini gruplardan elde edilmiştir. Budizm dininin vergi ödeme yükümlülüğü üzerinde etkili olabilen ahlaki ve etik değerlere dayanan güçlü ilkeleri olduğu için Budizm değişkeninin sonuçları şaşırtıcı bulunmamıştır. Çalışmada Müslümanların ağırlıklı katsayısı önemli düzeyde olmadığı için ise karşılaştırma yapılmamıştır (Torgler, 2006: 91-94).

İzgi ve Saruç (2011) tarafından dini inancın vergi ahlakı üzerindeki etkisi 1351 üniversite öğrencisi üzerine uygulanan anket çalışması ile araştırılmıştır. Deneklere vergi kaçırmanın dini inançlarına göre günah olup olmadığı sorusu yöneltilmiştir. Verilen cevaplar neticesinde ankete katılanların % 84,6'sı yani büyük bir çoğunluğu dini inancına göre vergi kaçırmanın günah olduğunu belirtmiştir.

Görüldüğü üzere kişilerin mensubu oldukları dinler, kişilerin vergiye karşı takındıkları tutum ve davranışları etkilemektedir. Konu hakkında yapılan yerli ve yabancı ampirik çalışmalar da bu yöndedir. Tezin önceki kısımlarında da bahsedildiği üzere vergiye bakış açısı sadece ekonomik değildir. Bunun bir de psikolojik yani içsel boyutu vardır. Söz konusu içsel boyuta yön veren değişkenlerden birisi de kişinin dini inancı olduğu için kişi bu inanç doğrultusunda hareket edecektir. Özellikle İslamiyet'e göre hırsızlık ve haramdan uzak durulması gerektiği düşünüldüğünde dini bütün diye tabir ettiğimiz bir kişinin mükellef olması halinde, bu kişi vergi kaçırmanın dinen hoş görülmediğini, böyle bir şey yapması halinde vicdanen rahat edemeyeceğini bildiği için söz konusu davranıştan uzak duracaktır.

Dini inanç ile vergiye uyum arasında yakın bir ilişki olduğu için vergilendirmenin kutsallığına ve ihmal edilmemesi gerektiğine ilişkin açıklamaların yapılması vergiye karşı davranışların olumlu olmasını ve vergi bilincinin yerleşmesini sağlarken; devletin gelirlerinin toplanmasıyla ilgili görevli örgüt ile din işlerini yürütmekle görevli örgütün yapacakları işbirliği de vatandaşların vergi ödemenin kutsal bir ödev olduğunu anlamalarını sağlayacaktır (Çiçek, 2006: 66, Aktan ve Çoban, 2006: 150-151).

1.4.1.4. Sosyal ve Demografik Faktörler

Bireylerin sahip oldukları demografik özellikler de vergiye karşı olan tutum ve davranışlar üzerinde önemli bir belirleyicidir. Yapılan araştırmalardan elde edilen

bulgulara göre yaş, cinsiyet, ırk, eğitim, mesleki çevre ve medeni hal gibi faktörler de mükelleflerin vergisel davranışlarına yön vermektedir (Çelikkaya ve Gürbüz, 2008: 25).

1.4.1.4.1. Yaş

Yaşın, mükelleflerin vergilere olan tutumlarında etkili olduğu pek çok çalışmada ortaya konulmuştur. Genel olarak çalışmalardan elde edilen ortak sonuca göre, genç yaştaki mükellefler yaşlı mükelleflere göre vergi konusuna daha soğuk bakmaktadırlar (Çiçek, 2006: 66). Çünkü genç mükelleflerin risk alma eğilimleri yaşlı mükelleflerin risk alma eğilimlerinden fazladır. Yaşlı insanlar buldukları konum itibarıyla sahip olduklarıyla yetinirken, özellikle 25-30 yaşlarındaki gençler henüz yüksek bir gelire sahip olmadıkları ve daha iyi bir hayat standardına sahip olmak istedikleri için vergiye karşı isteksizce davranabileceklerdir (Şenyüz, 1995: 47). Yani genç mükellefler devlete vergi vererek kamu harcamalara katılmak yerine kendi harcanabilir gelirlerini artırarak vergiye karşı olumsuz bir tavır takınabilmektedirler.

Öte yandan daha fazla sosyal sermaye elde etmiş yaşlı insanların topluma kendilerini daha bağlı hissetmeleri vergi ahlakı ile yaş arasında pozitif bir korelasyon olmasına yol açar. Nitekim Torgler ve Schneider (2006) tarafından vergi davranışlarını şekillendiren faktörlerin araştırıldığı ampirik çalışmada 50 ile 64 yaşları arasındaki bireylerin referans (en düşük yaş) grubuna göre daha yüksek vergi ahlak düzeyine sahip oldukları sonucuna varılmıştır (Torgler ve Schneider, 2007: 451-457). Song ve Yarbrough (1978) çalışmalarında insanların yaşlı ve genç kategorilerine ayrıldıkları zaman 40 ile 65 yaş arasındaki vergi mükelleflerinin vergi kaçırmaktan en az hoşlanan kitle olduklarını bulmuşlardır (Slemrod, 1985: 233). Benzer şekilde Orviska ve Hudson (2003) tarafından yapılan çalışmada da 40 yaş altındaki mükellefler için cezalara karşı duyulan korkunun daha az caydırıcı, daha yaşlı mükellefler yakalanmanın sonuçlarını büyük bir korku olarak gördükleri için ise yaşlı mükellefler için cezaların daha çok caydırıcı olduğu sonucuna varmışlardır (Orviska ve Hudson, 2002: 92-100).

Ülkemizde aynı konuda yapılan çalışmalar incelendiği zaman da benzer sonuçlar elde edilmiş, yaşlı mükelleflerin gençlere oranla vergi bilinci ve vergi ahlakı düzeylerinin görece yüksek olduğu tespit edilmiştir. Çoban Denizli iline yönelik mükelleflerin davranışları üzerine yaptığı çalışmada mükellefleri yaşlarına göre dört kategoriye ayırmış ve mükelleflere bir takım sorular yöneltmiştir. Elde ettiği sonuçlara

göre, vergiyi mükellefler üzerinde bir yük olarak gören mükelleflerin % 65,5'i, verginin girişimcilik ruhunu zedeleyen bir etken olduğunu düşünen mükelleflerin % 62,3'ü ve verginin zorunlu bir ödeme olduğunu düşünen mükelleflerin % 54,2'si 21-40 yaş arası mükellef grubunda yer alanlardır (Çoban, 2004: 137). Saraçoğlu ise çalışmasında mükelleflerin demografik özelliklerinin vergi kaçakçılığı üzerinde rol oynadığı noktasından hareket ederek 494 mükellefe anket uygulamış ve vergi oranlarını yüksek bulan, vergilerin gerektiği gibi harcanmadığını ve vergi sisteminin adaletsiz olduğunu düşünen mükelleflerin büyük çoğunluğunun 26-40 yaş arası mükellef grubu olduğu sonucuna varmıştır (Saraçoğlu, 2008: 24-25).

1.4.1.4.2. Cinsiyet

Mükelleflerin vergiye karşı davranışları üzerinde etkili olan demografik faktörlerden bir diğeri de cinsiyettir. Şöyle ki Hasseldine ve Hite (2003) ve Gerxhani ve Schram (2006) çalışmalarında demografik değişkenler içinde tek anlamlı değişken olarak cinsiyet değişkenini belirlemişlerdir (Demir, 2008: 119). Görüldüğü üzere bazı çalışmalarda ahlaki davranışın belirlenmesinde cinsiyet önemli bir faktör olarak belirlenmiş ve ahlaki durumlarda kadınların ahlak algılamasının erkeklerden daha fazla olduğu ileri sürülmüştür (Fallan, 1999: 174). Nitekim Torgler ve Valev (2010) tarafından yapılan 8 Batı Avrupa ülkesi değerlerinin kullanıldığı çalışmada kadınların vergilere ilişkin yolsuzluk ve hilenin haklı olduğu görüşüne önemli derecede daha az katıldıkları sonucuna varılmıştır. Ülkemizde ise Gökbunar vd. (2007) tarafından yapılan çalışmada vergi ahlakını belirleyen faktörler incelenmiş ve kadınların vergi ahlakının erkeklerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Kadınların vergi bilinç ve vergi ahlak düzeylerinin erkeklerden daha çok olmasının nedenleri ise bir teoriye göre biyolojik, psikolojik ve deneysel gerçeklerdir. Sosyo-psikolojik araştırmalara göre kadınlar yasadışı aktivitelerde bulunmaktan ve suç işlemekten erkeklere göre daha az hoşlanırlar. Çünkü kadınlar vergileme karşısındaki vicdani sorumlulukları daha çok hissederler ve erkeklere göre daha itaatkâr yapıdadırlar. Bu yüzden de yasalara uyum düzeyleri erkeklerden daha fazladır. Örneğin Torgler ve Valev (2010) bireylerin vergi kaçırmaya bakış açılarıyla ilgili olarak yaptıkları çalışmalarında istatistiksel olarak anlamlı bir cinsiyet etkisi bulmuşlardır. Buna göre kadınlar vergi kaçırmanın haklı olduğu görüşüne erkeklere göre % 5.6 ile % 7.1 arasında daha az katılmışlardır. Öte yandan araştırmaya farklı zaman periyotları, eğitim,

gelir düzeyi ve çalışma durumu gibi birçok faktör eklenmesine rağmen sonuç değişmemiş, aynı kalmıştır (Torgler ve Valev, 2010: 555-563).

Diğer bir teoriye göre ise kadınlar yaşadıkları topluma bağlı olarak ekonomik ve sosyal yönden erkeklere göre daha zayıftırlar. Bu nedenle devleti koruyucu olarak görmektedirler ve vergi konusunda daha uyumlu davranırlar (Çoban, 2004: 47). Fakat günümüzde kadınlara erkeklere sağlanan neredeyse aynı koşullar sağlanmakta ve çalışan kadın sayısı artmaktadır.⁶ Dolayısıyla kadınların ekonomik güçleri de artmaktadır. Bu açıdan bakıldığında genel olarak kadınların vergi ahlaklarının erkeklerden daha fazla olduğu görüşü ise her zaman geçerli olmayabilmektedir. Nitekim Tuay ve Güvenç (2007) tarafından yapılan mükellef eğilimlerinin incelendiği 18 ilde 6546 kişinin katılımıyla gerçekleştirilen anket çalışmasında kadın mükelleflerle erkek mükelleflerin verdikleri cevaplar karşılaştırılmış ve erkek mükelleflerin kadınlara oranla vergi vermeye yönelik daha yüksek ahlaki duyarlılık gösterdikleri tespit edilmiştir.

Yapılan çalışmalar genellikle kadınların vergilere erkeklerden daha kolay uyum sağladığını gösterse de bu sonucun aksi yönde çalışmalar da mevcuttur. En basit şekilde günümüzde kadın rolünün geçmişe kıyasla ne kadar fazla değiştiği düşünüldüğünde, cinsiyet faktörünün vergi bilinci ve vergi ahlakı üzerindeki etkisini ölçmek ve bu konuda kesin çıkarımlar yapmak gerçekten zordur.

1.4.1.4.3. Aile Ölçeği ve Medeni Durum

Yükümlünün vergiye karşı göstereceği tepkide içinde bulunduğu ailesinin büyüklüğü de önemlidir. Çünkü kişilerin aile yapılarına bağlı olarak hissettikleri vergi yükleri de farklılık göstermektedir. Biri kalabalık diğeri kalabalık olmayan iki aile düşünüldüğünde her iki ailenin aile reisinin hissettiği vergi yükleri farklı olacaktır. Kalabalık ailenin tüketimi ailedeki birey sayısı ile doğru orantılı olarak kalabalık olmayan ailenin tüketiminden daha çok olacaktır. Kalabalık olan aile tüketimini kolayca kısımayacağı için de aile reisinin hissedeceği subjektif vergi yükü daha fazla olacak ve aile reisi olan yükümlü vergiye karşı olumsuz bir tavır takınabilecektir (Biberoğlu, 2006: 44).

⁶ Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınan verilere göre ülkemizdeki kadınların işgücüne katılım oranları Ekim 2009'da % 27.1, Ekim 2010'da % 28, Ekim 2011'de %29 ve Ekim 2012'de % 30.7 olmak üzere periyodik olarak artış göstermektedir. Bkz: <http://www.tuik.gov.tr> E.T: 12.02.2013

Bireylerin vergi ödeme davranışları ve ahlaki değerleri üzerinde etkili olan bir diğer faktör de bireylerin medeni durumlarıdır. Medeni durum yasal ya da yasal olmayan davranışları etkileyebilir. Bir varsayımına göre evli insanlar bekâr insanlara göre daha çok sorumluluk sahibidirler ve bu yüzden vergi kaçırma olayına hoş bakmayabilirler (Mcgee, 2012: 475). Çünkü evli bir bireyin sorumluluk duygusu, örnek bir ebeveyn olma içgüdüğü, vergi kaçırıp yakalanması halinde hissedeceği utanç duygusu gibi pek çok sosyo-psikolojik etmen vergi bilinci ve vergi ahlakının olumlu yönde oluşumu için önemli birer baskı unsurudur. Yapılan bazı araştırmalarda da elde edilen sonuçlar bireyin medeni durumu ile vergisel davranışları arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu yönündedir (Demir, 2008: 125). Örneğin Song ve Yarbrough (1978) tarafından yapılan araştırmada vergi ahlakı ile medeni durum arasında zayıf ama istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğu ve bekâr, boşanmış ya da dul insanların vergi ahlak düzeylerinin evli insanlardan daha düşük olduğu bulunmuştur (Song ve Yarbrough, 1978: 447). Benzer şekilde Alm ve Torgler (2006) tarafından ABD ve İspanya ülkeleri üzerinde yapılan bir araştırmaya göre de bekâr bireylerde vergi kaçırma eğiliminin daha fazla olduğu tespit edilmiştir (Kaynar, 2010: 61).

Her ne kadar yukarıda evli bireylerin vergi bilinç ve vergi ahlaklarının daha fazla olduğu ifade edilse de bu görüşün tersi olan çalışmalarda mevcuttur. Şöyle ki Clotfelter'e göre (1983), evli bireyler bekâr bireylere göre vergiye daha olumsuz yaklaşmaktadırlar. Slemrod (1985) ise evli bireylerin daha fazla vergi kaçırdıkları sonucunu elde etmiştir (Slemrod, 1985: 232).

Son olarak bir de medeni durumun mükelleflerin vergiye yönelik tutumları üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığını ileri süren çalışmalara değinmek gereklidir. Söz konusu çalışmalardan birisi Gökbnar vd (2007) tarafından yapılmış ve medeni durum değişkeni hem temel hem de genişletilmiş modelde istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Yine Tuay ve Güvenç (2007) tarafından yapılan bir diğer çalışmada da aynı sonuca varıldığı görülmektedir. O halde konu ile ilgili yapılan çalışmalarda tutarsız sonuçlar elde edildiği için medeni durumun kişilerin vergiye karşı tutum ve davranışlarında ne kadar etkili olduğu, üzerinde kesin bir yargıya varılması güç olan bir konudur diyebiliriz.

1.4.1.4.4. Eğitim Düzeyi

Kısaca bireylere bazı olumlu davranış ve tutumların kazandırılmasına yönelik bir faaliyet şeklinde tanımlanan eğitim, bireylerin davranışları üzerinde önemli bir faktör olarak vergi alanında da karşımıza çıkmaktadır. Toplumda vergi bilincinin oluşturulması ve vergi ahlakının geliştirilmesi yükümlülerin vergi konusunda aldıkları eğitimle alakalıdır (Çataloluk, 2008: 218). Çünkü eğitim, bireyi iyi vatandaş olma, katılımcı olma, sorgulayabilme, bilgiye ulaşabilme gibi pek çok yönüyle geliştirme gücüne sahiptir (Aktan ve Çoban, 2006: 147).

Genel olarak eğitim düzeyinin yüksekliğinin vergiye karşı olan uyumu kolaylaştırdığı düşünülmektedir. Öğrenim düzeyi yüksek olan yükümlülerin yasaları daha kolay anladıkları, yasal değişikliklere daha çabuk uyum sağladıkları ve vergilendirmeye ilişkin şekli ödevler konusunda daha bilinçli oldukları ifade edilmektedir (Yeniçeri, 2004: 919). Lewis'e (1982) göre de eğitim düzeyi attıkça eğitimle beraber vatandaşlık bilinci ve vergiler ile kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi anlama düzeyi artacak ve böylece vergi ahlakı da artacaktır (Demir, 2008: 122). Eğitim düzeyinin düşük olması ise bazı yükümlülerin vergiye karşı takındıkları olumsuz tavırlarında kendilerini haklı görmelerine neden olmaktadır (Şenyüz, 1995: 35). Yani mali konuda eğitim alan bir mükellef ile bu konuda eğitim almamış bir mükellefin vergiye bakış açıları dolayısıyla da vergi karşısındaki tutum ve davranışları farklı olmaktadır. Eğitim alan bireylerin vergiye daha olumlu baktıkları gözlenmiştir.

Öte yandan eğitimle yukarıda ifade edildiği şekilde vergi uyumu arasında pozitif bir ilişkinin varlığı ifade edilmesine rağmen aksine eğitimle vergi uyumu arasında negatif bir ilişkinin olduğunu savunan görüş de mevcuttur. Bu görüşe göre yükümlünün eğitim düzeyi ile bilgiye ulaşma kapasitesi arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu için eğitim düzeyi yüksek olan yükümlünün vergilemeye ilişkin bilgi seviyesi de yüksek olacaktır (Aktan ve Çoban, 2006: 148). Böylece vergileme bilgisi yüksek olan mükellef yasalardaki açıklıkları daha kolay fark edecek ve vergi kaçırma ve vergiden kaçınma fırsatlarını değerlendirmeye çalışacaktır (Tuay ve Güvenç, 2007: 20).

Mükelleflerin eğitim düzeyleri ile vergi bilinçleri ve vergi ahlakları arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmaların bazılarında söz konusu ilişki pozitif yönde bulunurken, bazılarında ise bu ilişki negatif yönde bulunmuştur. Örneğin Beron vd. (1992)

çalışmalarında eğitimin arttıkça vergi ahlakının azaldığını bulmuşken, Orviska ve Hudson (2002) çalışmalarında eğitimin artmasının vergi bilincini ve vergiye olan uyumu artırdığını bulmuşlardır (Demir, 2008: 122, Orviska ve Hudson, 2002: 89-92).

1.4.1.5. Irksal Özellikler

Bireylerin vergi bilinç ve vergi ahlakları üzerinde etkili olan unsurlardan bir tanesi de bireylerin irksal özellikleridir. Farklı ırkların vergi ahlaklarını araştıran pek fazla çalışma olmamasına rağmen Weck, Pommerehne ve Frey (1984) ve Frey, Weck ve Hannemann (1984) bir vergi ahlaksızlığı endeksi geliştirmişler ve Fransa, İtalya ve İspanya gibi Latin kökenli ülkelerde diğer Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında daha yüksek vergi ahlaksızlığı olduğunu bulmuşlardır (Alm ve Torgler, 2006: 238). Torgler ve Schneider (2004) tarafından farklı Avrupa ülkelerinin incelendiği çalışmada Kuzey Avrupa ülkelerinde vergi ahlakının Güney Avrupa ülkelerinden oldukça fazla olduğu sonucuna varılmıştır (Demir, 2008: 112). Bu bağlamda en yaygın iddia ise Latin ırkının vergiye karşı oldukça uyumsuz olduğu, İngiltere ve Nordik (İskandinav) ülkeleri gibi Anglo-Sakson ırkına mensup Kuzey Avrupa ülkelerinin vergiye karşı daha uyumlu olduğudur (Nadaroğlu, 1998: 289).

Hong Kong örneği ise yaygın olan bu iddiayı yalanlar niteliktedir. Sam (2005) yaptığı çalışmasında Hong Kong'un Çin'in bir parçası olmasına rağmen Hong Kong'daki mükelleflerin vergi ahlaklarının Çin'deki mükelleflerden daha fazla olduğunu bulmuştur. Torgler (2004) ise birçok Asya ülkesinin vergi ahlakını analiz ettiği çalışmasında bu ülkeler arasında İngiliz kolonisi olanların İngiliz vergi yapılarından etkilendiklerini, bu vergi yapısının da vergi ahlakı üzerinde pozitif yönde bir etki yarattığını ileri sürmüştür. Bu iki ifade birleştirildiğinde ve Hong Kong'un 99 yıl boyunca İngilizlerin hâkimiyeti altında kaldığı düşünüldüğünde, kendisi ile aynı ırktan olan Çin ile vergi ahlakının aynı olmamasının altında yatan neden ise Asya ırkından farklı ve vergi ahlakı daha yüksek olan İngilizlerden etkilenmiş olmasıdır (Sam, 2005: 1-4).

1.4.1.6. Yüklünün Mesleği

Yükümlülerin ait oldukları meslek grupları da yükümlülerin vergiye karşı geliştirecekleri tutumları belirlemede önem arz eder. Yani yükümlülerin sahip oldukları farklı meslekler, söz konusu yükümlülerin vergiye karşı algı ve davranışlarını da farklılaştırmaktadır. Çünkü bütün meslek grupları aynı vergi baskısını hissetmezler. Diğer bir ifade ile yükümlüler seçmiş oldukları mesleklere göre farklı derecelerde vergi yükü hissederler. Bu farklılığın nedeni ise her meslek grubunun gelir oluşturma elastikiyetinin, gelir elde etme koşullarının ve vergi matrahına uygulanacak indirim, muafiyet ve istisna tutarlarının aynı olmayışdır (Çataloluk, 2008: 221, Demir, 2008: 127).

Bazı meslekler gelir elde etme açısından diğer mesleklere göre daha esnektirler. Tüccarlık ve serbest meslek faaliyeti, gelir esnekliğine sahip mesleklerden sayılabilir. Bu mesleklerle uğraşan yükümlülerin gelirlerini artırma olanakları ücret ya da zirai kazanç elde eden yükümlülere göre daha fazladır. Böylece yaptığı meslek itibariyle gelirlerini artırma olanakları, dolayısıyla da ödeme güçleri daha fazla olan yükümlülerin vergiye karşı olan tutumları daha ılımlı olmaktadır (Şenyüz, 1995: 43).

Yükümlünün vergiye karşı tutumu üzerinde etkili olan bir diğer faktör de gelirin elde edildiği koşulların farklı olmasıdır. Şöyle ki farklı mesleklerdeki kişiler aynı miktarda gelir elde etseler bile, gelirin elde edildiği koşulların farklı olmasına bağlı olarak katlandıkları zahmetler de farklı olacaktır. Aynı geliri daha çok çaba sarf ederek elde eden yükümlü, kendisini diğer yükümlülerle karşılaştıracak ve sonuçta kendi subjektif vergi yükünün daha çok olduğunu düşünecektir (Çiçek, 2006: 65). Örneğin maden ocağında çalışan bir işçi ve onunla aynı geliri elde eden masa başında oturan bir ücretli düşünelim. Maden işçisinin gelir elde etmek için gösterdiği çaba daha çok olup, ücretli kişi ile aynı şekilde vergilendirildiğini düşünürse; bu durum işçinin vergiye daha soğuk bakmasına neden olur (Demir, 2008: 127).

Yükümlünün mesleği ile ilgili olarak vergi matrahı hesaplanırken uygulanan indirim, muafiyet ve istisna tutarları değişiklik gösterebilmektedir. Bu faktör de yükümlünün vergiye bakışı üzerinde oldukça etkilidir. Örneğin ülkemizde gelir vergisi mükellefi serbest meslek mensuplarının defterlerine kaydedecekleri indirim kalemleri az sayıda iken, şirketler düzeyinde söz konusu indirim kalemlerinin sayısı daha çoktur. Bu

durum ise yükümlülerin ödedikleri vergilerin adaletsiz olduklarını düşünmelerine yol açmaktadır (Biberoğlu, 2006: 47).

Yükümlülerin vergi bilinci ve vergi ahlakları üzerinde etkili olan mesleklerden birisi de hiç kuşkusuz muhasebe mesleğidir. 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun 65. maddesinde her türlü serbest meslek faaliyetinden doğan kazançların serbest meslek kazancı oldukları belirtilmiş ve sermayeden çok şahsi mesaiye, ilmi veya mesleki bilgiye veya ihtisasa dayanan ve ticari mahiyette olmayan işlerin serbest meslek faaliyeti olarak değerlendirilmeleri gerektiği ifade edilmiştir. Bu bağlamda muhasebe mesleğini yapan yükümlülerin serbest meslek kazancı elde ettikleri görülmektedir. O halde muhasebeciler bir yandan hizmet verdikleri kesimin muhasebe ve vergi alanındaki ihtiyaçlarını karşılamakta diğer yandan da kamu adına vergilerle ilgili ön denetim yapmakta ama kamudan herhangi bir ücret almaksızın aksine kişilere verdikleri hizmetler neticesinde elde ettikleri kazançlar üzerinden vergi ödemektedirler (Organ, 2010: 1). Diğer bir ifade ile meslek mensupları gelir vergisine tabi mükellefler statüsündedirler. Meslek mensupları da diğer yükümlüler gibi daha çok kazanç elde etmek isterler. Bu yüzden de hizmet verdikleri yükümlü sayılarını artırmak ister, mevcut yükümlü sayılarını azaltmak istemezler. Mesela, bir meslek mensubunun müşterisi olan yükümlünün kendisine ibraz ettiği belgelerin gerçeği yansıtmadığını bilmesine rağmen müşteri kaybetme endişesi ile görmezden gelmesi, meslek mensubunun vergi ahlak düzeyinin azalmasına neden olabilmektedir (Kutlu, 2008: 143). Oysa toplumun meslek mensuplarından beklentisi, yasalara ve genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun işlemler yapmak, toplumun değer yargılarına önem vermek, dürüst, şeffaf, güvenilir ve topluma doğru bilgileri sunmak gibi tutum ve davranışlar sergilemeleri ve hizmet verdikleri yükümlülerin dolayısıyla da toplumun vergi bilinci ve vergi ahlakının yükselmesine yardımcı olmaları yönündedir (Yıldız, 2010: 156).

1.4.1.7. Mükelleflerin Kamu Harcamaları Üzerindeki Düşünceleri

Vergi, devletin egemenlik hakkına dayanarak vatandaşlarından ödeme güçlerine göre aldığı karşılıksız olma özelliği taşıyan mali bir yükümlülüktür. Her ne kadar verginin karşılıksız olduğu belirtilse de mükellefler ödedikleri vergilerin karşılığı olarak faydalandıkları kamu hizmetlerini görürler (Tunçer, 2002: 115). Bu yüzden devletin tahsil ettiği vergiler ile finanse edilen kamu hizmetlerinin verimli ve ekonomik sunulup

sunulmadığı vergilerini ödeyen mükellefleri yakından ilgilendirmektedir (Alkan, 2009: 28).

Mükellefler devlet tarafından kamu hizmetlerini yerine getirmek için yapılan kamu harcamalarının bilinçli ve hesaplı olarak yapılmasını yani minimum kamu harcaması ile maksimum kamusal hizmet elde edilmesini arzu ederler. Böylece ödedikleri vergilerin etkin kullanıldığını ve hissettikleri vergi yüklerinin azalacağını düşünürler. Devlet, kamu harcamalarını yapmak için vergi gelirlerini savurganca kullandığı takdirde mükelleflerinin hissettiği subjektif vergi yükünün artmasına neden olur ve böylece mükelleflerinin vergi ödeme isteklerini azaltmış olur. Vergi ödeme isteği azalan mükellef ise vergi ödemekten vazgeçerek kendine göre daha verimli gördüğü bir alana harcama yapmaya yönelebilir (Şenyüz, 1995: 42). Yani mükelleflerin vergiye karşı sahip oldukları bakış açısı üzerinde verginin toplanması kadar nereye harcandığı da etkilidir. Nitekim ülkemizdeki vergi dairelerinde çalışan personel üzerine yapılan bir anket çalışması da bu düşüncüyü doğrular niteliktedir. Söz konusu ankette “Sizce aşağıdakilerden hangisi önemlidir?” sorusuna ankete katılanların % 6’sı verginin toplanması cevabını vermişken; % 94’ü ise verginin harcanması cevabını vermiştir (Tunçer, 2002: 120). Bireyler için ödedikleri verginin nasıl harcandığı bu kadar önemliyken, ödedikleri vergilerin nereye gittiğini bilmeleri bireylerin vergi bilinçlerini artırır (Biberoğlu, 2006: 59).

Bir diğer önemli nokta ise mükelleflerin ödedikleri vergiler ile faydalandıkları kamu hizmetlerini karşılaştırmalarıdır. Mükellefler genellikle ödedikleri vergilerin faydalandıkları kamu hizmetlerini aştığını yani mali sömürüye uğradıklarını düşündüklerinde vergiye karşı direnç gösterirler ve vergi ödemeye ya da olması gereken miktarı ödemeye soğuk bakarlar. Konuyla ilgili olarak Muter, Sakınç ve Çelebi (1993) mükelleflerin vergi karşısındaki tutumlarını ve davranışlarını araştırdıkları anket çalışmasında 505 mükellefe sorular yönelmiş ve aldıkları cevaplar neticesinde ödedikleri vergi ile kamu hizmeti arasında bağ kuran mükelleflerin vergi kaçakçılığına tepkilerinin daha olumsuz olduğu sonucuna varmışlardır (Bayraklı vd., 2004: 217). Yani ödediği vergi ile faydalandığı kamu hizmeti arasında olumlu bir bağ kuran mükelleflerin vergi bilinçleri daha fazladır ve vergi kaçırmaya daha az eğilimlidirler.

Özetlemek gerekirse, mükellefler ödedikleri vergileri faydalandıkları kamu hizmetlerinin karşılığı olarak görmektedirler. Bu yüzden kamu hizmetlerinden az

yararlandığını ya da kamu hizmetleri için ödediği verginin savurganca harcadığını düşünen bir mükellef vergi ödeme taraftarı olmayacaktır. Kamu hizmetlerinden ödediği vergiyi göz önünde bulundurarak yeterince yararlandığını düşünen ya da kamu hizmetleri için ödediği verginin etkin bir şekilde kullanıldığını düşünen bir mükellef ise vergisini daha istekli bir şekilde ödeyecektir. İster olumlu ister olumsuz her iki durumda da mükellefin ödediği vergilerle finanse edilen kamu hizmetleri hakkındaki düşünceleri, mükellefin vergi bilinci ve vergi ahlakı üzerinde oldukça etkili olacaktır.

1.4.2. Çevresel Faktörler

Bireylerin vergi bilinç ve vergi ahlakları üzerinde belirleyici olabilen faktörlerden bir diğeri de çevresel faktörlerdir. Çünkü bireylerin vergi konusundaki düşünceleri üzerinde sadece bireysel faktörlerin etkili olduğunu düşünmek eksik ve yanlış olur. Mükellef davranışlarını daha iyi çözümleyebilmek ve anlamak adına bireysel ve çevresel faktörleri birlikte değerlendirmek daha doğru olacağı için, çevresel faktörler başlığı altında vergi idaresi ve vergi sisteminden kaynaklanan faktörler incelenecektir.

1.4.2.1. Vergi Afları

Genel af kavramı hakkında birçok tanım bulunmasına rağmen vergi affı için tam bir tanım yapmak oldukça zordur. Buna rağmen en basit haliyle ile vergi affı, devletin kendi yetkisini kullanarak çıkardığı kanunla alacak hakkından vazgeçmesidir (Aygün, 2012: 89). Diğer bir ifade ile devlet tarafından vergi kanunlarına aykırı hareket edenlere uygulanan idari ve hukuki yaptırımların ortadan kaldırmasıdır (Kargı ve Yüksel, 2010: 30). Yani vergi affı denildiğinde, mükelleflere ödemedikleri vergi borçlarını, söz konusu borçlarla ilgili parasal veya cezai kovuşturmalardan tamamen veya kısmen kurtulma olanağı sağlayan bir kurum akla gelmektedir. Vergi affı kısa dönemde vergi gelirlerini arttırdığı için genellikle ekonomik nedenlere dayanır. Fakat vergi affı ekonomik nedenlerin dışında hukuki, siyasi, idari ve teknik nedenlere de dayanabilir. Her ne gerekçeyle olursa olsun vergi affı uygulamaları toplumda bir kesim tarafından olumlu karşılanırken, diğer bir kesim tarafından ise olumsuz karşılanabilmektedir (Savaşan, 2006: 41-44).

Vergi aflarına olumlu yönde yaklaşanlar, geçmişte vergi kaçırmış olmalarının ortaya çıkmasının neden olacağı yaptırımlardan çekinen kişilerin bilinçli olarak vergi

kaçırmış olabilecekleri gibi mali zorluklar içinde oldukları için de vergi kaçırılmış olabileceklerini düşünürler. Bu nedenle de söz konusu kişilere vergi bilinci ve vergi ahlaklarını artırmaları için bir fırsat daha verilmesi gerektiğini düşünürler. Bu görüşe göre daha önce vergi kaçırılan bir kişi pişman olup aflu birlikte dürüst bir mükellef olarak topluma kazandırılabilir. Olumlu bir diğer görüşe göre ise vergi affıyla birlikte mükelleflere yönelik daha etkin hizmet sunulması ve sorumluluklarına ilişkin daha iyi bir eğitim verilmesi vergi uygulamasının iyileştirilmesine yönelik daha fazla harcama yapılması ve vergi kaçakçılarına yönelik daha sert cezaların uygulanması şeklinde önlemlerin alınması durumunda bir defaya mahsus vergi afları vergiye daha fazla uyum sağlanmasına yol açar (Tunçer, 2001).

Vergi aflarını olumsuz karşılayanlar vergi aflarını vergi kaçırıcılara vergilerini zamanında ödemedikleri, vergi suçu işledikleri için verilen bir ödül olarak düşünürler. Sık sık çıkarılan vergi aflarının ise yükümlüleri vergilerini zamanında ödemeleri konusunda isteksiz davranmaya yönelttiğini hatta vergi ödememe konusunda cesaretlendirdiğini belirtirler. Çünkü dürüst mükellefler vergi affını adil bir uygulama olarak algılamayabilirler ve vergi affı sonrası vergi ahlak düzeylerini düşük tutabilirler (Biçer, 2006: 62). Gerçekten de vergi bilinci ve vergi ahlakı yüksek olan bir mükellef vergi aflarından sonra kendisini kandırılmış hissedebilir. Çünkü kendisi belkide çeşitli zorluklarla elde ettiği gelirin bir kısmını vergi olarak devlete öderken vergi affından yararlanan bir kişiyi gördüğü zaman doğal olarak haksızlığa uğradığını düşünür ve vergiye karşı içsel motivasyonu düşer. Ayrıca vergi affı yükümlünün tekrar bir vergi affı çıkacağına yönelik beklenti içerisine girmesine ve bu yönde davranmasına neden olabilir. Yani vergi affından sonra önceki dürüst mükellefler vergi dürüstlüklerini azaltarak sonraki vergi afları için beklenti içinde olabilirler (Torgler ve Schaltegger, 2005: 406). Dürüst mükelleflerin aflara karşı beklenti içinde olmalarının yanı sıra aflardan yararlanan mükellefler de aynı şekilde bir daha af çıkacağını yine yararlanacaklarını, yine ceza almayacaklarını, yine haklı çıktıklarını düşünerek vergiye karşı olumsuz tutum ve davranışlarına devam edebilirler.

Konuyla ilgili olarak Çetin (2007) tarafından Manisa Merkez İlçe’de 240 gerçek usulde gelir vergisi mükellefine yapılan anket çalışması ile vergi aflarının mükellef tutum ve davranışları üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Ankete katılan vergi mükelleflerinin % 91,1’i Türkiye’de vergi sisteminin adil olmadığını, % 52,4’ü vergi

aflarının dürüst mükellefi cezalandırdığını ve % 80,7'si ise tekrar bir vergi affı çıkacağını düşünmektedir. Söz konusu ampirik çalışmanın sonuçlarından da anlaşılacağı üzere ülkemizde vergi aflarının mükellef davranışları üzerinde olumsuz bir etki yarattığı söylenebilir (Çetin, 2007: 180-184).

1.4.2.2. Vergi Sisteminin Karmaşıklığı ve Mevzuatın Sık Sık Değiştirilmesi

Mükellef davranışları üzerinde belirleyici olan unsurlardan bir tanesi de vergi sisteminin yapısıdır. Çünkü sade ve kolay anlaşılabilen bir vergi yapısı mükelleflerin yasalara uygun davranmalarına katkıda bulunur. Aksine vergi yapısının karmaşık olması mükelleflerin farkında olmayarak ya da bilinçli olarak vergiye uyum derecelerini azaltır ve doğru beyanda bulunmama ihtimallerini artırır (Çelikkaya, 2002). Vergi yapısının karmaşıklığı gerek yönetim maliyetlerini, gerekse uyum maliyetlerini artırmakta ve vergi mükelleflerine ödedikleri verginin yanında profesyonel yardıma ihtiyaç duymaları gerekçesiyle ek yükler de getirmektedir. Vergiye uyum maliyetlerinin dünya genelinde % 2 ile % 10,8 arasında değiştiği düşünüldüğünde, vergi sisteminin karmaşıklığından kaynaklanan bir uyum maliyeti artışının mükellef davranışları üzerinde olumsuz etki yaratacağı açıktır. Nitekim Cuccia ve Carnes (2001) yaptıkları araştırmada vergi ahlakı ile vergi yapısının karmaşıklığı arasında anlamlı bir ilişki olduğunu bulmuşlardır (Demir, 2008: 85).

Öte yandan vergi mevzuatının sık sık değiştirilmesi, karmaşık olan vergi yapısını daha da karmaşık hale getirerek mükelleflerin vergi mevzuatına uyum maliyetlerini artırmaktadır (Kaynar, 2007: 44). Vergi psikolojisi bakımından ise vergi mevzuatının daimiliği oldukça önemlidir. Çünkü belirli bir vergi türü ve tekniği ile ne kadar uzun süre yaşanır, bu vergiye o kadar çok alışılır. Yani uzun zaman boyunca uygulanan bir vergi, vergi ödeyenlerin vergiye karşı olası tepkilerini azaltmalarına neden olur. Değişen bir vergi yapısı olduğu zamanlarda yükümlüler mevzuattaki yeni düzenlemeleri takip ve uygulama gücünü çekerler ve yeni vergilere hemen adapte olamazlar (Şenyüz, 1995: 66-67). Adam Smith (1776) Ulusların Zenginliği adlı eserinde vergilemede kesinlik ilkesinden bahsetmiş, buna göre mükellefin ödeyeceği verginin miktarını, zamanını ve ödeme şeklini önceden bilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Tuay ve Güvenç, 2007: 29). Vergi mevzuatı üzerinde sık sık yapılan değişiklikler ise vergilemede kesinlik ilkesinden sapmalara yol açar. Mükellefler vergi ile ilgili ödevlerini yerine getirirken tereddüde düşebilir, kasıtsız olarak vergi uyumsuzluğuna neden olabilirler. Örneğin

vergi beyannamesini doldurma konusunda problem yaşayan bir mükellef, istemeden de olsa vergi uyumsuzluğuna neden olabilir (Torgler, 2003: 123). Bazı mükellefler ise kasıtlı olarak vergi kaçırma ya da vergiden kaçınma girişiminde bulunup, gerekçe olarak da değişen vergi mevzuatının arkasına saklanabilirler. Neticede her iki şekilde de kısa aralıklarla değişen vergi mevzuatı vergilemeyi olumsuz etkiler.

Kısa aralıklarla değişen vergi mevzuatı vergiye karşı mükellefin bakışını ve davranışlarını olumsuz etkilese de bu, vergi mevzuatının uzun süre değiştirilmemesi gerektiği anlamına da gelmemelidir. Çünkü vergi mevzuatında ülkenin değişen sosyo-ekonomik şartlarına uygun olarak ve dış ülkelerdeki mali mevzuatla koordinasyon sağlamak için değişiklik yapılması gayet doğaldır (Karatoy, 2009: 82). Önemli olan vergi mevzuatı üzerinde gerçekten ihtiyaç duyulduğu zamanlarda değişiklik yapmak, yani keyfi değişikliklerden uzak durmaktır. Gerekli görüldüğünde yapılan bir vergi mevzuatı değişikliği ile mevzuatın sade ve anlaşılabilir olması halinde hem mükelleflerde hem de toplumun diğer fertlerinde vergi bilincinin sağlanması kolaylaşacak ve mükellefler vergi kanunları hakkında daha anlaşılır bilgilere sahip olacaklardır (Alkan, 2009: 31).

1.4.2.3. Vergi İdaresinin Etkinliği

Vergi psikolojisini belirleyen unsurlardan bir tanesi de vergi idaresinin etkinliğidir. Bilindiği üzere vergiyi doğuran olayla başlayan vergilendirme sürecinde vergi idaresi tarafından yapılan tarhiyatla belirgin hale gelen vergi borcu (devlet açısından alacak) tebliğ sonrası tahakkuk ederek ödenecek hale gelmekte ve tahsil aşamasındaki ödeme ile sona ermektedir. Söz konusu vergilendirme süreci aşamalarının hepsinde vergi idaresi görevli ve yetkilidir. Bu yüzden vergi sistemlerinin etkinliği, sadece iyi hazırlanmış bir vergi mevzuatına bağlı olmayıp, vergi idaresinin etkinliğine ve bütünlüğüne de bağlıdır (Yeniçeri, 2004: 912). Yani vergi sisteminin etkinliği sadece yerinde ve adaletli vergi kanunlarının varlığına değil, aynı zamanda bu kanunları uygulayacak yeterli sayıda vergi dairesinin bulunmasına da bağlıdır. Bu nedenle vergi idaresinin yapısı, kapsamı ve kaynakları, vergi personeli, vergi denetimleri, vergi idaresi-yükümlü ilişkileri gibi faktörler yükümlülerin vergiye karşı takındıkları tutum ve davranışlar üzerinde çok etkilidir (Yüce ve Gerçek, 1998: 21).

Kurulmuş her örgütün amacına ulaşması için bazı şartları sağlaması gerektiği bir gerçektir. Bu şartlardan biri de örgütün karşı karşıya kaldığı kişilerle olan ilişkilerinin belirli bir düzen ve anlayışla yürütülmesidir (Şenyüz: 1992: 17). Vergi idaresinin muhatap olduğu kişiler yükümlüler olduğu için vergi bilinci ve vergi ahlakının yükümlü-idare ilişkilerinde önemli bir belirleyen olduğunu söyleyebiliriz. Yükümlüler vergileri karşılıksız ve yasal bir zorunluluk olarak ödemeleri neticesinde acı hissettikleri için vergi daireleri ile kurulacak olan ilişkilerde daha duyarlı ve hassas olan taraf olacaklardır. Bu gerekçe ile de yükümlüler daha fazla ilgi bekleyebilirler (Demir, 2008: 96). Şöyle ki kendisiyle yeterince ilgilenilmediğini düşünen bir yükümlü vergiden soğuyabileceği gibi kendisine vergi dairesinde düşündüğünden fazla ilgi gösterilmesi yükümlünün vergiye daha sıcak bakmasına dolayısıyla da daha yüksek vergi bilinci ve vergi ahlakına sahip olmasına neden olabilecektir. Benzer şekilde kendisine vergi personeline iyi ya da kötü davranılan yükümlünün de davranışları maruz kaldığı davranışa ya da gördüğü muameleye göre farklılık gösterecektir. Bu anlamda vergi idaresinin mükellef odaklı çalışması taraflar arasında çıkması muhtemel birtakım problemlerin önüne geçebilecek, yükümlünün vergi idaresine karşı önyargılı davranmasını engelleyebilecek ve yükümlünün vergi bilincinin gelişmesine katkıda bulunabilecektir (Alkan, 2009: 36).

Özetle etkin bir vergi idaresi yükümlülerin vergileri algılamalarında dolayısıyla vergi ile ilgili hareketlerinde önemli bir paya sahiptir. Vergi idaresini oluşturan faktörler düşünüldüğünde bu faktörlerden birisi olan insan faktörü devlet açısından vergi idaresi adına çalışan personel, birey açısından ise üzerinde vergi borcu bulunan yükümlü olduğu için her iki tarafın birbirine saygılı, çağımızın gerektirdiği şekilde medeni, hoşgörülü ve adil davranması vergi idaresi personelinin işini kolaylaştırırken, yükümlünün vergi konusunda daha bilinçli ve kendisinden beklenen şekilde olumlu yönde davranmasını sağlayacaktır.

1.4.2.4. Vergi Denetimlerinin Etkinliği

Devlet, vergi beyanını olduğundan düşük göstererek ya da hiç vergi ödemeyerek vergi kaybına yol açan yükümlüleri tespit etmek amacıyla vergi denetimlerinde bulunur. Vergi denetiminde önemli olan nokta ise denetimin etkin olmasıdır. Çünkü etkin bir vergi denetimi, yükümlülerin hem yakalanma olasılıklarını artırdığı, hem de yükümlülerin vergilemede adalet algılamasını olumlu yönde etkilediği için yükümlü

psikolojisi ve buna bağılı oluşan davranışları üzerinde çok önemli etkiye sahiptir (Aktan ve oban, 2006: 146). Bu yüzdedir ki bir devletin vergileme sanatına ne kadar hâkim olduğu, yükümlülerin zihniyetini dikkate alan ve psikolojik şartları yerine getiren vergi denetim yönteminde en açık şekilde görülmektedir (Turhan, 1998: 82).

Vergi denetiminin vergi kaçırılmasının önlenmesi, ek gelir sağlanması, gelir dağılımında adaletin sağlanması, vergi bilincinin geliştirilmesi ve vergi kanunun hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak şekilde uygulanmasını sağlama gibi pek çok amacı vardır. Fakat vergi denetiminin esas amacı, mükelleflerin yürürlükte olan mali mevzuata uyup uymadıklarını denetlemek, denetlenmeyenlerde de her an denetlenebilecekleri olasılığını yaratarak caydırıcı bir etki yapmaktır (Gümüş, 2005: 231). Çünkü yükümlü denetimler sonucunda tanıdığı birisinin kaçırdığı vergi nedeniyle yakalandığını grdğu zaman kendini doğru beyanda bulunma baskısı altında hissedecektir. Vergi deme konusunda içsel motivasyonu düşük olsa dahi yani vergi ahlakı düşük bile olsa hissettiği bu baskı sonucu yükümlü, vergisini düzenli ve gerçeğe uygun bir şekilde ödeyecek ve böylece vergi ahlakı yüksek seyredecektir (Demir, 2008: 87). Konu hakkında yapılan çalışmalarda ister hiç denetim geçirmeyen yükümlüler, ister çok sık denetim geçiren yükümlüler olsun ayrıma gidilmeksizin yükümlülerin denetimin öneminin farkında oldukları ve denetlenme olasılığının bile beyanı olumlu olarak etkileyeceği sonuçlarına varılmıştır (elikkaya ve Gürbüz, 2008: 46).

Neticede yükümlülerin vergiye bakış açılarını vergi denetimlerinin etkilediğini söyleyebiliriz. Çünkü yükümlü denetimler neticesinde yakalanma olasılığını gözden geçirerek vergi konusunda bu yönde hareket eder. Yükümlü vergi denetimlerinin yeterli olmadığı bir ortamda yakalanma ihtimalinin düşük olduğunu dşndğu takdirde vergi ahlakını düşük tutar ve vergi kaçırmaya yönelebilir. Denetimlerin sıkı olduğu, dolayısıyla yakalanma ihtimalinin yüksek olması halinde ise yükümlünün işlediği suç nedeniyle cezayla karşılaşacağını bildiği varsayılarak vergi ahlakını yüksek tutması beklenir.

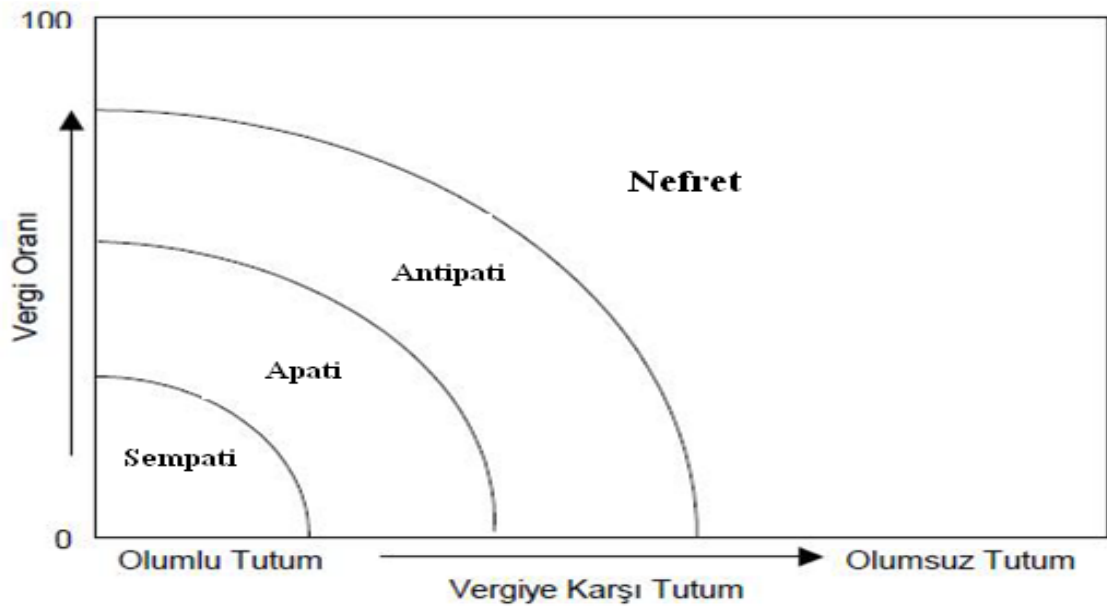
1.4.2.5. Vergi Oranları

Yükümlülerin vergilere karşı göstereceği tepkiler mevcut vergi oranları hakkındaki düşünceleri ile alakalıdır. Vergi oranlarının yüksek olduğu kanaatinde olan yükümlüler vergilere karşı olumsuz tepki verebilirlerken, oranların düşük ya da makul

seviyede olduğunu düşünenler vergilere olumlu tepki verebilirler (Biberoğlu, 2006: 67-68). Yani yükümlülerin vergileme karşısındaki tutumlarının derecesi ile vergi oranları arasında doğru orantı vardır. Bunun nedeni ise hissedilen vergi yükünün değişen vergi oranına bağlı olarak ağırlaşması ya da hafifleşmesidir. Vergi yükünün artması durumunda harcanabilir gelir düzeyi azalacağından yükümlü eski refah seviyesine geri dönmek isterse daha fazla çalışmak zorunda olacağı için bu durumdan psikolojik olarak hoşnutsuz olabilir. Bu hoşnutsuzluk ise yükümlüyü vergiden kaçınma ya da vergi kaçırma düşüncesine yönlendirebilir. Bu demek oluyor ki yükümlü tarafından vergi oranları konusunda sahip olunan fikir yükümlünün vergiye gönüllü uyumunu yakından etkilemektedir.

Arz yönlü iktisadın en önemli dayanağını oluşturan, Arthur Laffer tarafından vergi oranlarıyla vergi gelirleri arasındaki ilişkinin açıklandığı çalışmada, vergi oranlarının belirli bir orandan sonra vergi gelirlerini düşüreceği belirtilmiştir. Çünkü vergi oranının en uygun olan oranı geçmesi halinde vergi gelirleri artmamakta, aksine azalmaya başlamaktadır. Bunun nedeni ise vergi oranlarının arttığını hisseden yükümlülerin kayıtlı ekonomiden kayıt dışı ekonomiye doğru hareket etmeleridir (Tuay ve Güvenç, 2007: 31).

Yükümlülerin vergi karşısında bu denli değişen tutumları ise Şekil 1 yardımıyla açıklanmak istenirse;

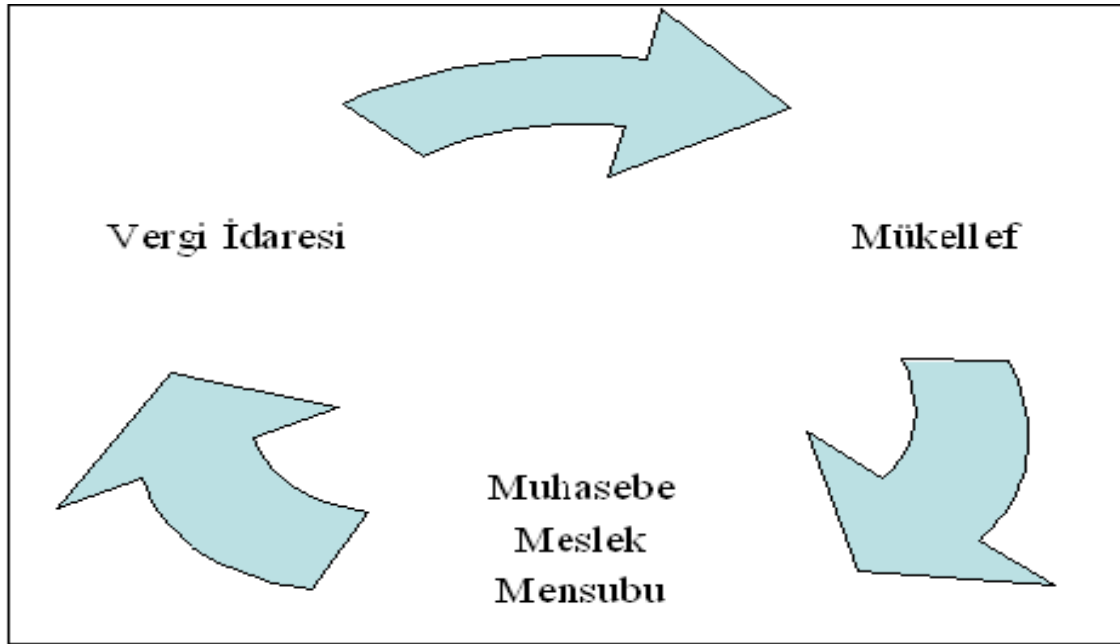
Şekil 1. Mükellef Davranışları Yönünden Oran-Tutum Analizi (Aktan vd, 2006: 161).

Şekil 1’den de görüldüğü üzere vergi oranı ile vergiye karşı tutum arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır. Artan vergi oranları yükümlü tutumunu olumsuz tutuma doğru yaklaştırırken, vergi oranlarının azalması ise yükümlünün tutumunu olumlu tutuma doğru yaklaştırmaktadır. Başlarda vergi oranlarının düşük olması mükelleflerin vergilere sempati ile bakmalarını, bu yüzden vergilerini severek ve isteyerek ödemelerini sağlar. Bir sonraki aşamada yükümlüler artan vergi oranlarına karşı apati haline girerler. Yani vergilere karşı kararsız, isteksiz ve ilgisiz olurlar. Üçüncü aşama olan antipati aşamasında yükümlüler vergi oranlarının artmasından hoşnutsuz olarak vergi konusunda olumsuz hislere kapılırlar ve yükümlülerin tutumları olumsuz yönde gelişir. Dördüncü ve son aşama ise yükümlüler vergilere nefret ile baktıkları ve vergiye karşı tutumların en gergin olduğu aşamadır. Bu aşamada yükümlüler olumsuz tutumları neticesinde tepkilerini aleni halde göstererek vergi yönetimine karşı direnebilirler (Aktan vd, 2006: 161-162).

O halde rahatlıkla yükümlülerin vergi ödeme isteklilikleri ve vergiye karşı olan içsel motivasyonları üzerindeki önemli belirleyicilerden bir tanesi de vergi oranlarıdır diyebiliriz. Çünkü yükümlüler artan vergi oranlarının kendilerine fazladan bir külfet getireceğini düşünürler ve psikolojik olarak bundan etkilenebilirler. Bu etkinin ise yükümlülerin vergi bilinç ve vergi ahlak düzeylerini olumsuz yönde etkileyerek vergilemeden beklenen amaçlara ulaşılmasını zorlaştıracağı açıktır.

1.4.2.6. Muhasebe Meslek Mensuplarının Etkisi

Vergileme konusundaki ilişkiler düşünüldüğü zaman ilk olarak vergi idaresi ile mükellef arasındaki ilişkiler akla gelir. Fakat vergileme konusundaki ilişkiler sadece vergi idaresi-mükellef ilişkilerden ibaret değildir. Söz konusu iki grup arasındaki ilişkilere köprü görevi üstlenen muhasebe meslek mensuplarını da dâhil ettiğimiz takdirde Şekil 2’ de görüldüğü gibi üç boyutlu bir ilişkiler yelpazesi oluşur.

Şekil 2. Vergileme Alanındaki İlişkiler Döngüsü (Şenyüz, 1992: 17).

Şekil 2’de de görüldüğü üzere muhasebe meslek mensupları da en az diğer iki taraf kadar vergileme konusunda önemli bir yere sahiptirler. Önemi yadırganmayacak derecede büyük olan muhasebecilik ve mali müşavirlik mesleği 1989 yılında 3568 sayılı Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu ile düzenlenmiştir. Söz konusu kanunun 1. maddesinde kanun amacı “İşletmelerde faaliyetlerin ve işlemlerin sağlıklı ve güvenilir bir şekilde işleyişini sağlamak, faaliyet sonuçlarını ilgili mevzuat çerçevesinde denetlemeye, değerlendirmeye tabi tutarak gerçek durumu ilgililerin ve resmi mercilerin istifadesine tarafsız bir şekilde sunmak...” şeklinde ifade edilmiştir.

Muhasebe meslek mensupları denildiğinde ise her ne kadar ilk etapta aklımıza Serbest Muhasebeciler (SM), Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler (SMMM) ve Yeminli Mali Müşavirler (YMM) gelse de 26 Temmuz 2008 tarih ve 26948 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 5786 Sayılı Kanun ile 3568 Sayılı Kanunun adı “Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu” olarak değiştirilmiştir. Yani Serbest Muhasebeci unvanı resmen kaldırılmıştır. Serbest Muhasebeci unvanın kaldırılmasıyla birlikte SMMM mesleğinin konusu; gerçek ve tüzel kişilere ait teşebbüs ve işletmelerin defterlerini tutmak, bilanço, kar-zarar tablosu ve beyannameleri ile diğer belgeleri düzenlemek, muhasebe sistemlerini kurmak, geliştirmek, işletmecilik, muhasebe, finans, mali mevzuat ve bunların uygulamaları ile ilgili işlerini düzenlemek veya müşavirlik yapmak ve bu konularda denetim yapmak,

rapor düzenlemek ve benzeri gibi işleri yapmak şeklinde belirlenmiştir. YMM mesleğinin konusu ise gerçek ve tüzel kişilere ait teşebbüs ve işletmelerin defterlerini tutmak, bilanço, kar-zarar tablosu ve beyannameleri ile diğer belgeleri düzenlemek dışında kalan işleri yapmanın yanında çıkartılacak yönetmeliklere göre tasdik işlerini yapmak şeklinde düzenlenmiştir. Muhasebe meslek mensupları 3568 Sayılı Kanunda da ifade edildiği üzere defter tutmak, kar-zarar tablosu düzenlemek, beyanname düzenlemek, muhasebe sistemleri kurmak, müşavirlik yapmak ve tasdik işleri yapmak gibi mükelleflere farklı hizmetler sunmaktadırlar. Yani bu hizmetler kimi zaman yükümlünün vergi işlemleri hakkındaki kararsızlığını gidermeye yönelik olurken, kimi zaman da yükümlünün vergi beyannamesini hazırlamak yönünde olmaktadır (Tunçer, 2005: 221). Günümüzde hemen hemen bütün dünyada çağdaş vergileme sistemlerinde beyan usulü kullanıldığı düşünüldüğünde meslek mensuplarına duyulan ihtiyaç kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Çünkü vergi kanunlarının karmaşık ve sık sık değişen bir yapıya sahip olması yükümlünün kazancını beyan ederken kafasının karışmasına dolayısıyla da uyması gereken kurallardan sapmasına yol açabilmektedir (Demir, 2008: 92).

Öte yandan vergi idaresinin sayıları milyonları bulan yükümlüleri tek tek denetlemesi de imkânsızdır. Nitekim 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun (VUK) mükerrer 227. maddesinin 1. bendinde “Vergi beyannamelerinin 3568 sayılı Kanuna göre yetki almış serbest muhasebeci mali müşavir veya yeminli mali müşavir tarafından imzalanması mecburiyetini getirmeye, bu mecburiyeti beyanname çeşitleri, mükellef grupları ve faaliyet konuları itibariyle ayrı ayrı uygulamaya”, 2. bendinde “Vergi kanunlarında yer alan muafiyet, istisna, yeniden değerlendirme, zarar mahsubu ve benzeri hükümlerden yararlanılmasını Maliye Bakanlığınca belirlenen şartlara uygun olarak yeminli mali müşavirlerce düzenlenmiş tasdik raporu ibraz edilmesi şartına bağlamaya” Maliye Bakanlığı yetkilidir ifadelerine yer verilmiştir. Burada söz konusu kanunla aslında ön denetim yapılmak istenmektedir. Çünkü beyannamelerinde yer alan bilgiler, hem yükümlüleri hem de beyannameleri düzenleyen ve imzalayan meslek mensuplarını ilgilendirmektedir. Şöyle ki VUK' un mükerrer 227. maddesine göre meslek mensupları imzaladıkları vergi beyannamelerinde yer alan bilgilerin defter kayıtlarına ve bu kayıtların dayanağını oluşturan belgelere uygun olmamasından dolayı ortaya çıkan vergi zıyana bağlı olarak salınacak vergi, ceza ve gecikme faizlerinden yükümlü ile birlikte müştereken ve müteselsilen sorumlu tutulmaktadırlar. Yani sorumluluk hem yükümlüye

hem de ilişkili olduğu meslek mensubuna yüklenmiştir. Böylece meslek mensupları defter tutma, beyanname düzenleme gibi işlemlerinde daha titiz davranacakları için denetim elemanları vergi beyannameleri ve eklerinde yer alan bilgileri incelemeleri sırasında daha az zaman harcayacaklardır. Kısacası ön denetimi esas alan bu madde ile uygunluk denetimi oluşturulmaya çalışılmıştır (Gür, 2011).

Beyan usulünün tercih edildiği çağdaş vergileme sistemlerinde gelir vergisi, kurumlar vergisi ve katma değer vergisi⁷ gibi önemli vergilerde tarhiyat, vergilemede adalet ilkesini gerçekleştirebileceği düşüncesiyle beyannameye dayanılarak genellikle muhasebe meslek mensuplarının hesapladıkları matrahlar üzerinden yapıldığı için yukarıda görev ve sorumlulukları belirtilen ve idare açısından muhatap kabul edilerek yükümlünün temsilcisi sayılan muhasebe meslek mensupları ayrı bir öneme sahiptirler (Biyar, 2012: 107, Bilici, 2012: 63). Beyan usulünün başarılı olması ise geniş ölçüde yükümlünün vergi bilincine ve vergi ahlakına bağlıdır. Ancak yükümlülerdeki vergi bilincinin geliştirilmesi ve vergi ahlakının yükseltilmesi, sadece yükümlü açısından ele alınacak bir konu değildir. Çünkü daha önce de bahsedildiği üzere yükümlünün vergisel işlerinde kendisine yardımcı olarak, idare ile arasında bit tür aracı görevi üstlenen muhasebe meslek mensupları da yükümlünün vergi bilinci ve vergi ahlakı üzerinde olumlu ya da olumsuz bir takım etkilere sahiptirler (Güner, 2008: 38).

Ülkemizde yükümlüler muhasebe meslek mensuplarından vergi ile ilgili olan şekli ödevlerini yerine getirmelerinin yanında bilgi akışı konusunda da yararlanmaktadırlar (Suadiye ve Yükselen, 2001). Özellikle vergi sistemlerinde yeni düzenlemelere gidildiği dönemlerde yükümlü tutum ve davranışları üzerinde meslek mensuplarının rolü daha belirgin bir şekilde görülür. Çünkü gerek daha fazla bilgiye sahip olmaları ve sayılarının yükümlülere göre daha az olması ve gerekse vergi idaresi ile sürekli ilişki içinde olmaları onların vergi sisteminde yapılması istenen değişikliklerin önemini daha iyi ve hızlı anlamalarını sağlar. Öte yandan çok sayıda yükümlü ile ilişki içinde olmaları ve yükümlünün lehine davranacaklarına olan güven de onların değişikliklerin aktarılmasında vergi idaresi ile yükümlü arasında köprü hizmeti görmesini sağlayabilir (Tunçer, 2005: 225). Örneğin yeni bir vergi yürürlüğe konulduğu ilk zamanlarda yükümlüler tarafından aşırı tepki ile karşılanabilir. Çünkü

⁷ Ülkemizde gelir vergisi, kurumlar vergisi ve katma değer vergisinin toplam vergi gelirleri içindeki payı 2012 yılı itibariyle % 64,6'dır. Bkz: <http://www.gib.gov.tr> E.T: 10.05.2013

yükümlüler verginin konulma nedeni ya da sağlayacağı yararlar hakkında yeterli düzeyde bilgi sahibi değildirler. Yükümlülerin sınırlı bilgiye sahip olmaları yeni vergilere ön yargı ile yaklaşmalarına ve vergiye soğuk bakmalarına neden olabilir. Yükümlülerin ilişki içinde oldukları muhasebe meslek mensuplarının konu ile ilgili olarak yapacakları açıklamalar ise yükümlülerin vergiyi daha iyi algılamalarını sağlayarak vergiye karşı olan tepkilerini azaltır. Bu nedenle vergi hakkında kafasındaki karışıklıktan kurtulan yükümlünün, vergiye gönüllü uyum gösterme konusunda daha istekli olacağı bir gerçektir.

Özetle muhasebe meslek mensupları etkin bir müşavirlik hizmeti ile yükümlüler üzerinde yönlendirici bir konumda olabilecekleri için yükümlülerin vergi bilinçlerini ve vergi ahlaklarını yükselterek vergiye karşı daha duyarlı olmalarını sağlayabilirler (Daşdan, 2011: 202). Bu düşünceye paralel olarak Klepper ve Nagin tarafından yapılan çalışmada muhasebe meslek mensuplarının yükümlüleri vergisel sorumlulukları hakkında bilgilendirdiklerinde yükümlülerin vergiye gönüllü uyumlarının arttığı gözlemlenmiştir. Ayrıca muhasebe meslek mensuplarından yardım alan yükümlülerin vergi beyannameleri üzerinde değişiklik yapılmasını öngören vergi kanunlarına daha kolay uyum sağladıkları sonucuna varılmıştır. Şöyle ki Pennsylvania'daki vergi uygulama programının başarısındaki kritik rollerini belirtmek açısından vergi yardımcılarından destek gören yükümlülerin beyannamelerinin, uygulama programının önceliklerine uyma konusunda, diğer yükümlülere göre daha sorumlu davrandıkları tespit edilmiştir (Tunçer, 2005: 225-226).

Muhasebe meslek mensuplarının yükümlü tutum ve davranışları üzerinde olumlu etkilerinin yanında bir takım olumsuz etkileri de olabilmektedir. Bu etkiler ise vergi kayıp ve kaçaklarına yol açabilmektedirler. Şöyle ki toplumumuzda “İyi muhasebeci, en az vergi ödeten muhasebecidir.” söylemi oldukça yaygındır. Çünkü işlerinin gerektirdiği şekilde yükümlüleri, yapacakları olası vergi hatalarından ve vergi kaçakçısı durumuna düşmekten kurtaran muhasebe meslek mensuplarının yanında bunun aksine vergi kanunlarındaki boşluk ve avantajları takip ederek ya da yasal olmayan işler yaparak, yükümlülerin daha az gelir beyan edebilmelerini yani vergiden kaçınmalarını ya da vergi kaçırılmalarını sağlayan muhasebe meslek mensupları da vardır (Demir, 2008: 92-93).

Muhasebe meslek mensuplarının yasal olmayan şekilde davranmalarının nedeni yükümlülerle diğer bir ifadeyle müşterileri ile aralarında olan çıkar çatışmalarıdır. Çünkü meslek mensupları kendi çıkarları ile müşterilerine sundukları hizmet arasında kalmaktadırlar ve bu onların doğru ya da yanlış bir seçim yapmalarına neden olmaktadır. Muhasebe meslek mensupları kamu yararına hizmet eden ve kamuya veya ilgili tüm taraflara işletmenin finansal durumu hakkında bilgi sunan kişiler oldukları için sosyal sorumluluk kapsamında devlete ve topluma karşı sorumludurlar. Buna rağmen yükümlüler meslek mensuplarından kendi amaçları doğrultusunda hizmet isteyebilirler (Usul ve Aslantaş, 2007: 87). İşte böyle bir durumda meslek mensubu gördüğü mali olayı en nesnel ve doğru bir biçimde işlemlere ya da raporlara aktarması gerekirken müşterisinin isteği doğrultusunda hareket ederse doğru seçimi yanlış seçimden ayırt edemeyebilir. Yani meslek etiğine aykırı bir davranış içine girebilir.

Meslek etiğine aykırı davranışlar iki şekilde ortaya çıkarlar. Bunlardan ilki hileli işlemlerdir. Hileli işlemlerde meslek mensubu farkında olarak ve isteyerek bir işlemde bulunur. Yani meslek mensubu amacını işleme girişmeden önce belirlemiştir ve bu yönde hareket edip, bilerek ve isteyerek muhasebe meslek mensubu genel ahlak ilke ya da ilkelerini⁸ ihlal eder. Örneğin meslek mensubu, bir işletmenin mevcut gelir-gider durumunu bildiği halde müşterisinin vergi kaçırma amacına uygun olarak gelirlerinin az, giderlerinin çok gösterilmesine yardımcı olabilir. Veyahut muhasebe kayıtlarını gerçek durumdan farklı tutarak işletmenin daha fazla vergi ödemesini gerektiren gerçek durumunu gizleyebilir. Bu şekilde vergi matrahı düşürülmüş olur ve ödenilecek vergi miktarı azaltılmış olunur. Meslek etiğine aykırı ikinci davranış şekli ise mükellef yanlısı uygulamadır. Mükellef yanlısı uygulama meslek mensubunun yasalar tarafından düzenlenmeyen (yasal boşluk) ya da yasaların çakışan hükümlerinden yararlanarak müşterisini daha az vergi ödeyeceği alanlara yönlendirmesidir (Ünsal, 2008: 404-405). Devletin vergi toplamasındaki asıl amaç kamu yararıdır. Devlet toplamış olduğu vergi gelirleri ile kamusal mal ve hizmetlerin finansmanını sağlamaktadır. Fakat mükellef yanlısı uygulamada muhasebe meslek mensuplarının bireysel faydayı kamusal faydadan üstün tutmaları, devletin olması gereken tutardan daha az tutarda vergi hâsılatı elde

---

⁸ TÜRMOB tarafından 3568 sayılı kanun kapsamında düzenlenen “**Serbest Muhasebeciler, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirlerin Mesleki Faaliyetlerinde Uyacakları Etik İlkeler Hakkında Yönetmelik**” 19 Ekim 2007 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Söz konusu yönetmelikte temel etik ilkeler dürüstlük, tarafsızlık, mesleki yeterlilik ve özen, gizlilik ve mesleki davranış olarak sayılmıştır.

etmesine, dolaylı olarak da daha az kamusal mal ve hizmet sunmasına yol açmaktadır. Mükellef yanlısı uygulama çerçevesinde meslek mensubunun verginin olduğundan daha az ödenmesine neden olan davranışı hakkında yasalarda cezai işlem içeren herhangi bir hüküm bulunmaması bu davranışın yasal bir davranış olarak değerlendirilebileceğini gösterse de söz konusu davranış ile kamu faydasının göz ardı edilmesi bu davranışın aslında hatalı bir davranış olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak muhasebe meslek mensuplarının düşünce ve davranışları yükümlülerin vergiye karşı takındıkları tutum ve davranışlar üzerinde çok etkilidir. Ülkemizde yapılan araştırmalarda yükümlülerin muhasebe meslek mensubu kullanım oranının % 90'ların üzerinde olduğu görülmektedir. Nitekim yükümlünün finansal ve vergisel bütün işleri ile ilgilenen sık sık görüştüğü meslek mensubundan etkilenmemesi de olanaksızdır. Keza yapılan çalışmalarda yükümlülere vergilerle ilgili edindikleri bilgilerin kaynağı sorulduğunda yükümlülerin çoğunun muhasebe meslek mensubu cevabını vermesi yükümlülerin meslek mensuplarından oldukça etkilendiklerini ispatlamaktadır (Demir, 2008: 95). Yalnız söz konusu etki, olumlu yönde olabileceği gibi olumsuz yönde de olabilmektedir. Yani yükümlünün vergi bilinci ve vergi ahlakı ilişkili olduğu meslek mensubuna göre artış gösterebilmesinin yanı sıra azalış da gösterebilir. Birlikte çalıştığı meslek mensubunun iyi eğitilmiş, vergi konusunda bilinçli, vergi mevzuatını ve vergi uygulamalarını iyi bilen, meslek etiğine uygun olarak olaylara dürüst ve tarafsız yaklaşabilen, yükümlülerin vergi ile ilgili akıllarındaki soru işaretlerini yükümlülerin kolayca anlayabileceği bir şekilde kaldıran bir yapıya sahip olması halinde yükümlü, meslek mensubunun tutum, davranış ve bakış açısından olumlu etkilenerek vergi konusunda daha bilinçli olur ve vergi ödeme konusunda daha istekli davranır. Bu durumun aksine yükümlünün çalıştığı meslek mensubu meslek etiği anlayışından yoksun biri ise yükümlünün vergi ile ilgili olan düşüncelerini olumsuz yönde etkiler. Kendisini dinlediği takdirde yükümlünün bu işten karlı çıkacağını belirterek yükümlüye nasıl daha az vergi ödeyebileceği hakkında tavsiyelerde bulunur. Yükümlü işin içinde olan ve güvendiği meslek mensubunun söylediklerinin çok önemli olduğunu düşünür. Bu yüzden de meslek mensubunun söylediklerine itimat ederek kendisini yönlendirdiği şekilde hareket eder. Vergi konusunda olması gerektiği gibi yönlendirilmeyen yükümlünün ise vergi bilinci ve vergi ahlak düzeyi düşük olur ve vergiye karşı gittikçe daha çok direnç göstererek vergi kaçırmayı alışkanlık haline getirir.

Meslek mensuplarının yükümlülerin vergi bilinci ve vergi ahlakı üzerindeki etkisini bir varsayım üzerinden de görebiliriz. Örneğin yasal ve toplumsal sorumluluğunun farkında ve ahlaki değerlere önem veren, dürüst bir meslek mensubu düşünelim. Bu meslek mensubunun müşterisi olan yükümlünün de vergi bilincinden yoksun, vergi ahlakının çok az olduğunu ya da hiç olmadığını, yani vergi kaçırma potansiyelinin yüksek olduğunu düşünelim. Bu yüzden söz konusu yükümlünün vergi kaçırma girişiminde bulunması kaçınılmazdır. Bu konudaki fikrini defterini tutan ve beyannamelerini hazırlayan meslek mensubuna söylerse, meslek mensubunun kişisel özelliklerinin yükümlü tarafından kendisinden beklenen davranışa uymamasından dolayı meslek mensubu bu fikri kabul etmez. Meslek mensubunun yükümlüye kendisiyle bu konuda işbirliği yapmamasının nedenini iki şekilde açıklaması beklenir. İlk olarak söz konusu eylem neticesinde kendisinin de yükümlü ile birlikte müştereken ve müteselsilen sorumlu olacağını belirtir ve akabinde bu konuda daha önce yaşanan olayları örnek göstererek alacakları cezanın büyüklüğü hakkında bilgi verebilir. İkinci olarak ise verginin toplum ve ülkenin geleceği açısından önemi, verginin konulma amacı, verginin bir vatandaşlık görevi olması ve verginin faydalanılan kamu hizmetlerinin kaynağı olması gibi nedenleri bir araya getirip yükümlüye uygun bir dille anlayacağı şekilde açıklayarak yükümlüde vergi konusunda bir farkındalık yaratmaya çalışabilir. Neticede yükümlünün meslek mensubunca yapılan açıklama ya da açıklamalardan tatmin olup vergi kaçırma düşüncesinden vazgeçtiğini varsayarsak; meslek mensubunun cezaların caydırıcılığını kullanarak yükümlünün vergi ahlakının yüksek seyretmesini sağlayabileceğinden ve yükümlüye yapacağı doğru açıklamalarla da yükümlünün vergi bilincinin düzeyini yükseltebileceğinden bahsedebiliriz.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE VE DÜNYADA VERGİ BİLİNCİ VE VERGİ AHLAKI

2.1. VERGİ BİLİNCİ VE VERGİ AHLAKI KAVRAMLARI KONUSUNDA DAHA ÖNCE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Vergi bilinci ve vergi ahlakı konusu geçmişte üzerinde oldukça fazla durulan konulardan birisi olmamasına rağmen son yıllarda dikkatleri üzerine çeken popüler konular arasına girmeyi başarmıştır. Kuşkusuz bu gelişme geçmişteki bakış açısının zamanla değiştiğinin bir göstergesidir. Çünkü önceleri vergiye sadece parasal bir büyüklük olarak bakılmış, verginin sosyolojik ve psikolojik yönünün de olduğu düşüncesi sonraları benimsenmiştir. Bu düşünceye paralel olarak da konu hakkında yapılan çalışmaların sayısında bir hayli artış görülmüştür.

2.1.1. Yerli Çalışmalar

Vergilemeye karşı mükellef davranışları, mükelleflerin vergiyi algılama biçimleri, vergiye bakış açıları, vergi psikolojisi ve vergi kaçakçılığı ile ilgili yapılmış çalışmalar maliye literatüründe uzun zamandır yer almaktadır. Ülkemiz açısından vergi bilinci ve vergi ahlakı konusunda yapılan çalışmaların sayısı ise çok fazla olmamakla birlikte son zamanlarda özellikle ampirik çalışma sayılarında gözle görülür bir artış olduğu da bir gerçektir (Erol vd, 2009: 75).

2.1.1.1. Ülkemizde Vergi Bilinci Konusunda Yapılan Ampirik Çalışmalar

Birinci bölümde de bahsedildiği üzere insanların niçin vergi ödediklerinin ve ödedikleri vergilerin nerelere harcandığının farkında olmaları yani vergi konusunda bilinç sahibi olmaları vergi öderlerken daha gönüllü davranmalarına yol açar. Vergi bilinci bir ülke için şuan ne kadar önemliyse gelecek içinde en az şimdi olduğu kadar önemli olacaktır. Gelişmiş ülkelerde vergi bilincinin gelişmekte olan ülkelere kıyasla daha yüksek olduğu bilinmektedir. Bu yüzden ülkemiz vatandaşlarının sahip oldukları vergi bilinçleri hakkında anket yöntemi vasıtasıyla bilgi toplayarak diğer ülkelerle karşılaştırmak, bize bu konuda hangi düzeyde olduğumuzu gösterebileceği gibi vergi bilincimizin yükseltilmesi adına hangi noktalar üzerinde durmamız gerektiği hakkında

da fikir verebilecektir. Bu amaçla çalışmamızın ikinci bölümünde birinci bölümde sıkça yer verilen daha önce yapılmış teorik çalışmaların aksine, ülkemizdeki yükümlülerin vergi bilinç düzeylerini tespit etmek üzere yapılmış olan iki önemli uygulama çalışmasına yer vereceğiz.

2.1.1.1.1. Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tutum ve Davranışları Araştırması

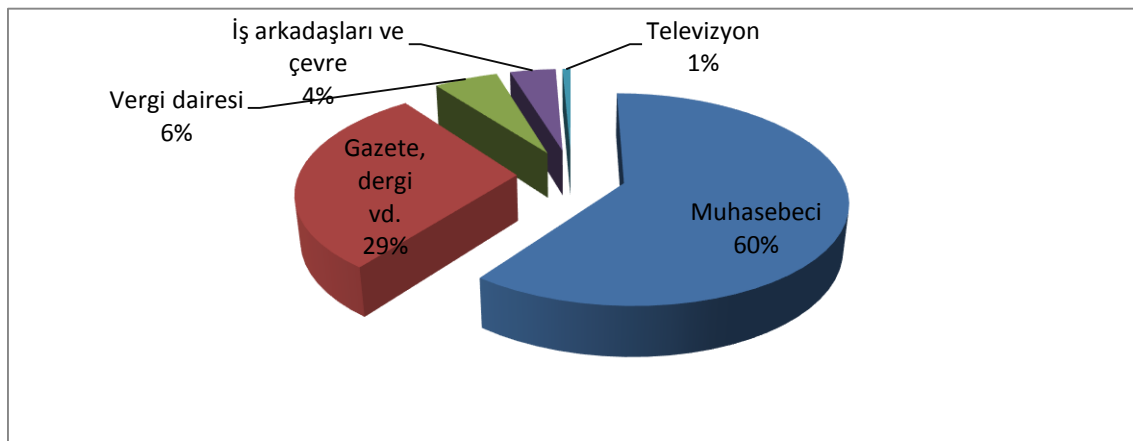
Ülkemizde yükümlülerin tutum ve davranışlarının araştırıldığı önemli çalışmalardan birisi 1993 yılında Prof. Dr. Naci B. Muter, Yrd. Doç. Dr. Süreyya Sakınç ve Yrd. Doç. Dr. A. Kemal Çelebi tarafından Manisa ili vergi yükümlüleri üzerine anket uygulanarak yapılmış olan çalışmadır. Anket çalışmasına tüccar, sanayici, esnaf, sanatkâr, çiftçi, serbest meslek erbabı ve gayrimenkul sermaye iradı sahibi olmak üzere farklı meslek gruplarından 505 yükümlü katılmıştır. Çalışma alanı olarak Manisa İli Merkez İlçe belirlenmiştir. Bunun nedeni ilin sosyo-ekonomik yapısının tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinin oldukça dengeli dağılımını temsil ediyor olmasıdır.

İlk olarak yükümlülerdeki vergi bilincini ölçmek için yükümlülerden verginin tanımını yapmaları istenmiştir. Vergiyi daha fazla devlet hizmeti olarak tanımlayan yükümlülerin oranı % 52,9 ile ilk sırada yer alırken, ikinci sırada % 37,2'lik oranla askerlik gibi bir vatandaşlık görevi olarak tanımlayanlar yer almıştır. Vergiyi olumsuz bir kavram şeklinde niteleyerek kar marjını azaltan bir maliyet unsuru olarak tanımlayanların oranı ise % 7,5'dir. Görüldüğü üzere yükümlülerin çoğunluğu vergiyi olumlu şekilde tanımlamışlardır. Fakat verginin tanımından sonra yükümlülere yöneltilen “Ödediğiniz vergi ile devletten sağladığınız hizmet arasında bir bağ kuruyor musunuz?” sorusuna karşılık verilen cevaplar düşündürücüdür. Çünkü ankete katılan yükümlülerin sadece % 27,2'si ödediği vergi ile aldığı kamu hizmetinin birbiriyle bağlantılı olduğunu düşünürken, % 28,3'ü bunun tersi görüşte, yani ödedikleri vergi ile aldıkları kamu hizmetleri arasında bir bağlantı olmadığını düşünmektedir. % 43,6'lık kısım ise bu soruya zaman zaman her iki kavramın bağlantılı olduğunu düşündüklerini ifade etmişlerdir.

Yükümlülere yöneltilen bir diğer soruda katılımcıların yükümlü olarak devlet harcamalarının yöneldiği alanları ve yapıma şekillerini takip edip etmedikleri ve bunları ödedikleri vergiler ile ilişkilendirerek değerlendirmede bulunup bulunmadıkları araştırılmıştır. Çünkü vergi ödemenin bilincinde olan bir yükümlü ödediği vergilerin

nasıl, ne miktarda ve nerelere harcadığını bilmek, yani harcamalar konusunda şeffaflık ister. Verilen cevaplara göre devlet harcamalarını izleyip kendince değerlendirme yapanların oranı % 46,4 iken, harcamaları yalnızca izlemekle yetinenlerin oranı % 32,3'tür. Bunun yanında harcamaları izlemeyenlerin oranı % 9,5 ve bu konuda bilgi sahibi olmayanların oranı da % 11,5'dir. İlginç bir durum olarak cevaplar neticesinde yükümlülerin yarısından fazlasının ödedikleri vergilerin harcanması konusunda oldukça duyarsız oldukları görülmektedir.

Tez konumuzla yakından ilgili olarak yükümlülere vergi kanunlarındaki değişimleri ve vergi uygulamalarını nasıl izledikleri sorulmuştur. Verilen cevaplar tezin konusunun önemini bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Şöyle ki yükümlülerin % 60,2'lik, yani büyük bir kısmı muhasebecileri vasıtasıyla vergi kanunlarındaki değişimlerden haberdar olduklarını ve vergi uygulamalarını muhasebecileri aracılığıyla takip ettiklerini ifade etmişlerdir. Öncelik sırasına göre gazete, dergi veya diğer resmi yayınlar % 29,4 ile ikinci sırada yer alırken, vergi dairesine danışırım diyenlerin oranı % 5,6 iş arkadaşlarım ve çevrem aracılığıyla vergi konusundaki değişiklikleri izlerim diyenlerin oranı % 4 ve son olarak televizyon aracılığı ile takip ederim diyenlerin oranı % 0,7 olarak belirlenmiştir. Görüldüğü üzere yükümlüler vergi konusundaki yeni bir düzenleme yapıldığı ya da mevcut bir kanun yeniden düzenlendiği zaman bu konuda muhasebecilerinden bilgi almakta ve bu yönde hareket etmektedirler. Yani bu noktada muhasebeciler yükümlüleri vergiyle ilgili her türlü konuda yönlendirerek yükümlülerin vergi bilinç ve vergi ahlakları üzerinde bire bir etkili olmaktadır.

Şekil 3. Yükümlülerin Vergi Kanunlarındaki Değişiklikleri Takip Etmelerine Yardımcı Olan Faktörler (Muter vd, 1993: 17).

Yükümlülerin vergi bilinçlerini tespit etme noktasında yükümlülere yöneltilen bir diğer soru yükümlülerin diğer yükümlülere bakış açılarıyla ilgilidir. Bu bağlamda yükümlülere vergi kaçırın meslektaşları hakkında ne düşündükleri sorulmuştur. Verilen cevaplara göre katılımcıların % 50'si hoş karşılamayacaklarını, % 19'u şiddetli tepki göstereceklerini ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra vergi kaçırın meslektaşının bunu zorunlu olduğu için yaptığını düşünenlerin oranı % 19,2 iken, meslektaşını kurnaz bir tacir olarak tanımlayanların oranı % 4,4 ve vergi kaçırma davranışını normal bir davranış olarak tanımlayanların oranı da % 4,4 olarak gerçekleşmiştir. Meslektaşının vergi kaçırmasını desteklemeyen yükümlülerin oranı yüksek olsa da bu davranışı destekleyen nitelikteki görüşlerin oranı toplandığında % 28 gibi yüksek bir oran çıkmaktadır. Bu oranın yüksekliği ise toplumda vergi bilincinin istenilen düzeyde olmadığını gözler önüne sermektedir.

Birinci bölümde de değinildiği üzere yükümlülerin maruz kaldıkları vergi yükleri yükümlülerin vergisel tutum ve davranışlarını belirlemede önemli bir etkidir. Vergi yükünün artması halinde yükümlünün bu artışa karşı göstereceği tepki ise yükümlünün vergi bilinç düzeyi hakkında fikir verebilir. Bu nedenle çalışmada yükümlülere vergi yüklerinin artırılması durumunda nasıl bir tepki verecekleri sorulmuştur. Daha fazla vergi ödemektense işini yavaşlatabileceğini ya da daha da ileri giderek işini bırakabileceğini düşünenlerin oranı % 37,9 ile ilk sırada yer alırken, ikinci sırada % 19,8 ile vergiden kaçınma yolları arayabileceğini düşünenler yer almıştır. Buna karşın ödeyeceği vergi arttığı için eski gelir seviyesine tekrar kavuşmak amacıyla daha çok çalışabileceğini düşünenlerin oranı % 33,2 olarak gerçekleşmiştir.

Neticede çalışmada yükümlülerin vergi bilinçleri kendilerine yöneltilen dolaylı sorularla ölçülmeye çalışılmıştır. Fakat verilen cevaplar yükümlülerin kendi düşüncelerinin bile birbirleriyle çeliştiklerini göstermektedir. Şöyle ki yükümlülerin büyük bir yüzdesi (%90,1) vergi bilinçlerini ölçmek için kendilerine yöneltilen ilk soruda vergiyi devlet hizmetlerinin karşılığı ve askerlik gibi bir vatandaşlık görevi olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Yani vergi bilinçlerinin yüksek olduğu izlenimi vererek vergi ödemenin farkında olduklarını belirtmişlerdir. Fakat sonraki sorulara verilen cevapların ilk soruya verilen cevaplarla örtüşmediği gözlemlenmektedir. Örneğin her ne kadar yükümlülerin çoğu vergiyi kamu hizmetlerinin finansmanı olarak gördüklerini ifade etseler de ödediği vergi ile aldığı kamu hizmeti arasında bağlantı olduğunu düşünenlerin oranı çok fazla değildir. Benzer şekilde hissettiği vergi yükü

artınca işini bırakabileceğini düşünenler de oldukça fazladır. Artan vergi yüküne bu kadar şiddetli tepki gösterebilen yükümlülerin ödedikleri vergi ile yapılan kamu harcamalarına karşı yeterince ilgili olmamaları ise ilginç bir durumdur. Çünkü vergi ödeme konusunda çok hassas olan yükümlülerin genellikle ödedikleri vergilerin harcanması konusunda da hassas olmaları beklenir. Azımsanmayacak derecede vergi kaçırma davranışını kısmen destekleyen yükümlülerin varlığı ise vergi bilinci konusunda ciddi bir sıkıntının var olduğunu ortaya koymaktadır.

2.1.1.1.2. Türkiye’de Vergi Bilinci İstanbul Araştırması

Ülkemizde vergi bilincinin tespiti konusunda İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası (İSMMMO) tarafından yayınlanan, Prof. Dr. E. Figen Altuğ koordinatörlüğünde, Doç. Dr. Murat Çak, Yrd. Doç. Dr. Murat Şeker ve Arş. Gör. Önder Bingöl tarafından 2010 yılında hazırlanan “Türkiye’de Vergi Bilinci-İstanbul Araştırması” isimli çalışma, güncel bir çalışma olmasının yanı sıra İstanbul’un sosyal, kültürel ve ekonomik olarak tüm kesimlerin yansıtılabildiği bir örneklem sahası olması ve ülke nüfusunun yaklaşık beşte birini barındıran bir şehri kapsamı bakımından önemli bir yere sahiptir.

Söz konusu çalışmada İstanbul ilçeleri içinden İstanbul’un kent nüfusunu temsil kabiliyeti olan 18 ilçede vergi yükümlülerini temsil eden 18 yaş üstü 1536 kişiye anket çalışması uygulanmıştır. Deneklerin vergi bilinç düzeyleri farklı başlıklar altında bulunan sorulara verdikleri cevapların değerlendirilmesi ile tespit edilmeye çalışılmıştır.

Verginin bir vatandaşlık görevi olarak görülüp görülmemesi sahip olunan vergi bilincini ölçmeye yönelik önemli göstergelerden biridir. Bu yüzden söz konusu çalışmada verginin bir vatandaşlık görevi olarak diğer vatandaşlık görevleri arasında katılımcılara göre kaçınıcı sırada olduğunu öğrenmek için deneklere şu dört vatandaşlık görevi verilmiş ve deneklerden söz konusu görevlere 1 ile 10 arasında bir değer vermeleri istenmiştir.

- Kanunlara ve kurallara uymak
- Seçme ve seçilme hakkı
- Askerlik yapmak

- Vergi vermek

Verilen değerler neticesinde ise kanunlara ve kurallara uymak 8,4 puanla katılımcılar için en çok önem verilen vatandaşlık görevi olarak ilk sırada yer almıştır. İkinci sırada 8,3 puanla seçme ve seçilme hakkı, üçüncü sırada 7,3 puanla askerlik yapmak yer almıştır. Son sırada yani söz konusu vatandaşlık görevleri arasında en az önem verilen vatandaşlık görevi olarak ise 7,2 puanla “Vergi vermek” yer almıştır. Her ne kadar katılımcılara göre kanunlara ve kurallara uymak vergi vermekten daha önemli bir vatandaşlık görevi olarak görülse de vergi vermek de kanunlarla düzenlenen bir vatandaşlık görevidir. Bu yüzden katılımcıların bu iki vatandaşlık görevine verdikleri önem sıralaması katılımcıların bu konuda kendileri ile çeliştiklerini göstermektedir.

Katılımcıların vergi konusundaki algılarını belirlemek için ise katılımcılara subjektif ifadeler sunularak bu ifadelere 1 ile 10 arasında bir değer vermeleri istenmiştir. Derecelendirmede 1 ifadeye kesinlikle katılmayı, 10 ise kesinlikle katılmayı göstermektedir. Katılımcılara sunulan subjektif ifadeler şu şekildedir:

- Vergi ödemek devletten aldığımız hizmetin bir karşılığıdır
- Vergi ödemek bir vatandaşlık görevidir
- Vergi kutsal bir görevdir
- Vergi ödememek kul hakkına girmektir
- Vergi ödemek devletin uyguladığı bir çeşit cezadır

Katılımcıların sunulan ifadeler arasında en çok katıldıkları görüş 7,7 puanla verginin devletten alınan hizmetlerin karşılığı olduğudur. Yani katılımcıların çoğu devlet tarafından kendilerine sağlanan ve faydalandıkları kamu hizmetlerine karşılık olarak vergi ödediklerini düşünmektedirler. Vergi ödemenin vatandaşlık görevi olduğu ifadesi ise 6,8 puanla ikinci sırada yer almıştır. Verginin kutsal bir görev olduğu ifadesi 6,4 puanla üçüncü sırada yer alırken, vergi ödememek kul hakkına girmektir ifadesi 6,3 puanla dördüncü sırada yer almaktadır. En son sırada ise ortalama değer 5’in altında olan 4,5 puanla vergi ödemenin devlet tarafından uygulanan bir tür ceza olduğu ifadesi yer almıştır. Yani genel olarak subjektif ifadelerden katılımcıların vergiyi ceza olarak değil, bir nevi kamu hizmetlerine katılım payı olarak algıladıkları sonucu çıkmaktadır.

Katılımcıların fiş/fatura alma konusundaki alışkanlıklarını ölçmek için ise katılımcılara bir mağazadan herhangi bir şey alacakları zaman satıcının fiş almamaları halinde fiyat konusunda kendilerine indirim uygulayacağını söylediği durumlarda şu beş davranıştan hangisini tercih edecekleri sorulmuştur.

- Satıcının fiş/fatura vermemek için bana indirim yapmasına gerek yok, eğer fişimi/faturamı verirse alırım vermezse almadan giderim
- Satıcı malın fiyatında az da olsa indirim yaparsa fiş/fatura almaktan vazgeçerim
- Satıcı malın fiyatında istediğim indirimi yaparsa fiş/fatura almaktan vazgeçerim
- Satıcı malın fiyatında indirim yapsa da yapmasa da mutlaka fişimi/faturamı alırım
- Satıcı malın fiyatında indirim yapsa da yapmasa da fiş/fatura almayı gereksiz bir yük sayarım

Verilen cevaplar incelendiği zaman ilk sırada % 45,3 ile satıcının indirim yapıp yapmamasına bakmadan her zaman fiş alırım düşüncesinde olanlar yer almıştır. % 15,4'lük kısım ise satın alacağı malın fiyatında istediği indirim yapıldığı takdirde fiş almaktan vazgeçenlerden oluşurken, az bir indirim ile fiş almaktan vazgeçenler ise % 14'lük kısmı oluşturmuştur. Bunun yanında fişimi satıcı verirse alırım vermezse de önemli değil almadan giderim düşüncesinde olanların oranı % 16,6 olarak belirlenmiştir. Öte yandan fiş almayı gereksiz bir yük olarak görenlerin oranı da azımsanmayacak şekilde % 8,3 bulunmuştur. Her ne kadar satıcıyla pazarlık yapmadan fişimi daima alırım düşüncesi katılımcıların çoğu tarafından benimsense de satıcıyla yapılan pazarlık neticesinde az (%14) ya da arzu edilen miktarda (%15,4) indirim karşılık fiş almaktan vazgeçeceklerin oranı % 29,4 yani katılımcıların neredeyse üçte biri olarak belirlenmiştir.

Katılımcıların vergi bilinçlerine yönelik olarak kaç tane vergi ödedikleri sorulmuştur. Verilen cevaplar ise ilginç bir durumun varlığını gözler önüne sermiştir. Buna göre katılımcıların %49,5'i yani hemen hemen katılımcıların yarısı ödedikleri vergi sayısını bilmemektedir. Ödediği vergi sayısını bildiğini ifade edenlere ise bu

vergilerin isimleri sorulduğunda genel olarak en fazla 3 ya da 4 vergi ismi sayabildikleri gözlenmiştir.

Katılımcıların vergi bilinçlerini ölçmeye yönelik olarak yöneltilen bir diğer soru ise devletin kendilerinden vergiyi kolaylıkla alıp alamayacağı hakkındadır. Bu konu ile ilgili görüşleri için katılımcılardan görüşe katılıp katılmamalarını gösteren 1 ile 10 arasında puan vermeleri istenmiştir. Verilen cevaplara göre devletin istediği takdirde herkesten vergi alabileceği görüşü 7,5 puan ile ilk sırada yer almıştır. Yani genel olarak devletin vergiyi herkesten alabileceği görüşü hâkimdir. Bunun yanı sıra devletin kendisinden kendisi istemediği zaman vergi alamayacağını düşünen kısmın puanı ise 4,5 olarak belirlenmiştir. Hiçte azımsanmayacak bir puan olan 4,5 puanı ise bize katılımcıların bu kısımda yer alanlarının vergi kaçırma ve vergiden kaçınma davranışı potansiyellerinin bir hayli yüksek olduğunu göstermektedir.

Çalışmada son olarak katılımcıların vergi bilincine yönelik düşünceleri araştırılmıştır. Ve yine 1 ile 10 arasında puan vermeleri istenerek düşüncelere katılıp katılmadıkları incelenmiştir. Buna göre ilk sırada 8,0 puan ile gerçek gelirini beyan edenlerin toplumda azınlığı oluşturduğu fikri bulunmaktadır. Yani katılımcıların çoğunluğunda toplumda gerçek gelirini beyan edenlerin sayılarının oldukça az olduğu görüşü yaygındır. Bu görüşün yaygın olmasının nedeni katılımcıların çevrelerinde vergiden kaçınan ya da vergi kaçırın yükümlülerin bulunduğunu düşünmeleridir. İkinci sırada ise 7,8 puanla vergi bilincini artırıcı faaliyetlerin yetersiz bulunduğu düşüncesi yer almaktadır. Yani katılımcılara göre yükümlülerin vergi bilincini yükseltmek için yapılan hali hazırdaki mevcut faaliyetler yeterli bulunmamaktadır. Üçüncü sırada 6,9 puanla çok vergi ödediği için boşa çalıştığını düşünen katılımcı kitlesi bulunmaktadır. Bu kişiler yüksek vergi oranlarından şikâyetçilerdir ve kazançlarının büyük çoğunluğunun vergi ödeyerek eridiğini düşünmektedirler. Bu düşünceye paralel olarak vergisini tam olarak ödeyen bir firmanın birkaç yıl içinde iflas edeceğini düşünenlerin puanı ise 10 üzerinden 6,2 olarak tespit edilmiştir (Altuğ vd, 2010: 32-77).

Özetle çalışmada katılımcıların vergi bilinçlerini ölçmeye yönelik olarak katılımcılara yöneltilen sorular karşısında alınan cevaplar neticesinde çıkarımlar yapmak gerekirse halkımızın vergi bilinci düzeyi konusunda çok da net çıkarımlar yapılamayacağı görülmektedir. Şöyle ki katılımcıların çoğu vergiyi aldıkları kamu hizmetlerinin karşılığı olarak görmektedirler. Böyle düşünen kişilerin ise vergi

ödemenin bilincinde oldukları, dolayısıyla vergiyi bir yük olarak görmeden rahatlıkla ödemeleri beklenir. Fakat yöneltilen diğer sorulara verilen cevaplar durumun aslında beklenildiği gibi olmadığını göstermektedir. Örneğin katılımcıların yaklaşık yarısı ödediği vergi sayısını bilmezken, yaklaşık üçte biri alışverişlerinde fiş ya da faturayı pazarlık aracı olarak kullanmaktadır. Bunlara ek olarak katılımcılar içinde istediği takdirde vergi ödemeyeceğini, gelirlerini doğru beyan edenlerin azınlık olduklarını ve vergi ödeyerek boşa çalıştığını dahi düşünen bireyler vardır. Görüldüğü üzere her iki durum birlikte değerlendirildiğinde vergi bilinci konusunda katılımcıların net bir tavır takınmadıkları görülmektedir.

2.1.1.2. Ülkemizde Vergi Ahlakı Konusunda Yapılan Ampirik Çalışmalar

En kısa haliyle mükelleflerin vergi yasalarına uygun şekilde davranmaları olarak ifade edilen vergi ahlakı kavramı konusunda yabancı literatür incelendiğinde oldukça fazla ampirik çalışma bulunduğu göze çarpmaktadır. Bu çalışmalarda vergi ahlakı üzerinde eğitim düzeyi, yaş, cinsiyet, dini inanç, medeni durum ve toplumca sahip olunan ahlaki normlar gibi pek çok değişkenin belirleyici oldukları sonuçlarına varılmış ve bireylerdeki vergi ahlakını etkileyen daha pek çok değişkenin çalışmalara dâhil edilmesi gerektiği üzerinde ısrarla durulmuştur. Yerli çalışmalar incelendiğinde ise bu konuda geçmişte çok fazla çalışmanın bulunmadığı görülmekle birlikte günümüzde yerli çalışmalarda da bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Bu bağlamda tez çalışmamızda ülkemiz mükelleflerinin vergi ahlaklarının araştırıldığı iki önemli ampirik çalışmayı, elde ettikleri sonuçlar çerçevesinde objektif bir şekilde yorumlayarak inceleyeceğiz.

2.1.1.2.1. Türkiye’de Mükelleflerin Vergiye Bakışı

Son yıllarda dünyada vergi ahlakı konusunda yapılan çalışmaların sayısında görülen artış ülkemiz açısından da geçerlidir. Bunun nedeni vergi ahlakının bütün ülkeler için hayati önem taşıyan vergiye gönüllü uyum ve kayıt dışı ekonomi kavramları ile ilişki içinde olmasıdır. Nitekim vergi ahlakı ile vergiye gönüllü uyum arasında pozitif bir ilişki bulunmasına rağmen, vergi ahlakı ile kayıt dışı ekonomi kavramı arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. Yani bir ülkede vergi ahlakının artması doğru orantılı olarak vergiye gönüllü uyumu artıracakken, ters orantılı olarak kayıt dışı ekonomiyi de azaltacaktır. Böyle bir durum ise ülkenin hedeflerine daha hızlı ve kolay

ulaşmasına yardımcı olacaktır. Bu noktadan hareketle ülkemizde Tuay ve Güvenç tarafından 2007 yılında hazırlanan “Türkiye’de Mükelleflerin Vergiye Bakışı” isimli çalışmada mükelleflerin vergiye yönelik tutumlarını inceleyebilmek için “Mükellef Eğilimleri Anketi” hazırlanmış ve ankette mükelleflere yöneltilen bir takım sorularla mükelleflerin vergi ahlakları hakkında bilgi edinilmeye çalışılmıştır.

Çalışmadaki mükellef eğilimleri anketi 2006 yılında ülkemizde 18 ilde toplam 6546 kişiye uygulanmıştır. Söz konusu anket üç bölümden meydana gelmektedir. Anketin ilk bölümü Gelir İdaresi Başkanlığı’nın (GİB) kullandığı iletişim yolları ve sunduğu hizmetler ile ilgilidir. İkinci bölüm ise tez konumuz kapsamında olan dolayısıyla bizi daha çok ilgilendiren mükellef tutum ve davranışlarının araştırıldığı bölümdür. Son bölüm de verileri değerlendirmek için kullanılacak olan mükelleflerin demografik özelliklerinin araştırıldığı bölümdür.

İkinci bölümde mükelleflerin vergi karşısında takındıkları tutum ve davranışları ölçmek üzere mükelleflere vergi ile ilgili ifadeler yöneltilmiş ve kendilerine yakın buldukları ifadeleri 5’li Likert ölçeğine uygun olarak seçmeleri istenmiştir.

Tablo 2. Likert Ölçeği

1	2	3	4	5
Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum

Kaynak: Tuay ve Güvenç, 2007: 56

Çalışmada mükelleflerin vergi ahlaklarının tespiti için mükelleflere tanıdığım birisinin vergi kaçırması durumunda onu uyarırım ifadesine ne ölçüde katıldıkları sorulmuştur. Verilen cevaplar neticesinde mükelleflerin % 38,7’sinin bu ifadeye katıldığı, % 30,7’sinin de bu ifadeye tamamen katıldığı görülmüştür. İfadeye katılmayanların oranı ise % 10,7 olarak gerçekleşmiştir. Yani mükelleflerin çoğunun (% 69,4) vergi ahlakı yüksek bireyler gibi yakınında olan vergi kaçırma olayına karşı hiçbir şey yapmadan kayıtsız kalmayacakları, bu konuda duyarlı davranarak ilgili kişiyi yaptığı kanunlara aykırı eylem yüzünden uyaracakları düşünülmektedir. Bu ifadeyi destekler nitelikte olup bir adım daha ileri giderek başka bir soruda vergi kaçırılan bir ortamda bulunmam halinde bu davranışı ilgili makamlara aktarırım ifadesine mükelleflerin ne derecede katılıp katılmadıkları araştırılmıştır. Mükelleflerin % 64,8’i,

yani yukarıda yer alan vergi kaçırıcı kişiyi uyaracaklarını ileri süren mükellef grubuna (69,4) çok yakın olarak vergi kaçırılan bir ortamda bulunması halinde bu durumu ilgili yerlere bildireceğini yani şikâyetle bulunabileceğini ifade etmişken, aslında çok da az sayılmayacak şekilde mükelleflerin % 10,7'si yukarıda yer alan ilk ifadeye katılmayanlarla aynı oranda olmak üzere bu ifadeye katılmadıklarını belirtmişlerdir. Bu iki ifade birlikte değerlendirildiğinde mükelleflerin çoğunun mükelleflerdeki vergi ahlakının yüksekliğinin bir göstergesi olarak vergi kaçırma davranışına tahammülleri olmadığı bu yüzden de vergi kaçırıcı kişileri uyaracakları ya da şikâyet edecekleri düşünülmektedir. Bunun yanında maalesef yaklaşık %11'lik bir mükellef kesiminin vergi kaçırmaya şahit olmaları halinde hiçbir tepki ya da engelleme davranışı içinde bulunmayacaklarını ifade etmeleri ise bu mükelleflerin vergi ahlaklarının oldukça düşük olduğunu göstermektedir.

Tanıdığım bir kişinin vergi kaçırıp yakalanmaması durumunda bu beni zaman zaman vergi kaçırma düşüncesine sevk eder ifadesi hakkındaki görüşlerle mükelleflerin konuyla ilgili düşünceleri araştırılmıştır. Çünkü bireyin vergi ahlakı seviyesi diğer mükelleflerin tutum ve davranışları neticesinde elde ettikleri faydaya göre değişebilmektedir. Şöyle ki vergi kaçırıp herhangi bir ceza almayan bireyler, dürüst mükelleflerin “Herkes vergi kaçırırsa bende kaçırım” düşüncesine sıcak bakmalarına neden olabilirler (Baloğlu, 2010: 97). Verilen cevaplar ise ilginç bir durum ortaya koymaktadır. Söz konusu ifadeye toplamda katılmayanların oranı % 38,9 iken toplamda katılanların oranı % 40,4 olarak gerçekleşmiştir. Oranlar karşılaştırıldığında birbirlerine oldukça yakındır. Hatta tanıdığı bir kişinin vergi kaçırıp yakalanmaması halinde kendisinin de bu kişiyi örnek alarak vergi kaçırma davranışına yönelebileceğini ifade edenlerin daha çok oldukları görülmektedir. Oysaki katılımcıların kendilerine yöneltilen bu ifadeden önceki “tanıdığım birisi vergi kaçırırsa onu uyarırım” ve “vergi kaçırılan bir ortamda bulunduğum takdirde bu davranışı ilgili makamlara iletirim” ifadelerine genellikle katıldıkları görülmektedir. Yani katılımcılar hem vergi kaçırma davranışını olumsuz bir davranış olarak görmekte ve vatandaş olarak üzerine düşen görevi yapacaklarını belirtmekte, hem de aynı vergi kaçırma davranışını iyi bir davranışmış gibi bu davranışta bulunanları kendilerine örnek alarak kendilerinin de vergi kaçırma davranışı içerisine girebileceklerini belirtmektedirler. Kısacası katılımcılar vergi kaçırma davranışı ve bu davranış karşısında gösterecekleri tepki konusunda oldukça tutarsız cevaplar vermişlerdir. Çünkü vergi kaçırmanın yanlış bir davranış olduğunu

düşünen bireylerin asla bu davranışta bulunan bireyleri taklit ederek vergi kaçırma davranışı içerisine girmeleri beklenilmez. Bu durumun varlığı ülke olarak vergi ahlakı konusunda gerçekten büyük eksikliklerimizin olduğunu göstermektedir. Çünkü vergi ahlakı yüksek olan mükellef ne olursa olsun dürüstlükten vazgeçmez. Vergi kaçırmanın birisini gördüğünde ya da vergi kaçırılan bir ortamda bulunduğu kendisini topluma karşı sorumlu hissederek bu durumdan rahatsız olur ve vergi kaçırmanın kişileri yaptıkları bu hatalı davranıştan dolayı uyarır ya da ilgili yerlere şikâyet eder.

Mükellef eğilimleri anketinde mükelleflere yöneltilen bir diğer soru ile mükelleflerin mal ve hizmetlerini kayda geçirme konusundaki düşünceleri araştırılmıştır. Bu yüzden mükelleflere denetlenmeyeceğimi bilsem dahi verdiğim mal ve hizmeti kayda geçiririm ifadesine hangi ölçüde katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Buna göre mükelleflerin % 62,2'si bu ifadeye katıldıklarını belirtirken, söz konusu ifadeye katılmayan mükellefler sadece % 13,3 oranında kalabilmişlerdir. Yani ankete katılan mükelleflerin büyük çoğunluğu denetlenmeyeceğini düşünse bile yaptığı işlemler neticesinde bu işlemleri kayda alacağını ileri sürmektedir. Diğer bir ifade ile bu mükellefler gönüllü mükellefler grubu içinde yer almaktadırlar. Nitekim Torgler vergi ahlakı bakımından mükellefleri dört gruba ayırmış ve bu sınıflandırma içinde yer alan gönüllü mükellefleri her durumda ve her şartta vergisini ödeyen ve vergi ahlakı yüksek olan kişiler olarak tanımlamıştır (Muter ve Özcan, 2012: 21).

Vergi ahlaksızlığı olarak da ifade edebileceğimiz vergi yasalarına aykırı şekilde hareket edilerek vergi kaçırılması ve bu durumun ortaya çıkması halinde ilgili kişi suçlu sıfatına haiz olur ve işlediği suça göre kendisine ceza verilir. İşte mükellefin yaptığı ya da şahit olduğu vergi kaçırma davranışını bir suç türü olarak görüp görmemesi kişinin vergi ahlak düzeyi hakkında bir fikir verebileceği için oldukça önemlidir. Bu nedenle ankette mükelleflere vergi kaçırmanın cezalandırılması gereken ciddi bir suç olduğunu düşünüyorum ifadesi hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. Cevaplar incelendiğinde mükelleflerin % 80,8'inin vergi kaçırmanın ciddi bir suç olarak gördükleri sonucuna varılmıştır. Vergi kaçırmanın ciddi bir suç olarak görmeyen mükellefler ise yalnızca % 5,3'lük kısmı temsil etmiştir. Görüldüğü üzere vergi kaçırmanın ciddi bir suç olarak gören mükelleflerin sayısı bir hayli fazladır. Mükelleflerin diğer suçlar gibi vergi kaçırmanın da bir çeşit suç olarak görmeleri bu suçun cezasının da farkında oldukları anlamına gelir. Vergi kaçırma sonucunda karşı karşıya kalacakları cezayı bilen

mükelleflerin ise vergi ahlaklarını yüksek düzeylerde tutmaları beklenir. Bu yüzden ankete katılan mükelleflerin vergi kaçırmayı kendilerince ciddi bir tür suç olarak yorumlamaları, toplumumuzdaki vergi ahlak düzeyi hakkında bizde olumlu bir yaklaşımın oluşmasına neden olmuştur diyebiliriz. Nitekim mükelleflere yöneltilen bir başka ifadeye vergi kaçırmanın hapis cezası ile cezalandırılmalarının daha caydırıcı olacağını düşünen mükelleflerin yüksek olan katılımları (% 65,9) gelecekte vergi kaçırma davranışı içine girmeyecek olmalarını, dolayısıyla da vergi ahlaklarının yüksek olacağını göstermektedir. Mükelleflerin bu ifadeye genellikle katılmaları ekonomik suça ekonomik ceza verilebilir düşüncesine sahip olmadıklarını, aksine vergi suçları ile ilgili hürriyeti kısıtlayıcı cezalar verilmeli düşüncesine sahip olmadıklarını göstermiştir. Yani mükellefler vergi kaçırmanın parasal cezalarla değil daha caydırıcı olduğunu düşündükleri için hapis cezaları ile cezalandırılması gereken bir suç olduğunu belirtmişlerdir. Bu iki ifade birlikte değerlendirildiğinde mükelleflerce vergi kaçırmanın ciddi bir suç olarak algılanması ve bu suçun cezasının hürriyeti kısıtlayıcı bir ceza olmasının istenmesi bu konuyla ilgili olarak mükelleflerin verdikleri cevapların kendi aralarında da tutarlı olduklarını ispatlamaktadır.

Vergi ahlakı yüksek olan mükelleflerin genellikle genel ahlaklarının da yüksek olduğu söylenebilir. Çünkü genel anlamda ahlaklı olan bir bireyin vergi ödeme konusunda ahlaksız olması çok fazla beklenen bir durum değildir. Öyleyse mükellefin genel ahlak kavramına atfettiği değer vergi ahlakı konusunda belirleyici olabilmektedir diyebiliriz. Mükellef eğilimleri anketinde de mükelleflerin genel ahlak ile vergi ahlakı arasında kurdukları bağı araştırmak üzere mükelleflere bir mükellef için vergi ödemek ahlaklı olmanın bir göstergesidir ifadesi yöneltilmiş ve bu ifadeye katılıp katılmadıklarını belirtmeleri istenmiştir. Katılımcıların % 81,2'si söz konusu ifadeye katıldıklarını belirtmişken, katılımcıların sadece %5,7'si bu ifadeye katılmadıklarını belirtmişlerdir. Yani ankete katılan mükelleflerin çoğu vergi ahlakını genel ahlakın bir parçası olarak görmekte, bu yüzden vergi ödemedikleri takdirde ahlaksızca davrandıklarını düşünmektedirler. Diğer bir ifade ile mükelleflerin vergi ahlakını genel ahlakın içinde görmeleri, vergiye karşı tutum ve davranışları üzerinde pozitif bir etki yapmakta, dolayısıyla vergi ahlak düzeylerinin yüksek seyretmesine neden olmaktadır.

Anket çalışmasında mükelleflere yöneltilen bir diğer ifade tanıdığım birçok insan vergisini düzenli ödemektedir ifadesidir. Söz konusu ifadeye katılanların oranı %

68,6 düzeyindeyken, katılmayanların oranı %11,5 olarak gerçekleşmiştir. Bu ise ankete katılan mükelleflerin çoğunun çevresindekilerin vergi ödeme konusunda sıkıntı çıkarmadıklarını, buna rağmen aslında çok da az olmayan bir kısmının çevresindekilerin ise vergi ödemeye pek de yanaşmadıklarını göstermektedir. Katılımcılara yöneltilen önceki ifadelerden “tanıdığım birisinin vergi kaçırmayı durumunda onu uyarırım” ve “vergi kaçırılan bir ortamda bulunmam halinde bu davranışı ilgili yerlere şikâyet ederim” ifadelerine katılımcılar genellikle katıldıkları için çevresinde vergisini düzenli ödemeyenlerin olduğunu belirten aynı katılımcıların çevresindeki bu kişileri önceki ifadelerine verdikleri cevaplara göre uyarmaları ya da ilgili yerlere şikâyet etmeleri beklenir. Nitekim önceki ifadelerde katılımcıların çoğu vergiyi cezalandırılması gereken ciddi bir suç olarak gördüklerini ve vergi ödemeyi ahlaklı olmanın bir göstergesi olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Bu ise katılımcıların vergilerin düzenli ödenmesi konusunda oldukça duyarlı olduklarını göstermektedir. Konuyu biraz daha açmak gerekirse tanıdığım birçok insan vergisini düzenli ödemektedir ifadesi ile araştırılmak istenen mükelleflerin çevrelerindeki mükelleflerin sahip oldukları vergi ahlakları hakkındaki düşünceleridir. Çünkü ekonomik bir aktör olan vergi mükelleflerinin sosyal çevresi de vergi ödemeye ilişkin tutum ve davranışlarını, yani vergi ahlaklarını etkiler. Sosyal çevre etkileşimlerin gerçekleştiği ve anlamların yüklendiği bir alan olarak insanların bir takım şeyleri yorumlamasında temel rol oynar. Bu durum vergi ödeme davranışı için de geçerlidir. Sosyal çevresinde vergisini düzenli ödemeyenlerin varlığı halinde mükellef de bu kişilerden etkilenecek vergi ödemek istemeyecektir. Bunun tam tersi durumda ise sosyal çevresinde vergi ahlakı yüksek olan mükelleflerin bulunduğu mükellef, içinde olduğu çevreden etkilenecek vergi ödeme konusunda daha istekli davranacaktır. Yani çevresindeki herkesin vergisini ödediğine olan inancı artan mükellefin vergi ahlakı, olumlu yönde etkilenecek vergiye karşı olan gönüllü uyumunun yükselmesine neden olacaktır (Baloğlu ve Baloğlu, 2010: 32-54).

Neticede mükelleflerin vergi ahlaklarına yönelik verdikleri cevaplar genel olarak değerlendirilirse, ankete katılan mükelleflerin vergi ahlakı konusunda iyi bir düzeyde oldukları sonucuna varılmaktadır. Çünkü verilen cevapların çoğu mükelleflerin vergi konusunda dürüst ve duyarlı olduklarını işaret etmektedir. Fakat bazı sorulara verilen cevaplar ise aksine mükelleflerdeki yüksek vergi ahlakı konusunda kafamızda gerçekten soru işareti yaratacak türdendir. Örneğin vergi ahlakı konusunda vergiyi ciddi bir suç olarak gördüğünü ve vergi kaçırma cezalarının ağırlaştırılmasını düşünenlerin verdiği

olumlu cevaplar, ankete katılan mükellefler hakkında olumlu bir izlenim yaratsa da daha önce vergi kaçırıp yakalanmayan birinden etkilenip kendisinin de vergi kaçırabileceği düşüncesinde olanların yüksek yüzdesi (% 40,4) aslında mükelleflerin anket çalışmasında verdikleri cevaplarda çok fazla tutarlı, içten ve samimi olmadıklarını göstermektedir.

2.1.1.2.2. Türk Vergi Mükelleflerinde Vergi Ahlakı Ege Bölgesi Alan Araştırması

Ülkemizde mükelleflerimizin vergi ahlak düzeylerini ölçmeye yönelik olarak İhsan Cemil Demir tarafından doktora tezi kapsamında hazırlanan anket çalışması, yapılan kapsamlı çalışmalardan birisidir. Araştırma için anket çalışmasının tercih edilme nedeni ise vergi ahlakına yönelik yapılan yabancı çalışmalarda genelde WVS (World Value Survey), EVS (European Value Survey) ve ISSP (International Social Survey Programme) verilerinin kullanıldığı, WVS ve EVS verilerine göre de ülkemizde vergi ahlak düzeyi %90'ların üzerinde görüldüğü için bu verileri kullanmanın sağlıklı sonuçlar vermeyeceği düşünülmüştür. Anket çalışması Ege Bölgesi'nde bulunan İzmir, Manisa, Aydın, Denizli, Afyonkarahisar ve Uşak illeri olmak üzere 6 ilde 640 beyannameli Gelir Vergisi mükellefine uygulanmıştır. Ankette mükelleflerin vergi konusundaki tutumlarını ölçmek için de 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır.

Çalışmada ilk olarak mükelleflerin vergi kaçakçılığına bakışlarını araştırmak amacıyla mükelleflere hiçbir zaman vergi kaçırmam ifadesine ne ölçüde katıldıkları ya da katılmadıkları sorulmuştur. Mükelleflerin vergi ahlakları hakkında önemli bir ipucu verecek bu soruya verilen cevaplara göre mükelleflerin % 65,1'i bu ifadeye katıldıklarını, yani şartlar ne olursa olsun hiçbir zaman vergi kaçırma davranışında bulunmayacağını belirtmiştir. Mükelleflerin % 13,6'sı ise bu ifadeye katılmadığını, yani fırsatını bulduğunda bariz bir şekilde vergi kaçırabileceğini ifade etmiştir. Bu konuda kararsız olan mükellefler ise % 21,3 gibi yüksek bir yüzdeyi temsil etmişlerdir. Verilen cevaplar değerlendirildiğinde ifadeye katılmayarak vergi ahlakının düşük olduğunu gösterenlere, kendi vergi ahlakından şüphe ederek konu hakkında tereddütte kalanları da dâhil edersek ankete katılan mükelleflerin toplamda % 34,8'inin vergi kaçırma potansiyeli olduğunu düşünebiliriz.

Bir diğer soruda mükelleflerin vergi kaçırırsam ve bunu yakın çevrem öğrense çok utanırım ifadesine olan katılımları ölçülmek istenmiştir. Çünkü vergi kaçırıldığı ve yakın

çevresinin bunu öğrenmesinden utanç duyan mükellefin vergi ahlakı konusunda olumlu bir izlenim bıraktığı söylenebilirken, bu ifadeye katılmayan mükellefin vergi ahlakı konusunda kuşku uyandırarak olumsuz bir izlenim bıraktığı söylenebilir. Nitekim vergi kaçırıp bunu yakın çevresinin öğrenmesinden rahatsız olmayan bir mükellefin de vergi kaçırmaması çevresindeki kimseden çekinmeyeceği için gerçekleşme ihtimali yüksek olan bir durumdur. Söz konusu ifadeye ise mükelleflerin % 65,6'sı katıldığını belirtmişken, % 17'si katılmadığını belirtmiştir. Yani genel olarak mükelleflerin çoğunun vergi kaçırma davranışını çevresinde bulunan kişilerin kendine yakıştırmayacağını düşündüğü, utanç verici bir davranış olarak görmesine rağmen, azımsanmayacak yüzdede olan % 17'lik mükellef grubunun vergi kaçırıp çevresindekilerin de bunu öğrenmesinden rahatsız olmayacağını ifade etmesi vergi ahlakı konusunda toplum olarak bir takım eksikliklerimizin olduğunu göstermektedir.

Ayrıca çalışmada bölgenin vergi ahlak skorunu elde etmeye yönelik olarak bir endeks oluşturulmuş ve mükelleflerin bu endekste olan ifadelere 5'li Likert ölçeğine göre katılımları incelenmiştir. Bu kapsamda kişinin vergi ahlak skorunu elde etmek amacıyla mükellefin ifadeler hakkında 1'den 5'e kadar verdiği cevapların puanları toplanmış ve toplam soru sayısına bölünerek aritmetik ortalamaları alınmıştır. Daha sonra tüm mükelleflerin vergi ahlak skorları, yani cevapların aritmetik ortalamaları toplanarak gözlem sayısı olan 640'a bölünmüş, böylece bölgenin vergi ahlak skoru olan 3,4647 değeri elde edilmiştir. Vergi ahlakı hakkında önemli bir göstere olabilecek vergi ahlakı skorunun elde edilmesine yardımcı olan sorulara ve verilen cevaplara aşağıda tek tek değinilecektir. Dikkat edilmesi gereken nokta ise sorulardan bir kısmının mükellefin dikkatini yüksek tutmak amacıyla ters sorular şeklinde hazırlanmış olmasıdır. Biz de cevapları yorumlamaya, karışıklık olmaması adına ilk olarak ters sorulardan başlayacağız. Ters sorularda düz soruların aksine ifadeye kesinlikle katılıyorum 1'i, kesinlikle katılmıyorum ise 5'i temsil etmektedir.

Mükelleflere yöneltilen ilk ifade içinde bulunduğumuz şartlarda vergi kaçırmak bir zorunluluktur ifadesidir. Verilen cevapların ortalaması alındığında 3,1625 değeri ortaya çıkmıştır. Buna göre 3 değeri orta nokta kabul edildiği için mükelleflerin bu ifadeye genel olarak katılmadıkları görülmektedir. Yani mükelleflerin yarısından fazlası vergi kaçırmayı zorunluluk olarak görmemektedir.

Diğer bir ifade olarak ise devletin istediği vergilerin tamamını ödersem iş yapmam şeklinde bir ifade yer almaktadır. Bu ifade neticesinde ise 2,6313 değeri bulunmuştur. Bu değer düşünüldüğünde ifadeye katılanlar ve katılmayanların birbirlerine yakın olduğunu hatta ifadeye katılanların katılmayanlardan küçük bir farkla daha fazla oldukları göze çarpmaktadır. Yani mükelleflerin bir kısmı vergilerin tamamını ödeme taraftarı olmadıklarını dile getirmişlerdir.

Ufak tefek vergi kaçakçılığı girişimleri makul karşılanmalıdır ifadesi hakkında mükelleflerin görüşleri neticesinde 3,4453 değerine ulaşılmıştır. Mükelleflerin çoğunun bu ifadeye katılmadıkları görülmektedir. Bunun altında yatan neden ise diğer mükelleflerin, vergi kaçırarak mükellefin bu davranışının kabul edilebilir olmasından duyacağı rahatlıkla bu davranışa devam edeceğini ya da daha küçük vergi kaçakçılığında tepki almadığı için büyük vergi kaçakçılığına yönelebileceğini düşünmeleridir.

Mükelleflerin ne kadar dürüst davranabileceklerini gösteren bir ifade olarak ceza ödemeyeceğimi bilsem daha az vergi öderim ifadesine olan katılım neticesinde elde edilen değer ise ortalamanın üzerinde olan 3,1'dir. Mükelleflerin çoğunlukla bu ifadeye katılmadıkları görülmektedir. Çünkü söz konusu bu mükellefler, vergi kaçırarak ceza ödemeyeceklerinden emin olsalar dahi dürüst davranarak vergilerini üzerlerine düşen tutarlarda ödeyeceklerini belirtmişlerdir.

Vergi ahlakı açısından önemli bir yere sahip olan mükelleflerin vergi kaçırarak diğer mükelleflere yaklaşımları, çalışmada mükelleflere yöneltilen vergi kaçırarak bir mükellefi suçlayamayız ifadesine verilen yanıtlar ile araştırılmıştır. İfadeye verilen değerlerin ortalaması ise 3,3156 olarak gerçekleşmiştir. Yani mükelleflerin % 50'den daha fazlası vergi kaçıracağı için mükellefi haklı görmemekte, suçlu olarak görmektedir. Nitekim vergi kaçıracağı için birisini suçlamayan mükellefin de vergi kaçıracağı ya da vergi kaçırmaya eğilimi olduğu söylenebilir.

Hazırlanan endekste yer alan düz sorular incelendiğinde ifadeye kesinlikle katılıyorum 5'i temsil ederken, kesinlikle katılmıyorum 1'i temsil etmektedir. Bu açıklamadan hareketle mükelleflerin vergi ödememek ahlaksızlık olarak kabul edilmelidir ifadesine olan katılımlarının ortalama değeri 3,7109 olarak bulunmuş, yani ifadeye kesinlikle katılıyorum düşüncesini temsil eden 5 sayısına oldukça yakın bir

değer elde edilmiştir. Diğer bir ifade ile mükelleflerin çok az bir kısmı vergi ödememeyi ahlaksızlık olarak görmemektedir.

Vergi her ne kadar devlet tarafından zorunlu bir ödeme olarak toplansa da mükelleflerin vergi ödemeye karşı duydukları isteklilik, vergi ahlakı ve vergiye uyum konusunda önemli bir yere sahiptir. Bu yüzden çalışmada mükelleflerin vergi ödeme istekliliklerini ölçmek için mükelleflere vergimi kendi rızamla ve gönüllü olarak öderim ifadesine ne derecede katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Alınan cevaplar neticesinde mükelleflerin çoğunun bu ifadeye katıldığını gösteren ve bir hayli yüksek olan 3,8625 değeri bulunmuştur.

Toplumda yaşayan her birey gibi mükellef de toplumun bir parçasıdır. Bu yüzden toplumdaki kendisini ayrı tutamaz. Toplum ise bireylerin davranışları üzerinde yönlendirici bir etkiye sahiptir. Mesela toplumca hoş karşılanmayan bir davranış, bireyi o davranışı yapmadan önce bir kez daha düşünmeye sevk eder ve davranışın sonunda toplumdaki alacağı tepki söz konusu davranışı yapmamasına neden olabilir. Toplum bireysel davranışlar üzerinde bu kadar etkili olduğu için çalışmada mükelleflerin vergi kaçırmanın biri toplum tarafından ayıplanmalıdır ifadesi hakkındaki düşünceleri araştırılmıştır. Önceki ifadede olduğu gibi bu ifadede de ifadeye katılanların cevaplarının ortalaması 3,8047 değeri ile çoğunluğu oluşturmuştur. Yani ankete katılan mükellefler genel olarak vergi kaçırmayı kınanacak, yapana yakışmayacak türden bir davranış olarak görmektedirler.

Sonuç olarak Ege Bölgesi'nin vergi ahlak düzeyinin araştırıldığı bu çalışmada mükelleflerin vergi ahlakları hakkında fikir edinilmesini sağlayan ifadeler ve hazırlanan endekste yer alan ifadelerine verdikleri olumlu cevapların yoğunluklarından da anlaşılacağı üzere bölgenin vergi ahlakının epeyce yüksek olduğunu ispatlar şekilde bölgenin vergi ahlak skoru ortanın üzerindedir. Yani bölgedeki mükelleflerin genellikle üzerlerine düşen vergi ile ilgili görev ve sorumlulukları tam ve zamanında yeri getirdikleri söylenebilir. Öte yandan verilen olumsuz cevapların varlığı ise aşırı olmamakla birlikte bölgedeki bazı mükelleflerin vergi ahlakı konusunda arzu edilenin aksine vergi ahlaklarının düşük olduğunu göstermektedir.

2.1.1.3. Muhasebe Meslek Mensupları İle İlgili Ülkemizde Yapılmış Çalışmalar

Son yıllarda ülkemizde vergi uyumunu artırabilmek için mükelleflerin vergi bilinçleri ve vergi ahlakları üzerinde etkili olan faktörlerin araştırıldığı çalışmaların sayılarının arttığı görülmektedir. Bu faktörlerden birisi de birinci bölümde bahsedildiği üzere muhasebe meslek mensuplarının etkisi faktörüdür. Muhasebe meslek mensuplarının mükellef davranışları üzerindeki etkilerinin araştırıldığı çok fazla çalışma olmamasına rağmen, bu konuda farklı illerdeki muhasebe meslek mensuplarının görüşlerinden faydalanılarak hazırlanmış önemli çalışmalardan bazılarında aşağıda yer verilmiştir.

2.1.1.3.1. Muhasebeci ve Mükellef Perspektifinden Muhasebe Mesleği: Denizli’de Bir Alan Araştırması

Çakır, Sarıtaş ve Aygören tarafından 2003 yılında yapılan çalışmada muhasebe meslek mensupları ve mükelleflerin düşüncelerinden faydalanılarak tarafların birbirlerinden beklentileri, aralarındaki sorunlar ve bu sorunların çözümüne yönelik öneriler tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada anket tekniği kullanılmış, anket Denizli ilinde faaliyet gösteren serbest muhasebeci ve serbest muhasebeci mali müşavirlerden oluşan 216 kişi üzerinde uygulanmıştır. İlk olarak kişisel bilgiler başlığı altında katılımcıların yaşları, eğitim durumları ve yıllık kazançları incelenmiştir. Buna göre katılımcıların çoğunlukla 30-39 ve 40-49 yaş aralıklarında oldukları görülmüştür. Eğitim durumlarının % 94 gibi bir yüzdeyle ağırlıklı olarak üniversite olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların yıllık kazançları ile ilgili verdikleri yanıtlara göre katılımcıların genellikle yıllık kazanç düzeylerinin 10,1-15 bin TL arasında olduğu görülmüştür.

Çalışmada meslek mensuplarından sundukları muhasebe işlemlerini öncelik sırasına göre sıralamaları istenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre meslek mensuplarının birinci öncelikle sundukları muhasebe hizmetinin vergisel işlemler olduğu ortaya çıkmıştır. Yani meslek mensupları mükelleflerine en çok vergi ile ilgili olan işlemler konusunda hizmet verdiklerini ifade etmişlerdir. Bu durum meslek mensuplarının mükellefin ödeyeceği vergi miktarı üzerinde dolayısıyla mükelleflerin vergisel davranışları üzerinde belirleyici olduklarını göstermiştir. Daha sonra meslek mensuplarının meslektaşlarından beklentilerine yer verilmiştir. Meslek mensuplarının

meslektaşlarından birinci öncelikteki beklentileri ücret kırmamaları yönünde olmuştur. Ücret kırmama beklentisinden sonra gelen beklentiler sırasıyla meslektaşlarını kötülemede ve bilgi paylaşımına açık olma beklentileri olarak ifade edilmiştir. Yani meslek mensupları bazı meslektaşlarının belirlenen asgari ücretin altında çalıştıklarını, bazı meslektaşlarının diğer meslektaşları hakkında iyi konuşmadıklarını ve bazı meslektaşlarının da bilgi paylaşımına kapalı olduklarını ifade etmişlerdir. Meslek mensuplarının Denizli Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası'ndan (DSMMMO) beklentileri incelendiğinde meslek mensuplarının Meslek Odası'ndan meslekle ilgili değişmelerin duyurulması, eğitim çalışmalarının yaygınlaştırılması ve üyeler arasında tanışma-dayanışmanın geliştirilmesi gibi beklentilere sahip oldukları görülmüştür. Katılımcıların Meslek Odası'ndan beklentileri arasında üyelerin denetlenmesine ve haksız rekabetin önlenmesine yönelik olan beklentiler ise dikkat çeken diğer beklentiler olmuşlardır. Bu ise katılımcıların birer meslek mensubu olarak Meslek Odası tarafından az denetlendiklerini göstermiştir. Katılımcıların haksız rekabet konusundaki beklentileri ise Denizli ilinde kaçak muhasebecilik yapan meslek mensuplarının bulduklarını göstermiştir. Katılımcıların mükellef sirkülasyonları incelendiğinde son iki yılda katılımcıların % 80'inin çeşitli nedenlerle mükellef kaybettikleri görülmüştür. Mükelleflerin muhasebe hizmeti almayı bırakma nedenlerine bakıldığında, mükelleflerin en fazla iş bırakma ve daha sonra ücrette anlaşamama nedenleriyle mevcut muhasebecisinden muhasebe hizmeti almayı bıraktıkları ortaya çıkmıştır. Diğer nedenlerden dikkat çekici olanlar ise davranışsal ve meslektaşların yaptıkları haksız rekabetle ilgili olan nedenlerdir. Kısacası katılımcılar son zamanlarda ücret konusunda haksız rekabet yaratıldığı için mükellef kaybettiklerini ifade etmişlerdir.

Son olarak meslek mensuplarının mükelleflerden beklentileri incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre muhasebe meslek mensupları öncelikli olarak mükelleflerden muhasebe ile ilgili belge ve bilgileri zamanında kendilerine vermelerini beklediklerini belirtmişlerdir. Daha sonra ifade edilen beklentiler ise mükelleflerin muhasebe meslek mensuplarına güvenmeleri ve ücretlerini düzenli ödemeleri yönünde olmuşlardır. Bu durum bazı mükelleflerin belgelerin teslimi konusunda sorumsuz davrandıklarını, bazılarının birlikte çalıştığı meslek mensubuna güvenmediğini, bazılarının da meslek mensuplarından aldıkları hizmetin karşılığı olan ücretleri ödeme konusunda sıkıntı çıkarttıklarını göstermiştir. Yani meslek mensupları bu konularda mükelleflerden şikâyetçi olduklarını dolaylı olarak dile getirmişlerdir.

Söz konusu çalışmanın ikinci aşamasında mükelleflere yönelik yapılan anket sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Kişisel bilgilerin yanı sıra birlikte çalıştıkları meslek mensuplarına ilişkin bilgiler, aldıkları hizmet türleri, meslek mensupları ile ilişkileri ve meslek mensuplarından beklentileri incelenmiştir. Bu bağlamda 725 adet anket yapılmıştır. Demografik bilgiler olarak katılımcıların genellikle 40 yaşın altında oldukları ve genellikle eğitim düzeylerinin lise olduğu görülmüştür.

Öncelikle katılımcı mükelleflere meslek mensuplarından aldıkları muhasebe hizmetlerinin türleri sorulmuştur. Alınan cevaplara göre önceki kısımda meslek mensuplarının da belirttikleri gibi mükelleflerin en fazla vergisel işlemler ile ilgili muhasebe hizmeti aldıkları görülmüştür. Bunu sırasıyla, mevzuat ile ilgili bilgi, iş takibi, vergisel avantaj sağlama, işletme analizi ve danışmalık hizmetleri takip etmiştir. Daha sonra katılımcıların aldıkları muhasebe hizmetlerinden memnuniyet düzeyleri incelenmiş ve genel olarak mükelleflerin aldıkları muhasebe hizmetlerinden büyük ölçüde memnun oldukları görülmüştür. Fakat danışmalık, işletme analizi ve vergi avantajı sağlama konularında memnuniyet düzeylerinin düştüğü tespit edilmiştir. Bu ise özellikle daha az vergi ödemek için vergi avantajı sağlama konusunda mükelleflerin meslek mensuplarına karşı beklenti içerisinde olduklarını göstermiştir.

Mükelleflerin meslek mensupları ile olan ilişkilerinde, meslek mensubu ile sözleşme yapıp yapmadıkları ve meslek mensubu değiştirme nedenleri incelenmiştir. Genel olarak, katılımcıların yarıya yakınının (% 49) birlikte çalıştığı meslek mensubu ile sözleşme yapmadığı ortaya çıkmıştır. Sözleşmenin yapılmaması mükelleflere istedikleri gibi mali müşavir değiştirme olanağı sağladığı gibi mükelleflerin mali müşavirlere yapmaları gereken ödemeler konusunda da esneklik sağlayarak mükelleflerin rahat davranmalarına yol açmaktadır. Katılımcıların meslek mensubu değiştirme nedenleri incelendiğinde ise ilk sırada meslek mensubunun mesleki özenden yoksun olduğu nedeni yer almıştır. Bunu sırayla meslek mensubundan gerekli bilgiyi alamama, zamanında bilgiyi alamama ve meslek mensubuna güvenmeme nedenleri takip etmiştir. O halde katılımcılar bazı meslek mensuplarının işleri gereğince göstermeleri gereken mesleki özen ve titizlikten mahrum olduklarını ifade etmişler, buna ek olarak meslek mensuplarından bilgi alma konusunda sıkıntı yaşadıklarını ve meslek mensuplarına güvenmediklerini dile getirmişlerdir.

Katılımcıların düşüncelerinin incelendiği son konu meslek mensuplarından beklentileri konusudur. Katılımcıların meslek mensuplarından birinci derecede beklentileri kendilerine zamanında bilgi sunulmasıdır. Daha sonra katılımcılar sırasıyla vergilerin zamanında ödenmesine ve yeterli-gerekli bilgi sunulmasına yönelik beklenti içerisinde olduklarını ifade etmişlerdir. Beklentiler arasında en alt sırada danışmalık ile ilgili beklentiler yer almıştır. Görüldüğü üzere meslek mensuplarından daha çok zamanında, yeterli ve gerekli bilgi talebi ve verginin zamanında ödenmesi istenirken danışmanlık hizmetinin istenmesi daha alt sıralarda yer almıştır. Katılımcıların meslek mensuplarından diğer beklentileri arasında vergisel avantaj sağlama beklentisi beşinci sırada yer alarak katılımcılar için danışmanlık beklentisinden daha önemli olduğunu göstermiştir.

Özetle çalışmaya katılan hem meslek mensupları hem de mükellefler muhasebe meslek mensuplarının mükelleflere daha çok vergisel işlemlerle ilgili muhasebe hizmeti verdiklerini belirtmişlerdir. Tarafların birbirlerinden beklentileri konusunda meslek mensuplarının beklentilerinin belge teslimlerinin zamanında yapılması, meslek mensubuna güven duyulması ve ücretlerinin düzenli ödenmesi gibi konularda oldukları görülmüştür. Mükelleflerin beklentileri ise meslek mensuplarınca kendilerine gerekli bilgilerin zamanında sunulmasına ve vergilerinin zamanında yatırılmasına yönelik olmuştur. Muhasebe meslek mensupları en çok ücret konusunda anlayamadıkları için mükelleflerle yollarını ayırdıklarını belirtmişler, mükellefler ise meslek mensuplarının işlerinin gerektirdiği titizlikte çalışmadıkları için meslek mensuplarıyla yollarını ayırdıklarını belirtmişlerdir. Ücret konusunun geçtiği bir diğer nokta meslek mensuplarının ücret kırarak haksız rekabet yapan meslektaşlarından şikâyetçi oldukları konudur. Meslek mensuplarının verdikleri hizmetlerin karşılığı olarak almaları gereken ücretler konusunda sıkıntı yaşadıkları, mükelleflerin ise meslek mensuplarının sorumsuz davranmaları konusunda sıkıntı yaşadıkları tespit edilmiştir.

Çalışmanın sonuç kısmında mali müşavirlik mesleğinin sorumluluk ve etik davranmayı gerektiren bir meslek olduğu belirtilmiştir. Ayrıca sunulan muhasebe hizmetinin mükellef davranışları üzerinde etkili olduğu, bu yüzden de meslek mensuplarının muhasebe hizmeti sunarken yükledikleri sorumlulukların farkında olarak etik davranmaları gerekliliği üzerinde durulmuştur.

2.1.1.3.2. Muhasebe Meslek Mensuplarında Etik: Ankara'da Muhasebeciler Üzerine Araştırma

Bir mesleğin icrası esnasında toplum yararı gözetilerek uyulması gereken davranış kuralları olarak tanımlanan meslek etiğine muhasebe mesleğinde diğer mesleklere kıyasla daha fazla önem verilmektedir. Çünkü meslek mensubunun meslek etiğine uygun hareket edip etmemesi çalıştığı mükellefin dolaylı olarak da toplumun vergiye bakışı üzerinde etkili olmaktadır. Özyürek (2012) tarafından yapılan çalışmada bu noktadan hareket edilerek Ankara Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odasına kayıtlı 108 meslek mensubuna birebir görüşme yöntemi ile sorular yöneltilerek konu hakkındaki düşüncelerinden yararlanılmıştır.

Çalışmada katılımcıların genellikle SMMM unvanına (% 95,4) sahip oldukları görülmüştür. Mesleki deneyim sürelerinin cevaplar içersinde dengeli dağıldıkları görülmekle birlikte 16 yıl ve daha fazla deneyimi olan katılımcıların (% 37) diğer katılımcılardan sayıca üstün oldukları tespit edilmiştir. Katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde ankete katılanların çoğunlukla 30-39 ve 40-49 yaşları arasında oldukları, erkek katılımcıların (% 79,6) mesleği daha fazla seçtikleri, genellikle lisans düzeyinde (% 76,6) eğitime sahip oldukları görülmüştür. Katılımcıların mükellef sayıları incelendiğinde ise katılımcıların genellikle çok fazla mükellefe hizmet vermedikleri tespit edilmiştir. Şöyle ki katılımcıların çoğunluğu (% 69,7) 50 ve daha az sayıda mükellefle birlikte çalıştıklarını ifade etmiştir.

Katılımcılarla ilgili kişisel bilgilerin araştırılmasından sonra katılımcıların meslek etiği ile ilgili sahip oldukları düşünceleri araştırmak için katılımcılara katılımcıların öznel cevaplar vermelerini sağlayan ifadeler yöneltilmiştir. Bu bağlamda yöneltilen ilk ifade muhasebecilik mesleği toplumda saygın bir meslektir ifadesidir. Söz konusu ifadeye katılımcıların çoğu (% 63) katıldıklarını belirtmişlerdir. İfadeye katılmayanlar ise katılımcıların dörtte birlik (% 25) kısmını oluşturmuştur. Diğer bir şekilde ifade etmek gerekirse meslek mensuplarının yarısından fazlası icra ettikleri mesleği toplumda saygın bir yeri olan bir meslek olarak gördüklerini dile getirmiş, her dört meslek mensubundan birisi ise mesleğinin toplumda saygın bir yere sahip olmadığını belirtmiştir. Yani mesleğin saygınlığı konusunda çalışmaya katılan meslek mensupları arasında fikir farklılıkları olduğu ortaya çıkmıştır.

Meslek mensuplarına yöneltilen bir diğer ifade muhasebe mesleğinde üretkenlik ve yaratıcılık bulunmamaktadır ifadesidir. Katılımcılar tarafından verilen cevaplar incelendiğinde ifadeye katılan meslek mensuplarının ifadeye katılmayanlardan oldukça az oldukları görülmüştür. Şöyle ki mesleğin üretkenlik ve yaratıcılık faaliyetlerini barındırdığını düşünenler katılımcıların yaklaşık üçte ikisini (% 66,7) temsil ederken, bu faaliyetleri barındırmadığını düşünenler katılımcıların yaklaşık üçte birini (%29,6) temsil etmişlerdir. Yani katılımcıların çoğu muhasebe mesleğini üretkenlik ve yaratıcılığa açık bir meslek olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Bu durum meslek mensupları için iyi bir durum gibi görünmesine rağmen, bazı meslek mensuplarının yaratıcı muhasebe işlemleri adı altında mükelleflerin vergi kaçırmalarına yardım ettikleri bilinen bir gerçektir. Bu sebeple muhasebe mesleğinin yaratıcı işlemleri ihtiva eden bir meslek olarak görülmesi bu işlemleri kullanan ya da kullanmak isteyen meslek mensuplarının var olduklarını göstermektedir.

Çalışmada yer verilen meslek etiği ile ilgili dikkat çekici ifadelerden birisi de bazı meslek mensuplarının gerçekleştirdiği kişisel suiistimler mesleğin saygınlığını azaltmaktadır ifadesidir. Bu ifade üstü kapalı olarak bazı meslek mensuplarının vergi kaçırma davranışına iştirak ederek mesleğin saygınlığını düşürdüklerinden yola çıkılarak katılımcıların bu konu hakkında sahip oldukları düşünceler araştırılmıştır. Katılımcılar tarafından verilen cevapların yoğunlukları hiçte arzu edilmeyen bir durumu gözler önüne sermiştir. Buna göre katılımcıların oldukça büyük bir kısmı (% 87,1) söz konusu ifadeye katıldıklarını belirtmişlerdir. Bu kadar çok meslek mensubunun ifadeye katılması meslek mensuplarının diğer meslek mensupları hakkında genellikle olumsuz fikirlere sahip olduklarını göstermiştir. Yani çoğu katılımcı bazı meslek mensuplarının kendilerine verilen yetkileri bireysel sebeplerle kötüye kullandıklarını bunun neticesinde de mesleğin saygınlığını azalttıklarını düşünmektedir. Buradaki kişisel suiistimallerden kasıt meslek mensuplarının mükelleflerle olan ilişkilerindeki samimiyetin meslek mensubunu meslek etiğinden uzaklaştırması olabileceği gibi meslek mensubunun topluma karşı olan sorumluluğunu unutarak vergi bilinci ve vergi ahlakından taviz vermesi şeklinde de olabilir. Söz konusu ifadeye katılmayanların bütün katılımcıların yalnızca % 1,9'unu temsil etmeleri ise bu katılımcıların muhasebe mesleğini suiistimallere açık bir meslek olarak görmediklerini dolayısıyla fazlasıyla iyimser olduklarını göstermiştir.

Son olarak katılımcılara mükelleflerin muhasebecilerin üzerindeki yaptırım gücü fazladır ifadesi yöneltilmiştir. Bu ifade ile meslek mensuplarının vergi bilinçleri ve vergi ahlakları ilgili olarak mükellefler tarafından etki altında bırakılıp bırakılmadıkları araştırılmıştır. Söz konusu ifadeye verilen cevaplar incelendiklerinde katılımcıların yarısından daha fazlasının (% 52,1) ifadeye katıldıkları görülmüştür (Özyürek, 2012: 125-134). Birer muhasebe meslek mensubu olan katılımcıların çoğu mükelleflerin meslek mensuplarını istekleri doğrultusunda hareket etmeye zorladıklarını ifade etmiştir. Katılımcıların genellikle bu düşünceye sahip olmaları ya kendilerinin mükellef istekleri için baskıya maruz kaldıklarını ya da gözlemedikleri kadarıyla tanıdıkları diğer meslek mensuplarının söz konusu baskıya maruz kaldıklarını göstermiştir. Bu kadar çok katılımcının mükellefleri yaptırım gücü olarak görmeleri mükelleflerden oldukça fazla etkilendiklerini göstermiştir. Oysaki 3 Ocak 1990 tarihinde yayınlanan 20391 Sayılı Resmi Gazete’de Serbest Muhasebeci, Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirlerin Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğin ikinci bölümünde Genel Mesleki Standartlar başlığı altında yer alan 9. maddede muhasebe meslek mensuplarının çalışmalarını kendi sorumlulukları altında tam bir bağımsızlıkla yürütmeleri, bağımsızlıklarına gölge düşürecek ilişkilerden ve davranışlardan kaçınmaları gerektiği belirtilmiştir. Görüldüğü üzere yönetmelikte yer alan ifadelerin aksine katılımcı olan meslek mensuplarının yarısından daha fazlası bağımsız bir şekilde hareket edemediklerini, mükelleflerin istekleri doğrultusunda hareket etmeye zorlandıklarını belirtmişlerdir. Muhasebe meslek mensuplarının mükellefleri etkileyerek vergi bilinç ve vergi ahlaklarını yükseltmeleri gerekirken, mükelleflerin meslek mensuplarını etki altında bırakarak meslek mensuplarının vergi ahlaklarını olumsuz etkiledikleri görülmüştür. Mükelleflerin meslek mensupları üzerinde yaptırım güçlerinin fazla olmadığını düşünen katılımcılar % 38’lik bir kısmı temsil etmelerine rağmen yaptırım güçlerinin fazla olduğunu düşünen katılımcıların sayıca daha üstün olmaları meslek mensuplarının mükelleflerden çekinerek hareket ettikleri gerçeğini olumsuz bir durum olarak gözler önüne sermiştir.

Ankara’da faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının meslek etiği ile ilgili düşüncelerinin araştırıldığı bu çalışmada özetle meslek etiği üzerinde hem meslek mensuplarının hem de mükelleflerin etkili oldukları sonucuna varılmıştır. Katılımcıların bazı meslek mensuplarının sergiledikleri tutum ve davranışlarıyla mesleğin saygınlığını azalttıklarını düşünmeleri meslek mensuplarının meslek etiği üzerinde olumsuz etki

meydana getirdiklerini göstermiştir. Mükelleflerin meslek mensupları üzerinde yaptırım gücü olarak görülmeleri ise mükelleflerin meslek etiği üzerinde olumsuz etki meydana getirdiklerini göstermiştir.

2.1.1.3.3. Türkiye’de Muhasebe Meslek Etiğine Yönelik Düzenlemeler ve Meslek Mensupları Tarafından Algılanması Üzerine Bir Alan Araştırması

Muhasebe meslek mensuplarının tarafsızlık, gizlilik, dürüstlük, güvenilirlik ve sorumluluk gibi meslek etiği kurallarına uymakta güçlük çekmeleri son zamanlarda muhasebe mesleği ile ilgili olumsuz gelişmelerin yaşanmasına ve dikkatlerin meslek etiği kavramına çekilmesine neden olmuştur. Muhasebe mesleğinin etkin olarak işleminde yasal düzenlemeler tek başlarına etkili olmadıkları için meslek etiği kavramı ile ilgili çalışmaların sayısında artış gözlenmiştir. Ülkemizde meslek etiğinin meslek mensupları tarafından algılanma düzeyini belirlemek amacıyla Sakarya ve Kara (2010) tarafından yapılan çalışma da bu çalışmalardan biridir. Söz konusu çalışmada Balıkesir, Bursa, İstanbul ve İzmir’de SMMM ve YMM odalarına kayıtlı serbest muhasebeci mali müşavir ve yeminli mali müşavir unvanlarıyla faaliyet gösteren 226 meslek mensubunun meslek etiği konusunda sahip oldukları düşünceler anket tekniği kullanılarak araştırılmıştır. Araştırmada kullanılan anket formu iki bölümden oluşmuş, birinci bölümde meslek mensuplarının demografik özelliklerinin tespitine yönelik sorulara yer verilmiş, ikinci bölümde meslek etiğini algılama düzeyleri 5’li Likert ölçeğinde tanımlanan önerme cümleleriyle incelenmiştir.

Katılımcılara ait demografik özellikler incelendiğinde ilk olarak katılımcıların çoğunlukla (% 70,3) İstanbul ve İzmir illerinde faaliyet gösterdikleri tespit edilmiştir. Daha sonra cinsiyet ve eğitim düzeyleri açısından dağılımlarına bakılmış ve katılımcıların ağırlıklı olarak (% 79,2) erkek katılımcılardan oluştukları ve yine ağırlıklı olarak (% 82,3) lisans mezunu oldukları görülmüştür. Doktora mezunu hiç kimsenin olmaması ise dikkat çekmiştir. Katılımcıların meslek unvanları incelendiğinde ankete katılan meslek mensuplarının büyük kısmının (% 82,7) SMMM unvanına sahip olduğu, YMM unvanına sahip olanların küçük sayılabilecek bir kısmı (% 17,3) temsil ettikleri belirlenmiştir. Anket sonuçlarına göre katılımcıların yarısından daha fazlasının (% 66) 11 yılın üzerinde mesleki deneyime sahip olduğu görülmüştür. Mükellef sayıları incelendiğinde ise katılımcıların genellikle (% 69,9) bir ila elli arasında mükellef sayısına sahip oldukları belirlenmiştir.

Çalışmada muhasebe meslek mensuplarının muhasebe meslek etiği hakkındaki görüşleri 5'li Likert ölçeği vasıtasıyla değerlendirilmiştir. Ölçekte 1: Kesinlikle katılmıyorum, 5: Kesinlikle katılıyorum şeklinde tanımlanmıştır. Yani cevapların aritmetik ortalamaları 1 sayısına yaklaştıkça meslek mensuplarının söz konusu ifadeye katılmadıkları, 5 sayısına yaklaştıkça ifadeye katıldıkları belirtilmiştir. Katılımcıların meslek etiği kavramı ile olarak verdikleri cevaplar neticesinde Tablo 3 oluşturulmuştur. Tablo 3'de meslek mensuplarının mesleki davranış ve mesleki etik algılarına ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri verilmiştir.

Tablo 3: Meslek Mensuplarının Muhasebe Meslek Etiği Hakkındaki Düşünceleri

İFADELER	N	Stnd. Sapma	Ort.
Meslek mensuplarının meslekleri ile ilgili hem yasal hem de etik ilkelere uymaları oldukça önemlidir.	226	0,5967	4,6681
Meslek mensupları etik ilkelerine ne kadar bağlı kalırlarsa mesleğe olan güven ve saygınlık da o kadar artar.	223	0,7642	4,5964
Meslek mensupları kamu ve mükellef baskısı olmadan karar vermektedirler.	218	1,193	3,2156
Meslek mensupları muhasebe ilke ve standartlarını tam ve doğru olarak uygulamaktadır.	220	1,103	2,3273
Meslek mensupları yasaların yetersiz kaldığı durumlarda da etik ilkelerine bağlı kalmaktadırlar.	223	1,1249	2,8422
Zamanla meslek mensupları ile mükellefler arasındaki ilişkiler etik davranışları etkiler.	224	1,1981	3,2902
Mükellefler meslek etiğine yeterli saygıyı göstermektedir.	217	1,2606	2,8525

Görüldüğü üzere birer meslek mensubu olan katılımcılara ilk olarak meslek mensuplarının meslekleri ile ilgili hem yasal hem de etik ilkelere uymaları oldukça önemlidir ifadesi yöneltilmiş ve bu ifadeye katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Katılımcılar tarafından verilen cevapların aritmetik ortalaması Tablo 3'de görüldüğü üzere 5'e oldukça yakın bir değer çıkmıştır. Bu ise katılımcıların oldukça yüksek bir kısmının söz konusu ifadeye katıldığını göstermiştir. Yani katılımcılar yasal ve etik ilkelere birlikte uyulması gerektiğini ifade etmişler, sadece yasal ya da sadece etik ilkelere göre hareket ederek bir yere varılamayacağını belirtmişlerdir.

Meslek etiğinin diğer insanların mesleğe bakışları üzerindeki etkisi hakkında katılımcıların düşünceleri meslek mensupları etik ilkelerine ne kadar bağlı kalırlarsa mesleğe olan güven ve saygınlık da o kadar artar ifadesi kapsamında incelenmiştir. Katılımcıların bir önceki ifadeye olduğu gibi bu ifadeye de yüksek oranda katıldıkları, verilen cevapların ortalamasının 4,5'in üzerine olduğu görülmüştür. Yani katılımcıların

genellikle etik ilkelere uymanın mesleğe olan güven ve saygınlıkla doğru orantılı olduğu düşüncesine sahip oldukları tespit edilmiştir. Diğer bir anlatımla katılımcılar meslek mensuplarının etik ilkeler çerçevesinde hareket etmelerinin, mükellefler ve diğer insanların muhasebecilik mesleğine bakış açıları üzerinde olumlu bir etki yaratacağını böylece muhasebecilik mesleğinin toplumda güven duyulan ve saygın bir meslek olarak yer edineceğini belirtmişlerdir.

Bilindiği üzere mükelleflerin daha az vergi ödemek için muhasebe meslek mensuplarına baskı uygulamaları, meslek mensuplarının şikâyetçi oldukları konulardan birisidir. Bu konu hakkında meslek mensuplarının sahip oldukları düşünceleri öğrenmek için meslek mensuplarına meslek mensupları kamu ve mükellef baskısı olmadan karar vermektedirler ifadesi yöneltilmiştir. Tablo 3’de ifadeye verilen cevapların aritmetik ortalamasına bakıldığında söz konusu değerler orta değer kabul edilen üç değerinin üzerinde olduğu görülmektedir. Bu durum meslek mensuplarının ifadeye katılma eğiliminde olduklarını göstermektedir. Fakat ortalama değer, ifadeye tamamen katılımı gösteren beş değerinden bir hayli uzak olduğu için bu eğilimin çok fazla olmadığı söylenebilmektedir. Yani bu ifade konusunda birbirlerine yakın sayılardaki meslek mensupları fikir ayrılıklarına düşmüşlerdir. Yukarıda incelenen ifadeler düzeyinde katılım olmadığı göz önüne alınırsa katılımcıların azımsanmayacak derecede olan büyük bir kısmının ifadeye katılmadığı görülmektedir. Dolayısıyla katılımcı meslek mensupları verdikleri kararlar üzerinde mükelleflerin ve kamunun olumsuz etkilerinin olduklarını belirtmişlerdir.

Katılımcılara yöneltilen bir diğer ifade ile meslek mensuplarının mesleklerini icra ederlerken uymaları gereken ilke ve standartlara uyum düzeyleri hakkındaki düşünceleri araştırılmıştır. Bu bağlamda katılımcılara meslek mensupları muhasebe ilke ve standartlarını tam ve doğru olarak uygulamaktadır ifadesi yöneltilmiştir. Katılımcıların bu ifadeye verdikleri cevaplar ise ilginç bir durumu ortaya çıkarmıştır. Söz konusu ifadenin ortalaması orta değer olan 3’ün altında, hatta 2,5 değerinin bile altında çıkmıştır. Bu durum ise birer meslek mensubu olan katılımcıların yarısından daha fazlasının meslek mensuplarının muhasebe ilke ve standartlarını tam ve doğru bir şekilde uygulamadıkları görüşüne sahip olduğunu göstermiştir. Yani katılımcılar diğer meslek mensuplarının muhasebe ilke ve standartlarına aykırı şekillerde faaliyet gösterdiklerini belirtmişlerdir.

Meslek etiği ile ilgili olarak katılımcıların düşüncelerinin araştırıldığı bir diğer ifade meslek mensupları yasaların yetersiz kaldığı durumlarda da etik ilkelerine bağlı kalmaktadırlar ifadesidir. İfadeye verilen cevaplar incelendiğinde yine olumsuz bir durumla karşılaşmıştır. İfadeye ait cevapların ortalamasının bir önceki ifadeye olduğu gibi 3 değerinin altında çıkması birçok katılımcının söz konusu ifadeye katılmadığını göstermiştir. Yani bu katılımcılar yasaların yetersiz kaldıkları durumlarda meslek mensuplarının etik ilkeler doğrultusunda hareket etmediklerini belirtmişlerdir. Bu durum bazı meslek mensuplarının yasalardaki boşluklardan faydalanarak etik ilkelere göre davranmadıklarının düşünüldüğünü göstermiştir. Farklı bir şekilde söylemek gerekirse dikkat çekici orandaki katılımcılar, yasal boşluk olsun ya da olmasın etik ilkelere her daim uyan meslek mensuplarının sayıca çok fazla olmadıkları yönünde görüş bildirmişlerdir.

Meslek mensubunun işi gereği mükellefle olan ilişkisi kimi zaman meslek mensubunun tutum ve davranışlarına yön verebilmektedir. Diğer bir ifadeyle meslek mensubu-mükellef ilişkisi meslek mensubunun muhasebe meslek etiği üzerinde söz sahibi olabilmektedir. Bu noktadan hareketle katılımcılara zamanla meslek mensupları ile mükellefler arasındaki ilişkiler etik davranışları etkiler ifadesi yöneltilmiştir. Tablo 3'den de görülebileceği gibi ifadeye verilen cevapların ortalaması orta değer olan 3 değerinin üzerinde çıkmıştır. Yani çoğu katılımcıya göre meslek mensuplarının mükelleflerle olan ilişkileri, meslek mensuplarının meslek etiklerini etkilemektedir. Söz konusu ifadedeki etkinin yönü belirtilmemesine rağmen olumsuz bir anlam içerdiği açıktır. O halde meslek etiği üzerinde etkili olduğu düşünülen meslek mensubu-mükellef ilişkisine katılımcıların genellikle olumlu bakmadıkları tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra cevapların ortalama değeri, 3 değerine oldukça yakın olduğu için bu ifadenin aksi yönünde düşünen katılımcıların da sayıca az olmadıkları anlaşılmaktadır.

Çalışmada son olarak katılımcılara mükellefler meslek etiğine yeterli saygıyı göstermektedir ifadesi yöneltilmiştir. Böylece birer meslek mensubu olan katılımcıların diğer meslek mensuplarının meslek etiğine bakış açıları hakkında sahip oldukları düşünceler araştırılmıştır. Söz konusu ifadeye verilen cevapların ortalaması orta değer olan 3 değerine yakın bir değer çıkmıştır. Ortalamanın orta değere yakın olmakla birlikte orta değerinin altında çıkması katılımcıların yarsından biraz fazlasının bu ifadeye katıldıklarını, kalan katılımcıların ise ifadeye katılmadıklarını göstermiştir. Yalnız

ifadeye katılmayanların ifadeye katılanlara yakın sayıda olmaları dikkat çekici bir nokta olarak göze çarpmıştır. Çünkü ifadeye katılmayan meslek mensupları diğer meslek mensuplarının meslek etiğine saygı göstermediklerini, dolaylı olarak da meslek etiğine uygun davranmadıklarını belirtmişlerdir. İşin birebir içerisinde olan meslek mensuplarının diğer meslek mensuplarının meslek etiğine bakış açıları hakkında olumsuz düşüncelere sahip olmaları ise meslek etiği konusunda ülke olarak birtakım eksikliklerimizin olduğunu göstermiştir.

Katılımcılara söz konusu ifadeler yöneltildikten sonra katılımcıların bu ifadelere verdikleri cevaplar ile demografik özellikleri arasında bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Bu amaçla meslek mensuplarının etik algılamaları ilk olarak cinsiyet değişkenine göre karşılaştırılmış ve bayan meslek mensuplarının meslek etiğine daha duyarlı oldukları tespit edilmiştir. Daha sonra eğitim değişkenine göre karşılaştırılmış ve meslek mensuplarının meslek etiği algılamasında eğitime göre anlamlı farklılık olmadığı bulunmuştur. Çalışmada deneyim değişkeni ile etik algılama arasında ise anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Buna göre 6-10 yıl deneyime sahip meslek mensuplarının diğer meslek mensuplarının yani meslektaşlarının mesleğe uygun davranış sergilemeleri konusunda 20 yıl ve üzeri deneyime sahip meslek mensuplarına göre daha olumlu düşüncelere sahip oldukları görülmüştür. Yani mesleğe uygun davranma konusunda daha az deneyime sahip meslek mensuplarının konuya daha iyimser baktıkları görülmüştür. Meslek mensuplarının etik algılamaları ile mükellef sayıları karşılaştırıldığında ise değişkenler arasında anlamlı farklılık olmadığı tespit edilmiştir (Sakarya ve Kara, 2010: 66-70).

Muhasebe meslek mensuplarının meslek etiği hakkındaki düşüncelerinin araştırıldığı bu çalışmanın sonucunda katılımcılara yöneltilen ifadelere verilen cevapların tutarlı olmadıkları görülmüştür. Çünkü birçok meslek mensubu meslek etiğini mesleğe olan güven ve saygınlığı artıran önemli bir unsur olarak gördüğünü ifade etmesine rağmen meslek mensuplarının meslek etiğine uygun davranmadıklarını, meslek etiğine yeterli saygıyı göstermediklerini, yasaların yetersiz kaldığı ve mükelleflerden baskı gördükleri durumlarda etik ilkelere bağlı kalmadıklarını da ifade ederek verdiği cevaplarda kendisiyle çelişmiştir. Şöyle ki meslek etiğini önemli bir unsur olarak algılayan çok sayıda meslek mensubu olduğu için diğer meslek mensuplarının meslek etiği hakkında olumsuz düşünceye sahip az sayıda meslek

mensubu olması gerekmektedir. Fakat çalışmada meslek etiği ile ilgili olumsuz düşünceye sahip pek çok meslek mensubunun bulunması, muhasebe mesleğinde meslek etiği konusunda sorunların varlığını göstermiştir. Katılımcıların meslek etiği ile demografik özellikleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi neticesinde ise eğitim ve mükellef sayısı değişkenleri ile meslek etiği arasında anlamlı bir ilişki olmadığı, fakat cinsiyet ve deneyim değişkenleri ile meslek etiği arasında anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur.

2.1.1.3.4. Muhasebe Mesleğinde Meslek Etiği ve Kayseri İl Merkezinde Bir Uygulama

Son zamanlarda ülkemizde muhasebe meslek etiğine verilen önem gittikçe artmıştır. Çünkü muhasebe verilerinin ilgili taraflara düzenli, doğru ve güvenilir olarak sunulabilmesinde yasal düzenlemelerin tek başına yeterli olmadığı görülmüş, yasal düzenlemelerin meslek etiği ile desteklenmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu nedenle muhasebe meslek etiği ile ilgili yapılan çalışma sayısında da bir artış görülmüştür. Söz konusu çalışmalardan birisi de Yıldız (2010) tarafından Kayseri ilinde faaliyet gösteren bağımsız SMMM'lerin meslek etiği algılamaları ve meslek mensuplarını etik dışı uygulamalara yönelten ifadeleri belirlemek amacıyla yapılmış olan çalışmadır. Çalışmada anketle soru sorma tekniğinden faydalanılmış ve ankete katılım sayısı 97 olarak gerçekleşmiştir. Hazırlanan anket formunun birinci bölümünde meslek mensuplarının genel özelliklerini belirlemeye ve mesleki ve etik niteliklerinin değerlendirilmesine yönelik sorulara, ikinci bölümde ise meslek mensuplarının meslek etiği konusundaki bilgi, düşünce algılama ve uygulamalarını ölçmeye yönelik 5'li Likert ölçeğinde tanımlanan ifadelere yer verilmiştir (Yıldız, 2010: 156-165).

Elde edilen veriler incelendiğinde katılımcıların çoğunlukla (% 94,8) erkek katılımcılardan oluştuğu, bayan katılımcıların sayıca çok az oldukları görülmüştür. Tamamı SMMM olan katılımcıların eğitim düzeylerinin genellikle (% 82,5) lisans seviyesinde olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların mükellef sayıları incelendiğinde ise mükellef sayısı 50'den fazla olan katılımcıların sayıca üstün (% 64,9) oldukları görülmüştür.

Meslek etiği kapsamında katılımcılara ilk olarak muhasebe meslek etiği ile ilgili herhangi bir eğitim alıp almadıkları sorulmuştur. Alınan cevaplara göre katılımcıların

yarısından fazlası (% 68) meslek etiği aldıklarını, hiç de az olmayan bir kısmı (% 32) ise bu konuda eğitim almadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılara daha sonra “Mesleğinize ait düzenlenmiş meslek etiği standartları var mı?” sorusu yöneltilmiştir. Alınan cevaplar ilginç bir durumu ortaya çıkarmıştır. Buna göre katılımcıların çoğunun (% 68) mesleki standartların varlığından haberleri varken, ilginç bir şekilde yaklaşık üçte birinin (% 32) mesleki standartların varlığından haberi olmadığı ya da bu konuda bilgisi olmadığı görülmüştür. Bu durumda kuşkusuz mesleki standartlardan haberi olmayan meslek mensuplarının söz konusu standartlara uyum göstermeleri de beklenilmez.

Çalışmada meslek mensuplarının meslek etiği yaklaşımları kendilerine yöneltilen 5 adet ifade ile ölçülmeye çalışılmıştır. 5’li Likert ölçeğinde tanımlanan ifadeler verilen cevaplarda 1: Kesinlikle katılıyorum anlamında, 5: Kesinlikle katılmıyorum anlamında kullanılmıştır. Söz konusu ifadelerden ilki “İtibar kazançtan daha önemlidir” ifadesidir. Diğer dört ifadeye verilen cevapların ortalamalarıyla karşılaştırıldığında bu ifadeye meslek mensuplarının daha çok (1,27) katıldıkları görülmüştür. Bu ifadeden sonra meslek mensuplarının en çok katıldıkları ifade “Meslek ile ilgili ahlaki sorumluluklarımı (dürüstlük, doğruluk, adil olma, zarar vermektan kaçınma vb.) yerine getirme konusunda yeterince titiz davranmaktayım.” ifadesi olmuştur. İfadenin ortalama değerinin 1,34 olduğu tespit edilmiştir. Üçüncü olarak meslek mensuplarının en çok katıldıkları ifadenin ortalaması 1,49 olan “Mesleğe ilişkin yasal sorumluluklarımı yerine getirme konusunda yeterince titiz davranmaktayım.” ifadesi olduğu görülmüştür. Söz konusu 5 ifade arasında meslek mensuplarının en çok katıldıkları dördüncü ifade ise “Meslek etiğinin yetersiz olduğu durumlarda kişisel ahlak daha önemlidir.” ifadesi olmuştur. İfadeye verilen cevapların ortalaması ise 1,54 olarak gerçekleşmiştir. Meslek mensuplarının kendilerine meslek etikleri hakkında yöneltilen son ifade “Yasaların yetersiz olduğu durumlarda meslek etiği daha önemlidir.” ifadesidir. Söz konusu ifadeye verilen cevapların ortalaması (1,71) diğer ifadeler verilen cevapların ortalamalarının altında kalmasına rağmen ölçekte kesinlikle katılıyorum yanıtını temsil eden 1 değerine çok uzak olmadığı için meslek mensuplarının bu ifadeye de ağırlıklı olarak katıldıkları görülmüştür.

Çalışmanın bir sonraki kısmında muhasebe meslek mensuplarının mükellef çıkarı-kamu çıkarı arasında yaşadıkları çatışmanın meslek etiğini olumsuz etkilediği

varsayımından hareketle katılımcıların bu konudaki düşünceleri araştırılmıştır. Bu bağlamda katılımcılara ilk olarak “Mükellef çıkarı ile kamu çıkarı arasında yaşanan çatışma meslek etiğine zarar vermektedir.” ifadesi yöneltilmiştir. Söz konusu ifadeye verilen cevapların ortalaması 1,86 olarak tespit edilmiştir. Bu durum meslek mensuplarının ifadeye genellikle katıldıklarını göstermiştir. Yani birer meslek mensubu olan katılımcılar çıkar çatışmalarının muhasebe meslek etiğini olumsuz bir şekilde etkilediğini belirtmişlerdir. Daha sonra katılımcılara “Mükellef çıkarı ile kamu çıkarı arasında yaşanan çatışmada tercihim mükellef lehine kullanırım.” ifadesi yöneltilmiştir. Alınan cevapların ortalamasının 3,42 çıkması, meslek mensuplarının bu ifadeye çoğunlukla katılmadıklarını göstermiştir. Buna göre katılımcıların çıkar çatışması arasında kalmaları halinde kamu çıkarını ön planda tutacakları görülmüştür. Ancak ifadeye verilen cevapların ortalamasının 5 değerine çok da yakın bir değer olmaması aşırı olmamakla birlikte ifadeye katılan meslek mensuplarının da var olduklarını göstermiştir.

Meslek mensuplarının meslek etiğine uygun tutum ve davranış sergilemelerinde birçok faktör etkili olabilmektedir. Çalışmada bu noktadan hareket edilerek katılımcılara meslek mensuplarını etik dışı davranışlara yönelten faktörlerin neler oldukları sorulmuştur. Elde edilen sonuçlara göre meslek mensuplarını etik olmayan davranışlara yönelten faktörlerin başında büyük oranda (% 51) mükellef faktörünün geldiği görülmüştür. Diğer bir ifade ile katılımcılar mükellefleri meslek mensuplarını çıkarları doğrultusunda doğrudan veya dolaylı olarak etik dışı davranışa yönelten bir dış faktör olarak görmüşlerdir. Katılımcılara göre meslek mensuplarını etik dışı davranışlarına yönlendiren diğer faktörler ise yasalar (% 15), meslek mensupları (% 12), toplum değer yargıları (% 7), kamu kurumları ve meslek odaları (% 5), kişisel ahlak ve ekonomik nedenler (% 2) şeklinde sıralanmıştır.

Meslek örgütleri meslek etiği ile ilgili kuralların belirlenmesinde söz sahibi oldukları için muhasebe mesleği ve meslek etiği açısından son derece önemlidirler. Bu noktadan hareketle çalışmaya katılan meslek mensuplarına meslek örgütlerinin meslek etiği ile olan ilişkisine yönelik ifadeler yöneltilmiştir. Söz konusu ifadelerden ilki “Meslek örgütü, üyelerin mesleğe uygun, dürüst ve etik davranışlar sergilemesinde etkilidir.” ifadesidir. İfadeye verilen cevapların aritmetik ortalamasının 3,25 olduğu tespit edilmiştir. Bu ise meslek mensuplarının ifadeye katılmama eğiliminde oldukları

göstermiştir. Yani meslek mensupları genellikle meslek örgütlerinin etik davranışlar üzerinde etkili olmadıklarını belirtmişlerdir. Meslek mensuplarına yöneltilen ikinci ifade ise “Meslek örgütünün, meslek etiği yetersiz üyeleri meslekten dışlama gücü olduğuna inanıyorum.” ifadesidir. Bu ifadeye verilen cevapların ortalamasının 3,65 olması, meslek mensuplarının meslek örgütlerini meslek etiğine uyum gösterilmesi konusunda önemli bir güç olarak görmediklerini göstermiştir. Yani meslek mensuplarının meslek örgütlerine, etik ilkelere uymayan meslek mensuplarını meslekten çıkarma konusunda güvenmediklerini göstermiştir. Meslek mensuplarına yöneltilen son ifade “Meslek örgütü tarafından oluşturulan meslek etik ilkelerini yeterli buluyorum.” ifadesi olmuştur. Söz konusu ifadeye verilen cevapların ortalamasının 3,09 olduğu tespit edilmiştir. Cevapların ortalaması her ne kadar orta değer olan 3 değerinin üzerinde olsa da 3 değerinin çok fazla üzerinde bir değer olmadığı görülmüştür. Bu durum meslek mensuplarının yarısından biraz fazlasının meslekle ilgili etik ilkeleri yeterli bulmadığını göstermesine rağmen, etik ilkelerin yeterli olduklarını düşünen meslek mensuplarının da bir hayli fazla olduklarını göstermiştir.

Çalışmada meslek etiğine zarar veren ifadeler başlığı altında katılımcılara ilk olarak “Mali denetimin yeterli olmaması ve kamudaki kayırmalar meslek etiğine zarar vermektedir.” ifadesi yöneltilmiştir. İfadeye verilen cevapların ortalamasının 1,84 olarak tespit edilmesi meslek mensuplarının ifadeye genellikle katıldıklarını göstermiştir. Buna göre katılımcılar mali denetimlerin yetersiz olduklarını ve kamuda kayırmaların fazla olduklarını belirtmişler ve bu durumun da meslek etiğini olumsuz etkilediğini ifade etmişlerdir. Daha sonra katılımcılara “Kayıt dışı ekonomi ve ekonomik istikrarsızlık meslek etiğine zarar vermektedir.” ifadesi yöneltilmiştir. Bu ifadeye verilen cevapların ortalaması 1,74 olarak gerçekleşmiş ve meslek mensuplarının ifadeye çoğunlukla katıldıklarını göstermiştir. Yani meslek mensupları kayıt dışı ekonomi ve ekonomik istikrarsızlık gibi negatif özellikli ekonomik kavramların meslek etiğine zarar verdiklerini düşünmüşlerdir.

Son olarak çalışmada katılımcılara “Piyasadaki muhasebe verilerini doğru ve güvenilir buluyorum.” ifadesi yöneltilmiştir. Katılımcıların verdikleri cevapların ortalamasının 3,30 olduğu tespit edilmiştir. Bu ise katılımcıların çoğunlukla söz konusu ifadeye katılmadıklarını göstermiştir. Yani birer muhasebe meslek mensubu olan katılımcılar piyasadaki verileri doğru ve güvenilir bulmadıklarını, dolayısıyla da bu

verilerin yanıltıcı olduklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların piyasadaki verilerin yanıltıcı olduğunu ifade etmeleri de piyasadaki pek çok meslek mensubunun meslek etiği ilkelerine göre hareket etmediklerini göstermiştir.

Özetle çalışmaya katılan meslek mensuplarının meslek etiği ile ilgili yaklaşımlarını ölçen ifadelerle verdikleri cevaplar, katılımcıların meslek etiğini önemsediklerini ve etik ilkelere göre hareket etmeye özen gösterdiklerini göstermiştir. Çıkar çatışmalarının meslek etiğini zedelediğini düşünen katılımcılar, mükellef çıkarı ile kamu çıkarı arasında kaldıklarında tercihlerini kamu çıkarından yana kullandıklarını belirtmişlerdir. Bu ise katılımcıların toplum çıkarını ön planda tuttıklarını göstermiştir. Meslek mensuplarını etik dışı davranışlara yönelten baskı gruplarının da araştırıldığı çalışmada, katılımcılar mükellefleri en önemli baskı grubu olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılar meslek etiği ilkelerine uyulması konusunda ise meslek örgütlerinin etkisiz kaldıklarını belirtmişlerdir. Bu durumu da etik dışı davranan meslek mensuplarına meslek örgütleri tarafından gerekli yaptırımların uygulanmaması ve meslek örgütlerince hazırlanan etik ilkelerin yeterli olmamaları nedenlerine bağlamışlardır. Çalışmada katılımcılar tarafından meslek mensuplarını etik dışı davranışlara yönelten ve meslek etiğine zarar verdiği düşünülen diğer faktörler olarak mali denetim yetersizliği, kamudaki kayırmalar, kayıt dışı ekonomi ve ekonomik istikrarsızlık faktörleri belirlenmişlerdir. Çalışmada dikkat çeken son bulgu katılımcıların piyasadaki verilere yani diğer muhasebe meslek mensupları tarafından oluşturulan verilere aldatici nitelikte oldukları için güvenmediklerini göstermiştir. Piyasadaki veriler konusunda katılımcıların sahip oldukları olumsuz düşünceler, katılımcıların meslek etiğine bakış açılarının araştırıldığı olumlu ifadelerle olan katılımları ile birlikte düşünüldüğünde aslında pek çok katılımcının verdikleri cevaplarda samimi olmadıklarını göstermiştir.

2.1.2. Yabancı Çalışmalar

Vergi bilinci ve vergi ahlakı konusunda yerli çalışmalarda olduğu gibi yabancı çalışmalarda da zaman itibarıyla bir artış görülmektedir. Genellikle yapılan çalışmaların ampirik çalışmalar olduğu görülmekle birlikte, söz konusu çalışmalarda yapılan değerlendirmelerde vergi bilinci ve vergi ahlakı kavramlarının, literatürde önemli bir yere sahip olan Prof. Dr. Benno Torgler'in çalışmalarında olduğu gibi birlikte yani bir bütün olarak ele alındıkları görülmektedir. Biz de bu noktadan hareketle dünyanın

çeşitli ülkelerinde vergi ahlakının araştırıldığı bazı çalışmaları tez çalışmamızda incelemenin faydalı olacağını düşündük.

2.1.2.1. Asya Ülkelerinde Vergi Ahlakı

Torgler (2004) tarafından 1960'lardan bu yana hızla gelişen Asya Kıtası'nda yer alan ülkelerin vergi ahlaklarının araştırıldığı çalışmada 1981-1997 yıllarına ait Dünya Değerler Araştırması (WVS) verileri kullanılmıştır. Farklı yıllarda her ülke için vergi kaçakçılığı asla savunulabilir bir şey değildir diyen bireylerin yüzde olarak ifade edildiği çalışmada Japonya, Çin ve Hindistan'ın değerlerinin istikrarlı, Güney Kore'nin değerlerinin ise fazlasıyla değişken olduğu gözlemlenmiştir. Bunun yanında diğer ülkelerle karşılaştırıldığında Filipinlilerin daha düşük vergi ahlakına sahip olduğu tespit edilmiştir. Çünkü bireylerin sadece % 38,2'si vergi kaçırmayı haklı bulmamıştır. Benzer şekilde bir diğer ülke olan Tayvan'da da vergi ahlakı %63,7 ile oldukça düşük seyretmiştir. Bu iki ülke dışındaki ülkelere ise vergi ahlakının genel olarak ortalama değer olan % 72,3'ten fazla olduğu görülmektedir. Nitekim bu değer Bangladeş'te % 96,3 iken Japonya'da % 80,6, Hindistan'da % 77, Çin'de % 79 ve Güney Kore'de % 71,6'dır.

Elde edilen vergi ahlakı sonuçlarıyla OECD ülkelerinin vergi ahlakları karşılaştırıldığında ise Asya ülkelerinde vergi ahlakının daha yüksek olduğu görülmüştür. Helliwell gibi bazı yazarlar bunun nedenini Asyalıların, kültürlerinde yer alan çok yüksek değerli normlardan sapmamalarına bağlamaktadırlar. Yani yazarlara göre bu ülkelerdeki mükellefler, içinde buldukları sosyal grubun kendisi için ilke edindiği kurallara uygun olarak davranmaktadırlar. Bu kurallar da vergi bilincine ve vergi uyumuna yönelik olduğu için mükelleflerin, genel olarak da ülkelerin vergi ahlaklarının yüksek olduğu ileri sürülmektedir (Torgler, 2004d: 241).

Ayrıca çalışmada kayıt dışı ekonomi ile vergi ahlakı arasındaki ilişki incelenmiştir. Değerlendirilen Asya ülkeleri içinde en düşük vergi ahlakına sahip olan Filipinler, bunun yanında en büyük kayıt dışı ekonomiye sahip ülkedir. Diğer taraftan Japonya ve Çin gibi ülkelerin vergi ahlakları yüksekken, kayıt dışı ekonomileri oldukça küçüktür. Fakat çelişkili bir sonuç olarak Bangladeş'te vergi ahlakı bir hayli yüksek olmasına rağmen, nispeten kayıt dışı ekonominin boyutu fazladır. Bu yüzden Bangladeş yapılan çalışmanın sağlıklı sonuçlar vermesi amacıyla değerlendirme dışı bırakılmıştır.

Çalışmada elde edilen diğer sonuçlara bakıldığı zaman, devlete ve hukuk sistemine güven ve vergi memurlarının tutumları karşısındaki memnuniyet, vergi ahlakını olumlu etkileyerek vergi ahlakının artmasına ve mükelleflerin daha gönüllü bir şekilde vergi ödemeye yanaşmalarına neden olmaktadır. Ayrıca sonuçlara göre Asya'daki demokrasi yanlısı tutum, hükümetin aktivitelerini daha şeffaf gerçekleştirmesine, bu nedenle de mükellefler ile hükümet arasındaki asimetrik bilgi sorununun azalmasına ve vergi ahlakının yüksek olmasına yol açmaktadır (Torgler, 2004d: 237-262).

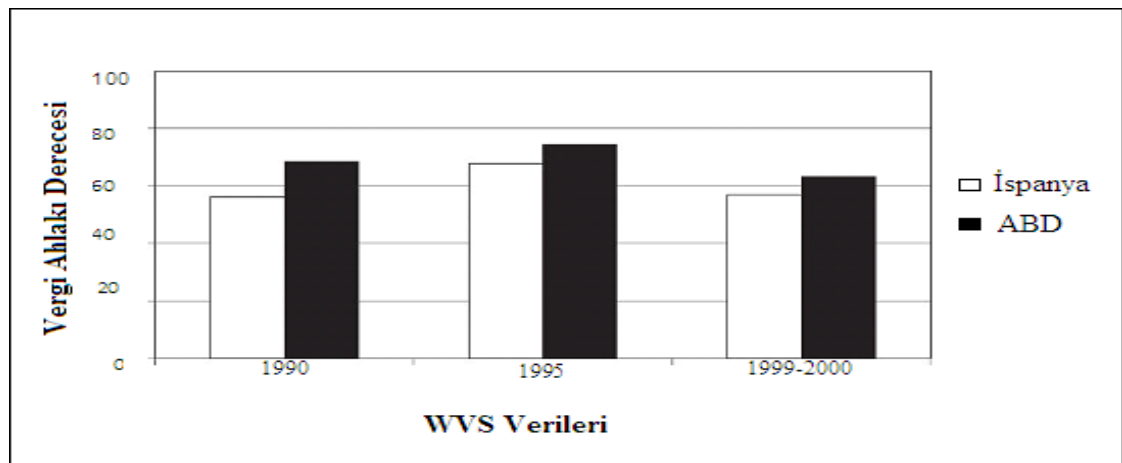
2.1.2.2. Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'da Vergi Ahlakı

Schmölders (1960) tarafından Avrupa'da kendi işinde çalışanların vergi ahlaklarının analiz edildiği çalışma, Avrupa'da vergi ahlakı ile ilgili yapılmış önemli çalışmaların başında gelmektedir. Söz konusu çalışmanın sonucunda Schmölders kendi işinde çalışan mükelleflerin vergi ahlaklarının başka kişi ya da şirket için çalışan mükelleflere göre daha düşük olduğunu bulmuştur. Avrupalı mükelleflerin vergi ahlaklarının analiz edildiği başka bir çalışmada Strümpel (1969) uluslararası karşılaştırmalı bir araştırma yapmıştır. Bu araştırmanın sonucunda ise Almanya'nın İngiltere'den daha düşük vergi ahlakına sahip olduğunu bulmuştur. Çünkü araştırmasında İngiltere'deki vergi sisteminin mükelleflere karşı daha saygılı ve daha az kontrol gerektirdiğini, bunu aksine Almanya'daki vergi sisteminin baskıcı vergi uygulamaları içererek mükellefleri kamudan soğuttuğunu ifade etmiştir (Torgler ve Murphy, 2005: 4-5). Farklı ırkların vergi ahlaklarının araştırıldığı çok fazla çalışma olmamakla birlikte Frey ve Weck-Hannemann (1984), Weck (1983), Pommerehne ve Frey (1984) konuyla ilgili yapmış oldukları çalışmalarında ülke bazında vergi ahlaksızlığı endeksi oluşturarak çıkarım yapmak amacıyla 1960, 1965, 1970, 1975 ve 1978 yıllarına ait ülkelerarası araştırma sonuçlarını kullanmışlardır. Sonuç olarak Fransa, İtalya ve İspanya gibi Latin kökenli ülkelerde vergi ahlakının diğer birçok ülkeden daha az olduğu bulgusunu elde etmişlerdir (Alm ve Torgler, 2006: 238).

Alm ve Torgler (2006) tarafından Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa'da vergi ahlakının araştırıldığı çalışma ise son yıllarda vergi ahlakının uluslararası alanda incelendiği önemli çalışmalardan birisidir. Çünkü daha önce yapılan vergi ahlakını etkileyen faktörlerin araştırıldığı deneysel ve ampirik çalışmalar sadece bir ülke ya da küçük bir ülke grubunu içerdiği için bu çalışmalarda vergi uyumunu

sadece birkaç faktör açıklayabilmiştir. Alm ve Torgler ise çalışmalarında daha önce yapılmış çalışmalardaki çok, fakat zıt ve karışık anlayışları bir araya getirerek birçok ülkeyi kapsayan sosyal ve kurumsal faktörleri incelemişlerdir. Bunu yapmak için ise söz konusu çalışmada birçok ülkeyi kapsayan WVS verilerini kullanmışlardır. Bu bağlamda ilk olarak ABD ile İspanya'yı karşılaştırmışlar, daha sonra ABD ile İspanya ve diğer 14 Avrupa ülkesini karşılaştırmışlardır. Bu yaklaşımın benimsenmesinin birkaç nedeni vardır. Bu nedenlerden ilki, Alm ve arkadaşlarının (1995) ABD ve İspanya üzerinde buldukları deneysel sonuçları, WVS verilerinin kullanılarak çok değişkenli analizlerin yapıldığı farklı bir yaklaşımla test etmektir. İkinci ve daha önemli olan neden ise vergi ahlakı konusunda aralarında farklılık olan, ekonomik gelişmişlik düzeyleri ve vergi sistemleri benzer ülkelerin bu farklılıklara yol açan spesifik faktörlerle olan bağlantılarını öğrenmektir.

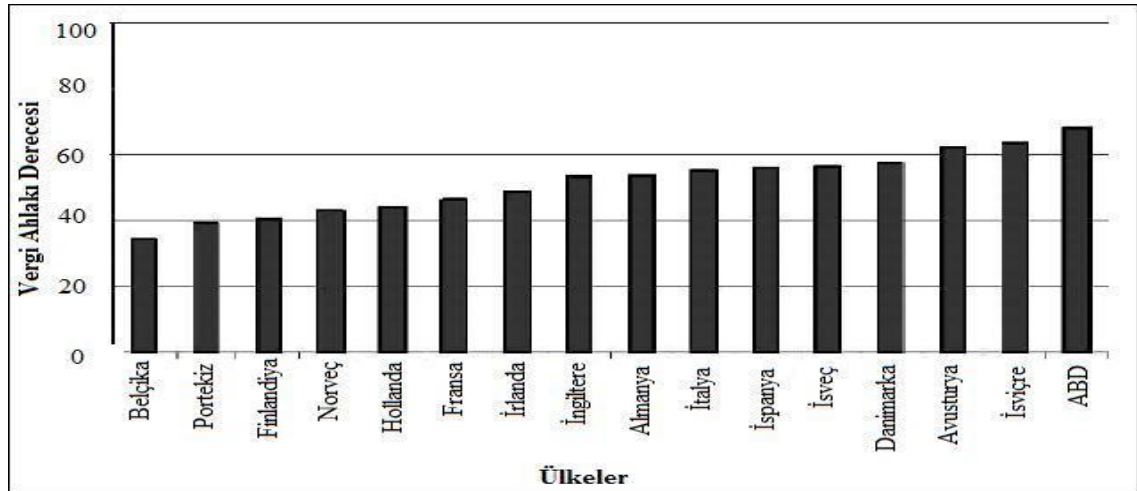
Çalışmada sosyo-demografik ve sosyo-ekonomik faktörleri içeren hukuki sisteme güven ve parlamento güven olmak üzere iki güven değişkeni, kiliseye katılıma bağlı olarak inanç değişkeni ve alt sınıf, çalışan sınıf, alt orta sınıf, üst orta sınıf ve üst sınıf olmak üzere gelir değişkeni kullanılmıştır. Bütün WVS verileri incelenmiş ve Şekil 4'te de görülebileceği üzere daha önce Alm ve arkadaşlarının buldukları deneysel sonuca benzer şekilde ABD'de vergi ahlakının İspanya'dan daha fazla olduğu sonucuna varılmıştır. Bu duruma neden olan faktör olarak da ABD'deki bireylerin sosyal normlara daha fazla uyum sağlamaları gösterilmiştir.

Şekil 4. İspanya ve ABD'de Vergi Ahlakı (Alm ve Torgler, 2006: 231).

Bir sonraki aşamada ise vergi ahlakı konusunda ABD ile Avrupa ülkeleri karşılaştırılmıştır. Şekil 5'de de görüldüğü üzere söz konusu Avrupa ülkelerinin hepsinin vergi ahlakı seviyeleri ABD'den daha düşüktür. Öte yandan Avrupa ülkeleri

arasında en yüksek vergi ahlakı İsviçre’de görülürken, en az vergi ahlakı ise Belçika’da görülmektedir. Bu noktadan hareketle yazarlar bireylerin aktif olarak siyasi sürece katıldıkları ve tercihlerini rahatça ifade ettikleri kurumsal ve politik yöntemlerin, bireylerin ulusal kimliği ön plana çıkarabileceğini ve buna bağlı olarak ülkeye olan sadakatlerini, dolayısıyla da vergi ahlaklarını artırabileceğini ifade etmişlerdir.

Şekil 5. ABD ve Avrupa’da Vergi Ahlakı (Alm ve Torgler, 2006: 239).

Sonuç olarak çalışmada vergi ahlakının ülkeler arasında anlamlı ve sistematik olarak farklılık gösterdiği bulunmuştur. Ayrıca birtakım stratejilerin vergi ahlakını artırabileceği de bulunmuştur. Örneğin vergi ahlakı ile güven arasında anayasal düzeyde ve siyasi-ekonomik düzeyde güven içeren açık bir politika stratejisine dayanan güçlü bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Böyle bir ilişkinin sürdürülebilmesi ise hükümetlerin olumlu eylemlerine, iyi işleyen devlet kurumlarına ve olumlu bir sosyal sermaye atmosferine bağlanmıştır. Diğer taraftan çalışmada kadınların, yaşlıların ve evlilerin daha yüksek vergi ahlakı sergileme eğiliminde oldukları sonucuna varılmıştır. Daha geniş anlamda ise Alm ve Torgler çalışmalarında vergi ahlakının gelişmesinin neoklasik yaklaşımın odaklandığı caydırıcılığın ötesinde vergi kaçırma gibi sapkın davranışlardan sorumlu olan çok sayıda faktörün tanımlandığı çok yönlü bir yaklaşım gerektirdiğini belirtmişlerdir (Alm ve Torgler, 2006: 224-244). Bireysel davranışları anlayabilmek için de bu faktörlerin göz önünde bulundurulması gerektiği üzerinde durmuşlardır. Bu ifadeden hareketle geçmişte yapılan analizlerin ve kullanılan değişkenlerin bireylerin vergi ahlaklarını açıklamakta yetersiz kaldığı, bu nedenle yapılacak yeni çalışmalarda konuyla ilgili mümkün olduğunca fazla faktörü incelemenin daha sağlıklı sonuçlar vereceği kesindir. Bu faktörlerden birisi olan muhasebe meslek mensuplarının mükellefin vergi ahlakı üzerindeki etkisi düşünüldüğünde tez konumuzun da bu noktada

ne kadar önemli bir yere sahip olduğu yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1.2.3. Avustralya’da Vergi Ahlakı: Belirleyenleri ve Zamanla Değiştirenleri (OECD Ülkeleri Karşılaştırması)

Vergi ahlakı, bazı çalışmalarda tartışmaksızın bir kara kutu gibi ifade edilen ya da nasıl ortaya çıktığı veya nasıl sürdürülebileceği düşünülen bir kavramdır (Feld ve Frey, 2002: 88). Bu karmaşık kavramı çözerken hakkında daha fazla bilgi sahibi olabilmek için çoğu ülkede yapılan çalışmalar, genellikle ampirik çalışmalardır. Torgler ve Murphy (2005) tarafından Avustralya’nın vergi ahlakının araştırıldığı çalışma, bu konu hakkında Avustralya’da yapılan ilk ampirik çalışma olması nedeniyle önemli bir yere sahiptir.

Verilerin zamanla ilgili olarak değişip değişmediğini gözlemleyebilmek için ve ana değişkenlerin sağlam bir şekilde belirlenmesine yardımcı olduğu için söz konusu çalışmada Avustralya’ya ait 1981 ve 1995 yıllarına ait WVS verileri olmak üzere iki ayrı veri seti kullanılması tercih edilmiştir. 1981 yılına ait veriler 1228 Avustralyalının katılımıyla gerçekleştirilmişken, 1995 yılına ait veriler 2048 Avustralyalının katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada yer alan diğer faktörlerden etkilenen değişken olarak, yani bağımlı değişken olarak vergi ahlakı belirlenmiştir. WVS’de vergi ahlakının düzeyi ise katılımcılara sorulan tek bir soru⁹ yardımıyla ölçülmüştür. Bu soru ise “**İmkânınız olsa vergiler üzerinde hile yapar mısınız?**” sorusudur. Bağımsız değişkenler olarak ise hukuki sisteme olan güven, parlamentoya olan güven, din, yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim ve mesleki durum değişkenleri belirlenmiştir.

Çalışmada 1981 ve 1995 yılları verilerinin her ikisi de analiz edilmiştir. 1995 yılına ait elde edilen sonuçlar 1981 yılına ait elde edilmiş sonuçlarla karşılaştırıldığında bazı vergi ahlakı belirleyicilerinin yıllar itibarıyla çok değişmeyerek sabit bir düzeyde seyrettikleri görülmüştür. Örneğin hukuk sistemine ve parlamentoya duyulan güven her iki yılda da yüksek çıkmıştır. Benzer şekilde yaş değişkeninin de her iki yılda vergi ahlakı

⁹ Orijinal Soru: Cheating on taxes if you have the chance (answer to be given on a ten point scale1: never justifiable to 10: always justifiable) Bazıları burada vergi ahlakını ölçmek için sadece bir sorunun kullanılmasını eleştirmelerine rağmen, daha önce yayınlanmış olan araştırmalarla uyumlu olması için çalışmanın yazarları, bu ögenin uygun ve yeterli olacağına karar vermişlerdir. Benno Torgler and Kristina Murphy, Tax Morale in Australia: What Shapes It and Has It Changed Over Time?, *Centre For Tax System Integrity*, Working Paper No 58, Australia 2005.

üzerinde olumlu bir etkisi olduğu, yaşlı bireylerin daha yüksek vergi ahlakına sahip oldukları gözlemlenmiştir. Ayrıca 1981 yılındaki veriler gibi 1995 verilerinden de kadınların vergi ahlaklarının erkeklerden daha fazla olduğu sonucu çıkarılmıştır. Fakat medeni hal değişkeni 1981 yılı verilerine göre vergi ahlakı üzerinde etkisiz iken, 1995 yılı verilerine göre etkili bulunmuştur. Şöyle ki bekâr bireylerle karşılaştırıldığında evli bireylerin vergi ahlak düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. 1995 yılındaki mesleki durum değişkeni düşünüldüğünde ise emekli insanların vergi ahlaklarının oldukça yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Öte yandan 1995 verilerinin kullanıldığı bu çalışmada daha önce yapılmış uluslararası araştırmaların aksine kendi işinde çalışanların bir değişken olarak vergi ahlakı üzerinde etkileri bulunamamıştır. Yine eğitim değişkeni ile de vergi ahlakı arasında bir ilişkiye rastlanılamamıştır.

Dikkat çeken diğer nokta ise çalışmada zaman kavramı ile vergi ahlakı arasında pozitif bir ilişkinin varlığıdır. Çünkü göstergeler 1995 yılı vergi ahlak skorunun 1981 yılındakinden daha fazla olduğu yönündedir. Nitekim 1995 yılında vergiler üzerinde hile yapmayı asla haklı bulmayanlar katılımcıların % 62'sini oluştururken, 1981 yılında % 48'ini oluşturmuştur. Benzer şekilde vergiler üzerinde hile yapmayı her zaman haklı bulanların katılımları da bizi yine aynı sonuca götürmektedir. Şöyle ki 1981 yılında vergiler üzerinde hile yapmayı her zaman haklı bulanlar katılımcıların % 34'ünü temsil ederlerken, 1995 yılında katılımcıların % 17'sini temsil etmişlerdir.

Çalışmanın diğer bölümünde Avustralya'nın vergi ahlakının, diğer OECD ülkelerinden önemli ölçüde düşük ya da yüksek olup olmadığını anlamak için ve Avustralya'daki 1981 ile 1995 yılları arasındaki vergi ahlakı artışının Avustralya'ya özgü olup olmadığını anlamak için Avustralya'nın vergi ahlakı düzeyi diğer 20 OECD ülkesi ile karşılaştırılmıştır. Tablo 4'de de görüldüğü üzere Almanya, İtalya ve Kanada gibi bazı ülkelerde vergi ahlakı zamanla azalma eğilimi gösterse de genel olarak OECD ülkelerinin ortalama vergi ahlakı yıllar itibariyle biraz artış göstermiştir. OECD ülkelerinin tümü ile Avustralya karşılaştırıldığında Avustralya'da vergi ahlakı seviyesinin 1981'de % 48 ile OECD ortalaması olan % 56'nın altında kaldığı görülürken, 1995'de Avustralya'da vergi ahlakı % 62 seviyesi ile OECD ortalaması olan % 60'ı geçmiştir.

Tablo 4. WVS 1981, 1990 ve 1995 Yıllarına Göre OECD Ülkeleri Arasındaki Vergi Ahlakı Düzeyleri

ÜLKE	YIL	Vergi kaçırma- yı asla haklı bulmayanların yüzdesi		Vergi ahlakı sorusunun ortalama puanı		YIL	Vergi kaçırma- yı asla haklı bulmayanların yüzdesi		Vergi ahlakı sorusunun ortalama puanı		
Avusturya						1990	62.3			2.26	
Avustralya	1981	47.7	1.72					1995	62.1	2.18	
Belçika	1981	43.3	1.58			1990	33.9			1.28	
Kanada	1981	66.9	2.17			1990	59.2			2.08	
Danimarka	1981	58.5	2.10			1990	57.3			2.03	
Finlandiya	1981	58.7	2.11			1990	40.3		1996	57.4	2.01
Fransa	1981	48.9	1.58			1990	46.5			1.69	
Almanya	1981	52.7	1.83			1990	53.8		1997	46.9	1.76
İngiltere	1981	58.2	1.87			1990	53.9			1.94	
İzlanda	1981	56.9	1.96			1990	56			2.00	
İrlanda	1981	38.5	1.55			1990	48.8			1.80	
İtalya	1981	52.8	2.41			1990	69.7			1.97	
Kuzey İrlanda	1981	74.7	1.86			1990	55.2			2.25	
Japonya	1981	81.8	2.60			1990	81.9		1995	80.6	2.62
Hollanda	1981	37.9	1.53			1990	42.9			1.66	
Norveç	1982	40.3	1.48			1990	43.1		1996	47.5	1.83
Portekiz						1990	39.9			1.46	
İspanya	1981	49.9	1.78			1990	58.4		1995	69.5	2.33
İsveç	1982	68.8	2.41			1990	56.4		1996	49.3	1.87
İsviçre						1988					
						1989	63.8		1996	53.5	1.95
ABD	1982	67.0	2.22			1990	66.7		1995	73.6	2.48
Ortalama		55.8	1.93				54.5			1.94	
									60.0	2.12	

Kaynak: (Torgler ve Murphy, 2005: 26).

Özet olarak Avustralya’da vergi ahlakının diğer 20 OECD ülkesinden bağımsız bir şekilde yıllar itibariyle arttığını söyleyebiliriz. Çalışmanın sonuç kısmında ise söz konusu vergi ahlakı düzeyi artışını yazarlar Avustralya hükümetinin vergi alanında aldığı reform niteliğindeki politik kararlara bağlamışlardır. Avustralya hükümetinin yapmış olduğu değişikliklerle 1986/87 mali yılından itibaren beyanname sistemine geçilmiş, yeni organizasyon yapısı ile vergi idareleri daha modern bir hale getirilmiştir. Yeni yapının en çarpıcı özellikleri arasında müşteri odaklılık, kaliteli hizmet ve şeffaflık yer almıştır (Torgler ve Murphy, 2005: 1-31).

2.1.2.4. Geçişten Önce, Geçiş Esnasında ve Geçiş Sonrasında Rusların Vergi Ödemeye Karşı Tutumları

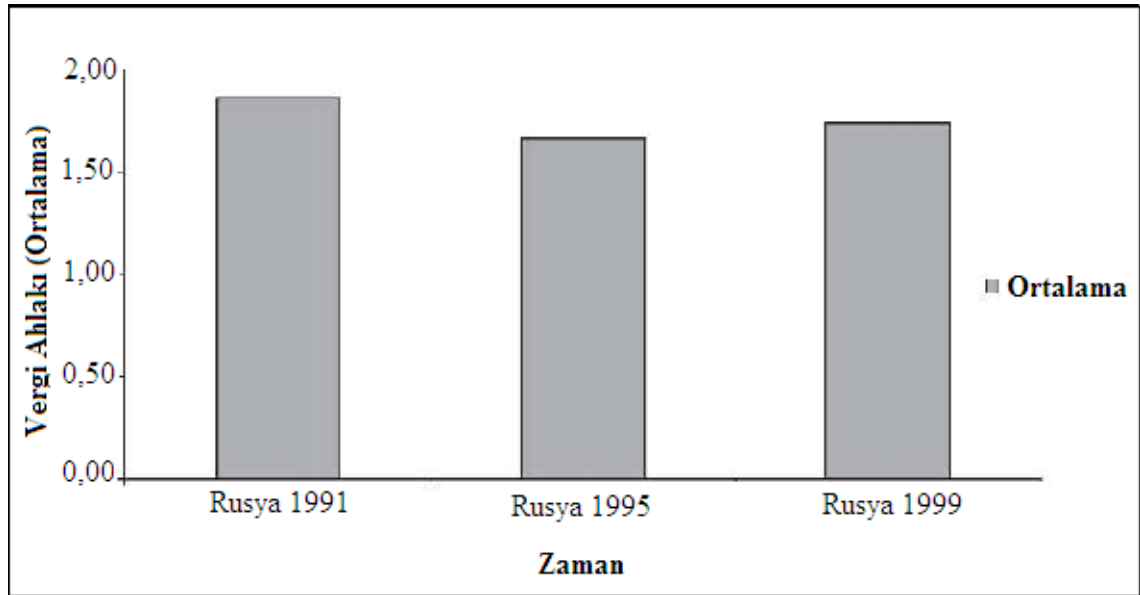
Rusya Doğu Avrupa ile Kuzey Asya'ya yayılmış, yüzölçümü bakımından dünyanın en geniş ülkesi ve nüfus olarakta dünyanın en kalabalık sekizinci ülkesi¹⁰ olması nedeniyle kuşkusuz bir çok çalışmaya konu olabilecek önemli bir yere sahiptir. Biz de çalışmamızda bu denli önemli bir ülke için Alm ve arkadaşları (2006) tarafından yapılmış kapsamlı bir çalışma olan vergi ahlakının Rusya'da geçiş süreci ile birlikte araştırıldığı bu çalışmayı incelemenin yerinde olacağını düşündük.

Çalışmanın yazarlarına göre Rusya'da 1990'larda geçiş sürecine bağlı olarak dinamikler değiştiği için bu dönem, vatandaşların vergi ödeme davranışlarını incelemek için eşsiz bir fırsat olarak görülmüş ve bu doğrultuda 1991 ve 1995 yıllarına ait sosyal normların, devlet kurumlarının performansının ve bireysel faktörlerin vergi ahlakı üzerindeki etkilerini analiz etmeye yardımcı olan WVS verileri ile 1999 yılına ait EVS verileri kullanılmıştır. Verilerin analiz edilmesi neticesinde ise Şekil 6'da da görüldüğü üzere 1991 ile 1995 yılları arasında vergi ahlakında bir bozulma söz konusu olmuştur. Şöyle ki ortalama vergi ahlak puanı 1991 yılında 1,86 iken, 1995 yılında azalarak 1,66'ya düşmüştür. İlerleyen dört yılda ise yani 1995'den 1999 yılına kadar olan süreçte, vergi ahlak puanı 1,66'dan 1,73'e yükselmiştir. Böylece geçiş sürecinin ilk dört yılı esnasında vergi ödeme istekliliğinde ortalama bir azalış ve bunu takip eden dört yılda ise geçişin başladığı yıldaki (1991) vergi ahlak düzeyi yakalanamamasına rağmen az da olsa bir artış olduğu gözlemlenmiştir.

---

¹⁰ Bkz: <http://tr.wikipedia.org/wiki/Rusya> E.T: 22.06.2012

Şekil 6. Yıllar İtibariyle Rusya’da Vergi Ahlakı (Alm vd, 2006: 836).

Her ne kadar geçiş döneminden önce kamunun durumu kötü, rüşvet düzeyi yüksek olsa da geçiş sürecinin henüz başladığı 1991 yılı sonu ve 1992 başı yeni vergi yönetimi mükellef sayısının çok olduğu piyasa tabanlı bir ekonomiye yönelik vergi uygulamalarına hazır olmadığı için şartlar daha da kötüleşmiştir. Diğer bir ifade ile mükellefler merkezi kontrolden piyasa ekonomisine geçiş için gerekli olan ekonomi ve vergi politikası değişikliklerine olumsuz tepki göstermişlerdir. Nitekim geçiş sürecinin ilk yıllarında vergi yönetimince yapılan bir ankette Tambov bölgesinde katılımcıların üçte birinin devlete ödedikleri vergilerin kendilerine hiçbir fayda sağlamadığı düşüncesinde oldukları ortaya çıkmıştır.

Vergi kanunu taslağı ve bütçe kanunu taslağı ile ilgili reform tartışmalarının başlamasıyla yerel idarenin Mali Vakıflar Kanunu ve Rusya Federasyonu’ndaki hükümetler arası mali ilişkiler reformu gibi bazı yeni girişimler ile alt uluslar düzeyinde gelir özerkliğinin artırılması amaçlanmıştır. Bunun neticesinde de 1995-1999 arası vergi ahlak düzeyi bu girişimlerden etkilenerek artmıştır.

Çalışmada ayrıca farklı bölgelerin merkeze doğru tutumları, kendilerinin merkezdekiyle aynı vergi ahlakı düzeyine sahip olmadıklarını göstermiştir. Örneğin 1995 yılı analizine göre Kuzeybatı, Volgo-Vyatsk, Batı Sibirya ve Uzak Doğu bölgelerinde yaşayan vatandaşların vergi ahlak düzeyleri merkez bölgede yaşayanlardan daha yüksek çıkmıştır. Bu durumun tersine bazı bölgelerdeki vergi ahlakının ise merkezden daha düşük olduğu da görülmüştür. Genel olarak ise 1999 yılında vergi ahlakındaki bölgesel farklılıkların 1995 yılına kıyasla daha az anlamlı oluşu, bölgesel

farklılıklara bağılı olarak ortaya çıkan vergi ahlakı farklılıklarının zamanla azaldığını göstermiştir. Bunun yanında yaş, güven ve milli gurur değişkenlerinin vergi ahlakı üzerinde güçlü bir etkiye sahip oldukları, cinsiyet ve bireyin medeni halinin vergi ahlakı üzerinde anlamlı değişkenler olmadıkları bulunmuştur. Eğitim değişkeninin ise güven ve gurur değişkenleri ilave edildiği zaman anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Tüm bu incelemeler sonucunda ise üç dönemde de Rusya’da vergi ahlakının ana belirleyicisinin güven değişkeni olduğu görülmüştür.

Özetle çalışmada Rusya’da vergi ahlakı belirleyicileri ve geçiş sürecinin vergi ahlakı üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Belirleyiciler noktasında bu konuda daha önce yapılan çalışmalara benzer sonuçlar elde edilmiştir. Farklı olarak ise Rusya’da etnik, ekonomik ve mali anlamda farklılıklar içeren bölgelerin vergi ahlak düzeylerinin de farklı olduğu, yani bir ülkede bulunan bölgelerin konum itibarıyla de farklı vergi ahlak düzeylerine sahip olabilecekleri ifade edilmiştir. Geçiş sürecinin ise vergi ahlakı üzerinde olumsuz bir etki yarattığı, bunun nedeni olarak da Rusya’nın bu süreç içerisinde vergi ahlakını yüksek tutacak nitelikte bir vergi sistemi modeli geliştirememesi ile vergi yönetiminde ve idari yapılanmada başarılı olamaması gösterilmiştir (Alm vd, 2006: 832-852).

2.1.2.5. Latin Amerika ve Karayip Ülkelerinde Güven ve Vergi Ahlakı

Nicholas Kaldor “Az gelişmiş ülkeler vergilemeyi öğrenecekler mi?” sorusunu yaklaşık elli yıl önce sormuştur. Bu sorunun altında yatan varsayım ise bir ülkenin gelişmiş bir ülke olması için, gelişmekte olan ülkenin topladığı vergilerden % 10-15 daha fazla vergi toplaması gerektiğidir (Bird vd, 2006: 283). Toplanılan verginin miktarı bir ülke açısından bu kadar önemli bir yere sahip olduğu için söz konusu vergiyi toplarken kullanılan strateji de bir o kadar önemli bir yere sahiptir. Sadece zorlama ve cezalandırmaya dayanan bir strateji ile toplanılan vergi miktarının artırılamayacağı düşünüldüğünde, vergiye gönüllü uyum sağlama konusunda temel belirleyicilerden biri olan vergi ahlakı kavramı az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından üzerinde daha da önemle durulması gereken bir konu olmaktadır (Alm vd, 2006: 850).

Bu noktadan hareketle biz de tez çalışmamızda Aguirre ve Rocha (2010) tarafından Latin Amerika ve Karayip Devletler Topluluğu’na üye 18 gelişmekte olan

ülkede vergi ahlakı ve belirleyenlerinin araştırıldığı çalışmayı bu konu hakkında yapılmış olan diğer çalışmalarla karşılaştırarak incelemenin yerinde olacağını düşündük.

Latin Amerika ve Karayip (LAK) ülkelerinde vergi ahlakları ile bağlantılı olarak insanların ödedikleri vergilerin nasıl harcandıkları hakkındaki algılamaları söz konusu çalışmanın çıkış noktasıdır. Çalışmada 1997 yılından beri LAK ülkelerinde yıllık olarak hazırlanan bir araştırma olduğu, 2005 yılından itibaren ise araştırmada vergi ahlakının tespitine yönelik sorular yer aldığı ve hükümet ile mükellefler arasındaki değişim konusunda en iyi bilgiyi verdiği için Latinobarometro veri kaynağı kullanılmıştır. WVS ve EVS araştırmalarında olduğu gibi Latinobarometro’da da vergi ahlakının tespitine yönelik olarak katılımcılara imkânınız olsa vergiler üzerinde hile yapar mısınız sorusu sorulmuş ve katılımcılardan düşüncelerini ifade etmeleri amacıyla ilgili soruya cevap olarak 1 ile 10 arasında bir değer vermeleri istenmiştir. Verilen cevaplar incelendiğinde 6 ve üzerinde puan verenlerin, yani imkânı olsa bile vergiler üzerinde hile yapmayacağını ifade edenlerin % 75 gibi yüksek bir yüzdeye sahip oldukları görülmüştür. % 10’luk bir kısmın imkânı olsa vergiler üzerinde hile yapacağını ifade etmesi ise bu kısımda yer alanların vergi ahlaklarının düşük olduğunu göstermiştir.

Ayrıca Tablo 5’de görüldüğü üzere ülkelerarasında vergi ahlaklarının farklı oluşu, vergi ahlakının tespitine yönelik soruya verilen cevapların da farklı oluşunu destekler niteliktedir. İncelenen ülkeler içerisinde ise vergi ahlakı en yüksek olan ülke % 53,37 ile El Salvador iken, en düşük olan ülke ise % 17,25 ile Bolivya olmuştur.

Tablo 5. Latin Amerika ve Karayip Ülkelerinde Vergi Ahlakı

“İmkânınız olsa vergiler üzerinde hile yapar mısınız?” sorusuna hayır yanıtı verenler					
El Salvador	53.37%	Paraguay	40.58%	Dominik Cum.	27.90%
Şili	51.92%	Nikaragua	39.00%	Honduras	27.50%
Kosta Rika	50.00%	Meksika	38.50%	Ekvador	25.33%
Venezuela	45.75%	Brezilya	36.29%	Peru	24.50%
Arjantin	45.58%	Panama	33.03%	Guatemala	23.40%
Uruguay	41.50%	Kolombiya	28.00%	Bolivya	17.25%

Kaynak: Aguirre ve Rocha, 2010: 11

Bireylerin devletin sunmuş olduğu kamusal mal ve hizmetler ile ödedikleri vergileri karşılaştırarak vergi uyumunun bundan nasıl etkilendiğini öğrenmek için katılımcılara ödedikleri vergilerin devlet tarafından iyi bir şekilde harcandığına inanıp inanmadıkları sorulmuştur. Bu soru karşısında alınan cevaplar ise şaşırtıcı niteliktedir. Şöyle ki katılımcıların yaklaşık % 72’si ödedikleri vergilerin devlet tarafından kötü

harcadığını, sadece yaklaşık % 21'i devletin ödedikleri vergileri iyi bir şekilde harcadığını dile getirmiştir. Çalışmanın ekonometrik sonuçlarına göre bireyde verginin iyi harcadığına dair bir kanaatin oluşması daha yüksek vergi ahlakına yol açmaktadır. Bu noktada devlete olan güven vergi ahlakı üzerinde oldukça belirleyici olmasına rağmen, aynı şey kişiler arası güven için geçerli olmamıştır. Kişilerarası güvenin istatistiksel olarak anlamlı olmaması ise Latin Amerikalıların İberya Yarımadası'nın ortak özelliği olan bencil ve işbirliği yapmada zorluk çıkaran bir yapıya sahip olmalarına bağlanmıştır.

Vergi ahlakının bütün belirleyicileri incelendiğinde elde edilen sonuçlardan ilki mükelleflerin ödedikleri vergileri devletin nasıl kullandığı konusunda çok hassas olduklarıdır. Çünkü bireyler ödedikleri vergilerin iyi harcadıklarını düşündüklerinde vergi ahlaklarını yükseltmektedirler. Bu noktada vergi ahlakının önemli belirleyicilerinden biri olarak birey tarafından devlete duyulan güven ön plana çıkmaktadır. Bu yüzden söz konusu çalışmada ve Tablo 6'da görüldüğü üzere LAK ülkelerinde vergi ahlakının araştırıldığı diğer çalışmalarda da devlete duyulan güven değişkeninin vergi ahlakı üzerindeki etkisi araştırılmış ve aralarında pozitif bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Yine diğer çalışmalarla karşılaştırıldığında yaş değişkeninin de vergi ahlakı ile pozitif ilişkili olduğu gözlenmiştir. Bu iki değişkenin dışında diğer değişkenler konusunda Tablo 6'da açıkça görüldüğü üzere her üç çalışmada da ortak bir sonuç elde edilememiştir. Örneğin Torgler çalışmasında eğitim değişkeni ile vergi ahlakı arasındaki ilişkinin negatif yönlü olduğunu bulmuşken, Gerstenblüth vd. ile incelemekte olduğumuz Aguirre ve Rocha, çalışmalarında bu ilişkinin pozitif yönlü olduğunu bulmuşlardır. Torgler ise söz konusu negatif ilişkiyi, diğer çalışmaların aksine artan eğitim düzeyi sayesinde mükelleflerin vergi kanunlarına daha fazla hâkim olmaları ile vergi kaçırma davranışına yöneleceklerini ifade ederek açıklamıştır.

Tablo 6. Latin Amerika ve Karayip Ülkelerinde Vergi Ahlakının, Değişkenleri ile Olan İlişkisi

Yazarlar Ve Yıllar	Kullanılan Veri Seti ve Yılı	Eğitim	İnanç	Yaş	Medeni Hal (evli ise)	Kendi İşinde çalışanlar	Cinsiyet (bayan olunması halinde)	Devlete Duyulan Güven	Ekonomik Durum
Torgler (2005)	WVS (1995-1997) Ve Latinobarometro (1998)	Negatif	Pozitif	Pozitif	Pozitif	Pozitif	Pozitif	Pozitif	Negatif
Gerstenblüth vd (2009)	Latinobarometro (2005)	Pozitif	Etkisiz	Pozitif	Etkisiz	Negatif	Etkisiz	Pozitif	---
Aguirre ve Rocha (2010)	Latinobarometro (2005)	Pozitif	Etkisiz	Pozitif	Pozitif	Negatif	Etkisiz	Pozitif	Pozitif

Kaynak: Tabloda adı geçen çalışmalardan faydalanılarak hazırlanmıştır.

Öte yandan çalışmada diğer iki çalışmadan farklı olarak halkın sesini ifade ettirebilme gücü¹¹ ismi verilen bir değişkenin vergi ahlakı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu değişken ile insanların hükümetin eylemlerini seçimde kullanacakları oylar ile ne ölçüde etkileyebileceklerini düşündükleri araştırılmıştır. Hipoteze göre bireyler hükümeti etkileyebileceklerini düşündükleri zaman daha yüksek vergi ahlakı sergilemektedirler. Sonuçlara göre ise halkın sesini ifade ettirebilme gücü değişkeni anlamlı çıkmıştır.

Neticede incelediğimiz çalışma, konu ile ilgili yapılmış diğer çalışmalarla birlikte değerlendirildiğinde LAK ülkelerinde devlete duyulan güven ve yaş değişkenlerinin vergi ahlakı ile doğru orantılı olduğu, yani devlete artan güvenin ya da bireyin artan yaşının aynı zamanda bireyde vergi ahlak düzeyini de artırdığı görülmüştür. Söz konusu çalışma yalnız başına değerlendirildiğinde ise eğitim, medeni hal ve ekonomik durum değişkenlerinin vergi ahlakı üzerinde pozitif etkileri olduğu görülürken, vergi ahlakını negatif etkileyen tek değişkenin kendi işinde çalışan bireylerin tutumlarını gösteren mesleki durum değişkeni olduğu görülmüştür. Ayrıca söz konusu çalışmada halkın sesini ifade ettirebilme gücü değişkenine yer verilmesi ve bu değişkenin vergi ahlakını olumlu yönde etkilediği bulgusunun elde edilmesi, çalışmayı diğer çalışmalardan ayırt eden bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹¹ Çalışmanın orijinal metninde “Voice” olarak adlandırılan değişken, dilimize halkın sesini ifade ettirebilme gücü değişkeni olarak çevrilmiştir.

2.2. VERGİ BİLİNCİ VE VERGİ AHLAKI KONUSUNDA YAPILAN ÇALIŞMALAR İLE İLGİLİ GENEL DEĞERLENDİRME

Tez çalışmasının ikinci bölümünde bireylerdeki vergi bilinci ve vergi ahlaki düzeylerinin ve bu kavramlar üzerinde etkili olan değişkenlerin araştırıldığı yerli ve yabancı pek çok çalışmaya yer verilmiştir. Bu çalışmaların ilki Mutur, Sakinç ve Çelebi (1993) tarafından mükelleflerin vergi karşısındaki tutum ve davranışlarının araştırıldığı çalışmadır. Söz konusu çalışmada genellikle katılımcılar vergiyi daha fazla devlet hizmeti olarak gördüklerini dile getirmişlerdir. Fakat aynı katılımcıların vergi kaçırma mükelleflere karşı bakış açıları ilginç bir durumu ortaya çıkarmıştır. Çünkü katılımcıların neredeyse üçte biri vergi kaçırma davranışını desteklediğini belirtmiştir. Bu ise katılımcıların vergiyi faydalandıkları kamu hizmetlerinin karşılığı olarak görmelerine rağmen rahatlıkla vergi kaçırma davranışında bulunabileceklerini göstermiştir. Öte yandan katılımcıların yaklaşık beşte birinin vergi yükünün artması halinde vergiden kaçınma yolları arayacağını ifade etmesi de yine vergiyi daha fazla devlet hizmeti olarak görme düşüncesine ters düşmüştür.

İncelenen ikinci yerli çalışma ise Altuğ vd. (2010) tarafından yapılan Türkiye’de Vergi Bilinci İstanbul Araştırması isimli çalışmadır. Mutur ve diğerlerinin çalışmasında olduğu gibi bu çalışmada da katılımcılar vergiyi devletten alınan hizmetlerin karşılığı olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Buna rağmen katılımcılar genellikle kendilerine yöneltilen vatandaşlık görevleri arasında vergi vermeyi son sıraya koymuşlardır. Benzer şekilde katılımcıların yaklaşık üçte biri satıcılar ile pazarlık ederek fiş almaktan vazgeçtiğini ifade etmiştir. Yani katılımcılar vergiye kamu hizmetlerinin finansmanı olarak baktıklarını gösterebilirler de diğer ifadelerle verdikleri cevaplar katılımcıların bu konuda tutarlı davranmadıklarını göstermektedir. Çünkü verginin bu kadar önemli bir işlevi olduğunu düşünen bireylerin vergi vermeyi diğer vatandaşlık görevlerinin üstünde tutmaları ve vergiyi bir tür pazarlık aracı olarak görmemeleri gerekmektedir. Çalışmada dikkat çeken bir diğer sonuç ise katılımcıların toplumda gerçek gelirini beyan edenlerin sayıca çok az olduklarını, yani azınlığı temsil ettiklerini düşünmeleridir. Bu sonuca göre katılımcılar toplumdaki bireylerin çoğunun gerçek gelirlerini beyan etmeyerek vergi kaçırdıklarını ileri sürmüşlerdir.

İkinci bölümde yer verilen bir diğer çalışma Tuay ve Güvenç (2007) tarafından ülkemizde vergi mükelleflerinin vergiye bakış açılarının araştırıldığı çalışmadır. Söz

konusu çalışmada katılımcıların verdikleri cevaplara göre vergi kaçırma davranışını tasvip etmedikleri görülmektedir. Çünkü katılımcıların çoğu vergi ödemeyi ahlaklı olmanın göstergesi olarak gördüklerini ve vergi kaçırma hapis cezası ile cezalandırılması gereken ciddi bir suç olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların “Tanıdığım birisi vergi kaçırırsa onu uyarırım.” ve “Vergi kaçırılan bir ortamda bulunursam ilgili yerlere şikâyet ederim.” ifadelerine çoğunlukla katılmaları vergi kaçırma davranışı karşısında kendilerini sorumlu hissederek duyarlı davrandıklarını göstermiştir. Ayrıca katılımcılar denetlenmeyeceklerini bilseler dahi verdikleri mal ve hizmetleri kayda geçireceklerini ifade etmişlerdir. Buraya kadar katılımcılar tarafından verilen cevaplar katılımcıları yüksek vergi bilinci ve vergi ahlakına sahip dürüst mükellefler olarak gösterse de katılımcıların “Tanıdığım bir mükellef vergi kaçırıp yakalanmazsa ben de vergi kaçırma düşünüyorum.” ifadesine olan yüksek (% 40,4) katılımı, katılımcıların verdikleri cevaplarda samimi olmadıklarını göstermiştir. Çünkü vergi kaçırma davranışı karşısında yukarıda bahsedildiği üzere bu kadar hassas davranan bireylerin çevrelerindeki vergi kaçırma kişileri model olarak vergi kaçırma düşünmeleri asla kendilerinden beklenen bir davranış değildir.

Çelişkili olan bir diğer nokta ise Tuay ve Güvenç tarafından yapılan çalışmadaki katılımcıların çoğunun vergi kaçırma mükellefleri ihbar edeceklerini ifade etmeleri, buna karşın Altuğ vd. tarafından yapılan çalışmadaki katılımcıların ise toplumdaki çoğu mükellefin vergi kaçırma yaptığını düşündüklerini ifade etmeleridir. Söz konusu çalışmalarda katılımcıların ağırlıklı olarak İstanbul ilinden seçildiği düşünüldüğünde her iki çalışmaya verilen cevapların birbirleriyle çelişmemesi beklenir. Buna karşın verilen cevapların birbirleriyle çeliştikleri görülmektedir. Çünkü bireylerin vergi kaçırma mükellefleri ihbar etmeleri halinde toplumda bir otokontrol mekanizması sağlanır ve vergi kaçırma davranışının önüne geçilir. Yani bireyler vergi kaçırma konusunda birbirlerini denetlerler. Diğer bir şekilde ifade etmek gerekirse vergi kaçırma ya da vergi kaçırma düşünen bireyler, ihbar edilme korkusuyla vergi kaçırma davranışından uzak dururlar. Bu şekilde toplumca vergi bilinci ve vergi ahlakı yükselir ve bireyler diğer bireylerin vergi kaçırmadıklarını düşünmeye başlarlar. Katılımcılar ise yukarıdaki çalışmalarda vergi kaçırma ihbar edeceklerini ifade etmişler fakat vergi kaçırma ihbar sayıca toplumda bir hayli fazla olduklarını, hatta vergi kaçırma ihbar azınlık olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılar her ne kadar vergi kaçırma ihbar

edeceklerini ileri sürseler de vergi kaçırانların toplumda çoğunluğu temsil ettiklerini düşünmeleri bu konuda belirttikleri gibi hassas olmadıklarını, dolayısıyla kendilerine yöneltilen sorulara samimi cevaplar vermediklerini göstermiştir. Yani katılımcılar vergi sisteminde yer alan vergiler aracılığı ile sağlanmaya çalışılan otokontrol mekanizmasında yer aldıklarını dolaylı olarak ifade etmişler ama böyle bir mekanizma yokmuş gibi vergi kaçırıldığına düşündüklerini de ifade ederek kendileriyle çelişmişlerdir.

Vergi bilinci ve vergi ahlakının araştırıldığı çalışmalardan son olarak Demir'in (2008) Türk Vergi Mükelleflerinde Vergi Ahlakı Ege Bölgesi Alan Araştırması isimli çalışması incelenmiştir. Katılımcılar verdikleri cevaplarla hiçbir zaman vergi kaçırma davranışı içinde bulunmayacaklarını ve vergi kaçırmayı utanılacak bir davranış olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Çalışmada bölgenin ahlak skorunun belirlenmesine yönelik olan ifadelere katılımcılar kendilerinden beklenen şekilde olumlu cevaplar vermişlerdir. Örneğin katılımcılar içinde bulunduğumuz şartlarda vergi kaçırma bir zorunluluktur, vergilerin tamamını ödersem iş yapamam, ufak tefek vergi kaçakçılığı girişimleri makul karşılanmalıdır, ceza ödemeyeceğimi bilsem daha az vergi öderim ve vergi kaçırان mükellefi suçlamamalıyız gibi olumsuz ifadelere genellikle katılmamışlardır. Aksine katılımcılar vergi ödememek ahlaksızlıktır, vergimi kendi rızamla gönüllü olarak öderim ve vergi kaçırان toplumca ayıplanmalıdır gibi olumlu ifadelere genellikle katılmışlardır. Bu durum ise diğer yerli çalışmalarda olan durumlardan farklı olarak katılımcıların verdikleri cevaplarda tutarlı ve içten olduklarını göstermiştir.

Vergi bilinci ve vergi ahlakının araştırıldığı yerli çalışmalarda katılımcıların vergiye bakış açıları konusunda verdikleri cevaplar birlikte değerlendirildiklerinde ilk olarak katılımcıların faydalanma teorisine paralel düşüncelere sahip oldukları görülmüştür. Çünkü çalışmalarda genellikle vergi katılımcılar tarafından kamu hizmetlerinin karşılığı olarak tasvir edilmiştir. Vergi bilinci ve vergi ahlakı konusunda ise katılımcıların net bir tavır takınmadıkları görülmüştür. Öncelikle vergi kaçırma katılımcılar tarafından hapis cezası gerektiren ağır bir suç olarak görülmüştür. Katılımcılar vergi kaçırma davranışı konusunda duyarlı davrandıklarını belirtmişlerdir. Hatta denetlenmeyeceklerini bilseler dahi vergi kaçırmayacaklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların bu noktaya kadar olan görüşleri vergi bilinci ve vergi ahlakı konusunda

Ülkemiz adına iyi gelişmeler olarak yorumlansa da katılımcıların farklı ifadelere verdikleri cevaplar durumun aslında böyle olmadığını göstermiştir. şöyle ki çalışmalarda vergi kaçırma davranışını destekleyen hiçte azımsanmayacak bir kitle olduğu göze çarpmıştır. Bir çalışmada alışveriş esnasında fişi pazarlık aracı olarak kullanan kitle, bir diğer çalışmada vergi yükünün artması halinde vergiden kaçınma yolları arayacağını, bir başka çalışmada ise vergi kaçırıp yakalanmayanları grdğinde kendisinin de vergi kaçırma davranışına yönelebileceğini ifade etmiştir. Vergi bilinci ve vergi ahlakının yüksek olduğunu gösteren ifadelere olan katılımın fazla olması, vergi kaçırma davranışını destekleyen kesimde bulunan mükelleflerin de vergi bilinç ve vergi ahlakları yüksek olduğunu düşündüren ifadelere katıldıklarını göstermiştir. Yine katılımcıların diğer mükellefler hakkında olan farklı düşünceleri de vergi bilinci ve vergi ahlakı konusunda ikilem yaratan bir durum olarak ortaya çıkmıştır. Bazı katılımcılar vergisini eksiksiz ve doğru bir şekilde ödeyen mükelleflerin toplumda oldukça fazla olduklarını, bazı katılımcılar da bu düşüncenin aksine vergi kaçıranların toplumda daha fazla olduklarını ifade etmişlerdir. Grldğu gibi toplumda vergi kaçırma konusunda net bir düşünce hâkim değildir. Zaten yukarıda da değinildiği üzere katılımcıların kendilerine yöneltilen ifadelere verdikleri cevaplara göre vergiye bakış açıları ile vergiye karşı takındıkları tutum ve davranışları arasında farklılıklar olduğu göze çarpmaktadır. Diğer mükelleflerin vergi bilinci ve vergi ahlakları konusunda katılımcıların farklı fikirlere sahip olmaları da toplum olarak vergi bilinci ve vergi ahlakı konusunda bir takım eksikliklerimizin olduğunu göstermektedir.

Vergi bilinci ve vergi ahlakının tespiti ve bu kavramlar üzerinde etkili olan değişkenlerin incelendiği ikinci bölümde yer verilen yabancı çalışmalardan ilki Torgler (2004) tarafından Asya lkelerinde vergi ahlakının araştırıldığı çalışmadır. alışmasında Torgler genel olarak Asya lkelerinde vergi ahlakının oldukça yüksek olduğunu belirtmiştir. Hatta Asya lkelerindeki vergi ahlakının OECD lkelerindekinden daha fazla olduğu sonucuna varmıştır. Asya lkelerinde yüksek olan vergi ahlakını ise pek çok nedene bağlamıştır. Bu nedenlerden ilki Asyalıların kültürlerinde vergi uyumuna yönelik çok yüksek değerli normların bulunmasıdır. Asya lkelerinde vergi ahlakını artıran diğer nedenler ise devlete ve hukuk sistemine olan aşırı güven, vergi memurlarının tutumları karşısındaki yüksek memnuniyet ve ülkelerdeki demokrasi yanlısı tutumların varlığı şeklinde ifade edilmiştir.

İncelen ikinci yabancı çalışma ise Alm ve Torgler (2006) tarafından yapılan ABD ve Avrupa’da Vergi Ahlakı isimli çalışmadır. Çalışmada güven, inanç ve gelir değişkenleri kullanılarak öncelikle ABD’deki vergi ahlakı düzeyi ile İspanya’daki vergi ahlakı düzeyi karşılaştırılmış ve ABD’de bireyler sosyal normlara daha fazla uyum sağladıkları için ABD’de daha yüksek vergi ahlakı olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada daha sonra ABD ile Avrupa ülkelerinin vergi ahlakları karşılaştırılmış ve ABD’de vergi ahlakının karşılaştırılan Avrupa ülkelerinden yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca Avrupa ülkeleri arasında en yüksek vergi ahlakı İsviçre’de görülmüş, bu durum ise söz konusu ülkede bireylerin aktif olarak siyasi sürece katılmaları ve tercihlerini rahatça ifade etmeleri neticesinde vergi ahlaklarının olumlu yönde gelişmesi ile açıklanmıştır. Çalışmada elde edilen diğer sonuçlara göre de kadınların, yaşlıların ve evli bireylerin diğer bireylere göre daha yüksek vergi ahlakına sahip oldukları da görülmüştür.

İkinci bölümde yer alan bir diğer yabancı çalışma Torgler ve Murphy (2005) tarafından yapılan Avustralya’da vergi ahlakının araştırıldığı çalışmadır. Söz konusu çalışma Avustralya’da bu konuda yapılan ilk ampirik çalışma olması nedeniyle ayrı bir öneme sahiptir. Çalışmada vergi ahlakı ile ilgili olarak pek çok değişkene yer verilmiştir. Bu değişkenlerden inanç ve eğitim değişkenlerinin vergi ahlakı üzerinde etkili olmadıkları bulunmuş, hukuki sisteme ve parlamentoya güven, yaş, cinsiyet ve medeni hal değişkenlerinin ise vergi ahlakı üzerinde etkili oldukları bulunmuştur. Nitekim hukuki sisteme ve parlamentoya olan güven artışının vergi ahlakını da artırdığı, yaşlılarda vergi ahlakının gençlere göre daha yüksek olduğu, kadınların erkeklerden daha yüksek vergi ahlakına sahip oldukları ve evli bireylerde vergi ahlakının bekâr bireylere göre daha fazla olduğu sonuçlarına varılmıştır. Fakat daha önce yapılmış uluslar arası araştırmaların aksine mesleki durum değişkenin vergi ahlakı üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamıştır. Çalışmada son olarak yıllar itibari ile Avustralya’da vergi ahlakının arttığı gözlemlenmiştir. Söz konusu artışın nedeni olarak hükümetin aldığı vergi reformu sağlayan politik kararlar gösterilmiştir. Bu kararlar ise beyanname sistemine geçilmesine ve vergi dairelerinin müşteri odaklı olmalarına yönelik olarak alınmış kararlardır.

Rusların vergi ödemeye karşı tutumlarının dönemsel olarak incelendiği Alm vd. (2006) tarafından yapılan çalışma, vergi ahlakı konusunda yapılmış önemli yabancı

çalışmalardan birisi olduğu için ikinci bölümde bu çalışmaya da yer verilmiştir. Çalışmada Rusya'nın farklı bölgelerinin farklı vergi ahlakı düzeyine sahip oldukları görülmüştür. Bu farklılık ise bölgelerin etnik, ekonomik ve mali anlamda farklı oluşlarına bağlanmıştır. Öte yandan çalışmada eğitim, yaş, hukuki sisteme ve parlamentoya güven ve milli gurur değişkenlerinin vergi ahlakı üzerinde oldukça etkili oldukları, buna rağmen cinsiyet ve medeni hal değişkenlerinin etkisiz oldukları sonucuna varılmıştır. Ayrıca çalışmada geçiş sürecinin Rusya'daki vergi ahlakını olumsuz yönde etkilediği, yani bu süreçte vergi ahlakının azaldığı tespit edilmiştir. Bu azalışa neden olarak da Rusya'nın vergi ahlakını yüksek tutacak özelliklere sahip bir vergi sistemi modeli geliştirememesi gösterilmiştir.

İkinci bölümde incelenen son yabancı çalışma Aguirre ve Rocha (2010) tarafından yapılmış Latin Amerika ve Karayip ülkelerinde vergi ahlakının araştırıldığı çalışmadır. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre bireyde vergilerin iyi harcandığına dair bir kanaatin oluşması bireyin vergi ahlakını artırmaktadır. Buna ek olarak yaş, eğitim, medeni hal ve ekonomik durum değişkenlerinin de vergi ahlakı üzerinde etkili oldukları bulunmuştur. Şöyle ki yaşlı bireylerde vergi ahlakının daha yüksek, eğitim düzeyi yüksek olan bireylerde vergi ahlakının daha yüksek, evli bireylerde vergi ahlakının daha yüksek ve ekonomik durumu iyi olan bireylerde vergi ahlakının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Tüm bunların aksine kendi işinde çalışan bireylerin ise başkası için çalışan bireylere göre daha düşük vergi ahlakına sahip oldukları belirtilmiştir. Daha önce yapılmış çalışmalardan farklı olarak bu çalışmaya "halkın sesini ifade ettirebilme gücü" isimli yeni bir değişken eklenmiştir. Söz konusu değişken ile bireylerin hükümet eylemlerini seçimlerde kullanacakları oylar ile ne ölçüde etkileyebileceklerini düşündükleri araştırılmış ve verdikleri oylar ile hükümetin eylemlerini etkileyebildiklerini düşünen bireylerin daha yüksek vergi ahlakı sergiledikleri sonucuna varılmıştır.

Vergi bilinci ve vergi ahlakının tespitine yönelik olarak incelenen yerli çalışmalarda genel olarak katılımcıların vergiye karşı bakış açıları, vergi ödeme davranışını etkileyen unsurlar hakkındaki düşünceleri ve diğer mükelleflerin vergisel davranışları hakkındaki düşünceleri araştırılmış, katılımcıların demografik özellikleri üzerinde fazla durulmamıştır. Konu hakkında incelenen yabancı çalışmalarda vergi bilinci ve vergi ahlakı üzerinde demografik değişkenlerin tutarlı değişkenler olmadıkları

görülmüştür. Örneğin Alm vd. (2006), Aguirre ve Rocha (2010) ve Gerstenblüth (2009) çalışmalarında cinsiyet değişkeninin vergi ahlakı üzerinde etkisi olmadığını bulmuşlardır. Buna rağmen Torgler (2006), Torgler ve Murphy (2005) çalışmalarında kadınların erkeklerden daha fazla vergi ahlakına sahip olduklarını, yani cinsiyet değişkeninin vergi ahlakı üzerinde etkili olduğu sonucunu bulmuşlardır. Benzer şekilde eğitim ve medeni hal değişkenlerinin de bazı çalışmalarda vergi ahlakı üzerinde etkili oldukları, bazı çalışmalarda ise etkisiz oldukları sonuçlarına varılmıştır. Söz konusu çalışmalarda asıl dikkat çeken nokta her çalışmanın demografik değişkenlerin yanı sıra kendine has farklı bir değişken içermesidir. Çünkü yazarlar bireylerdeki vergi bilinci ve vergi ahlakı üzerinde sadece demografik değişkenlerin değil, kültürel, sosyolojik, psikolojik, siyasal ve idari değişkenlerin de etkili olduklarını düşünmüşler ve çalışmalarında bu değişkenlere de yer vermişlerdir (Mcgee ve Tyler, 2006: 11, Aktan, 2006: 133). Örneğin Japonya ve ABD gibi ülkelerde sosyal normlar mükellef davranışları üzerinde oldukça etkili olabilirken, Avustralya'da hükümetin aldığı politik kararlar, Rusya'da bölgelerarası farklı olan mali ve etnik yapılar vergi bilinci ve vergi ahlakı üzerinde önemli derecede etkili olmuşlardır.

Yerli ve yabancı çalışmalar birlikte değerlendirildiklerinde sadece demografik değişkenlere bağlı kalınarak bireylerin vergi bilinçleri ve vergi ahlakları hakkında yorum yapmanın yanıltıcı olduğu sonucu çıkmaktadır. Bu nedenle gerek ülkemizde gerekse yabancı ülkelerde bu konuda yapılan çalışmalarda birçok değişkenin vergi bilinci ve vergi ahlakı üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Yabancı çalışmalarda politik kararlar, bireylerin aktif olarak siyasi sürece katılımları, ülkelerin sahip oldukları vergi sistemi modelleri ve insanların kullanacakları oylar ile hükümetin eylemlerini etkileyebilmelerini düşünmeleri gibi pek çok değişkenin vergi bilinci ve vergi ahlakı üzerinde belirleyici oldukları görülmüştür. Yerli çalışmalarda da bireylerin vergiye ve vergi kaçırılmaya bakış açıları, diğer mükelleflerin vergisel davranışları ile ilgili düşünceleri, vergi ödemek-ahlaklı olmak ilişkisi gibi daha çok sosyolojik ve psikolojik yönü olan değişkenler üzerinde durulmuştur. Bu değişkenlerden birisi de mükelleflerin vergi konusunda en çok iletişim içinde oldukları kişiler olan muhasebe meslek mensuplarının, mükelleflerin vergi ödeme hakkındaki düşünceleri üzerindeki etkileridir. Bu noktadan hareketle söz konusu değişkenle ilgili yerli çalışmalarda yer alan ifadeler bu kısımda analiz edilmiştir.

Vergi bilinci ve vergi ahlakının seviyesini belirleyen etmenlerden birisi de mükelleflerin vergilerle ilgili sahip oldukları bilgilerdir. Eksik ya da güncel olmayan vergi bilgisi mükelleflerin vergi konusunda yanlış hareket etmelerine yol açabilmektedir. Vergi konusunda sahip olunan bilgi bu kadar önemli olduğu için, bilgiye ulaşmak adına katlanılan zahmet de bir o kadar önemlidir. Bu noktadan hareketle Tuay ve Güvenç (2007) çalışmalarında mükelleflere değerlendirmeleri için “Vergilendirme ile ilgili bilgilere erişmekte güçlük çekiyorum” ifadesini yöneltmişlerdir. Ankete katılanların % 55,8’i vergilendirme ile ilgili bilgilere erişmekte güçlük çektiğini, % 16,3’ü güçlük çekmediğini, olarak, % 27,9’u kararsız oldukları yönünde cevap vermişlerdir. Görüldüğü üzere mükelleflerin yarısından daha fazlası vergilendirme ile ilgili bilgilere erişmekte zorlandığını ifade etmiştir. Bilgilere erişmekte zorlanan mükellefler genellikle bu bilgileri mali müşavirlerinden edinme yoluna giderler. Nitekim Muter vd. (1993) çalışmalarında katılımcılara vergi kanunlarındaki değişimleri ve vergi uygulamalarını nasıl takip ettiklerini sormuşlar ve katılımcıların çoğunluğu (% 60,2) mali müşavirleri vasıtasıyla takip ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu durum mükelleflerin vergi ile ilgili konularda genellikle mali müşavirlerine danıştıklarını, yani mali müşavirleri vergi ile ilgili davranışlarında yol gösterici olarak gördüklerini göstermiştir. O halde mükellefler tarafından mali müşavirlere vergi konusunda önemli bir misyon yüklenmiştir diyebiliriz. Fakat burada asıl önemli olan mali müşavirlerin kendilerine yüklenen bu misyona uygun bir şekilde hareket edip etmedikleridir. Çünkü bazı mali müşavirlerin bu misyonlarını kötüye kullanarak mükelleflerini vergi ödeme konusunda olumsuz etkiledikleri bir gerçektir. Şöyle ki birinci bölümün son kısmında da bahsedildiği üzere mali müşavirler, kendilerinden bilgi talep eden mükellefleri yasalara uygun, doğru bir şekilde yönlendirebilecekleri gibi vergiden kaçınma ve vergi kaçırma konusunda cesaretlendirerek yanlış şekilde de yönlendirebilmektedirler. Hal böyleyken mükellefin vergi ahlakı da mali müşavirinin tutumu yönünde değişebilir demek çok da yanlış olmaz. Mali müşavir mükellefin davranışı üzerinde bu kadar belirleyiciyken mükelleflerin de mali müşavirler hakkındaki düşünceleri oldukça önem arz etmektedir. Zira Tuay ve Güvenç (2007) mükelleflerin mali müşavirler hakkındaki düşüncelerini öğrenmek için mükelleflere “Mali müşavirler kimi zaman vergi kaçırma konusunda caydırıcı olmak yerine teşvik edici olmaktadır.” ifadesine ne ölçüde katılıp katılmadıklarını sormuşlardır. İfadeye katılıp katılmama konusunda alınan cevaplar arasında çok fazla bir fark olmadığı gözlemlenmiştir. Şöyle ki ifadeye katılanlar grubun

% 38,7'lik kısmını temsil etmiş, ifadeye katılmayanlar ise grubun % 49,6'sını temsil etmişlerdir. Az bir farkla da olsa mükellefler mali müşavirlerin mükellefleri vergi kaçırma konusunda teşvik etmediğini belirtmişlerdir. Bu iyi bir gelişme gibi görünmesine rağmen mükelleflerin % 38,7'lik gibi oldukça büyük bir kısmının mali müşavirlerin mükellefleri vergi kaçırmaya teşvik ettiğini ifade etmeleri vergi ahlakı konusunda gelecek için pek de umut vaat etmeyen bir gelişme olarak karşımıza çıkmıştır.

Demir (2008) de katılımcıların mali müşavirler hakkındaki düşüncelerini öğrenmek için Tuay ve Güvenç'in çalışmalarında katılımcılara yönelttikleri ifadeye benzer bir ifade olan "Mali müşavirler vergi ahlakını olumsuz etkilemektedirler." ifadesini katılımcılara yöneltmiştir. Verilen cevaplar neticesinde katılımcıların % 36,1'i mali müşavirlerin vergi ahlakını olumsuz etkiledikleri yönünde görüş bildirmişlerdir. Bunun aksine ifadeye katılmayanlar katılımcı grubunun % 32'lik kısmını temsil etmektedir. Katılımcıların yaklaşık üçte biri ifadeye katılmayarak muhasebe meslek mensuplarının kendileri üzerinde olumsuz etkileri olmadığını belirtmiştir. Bu ifade karşısında kararsız olanlar % 31,9'luk bir kitleyi temsil etmektedir. Yani yaklaşık olarak her üç katılımcıdan birine göre muhasebe meslek mensupları meslek etiği konusunda kötü tutum sergilemektedir. Sergilenen bu kötü tutumun ise mükelleflerin vergi bilinç ve vergi ahlaklarını olumsuz yönde etkileyeceği bir gerçektir. Çünkü nihayetinde mükellef de bir insan olması nedeniyle sosyal bir çevreye sahiptir. Bu çevrenin içerisinde vergi ile ilgili konularda sürekli iletişim halinde olduğu kişi de mali müşaviridir. Bu nedenle mükellefin mali müşavirinden etkilenmesi muhtemeldir. Mali müşavir mükellefi verginin önemi konusunda bilinçlendirebileceği gibi vergi kaçırma konusunda da destekleyebilir. Tuay ve Güvenç'in çalışmasında olduğu gibi Demir'in de çalışmasında katılımcılar, mali müşavirlerin mükelleflerine karşı takındıkları tutumları vergi bilinci ve vergi ahlakını azaltan bir unsur olarak görmüşlerdir. Her iki çalışmada da katılımcılar birbirlerine yakın yüzdelerle mali müşavirlerin mükellef davranışlarını olumsuz etkilediklerini ifade etmişlerdir.

Vergi bilinci ve vergi ahlakının tespitine yönelik olarak yapılmış ve içerisinde muhasebe meslek mensupları hakkında ifadelerin yer aldığı yerli çalışmalardan sonra ülkemizdeki muhasebe meslek mensuplarının etkilerinin incelendiği yerli çalışmalara yer verilmiştir. Bu bağlamda incelenen ilk çalışma Çakır vd. (2003) tarafından Denizli

ilinde faaliyet gösteren serbest muhasebeci, serbest muhasebeci mali müşavir ve mükelleflerin muhasebe mesleği ile ilgili düşüncelerinin araştırıldığı çalışma olmuştur. Çalışmada meslek mensupları mükelleflerine en çok vergi ile ilgili olan işlemler konusunda hizmet verdiklerini ifade etmişlerdir. Bu durum meslek mensuplarının mükelleflerin vergisel davranışları üzerinde belirleyici olduklarını göstermektedir. Ayrıca çalışmada meslek mensuplarının meslektaşlarından, Meslek Odası'ndan ve mükelleflerden beklentilerine yer verilmiştir. Buna göre meslek mensuplarının meslektaşlarından birinci öncelikteki beklentileri ücret kırmamaları yönünde iken Meslek Odası'ndan beklentileri üyelerin denetlenmesi ve haksız rekabetin önlenmesi yönünde olmuştur. Meslek mensuplarının mükelleflerden beklentileri ise mükelleflerin muhasebe ile ilgili belge ve bilgileri zamanında kendilerine teslim etmeleri, meslek mensuplarına güvenmeleri ve ücretlerini düzenli ödemeleri yönünde olmuştur. Mükelleflerin düşüncelerinin araştırıldığı kısımda ilk önce mükelleflerin aldıkları muhasebe hizmetlerinden memnuniyet düzeyleri incelenmiş ve genel olarak mükelleflerin aldıkları muhasebe hizmetlerinden büyük ölçüde memnun oldukları görülmüştür. Fakat vergi avantajı sağlama konusunda memnuniyet düzeylerinin düştüğü tespit edilmiştir. Bu ise özellikle daha az vergi ödemek için vergi avantajı sağlama konusunda mükelleflerin meslek mensuplarına karşı beklenti içerisinde olduklarını göstermiştir. Katılımcıların meslek mensubu değiştirme nedenleri incelendiğinde mesleki özen ve titizlikten mahrum olma, bilgi alma konusunda sıkıntı yaşama, kendilerine güven verememe gibi nedenlerin ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Mükelleflerin meslek mensuplarından beklentilerinin kendilerine zamanında, yeterli ve gerekli bilgi verilmesi, vergilerinin zamanında ödenmesi, kendilerine vergisel avantaj sağlanması ve danışmanlık hizmeti sağlanması yönünde olduğu görülmüştür.

Muhasebe meslek mensupları ile ilgili incelenen ikinci çalışma, Özyürek (2012) tarafından Ankara ilinde faaliyet gösteren meslek mensuplarının etik davranışlarının araştırıldığı çalışmadır. Çalışmada katılımcılar muhasebe mesleğini içinde üretkenlik ve yaratıcılık özelliklerini barındıran saygın bir meslek olarak tanımlamışlardır. Dikkat çekici olan ise katılımcıların çoğunun bazı meslek mensuplarının vergi kaçırma davranışına iştirak ederek mesleğin saygınlığını düşürdüklerini belirtmeleridir. Yani çoğu katılımcı bazı meslek mensuplarının kendilerine verilen yetkileri bireysel sebeplerle kötüye kullandıklarını bunun neticesinde de mesleğin saygınlığını azalttıklarını düşünmektedir. Ayrıca çalışmada katılımcıların “Mükelleflerin

muhasebeciler üzerindeki yaptırım gücü fazladır.” ifadesine çoğunlukla katılmaları, mükelleflerin meslek mensuplarına baskı uyguladıklarının bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Muhasebe meslek mensuplarının meslek etiği ile ilgili düşüncelerinin araştırıldığı bu çalışma özet olarak meslek etiği üzerinde hem meslek mensuplarının hem de mükelleflerin etkili olduklarını göstermektedir.

Tez çalışmasında incelenen bir diğer çalışma da Sakarya ve Kara (2010) tarafından Balıkesir, Bursa, İstanbul ve İzmir’de SMMM ve YMM odalarına kayıtlı meslek mensuplarının meslek etiği konusunda sahip oldukları düşüncelerin araştırıldığı çalışmadır. Çalışmada öncelikle muhasebe meslek mensuplarının muhasebe meslek etiği hakkındaki düşünceleri araştırılmıştır. Bu amaçla katılımcılara meslek etiği ile ilgili olan ifadeler yöneltilmiştir. Katılımcıların söz konusu ifadelere verdikleri cevaplar incelendiğinde katılımcıların çelişkili cevaplar verdikleri görülmüştür. Şöyle ki birçok katılımcı meslek etiğini mesleğe olan güven ve saygınlığı artırıcı önemli bir unsur olarak gördüğünü ifade etmiştir. Fakat aynı katılımcılar meslek mensuplarının meslek etiğine uygun davranmadıklarını, meslek etiğine yeterli saygıyı göstermediklerini, yasaların yetersiz kaldığı ve mükelleflerden baskı gördükleri durumlarda etik ilkelere bağlı kalmadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların meslek etiği ile demografik özellikleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi neticesinde ise eğitim ve mükellef sayısı değişkenleri ile meslek etiği arasında anlamlı bir ilişki olmadığı, fakat cinsiyet ve tecrübe değişkenleri ile meslek etiği arasında anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Buna göre kadınların meslek etiğine uyum göstermekte erkeklere göre daha duyarlı oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca meslek etiğine uygun davranış gösterme konusunda 6-10 yıl arasında tecrübeye sahip olan katılımcıların, 20 yıl ve üzeri tecrübeye sahip olan katılımcılara göre daha iyimser oldukları tespit edilmiştir.

Ülkemizde muhasebe meslek mensupları ile ilgili yapılan ve tez çalışmasında incelenen son çalışma Yıldız (2010) tarafından Kayseri ilinde faaliyet gösteren bağımsız SMMM’lerin meslek etiği hakkındaki düşüncelerinin araştırıldığı çalışmadır. Çalışmada katılımcıların yaklaşık üçte birinin meslek etiği ile ilgili eğitim almadıkları tespit edilmiştir. Dikkat çekici bir diğer bulgu ise katılımcıların yine yaklaşık üçte birinin mesleki standartlardan haberdar olmamalarıdır. Buna rağmen çalışmada sevindirici olan husus ise meslek mensuplarının meslek etiğini önemsemeleri ve etik ilkelere göre hareket etmeye özen göstermeleridir. Daha sonra çalışmada mükellef çıkarı-kamu çıkarı

arasında yaşanan çatışmaların meslek etiğini ne yönde etkilediği araştırılmış ve olumsuz bir şekilde etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcılar çıkar çatışması durumunda kalmaları halinde öncelikli olarak toplumun çıkarını düşüneceklerini ifade ederek bu konuda kamu çıkarını kollayacaklarını belirtmişlerdir. Katılımcılar meslek mensuplarını etik dışı davranışlara yöneltten faktörlerin başında mükelleflerin geldiğini ifade ederek, mükelleflerin muhasebe meslek etiği üzerinde olumsuz etkilere yol açtıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılar meslek etiği ilkelerine uyulması konusunda ise meslek örgütlerinin etkisiz kaldıklarını belirtmişlerdir. Bu durumu etik dışı davranan meslek mensuplarına meslek örgütleri tarafından gerekli yaptırımların uygulanmaması ve meslek örgütlerince hazırlanan etik ilkelerin yeterli olmaması nedenlerine bağlamışlardır. Son olarak katılımcılar piyasadaki muhasebe verilerine güvenmediklerini ifade etmişlerdir. Bu ise katılımcıların diğer meslek mensuplarının mesleki faaliyetlerini meslek etiği açısından sorguladıklarını göstermiştir.

Yerli çalışmalardan elde edilen sonuçlara göre mali müşavirlerin tutum ve davranışları mükelleflerin vergiye yaklaşımları üzerinde oldukça etkilidir. Fakat çalışmalara katılan bireylerin mali müşavirlerin sahip oldukları meslek etikleri konusundaki düşünceleri olumlu bir izlenim bırakmamaktadır. Çünkü katılımcılar devlet ile birey arasında köprü görevi gören mali müşavirlerin vergi kaçırılmasına yardım ettiklerini düşünmektedirler. Bu ise katılımcıların verginin eksiksiz ve doğru şekilde ödenmesi gerekliliği konusunda mali müşavirlere güvenmediklerini göstermiştir. Oysaki mali müşavirlere vergi konusunda güvenin çok olması mali müşavirlerin görev ve sorumluluklarının farkında olduklarının, dolayısıyla da mükellef davranışlarını olumlu yönde etkilediklerinin göstergesidir.

Sonuç olarak mükellef davranışları üzerinde etkili olan unsurların araştırıldığı yerli ve yabancı çalışmalarda gerek demografik gerekse sosyo-psikolojik pek çok değişkene yer verilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Ülkemizde farklı illerde yapılan çalışmalarda vergi mükelleflerinin ve muhasebe meslek mensuplarının konu hakkındaki düşüncelerine yer verilmiş ve sosyo-psikolojik değişkenlerden birisi olarak muhasebe meslek mensuplarının etkileri ön plana çıkmıştır. Bu noktadan hareketle çalışmanın bir sonraki bölümünde Adana ilinde bulunan meslek mensuplarının konu ile ilgili düşüncelerinden faydalanılarak muhasebe meslek mensuplarının mükellef davranışları üzerindeki etkileri araştırılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VERGİ BİLİNCİ VE VERGİ AHLAKI OLUŞUMUNDA MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ ROLÜ: ADANA İLİ ÖRNEĞİ

Mükelleflerin vergiye karşı takındıkları tutum ve davranışlar üzerinde bireysel ve çevresel birçok faktör belirleyici olmaktadır. Söz konusu çevresel faktörlerden birisi de muhasebe meslek mensuplarının etkileri faktörüdür. Muhasebe meslek mensuplarının etkilerinden yola çıkılarak hazırlanan bu bölümde önce muhasebe mesleği ile ilgili bilgilere, sonra meslek mensuplarının vergisel sorumlulukları ile ilgili bilgilere ve son olarak da alan araştırması ile ilgili bilgi ve bulgulara yer verilmiştir.

3.1. MUHASEBE MESLEĞİ

İnsanlık tarihinin başlangıcından bu yana meslekler toplumların ihtiyaçları doğrultusunda doğmuşlar ve zamanla kültürel, ekonomik, bilimsel ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak değişime uğramışlardır. Söz konusu mesleklerden birisi de hiç şüphesiz muhasebe mesleğidir (Çakır vd., 2003: 5-9).

Muhasebe mesleği, ülkelerin ekonomik yapısını oluşturan özel ve kamu işletmelerinin muhasebe ve denetim ile ilgili tüm ekonomik faaliyetlerini kanunlara, kurallara, ilkelere, standartlara ve yöntemlere dayalı olarak tarafsız, nesnel, gizli ve güvenilir bir tutumla gerçekleştirilmesini sağlayan bir meslek dalı olarak nitelendirilmektedir (Gökgöz ve Zeytin, 2012: 478). Muhasebe mesleğinin tarihi geçmişi incelendiğinde günümüzde ruhsatlı muhasebecilik anlamında ifade edilen çağdaş muhasebe mesleği ile ilgili ilk yasal düzenlemenin 1870 yılında İngiltere’de yapıldığı bilinmektedir. Benzer düzenlemeler Fransa’da 1881, ABD’de 1886, Hollanda’da 1895 ve Almanya’da 1899 yıllarında yapılmıştır. Ülkemizde ise muhasebe mesleği cumhuriyet öncesi dönemde devlet uygulamaları ile sınırlı kalırken, 1926 ve 1960 yılları arasında özellikle Alman akademisyenlerin etkisi ile muhasebe kuram ve uygulamalarında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Fakat profesyonel muhasebeciliğe 1980’li yıllarda geçilebilmiştir (Güçlü, 2007: 7).

Muhasebe mesleği 1 Haziran 1989 tarihinde kabul edilen ve 13 Haziran 1989 tarihinde 20194 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 3568 sayılı Serbest Muhasebecilik,

Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu ile yasal bir boyut kazanmıştır. Kanunun 1. maddesinde kanunun amacı “İşletmelerde faaliyetlerin ve işlemlerin sağlıklı ve güvenilir bir şekilde işleyişini sağlamak, faaliyet sonuçlarını ilgili mevzuat çerçevesinde denetlemeye, değerlendirmeye tabi tutarak gerçek durumu ilgililerin ve resmi mercilerin istifadesine tarafsız bir şekilde sunmak...” şeklinde ifade edilmiştir. 3568 sayılı kanununda serbest muhasebeci, serbest muhasebeci mali müşavir ve yeminli mali müşavir olmak üzere üç farklı mesleki unvana yer verilmiştir. Fakat 26 Temmuz 2008 tarih ve 26948 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 5786 Sayılı Kanun ile 3568 Sayılı Kanunun adı “Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu” olarak değiştirilerek serbest muhasebeci unvanı resmen kaldırılmıştır. Serbest Muhasebeci unvanının kaldırılmasıyla birlikte SMMM mesleğinin konusu; gerçek ve tüzel kişilere ait teşebbüs ve işletmelerin defterlerini tutmak, bilanço, kar-zarar tablosu ve beyannameleri ile diğer belgeleri düzenlemek, muhasebe sistemlerini kurmak, geliştirmek, işletmecilik, muhasebe, finans, mali mevzuat ve bunların uygulamaları ile ilgili işlerini düzenlemek veya müşavirlik yapmak ve bu konularda denetim yapmak, rapor düzenlemek ve benzeri gibi işleri yapmak şeklinde belirlenmiştir. YMM mesleğinin konusu ise gerçek ve tüzel kişilere ait teşebbüs ve işletmelerin defterlerini tutmak, bilanço, kar-zarar tablosu ve beyannameleri ile diğer belgeleri düzenlemek dışında kalan işleri yapmanın yanında çıkartılacak yönetmeliklere göre tasdik işlerini yapmak şeklinde düzenlenmiştir. TÜRMOB’un verilerine göre ülkemizdeki muhasebe meslek mensubu sayısı 2013 yılı Mayıs itibariyle 78.328’dir. Meslek mensuplarının 74.223’ü SMMM, 4.105’i YMM olarak faaliyet göstermektedir.

Bünyesinde çok sayıda meslek mensubunu barındıran meslek dallarından birisi olan muhasebe mesleğini icra eden muhasebe meslek mensupları yukarıda değinildiği üzere teşebbüs ve işletmelerin sadece ekonomik faaliyetlerini ilgili defterlere kaydeden kimseler değildir. Onlar bu bilgileri kaydetmelerinin yanında bu bilgileri sınıflandıran, özetleyen, analiz eden, yorumlayan ve raporlayan meslek sahipleridir. Meslek mensupları önceleri muhasebe verilerini sadece kaydetmekle sorumlu olsalar da gelişen teknoloji, ekonomik şartlar ve toplumsal gelişme ile birlikte üzerlerine düşen görev ve sorumlulukları da değişmiştir (Altan, 2004: 30). Günümüzde meslek mensupları topluma, devlete, mükelleflerine, meslektaşlarına ve kendilerine karşı sorumlu hale gelmişlerdir (Gökgöz ve Zeytin, 2012: 479).

3.2. MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ VERGİSEL SORUMLULUKLARI

Meslek mensuplarının sorumlulukları ile ilgili ifadeler 3568 sayılı Yasa ve VUK' un mükerrer 227. maddesinde geçmektedir. 3568 sayılı Yasa'nın 2. maddesinin (a) fıkrasında serbest muhasebeci mali müşavirlerin, (b) fıkrasında ise yeminli mali müşavirlerin faaliyet konusu edinebilecekleri işlemler açıkça belirtilmiştir. Buna göre serbest muhasebeci mali müşavir mesleğinin konusu:

Gerçek ve tüzel kişilere ait teşebbüs ve işletmelerin;

- Genel kabul görmüş muhasebe prensipleri ve ilgili mevzuat hükümleri gereğince, defterlerini tutmak, bilanço, kar-zarar tablosu ve beyannameleri ile diğer belgeleri düzenlemek ve benzeri işleri yapmak.
- Muhasebe sistemlerini kurmak, geliştirmek, işletmecilik, muhasebe, finans, mali mevzuat ve bunların uygulamaları ile ilgili işlerini düzenlemek veya müşavirlik yapmak.
- Yukarıdaki konularda belgelerine dayanılarak inceleme, tahlil, denetim yapmak, mali tablo ve beyannamelerle ilgili konularda yazılı görüş vermek, rapor ve benzerlerini düzenlemek, tahkim, bilirkişilik ve benzeri gibi işleri yapmak şeklinde belirlenmiştir.

YMM mesleğinin konusu ise yukarıda son iki maddede yer alan işleri yapmanın dışında çıkartılacak yönetmeliklere göre tasdik işlerini yapmak şeklinde düzenlenmiş, YMM'lerin muhasebe ile ilgili defter tutamayacakları, muhasebe bürosu açamayacakları ve muhasebe bürolarına ortak olamayacakları ayrıca belirtilmiştir.

VUK' un mükerrer 227. maddesinde ise 3568 sayılı kanunda yer alan mali müşavirlik mesleği alanına giren faaliyetlerle ilgili olarak meslek mensuplarının sorumluluk halleri düzenlenmiştir. Söz konusu maddenin birinci fıkrasında vergi beyannamelerini meslek mensuplarına imzalatma mecburiyetinin, ikinci fıkrasında muafiyet, istisna, yeniden değerlendirme, zarar mahsubu ve benzeri hükümlerden yararlanılmasının yeminli mali müşavirlerce düzenlenmiş tasdik raporu itiraz edilmesi şartına bağlanmasının Maliye Bakanlığı'nca belirlenebileceği belirtilmiştir. Birinci ve ikinci fıkrada geçen faaliyetlerin 3568 sayılı yasada geçen faaliyetler içerisinde

oldukları görülmekle birlikte, bu fıkra hükümlerine göre beyannameyi imzalayan veya tasdik raporunu düzenleyen meslek mensuplarının, imzaladıkları beyannamelerde veya düzenledikleri tasdik raporlarında yer alan bilgilerin defter kayıtlarına ve bu kayıtların dayanağını teşkil eden belgelere uygun olmamasından dolayı ortaya çıkan vergi zıyana bağlı olarak salınacak vergi, ceza, gecikme faizlerinden mükellefle birlikte müştereken ve müteselsilen sorumlu tutulacakları belirtilmiştir (Bilici, 2012: 56).

VUK' un 227. maddesine benzer şekilde 3568 sayılı yasanın 12. maddesinin Tasdik ve Tasdikten Doğan Sorumluluk başlığı altında yeminli mali müşavirlerin sorumluluklarına ilişkin ifadelere yer verilmiştir. 12. maddede yeminli mali müşavirlerin tasdik edebilecekleri belgelerin Maliye Bakanlığı'nca çıkarılacak yönetmeliklerle belirleneceği ifade edilmiştir. 3568 sayılı Kanun'un 12. maddesi hükmüne dayanılarak çıkarılan Yeminli Mali Müşavirlerin Tasdik Edecekleri Belgeler, Tasdik Konuları, Tasdike İlişkin Usul ve Esaslar Hakkındaki Yönetmeliğin 20. maddesinde tam tasdik konusu ile ilgili olarak yeminli mali müşavirlerin mali sorumluluğu; "Yeminli mali müşavirler inceledikleri ve sonucunda tasdik raporu düzenledikleri konu ve belgelerin gerçeği yansıtmaması ve doğru olmaması halinde, ziya uğratılan vergilerden ve kesilecek cezalardan Vergi Usul Kanunu ve 3568 sayılı Kanun hükümleri uyarınca mükellefler birlikte müştereken ve müteselsilen sorumludur. Bu sorumluluğun yerine getirilmesinde Borçlar Kanunu'nun "Tam Teselsül" hükümleri uygulanır." hükmü çerçevesinde düzenlenmiştir (Organ, 2010: 2). Tam Teselsül, Borçlar Kanunu'nda haksız fiil nedeniyle doğan zarardan birden fazla borçlunun aynı hukuki sebepten dolayı müteselsilen sorumlu olmalarını öngören bir özel hukuk kurumudur (Canyaş, 2006: 122).

Sonuç olarak meslek mensupları imzaladıkları beyannameler ve düzenledikleri tasdik raporuna bağlı olarak ortaya çıkacak vergi ziya ve buna bağlı cezalardan asıl yükümlü ile birlikte ortaklaşa ve zincirleme olarak sorumlu tutulabileceklerdir. Bu durumda vergi idaresi kamu alacağı için meslek mensubu ya da mükelleften sadece birisine başvurabileceği gibi her ikisine de başvurabilme hakkına sahip olacaktır.

3.3. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın temel amacı, mükellefleri özellikle vergi konusunda yönlendiren ve mükellef yerine muhasebe işlerini takip eden serbest muhasebeci mali müşavir ve yeminli mali müşavirlerden oluşan muhasebe meslek mensuplarının,

mükelleflerin vergi bilinç ve vergi ahlakları oluşumundaki olası etkilerini belirlemektir. Bu temel amacın yanında muhasebe meslek mensuplarının işverenleri konumunda olan mükellefler ve diğer meslektaşları hakkındaki düşünceleri konusunda bilgi sahibi olmak gibi çeşitli amaçlara da ulaşılmaya çalışılmıştır.

3.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bütün araştırmalarda olduğu gibi bu araştırmada da bir takım sınırlılıklar vardır. Bu sınırlılıklardan ilki Türkiye çapında bir örnekleme çalışmak için yeterli zaman ve finansman kaynağı olmadığı için söz konusu araştırmanın Adana İli merkez ilçesinde faaliyet gösteren herhangi bir işverene bağlı olarak çalışmayan ve kendisine ait muhasebe büroları bulunan serbest muhasebeci mali müşavirler ile yeminli mali müşavirleri kapsamı, buna ek olarak konu hakkında Adana'daki tüm muhasebe meslek mensuplarının düşüncelerini yansıtmamasıdır.

Diğer bir sınırlılık ise araştırma konusu hakkında tam olarak ülkemizde daha önce yol gösterici nitelikte olan bir çalışmanın yapılmamış olmasıdır. Bu nedenle araştırma hazırlanırken tezin literatür kısmında atıfta bulunulan yabancı ve yerli makale ve tez çalışmalarında geçen ifadelerden faydalanılmıştır.

3.5. ANA KÜTLENİN VE ÖRNEKLEMİN BELİRLENMESİ

Bu araştırmanın ana kütesini Adana ilinde bağımsız olarak faaliyet gösteren ve odaya kayıtlı bulunan serbest muhasebeci mali müşavirler ve yeminli mali müşavirler oluşturmaktadır. Anket çalışmasına başladığımız tarih olan 12.09.2012'de TÜRMOB üye istatistiklerine göre Adana ilinde yukarıdaki özelliklere sahip SMMM sayısı 1116, YMM sayısı ise 80'dir. O halde araştırmanın ana kütesini oluşturan muhasebe meslek mensubu sayısı toplamda 1196'dır diyebiliriz.

Araştırmanın örneklemini ise ana kütenin içinden tesadüfi olarak seçilen muhasebe meslek mensupları oluşturmaktadır. Çünkü araştırma çalışmalarında çoğunlukla ana kütenin tamamına ulaşmak çok zor ve maliyetlidir. Bu yüzden de ana kütle temsil etmesi amacıyla ana küteden alt bir grup seçilmektedir. Fakat seçim yapılırken dikkat edilmesi gereken bir takım noktalar vardır. Mesela yanlış yapılacak bir seçim araştırma konusunda yanıltıcı bilgi vereceği gibi örneklem için seçilecek kişi sayısının yeterli olmayışı da hatalı sonuçlar elde edilmesine yol açabilmektedir. Genel bir kural olarak alınacak örneklem büyüklüğü değişken sayısının en az beş katı

olmalıdır (Tavşancıl, 2010: 51). Nitekim araştırmamızda seçilen örneklem büyüklüğü bu koşulu sağlamakla birlikte, araştırmanın faktör analizi kısmında Kaise-Meyer-Olkin (KMO)¹² testi ile de örneklemde elde edilen verilerin yeterliliği saptanmıştır.

3.6. ANKET TEKNİĞİ VE ANKET ÇALIŞMASINA YÖNELİK BİLGİLER

Bilimsel araştırmalarda sonucun doğru ve güvenilir olabilmesi için doğru kaynaktan doğru veri edinilmesi şarttır. Doğru kaynak belirlendikten sonra ise araştırma sürecinde en önemli aşamalardan birisi de doğru verinin hangi teknikle toplanacağıdır. Çünkü araştırmanın özelliğine göre çeşitli veri toplama teknikleri vardır (Cemaloğlu, 2011: 133-135). Araştırmanın özelliğine uygun olarak seçilmeyen veri toplama tekniği araştırmacının zaman kaybetmesi gibi çeşitli zorluklarla karşılaşmasının yanında hatalı sonuçlar bulmasına da neden olabilir. Örneğin bir şehirde gerçekleşen suçların bir kısmı polise bildirilmesine rağmen büyük bir kısmı rapor edilmemektedir. Bu yüzden suç oranını belirlemek amacıyla yapılan bir çalışmada suç vakalarına şahit olan insanların düşüncelerine başvurulması polis kayıtlarının incelenmesinden daha sağlıklı sonuçlar verebilmektedir (Baş, 2010: 11). Bu noktadan hareketle çalışmada sosyal bilimlerde gözlemleri standartlaştırmak üzere başvuru anket veri toplama tekniğinin kullanılmasına karar verilmiştir. Bu nedenle bilimsel teknikler ışığında önceden belirlediğimiz örneklem grubunun araştırmanın amacına uygun olarak hazırlanan ifadeler hakkındaki düşüncelerini yansıtmaları için bir anket çalışması hazırlanmıştır.

Anket hazırlanırken araştırma konusu literatürde derinlemesine incelenmelidir. Diğer bir ifade ile araştırma konusunun özgeçmişi yeterince gözden geçirilmelidir. Aksi takdirde hazırlanan bir ankette bilimsellikten bahsetmek oldukça güçtür (Arseven, 2004: 8). Bu nedenle anket çalışmasının hazırlandığı aşamada araştırma konusu hakkında daha önce bu konuda ne gibi çalışmalar yapıldığını öğrenmek adına ilgili yerli ve yabancı kaynaklardan yararlanılmıştır. Daha sonra anket çalışması için uygun soru tipleri belirlenmiş ve ankete katılan bireyleri sıkmamak amacıyla söz konusu sorular bir A4 sayfasının tek yüzüne toplanacak şekilde düzenlenmiştir. Söz konusu hazırlanan ankete çalışmanın EK-1 kısmında yer verilmiştir.

---

¹² KMO testi faktör analizinde örneklem büyüklüğünün yeterliliğini ölçmede kullanılır. KMO değerinin 0.50'den düşük çıkması halinde faktör analizine devam etmek doğru olmaz. Yalçın Karagöz ve İlker Kösterelioğlu, İletişim Becerileri Değerlendirme Ölçeğinin Faktör Analizi Metodu İle Geliştirilmesi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 21, Ağustos 2008, s. 86-87.

Anket çalışması beş bölümden oluşmakla birlikte çalışmanın ilk bölümünde ankete katılan muhasebe meslek mensuplarının cinsiyet, yaş ve eğitim düzeyi gibi demografik özellikleri araştırılmış, bunun yanında sahip oldukları mesleki unvan, mesleki deneyim süresi ve birlikte çalıştığı mükellef sayısı gibi meslekle ilgili konular hakkında bilgi sahibi olmak amaçlanmıştır. Bu amaca yönelik olarak da söz konusu değişkenler için sınıflama ölçeği kullanılmıştır. İkinci bölümde muhasebe meslek mensuplarının vergi bilinci ve vergi ahlakı ve ilgili kavramlara yönelik düşünceleri tespit edilmeye çalışılmış, diğer bir ifade ile meslek mensuplarının vergi bilinci ve vergi ahlakları ölçülmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölümde katılımcıların muhasebecilik mesleğine ve bu mesleği yapan meslek mensuplarına bakış açıları araştırılmıştır. Dördüncü bölümde muhasebe meslek mensuplarının birlikte çalıştıkları mükelleflere karşı takındıkları tavır ve davranışlar yani mükelleflerine nasıl yaklaştıkları araştırılmıştır. Beşinci ve son bölümde ise meslek mensuplarının diğer meslek mensupları hakkındaki düşünceleri tespit edilmeye çalışılmıştır. İkinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci bölümlerde yer alan değişkenler katılımcıların tutumlarına yönelik oldukları için “Kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum, kısmen katılmıyorum, katılıyorum, kesinlikle katılıyorum” şeklinde olan 5’li Likert Ölçeği kullanılmış ve söz konusu değişkenler için sıralama ölçeği tercih edilmiştir.

Saha çalışmasından önce ise anket çalışmasındaki olası eksiklikleri görmek ve konunun içinde olan meslek mensuplarının öneri ve tavsiyelerini almak amacıyla Niğde ilinde bağımız olarak faaliyet gösteren 12 SMMM’in katıldığı bir pilot çalışma yapılmıştır. Pilot çalışma neticesinde ifadelerin kolay anlaşıldığı, bu nedenle çalışmaya katılanların anketi cevaplama sürelerinin 3 ila 5 dakika arasında değiştiği dolayısıyla da katılan kişilerin fazla zamanını almadığı gözlemlenmiştir.

Çalışmaya olabildiğince fazla katılım sağlamak için anket tekniklerinden karşılıklı görüşme anketlerine ve katılımcılarla iletişimin elektronik posta vasıtasıyla sağlanarak katılımcıların internet üzerinden anketleri cevaplayabilmelerine olanak sağlayan internet anketlerine yer verilmiştir. İnternet anketlerine dışarıdan konuyla ilgisiz kişilerin erişmelerini önlemek amacıyla da katılımcılara şifreler verilmiştir.

Anket çalışması katılımcılarla yüz yüze yapılmıştır. Bunun nedenleri ise katılımın daha çok olmasını sağlamak, katılımcıların gerçekten anketin amacına yönelik kişiler olduklarına dikkat etmek yani meslek mensubu değil de onun yanında çalışan

kişilerin anketi doldurmalarının önüne geçmek, araştırmanın amacı ve gerekliliği hakkında katılımcılara bilgi vermek, verdikleri bilgilerin ve sahip oldukları düşüncelerin bilimsel söz konusu çalışma dışında hiçbir nedenle kullanılmayacağını belirterek katılımcıların güvenlerini sağlamaktır.

Anket çalışması tamamlandıktan sonra ise toplanan verileri analiz etmek amacıyla veriler, hatalı giriş yapmamak için dikkatle sosyal bilimler için istatistik paketi isimli SPSS 15.0 (Statistical Package for the Social Sciences) bilgisayar programına girilmiştir.

3.7. ADANA İLİ ALAN ARAŞTIRMASI

Anket çalışması Adana İli merkez ilçede ikamet eden ve bağımsız olarak faaliyet gösteren serbest muhasebeci mali müşavir ve yeminli mali müşavir olan toplam 100 meslek mensubuna uygulanmıştır. Yeterli miktarda muhasebe meslek mensubunu barındırdığı ve araştırmanın bu ilde diğer illere göre daha düşük maliyetle gerçekleşeceği düşünüldüğünden Adana İli tercih edilmiştir.

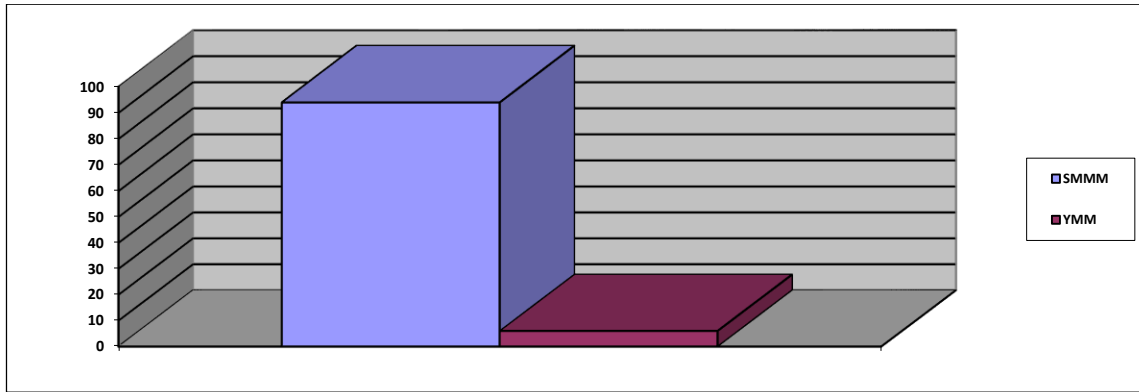
3.7.1. Araştırmanın Bulguları

3.7.1.1. Demografik Faktörlere Ait Bulgular

Anket çalışmasında katılımcıların doldurmaları gereken ilk alan, sahip oldukları unvanlar hakkında olan alandır. Çünkü muhasebe meslek mensubu denilince 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun mükerrer 227. maddesine göre ve 3568 sayılı Kanuna göre serbest muhasebeci mali müşavir ve yeminli mali müşavir unvanları akla gelmektedir. Nitekim anket çalışmamıza da her iki meslek mensubu grubundan katılımlar olmuştur. Elde edilen veriler neticesinde ise unvan değişkeninin sıklık dağılımı analiz edilmiş Tablo 7'deki istatistiksel sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 7. Katılımcıların Unvanlara Göre Dağılımları

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Geçerli	SMMM	94	94,0	94,0	94,0
	YMM	6	6,0	6,0	100,0
	Toplam	100	100,0	100,0	

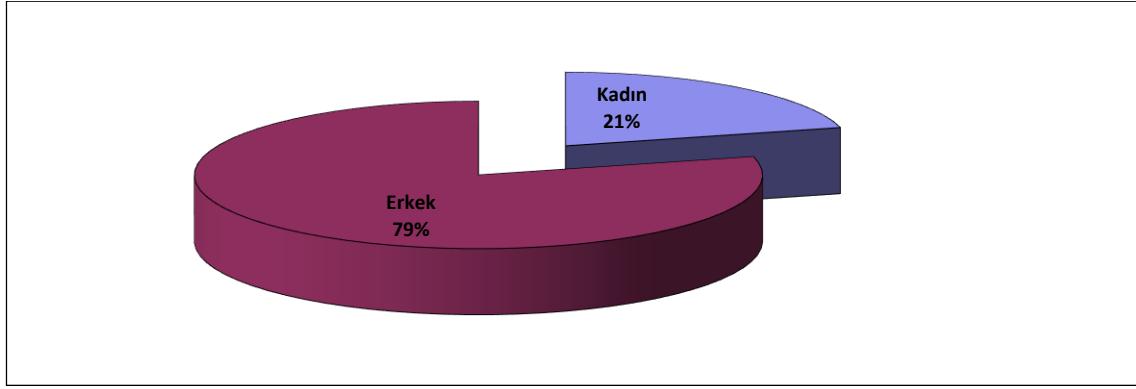
Şekil 7. Katılımcıların Unvanlara Göre Dağılımları

Tablo 7’den de anlaşılacağı üzere anket çalışmamıza 94 SMMM katılmışken, sadece 6 YMM katılmıştır. Yüzde olarak ifade edilirse katılımcıların % 94’ünü SMMM’ler, % 6 gibi çok daha az olan kısmı ise YMM’ler oluşmaktadır. Nitekim şekil 7’de de görüldüğü üzere katılımcıların büyük çoğunluğunun SMMM olduklarını söyleyebiliriz. Çünkü Adana İlinde ikamet eden SMMM’ler YMM’lere göre sayıca daha fazladır ve YMM’lerin çoğunluğu Mersin ve Hatay gibi yakın illerde ikamet etmektedirler. YMM katılım düzeyinin düşük olmasının bir diğer nedeni ise Adana İlinde kendisine ulaşılan YMM’lerin pek çoğunun iş yoğunluklarını gerekçe göstererek anket çalışmasına katılmayı reddetmiş olmalarıdır.

Katılımcıların doldurmaları istenilen ikinci alan ise katılımcıların cinsiyetlerinin tespit edilmesine yönelik olan alandır. Bu alanda katılımcılardan cinsiyetlerine göre erkek ya da kadın alanlarından kendilerine uygun olan alanı işaretlemeleri istenilmiş ve Tablo 7’deki sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 8. Katılımcıların Cinsiyetlere Göre Dağılımları

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Geçerli	Kadın	21	21,0	21,0	21,0
	Erkek	79	79,0	79,0	100,0
	Toplam	100	100,0	100,0	

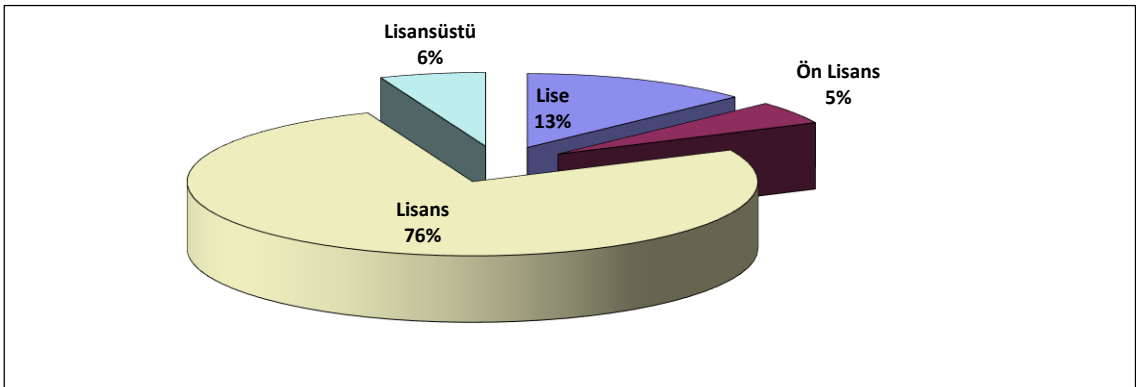
Şekil 8. Katılımcıların Cinsiyetlere Göre Dağılımları

Tablo 8'den de anlaşıldığı üzere anket çalışmasına katılan katılımcıların 79'u erkek, 21'i ise kadındır. Yani katılımcıların çoğunun cinsiyeti erkektir. Diğer bir şekilde ifade etmek gerekirse Şekil 8'de de görüldüğü üzere katılımcıların yaklaşık beşte birinin kadın, beşte dördünün ise erkek olduğu söylenebilir.

Eğitim düzeyi değişkeni pek çok çalışmada olduğu gibi bizim çalışmamızda da önemli bir yere sahiptir. Nitekim tez çalışmamızın önceki bölümlerinde vergi bilinci ve vergi ahlakını etkileyen sosyal ve demografik faktörlerden birisi olan eğitim düzeyi üzerinde durulmuştur. Bu yüzden biz de anket çalışmamızda katılımcılardan eğitim düzeyleri ile ilgili olan alanı doldurmalarını istedik ve bunun neticesinde Tablo 9'daki istatistiksel sonuçları elde ettik.

Tablo 9. Katılımcıların Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımları

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Geçerli	Lise	13	13,0	13,0	13,0
	Ön lisans	5	5,0	5,0	18,0
	Lisans	76	76,0	76,0	94,0
	Lisansüstü	6	6,0	6,0	100,0
	Toplam	100	100,0	100,0	

Şekil 9. Katılımcıların Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımları

Katılımcıların eğitim düzeylerine ilişkin olarak Tablo 9 incelendiğinde dört farklı eğitim düzeyinde de katılımcıların oldukları görülmektedir. Buna göre katılımcıların 13'ü lise, 5'i ön lisans, 76'sı lisans ve 6'sı lisansüstü eğitim düzeyine sahiplerdir. Yani en yüksek yüzdeyi lisans mezunları oluştururken, onları lise mezunları, lise mezunlarını da lisansüstü mezunları takip etmektedir. Ön lisans mezunları en düşük yüzdeye sahip olmuşlardır. Öyleyse Şekil 9'da görülebileceği üzere katılımcıların büyük çoğunluğunun lisans mezunu olduklarını, çok küçük bir kısmının ise ön lisans mezunu olduklarını söyleyebiliriz.

Çalışmada katılımcılardan doldurmaları beklenen ilk üç alan sınıflama ölçeğine yönelik oldukları için sıklık dağılımı istatistikleri kullanılmıştır. Fakat demografik faktörlerin araştırıldığı bu kısımda söz konusu ifadeleri takip eden diğer üç ifadeyi sıklık dağılımı istatistikleri ile analiz etmek yanlış olur. Çünkü bu ifadeler SPSS programında yer alan Scale ölçeğine uygun ifadelerdir. Yani bu ifadeler neticesinde sayısal veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Bu yüzden de söz konusu değişken seti için temel betimleyici istatistikler kullanılarak Tablo 10 oluşturulmuştur.

Tablo 10. Yaş, Deneyim Süresi ve Mükellef Sayısı Değişkenlerinin Temel Betimleyici İstatistikleri

	Katılan	Minimum	Maksimum	Ort.	Std. Sp.
Yaşınız	100	30	67	42,96	8,754
Mesleki deneyim süreniz	100	3	37	13,59	8,268
Yaklaşık olarak mükellef sayınız	100	15	150	58,88	26,093
Geçerli Sayı	100				

Tablo 10 incelendiğinde katılımcıların yaş, mesleki deneyim süresi ve yaklaşık mükellef sayıları değişkenleri hakkında istatistiksel bazı bilgiler verilmiştir. İlk olarak yaş değişkeninden başlamak gerekirse; katılımcılar arasında yaşı en az olan yani en genç katılımcının yaşının 30, en çok olanın yani en yaşlı olanın yaşının 67 olduğu, katılımcıların yaş ortalamalarının yaklaşık 43 olduğu ve yaş değişkeninin standart sapmasının 8,754 olduğu göze çarpmaktadır.

Katılımcıların mesleki deneyim sürelerinin incelendiği kısma bakarsak, katılımcılar arasında en az mesleki deneyimi olan ya da olanların deneyim sürelerinin 3 yıl olduğu diğer bir ifade ile bu kişilerin 3 yıl önce serbest muhasebeci mali müşavir unvanını almaya hak kazanarak, meslek hayatına girdikleri söylenebilir. Bunun yanında

mesleki deneyim süresi bakımından en deneyimli olan katılımcının da mesleğine 37 yıldır devam ettiği görülmektedir. Ortalama deneyim süresi ise yaklaşık 13,5 yıl olmakla birlikte değişkenin standart sapması 8,268 olarak belirlenmiştir.

Son demografik faktör olarak incelenen değişken ise meslek mensuplarının yaklaşık olarak sahip oldukları mükellef sayıları, yani birlikte çalıştıkları mükelleflerin sayılarının araştırıldığı değişkendir. Bu değişkenin istatistiklerine göre katılımcılar arasında en az mükellefe sahip olan meslek mensubunun mükellef sayısı 15, en çok mükellefe sahip olan meslek mensubunun mükellef sayısı 150'dir. Katılımcıların mükellef sayılarının ortalaması ise yaklaşık 59'dur. Ortalamanın en az mükellef sayısından bir hayli fazla olması ise mükellef sayısı bakımında 15 ve bu sayıya yakın çok fazla meslek mensubu bulunmadığını göstermektedir. Ayrıca söz konusu değişkenin standart sapması 26,093 olarak gerçekleşmiştir.

3.7.1.2. Güvenirlilik ve Geçerlilik Analizleri

Araştırmada kullanılan ifadelerin bir kısmı daha önce konu ile ilgili yapılmış olan ampirik çalışmalardan alınmış olmakla birlikte bir kısmı da konu ile ilgili teorik bilgileri içeren yerli ve yabancı çalışmalardan faydalanılarak hazırlanmıştır. Yani araştırmada kullanılan ölçekleri bir arada içeren başka bir araştırma bulunmamaktadır. Diğer bir ifade ile araştırmada hazır ölçekler kullanılmamıştır. Bu ise söz konusu araştırmanın bilimsel bir çalışma olarak kabul görebilmesi için güvenirlilik ve geçerliliğinin mutlaka sorgulanması ihtiyacını doğurmuştur.

Araştırmanın güvenirlilik ve aynı zamanda geçerliliğini test etmek için veri setlerini daha küçük bileşenler haline getirebilen bir veri özetleme ve yapı geçerliliği geliştirme tekniği olan faktör analizi kullanılmıştır. Böylece gözlemlenen çok sayıdaki değişken içerisinde gösterdikleri benzer özelliklere göre temel faktörler tanımlanmıştır. Yani faktör analizi bizim yerimize deneklerin verdiği cevaplara göre değişkenler arasındaki korelasyonu hesaplayarak birbiri ile ilişkili olan ve aynı boyutu ölçen değişkenleri gruplandırmış ve temel faktörlerin elde edilmesini sağlamıştır (Akbulut, 2010: 84, Ural ve Kılıç, 2006: 281).

Faktör analizine geçmeden önce katılımcılara uygulanan anket çalışmasında yer alan bütün maddelerin madde-toplam korelasyon değerleri incelenmiştir. Çünkü madde-toplam korelasyonları 0,30 ve üstünde olmalıdır. Aksi halde 0,30'un altında kalan

değerler o maddenin ölçeğin geneline hizmet etmediği anlamına gelmektedir (Akbulut, 2010: 96). Çalışmada, vergi bilinci, vergi ahlakı ve ilgili kavramlara yönelik düşünceleriz başlığı altındaki üçüncü ve yedinci maddeler, muhasebe mesleğine ve meslek mensuplarına yönelik düşünceleriniz başlığı altındaki birinci, ikinci, sekiz ve dokuzuncu maddeler ile mükelleflere karşı tutumlarınıza yönelik düşünceleriniz başlığı altındaki üçüncü ve dördüncü maddeler iç tutarlılık katsayısını düşürdükleri için analiz kısmından çıkartılmıştır (EK-1).

Maddeler çıkartıldıktan sonra Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi ile değişkenler arasındaki karşılıklı ilişki düzeyi ve değişkenlerin faktör analizine uygunluğu test edilmiştir. Anket çalışmasında genel olarak katılımcıların vergi bilinci ve vergi ahlakı ile mükellefler ve diğer meslek mensupları hakkındaki düşünceleri araştırıldığı yani farklı iki konu araştırıldığı için vergi bilinci, vergi ahlakı ve ilgili kavramlara yönelik düşünceleriniz isimli başlık altındaki değişkenler ayrı bir faktör analizine, muhasebe mesleğine ve meslek mensuplarına yönelik düşünceleriniz, mükelleflere karşı tutumlarınıza yönelik düşünceleriniz ve diğer meslek mensuplarına yönelik düşünceleriniz isimli başlık altındaki değişkenler hep birlikte ayrı bir faktör analizine tabi tutulmuşlardır. Bu nedenle çalışmayı birlikte temsil eden iki ayrı KMO değeri elde edilmiştir. Tablo 11'den de görüldüğü üzere ilk başlık altındaki değişkenler için elde edilen KMO değeri 0,655 birlikte değerlendirilen diğer üç başlığın altındaki değişkenler için elde edilen KMO değeri 0,740'dır. Kaiser'in (1974) 0,5'in üzerindeki değerlerin kabul edilebileceğini belirtmesi ve Pallant'ın (2001) KMO değerinin 0,6'nın üzerinde olması gerektiğini ifade ettiği göz önüne bulundurularak birlikte çalışmayı temsil eden KMO değerlerinin kabul edilebilir düzeyde oldukları söylenebilmektedir. Barlett testi ise değişkenler arasındaki ilişkinin analiz için elverişlilik derecesini ve sonuçların istatistiksel anlamlılık taşıdığını göstermektedir ($p < .001$). Özetle KMO ve Barlett testi sonuçları değişkenlerin faktör analizi için uygun oldukları göstermektedir.

Tablo 11. Kaiser Meyer Olkin (KMO) ve Barlett Değerleri

	KMO	Barlett	P
Vergi bilinci ve vergi ahlakı	0,655	160,450	<.001
Meslek mensupları ve mükelleflere karşı algılar	0,740	408,328	<.001

Faktör analizi sonucunda en uygun faktörleri bulmak için faktörlerin 1'den büyük özdeğere sahip ve faktör yüklerinin de 0,45'den büyük olmasına önerilir (Bülbül, 2007: 168). Elde edilen faktörleri yorumlamada kolay bir yol sunduğu için söz konusu ölçekler döndürme işlemine tabi tutulmuş ve en çok kullanılan döndürme yöntemi olan Varimax yöntemi kullanılmıştır. Vergi bilinci ve vergi ahlakı ile ilgili faktörler oluşturulurken “Ülkemizde vergi bilinci ve vergi ahlakı yeterince gelişmemiştir.” maddesinin birden çok faktör altında çok yakın faktör yüklerine sahip olduğu yani karmaşık madde olduğu tespit edilmiş ve çalışmadan çıkartılmıştır. Benzer şekilde meslek mensupları ve mükelleflere karşı algılar ile ilgili faktörler oluşturulurken “Mükellefler vergi kaçırımları halinde ne kadar ceza alacaklarını muhasebe meslek mensuplarına sıklıkla sormaktadırlar.” ve “Defterlerini tuttuğum mükelleflerin çoğu vergi konusunda akıllarına takılan soruları bana danışırlar.” maddelerinin de karmaşık madde oldukları tespit edilmiş ve çalışmadan çıkartılmışlardır. Geriye kalan maddeler ile yapılan faktör analizi sonuçlarına göre Tablo 12’de de görüldüğü üzere araştırmaya katılan meslek mensuplarının vergi bilinci ve vergi ahlakları ile ilgili oluşturulan iki faktör toplam varyansın % 65,068’ini açıklamakta, bunun yanında aynı meslek mensuplarının mükellefler ve diğer meslek mensupları hakkındaki düşünceleri ile ilgili oluşturulan diğer üç faktör ise toplam varyansın % 60,419’unu açıklamaktadır. Nitekim her iki toplam varyans değeri de minimum varyans açıklama değeri olan % 50’nin üzerindedir. Bu ise ölçeklerin yukarıdaki koşulları sağladıkları, dolayısıyla da yapısal açıdan geçerli olduklarını göstermektedir.

Ölçeklerin güvenilirliklerini sorgulamak için ise en yaygın kullanılan yöntem olan Alpha yöntemi kullanılmış ve ölçeklere ait Tablo 12’deki Cronbach alfa değerleri elde edilmiştir. Buna göre ölçeklerin Cronbach alfa değerleri sırasıyla 0.718, 0.735, 0.728, 0.727 ve 0.778’dir. Görüldüğü üzere bu değerlerin hepsi güvenilirlik için kabul edilebilir değer olan 0.70’dan (Nunnaly, 1978) büyüktür. Yani her ölçeği oluşturan ifadeler kendi aralarında tutarlılık göstermektedirler.

O halde yukarıda yapılan testler neticesinde elde edilen sonuçlara göre çalışmada yeterli düzeyde güvenilirliğe ve geçerliliğe sahip ölçekler ile örnek kütleyi temsil etme yeteneğine sahip verilerin kullanıldığını söyleyebiliriz.

Tablo 12. Ölçeklerin Tanımlayıcı İstatistikleri, Güvenirlilik ve Geçerlilik Sonuçları

Vergi bilinci ve vergi ahlakına yönelik ölçekler ve maddeler	Ort.	St.Sp.	F.Yükü	α^*
<i>Faktör 1: Vergi, Vergi Bilinci ve Vergi Ahlakı</i>				0,718
Vergi vermek önemli bir vatandaşlık görevidir.	4,64	0,628	0,857	
Vergi kaçırmak faydalanılan kamu hizmetlerini aksatır.	4,71	0,478	0,821	
Vergi bilinci ve vergi ahlakı yüksek olan birey, vergisini eksiksiz ve zamanında öder.	4,50	0,718	0,573	
Vergi bilinci ve vergi ahlakı önemli bir gelişmişlik göstergesidir.	4,55	0,716	0,579	
Özdeğer	2,627			
Açıklanan varyans	35,152			
<i>Faktör 2: Ülkemizde Vergi Bilinci ve Vergi Ahlakı</i>				0,735
Artan vergi bilinci ve vergi ahlakı toplumun vergiye gönüllü uyumunu artırır.	4,24	0,911	0,861	
Sıkça çıkarılan mali aflar, aftan yararlanamayan mükelleflerin vergi ahlaklarını azaltır.	4,34	0,913	0,844	
Özdeğer	1,277			
Açıklanan varyans	29,916			
Toplam varyans	65,068			
Meslek mensupları ve mükelleflere karşı algılara yönelik ölçekler ve maddeler	Ort.	St.Sp.	F.Yükü	α^*
<i>Faktör 3: Meslek Mensuplarının Sorumluluk ve Etkileri</i>				0,728
Tutulması gereken defter, kayıt ve belgelerin doğruluğu mükellef kadar meslek mensubunun da sorumluluğundadır.	4,36	0,785	0,815	
Vergi bilinci ve vergi ahlakı üzerinde sadece cezalar ve yakalanma olasılığı değil, aynı zamanda muhasebe meslek mensuplarının tutumları da etkilidir.	4,06	1,043	0,835	
Mükellefin vergi bilinci ve vergi ahlakı oluşumunda muhasebe meslek mensuplarının etkisi pozitifdir.	4,07	1,008	0,837	
Birlikte çalıştığım mükellefler çoğu zaman ödedikleri vergilerin nasıl harcandıkları konusunda bana fikrimi sorarlar.	3,25	1,321	0,486	
Özdeğer	3,898			
Açıklanan varyans	20,729			
<i>Faktör 4: Mükellef-Mali Müşavir İlişkilerine Bakış</i>				0,727
Mükellef-mali müşavir çatışması daima vardır.	3,62	1,187	0,796	
Mükellefler daha az vergi ödemek için muhasebe meslek mensuplarına baskı yapmaktadırlar.	3,52	1,159	0,746	
Bir takım meslek mensupları için müşteri memnuniyeti, yasal hükümlere ve ilkelere göre işlem yapmaktan daha önemlidir.	3,31	1,398	0,582	
Bazı meslektaşlarım ekonomik sıkıntı içinde olan mükellefleri için muhasebe kayıtlarında esnek davranmaktadırlar.	3,06	1,262	0,711	
<i>Faktör 5: Diğer Muhasebe Meslek Mensuplarına Bakış</i>				0,778
Tanıdığım bazı meslek mensupları meslek hayatlarında vergi kaçırma konusunda etik ikilem yaşamaktadırlar.	3,50	1,283	0,698	
Bazı meslek mensupları vergi kaçırma konusunda kimi zaman caydırıcı olmaktan çok teşvik edici olabilmektedirler.	3,16	1,376	0,710	

Bazı meslek mensuplarına göre yasal boşlukları mükellef lehine kullanmak normaldir.	3,58	1,103	0,831
Bazı meslek mensupları vergi kaçırın mükellefleri suçlamamaktadırlar.	3,32	1,127	0,644
Özdeğer	1,115		
Açıklanan varyans	19,298		
Toplam varyans	60,419		

*Güvenirlilik için faktör analizinden sonra hesaplanan Chronbach alfa katsayısı.

3.7.1.3. Tutum ve Davranışlara Ait Bulgular

Çalışmamızın bu kısmında katılımcıların vergi bilinci ve vergi ahlakı ile meslek mensupları ve mükelleflere karşı olan tutum ve davranışları araştırılmıştır. Bu amaçla tutum ölçekleri içerisinde en yaygın olarak kullanılan Likert ölçeği kullanılmıştır. Likert ölçeğinin tercih edilmesinin nedenleri ise geliştirilmesinin Guttman ve Thurstone ölçeklerine göre daha kolay olması, çok çeşitli durum objelerine ve durumlarına uyum sağlayabilmesi ve tutumun ölçülebilen boyutlarından hem yönünü hem de derecesini hesaplayabilme kolaylığı sağlaması şeklinde sıralanabilir (Tavşancıl, 2010: 138-140).

Katılımcıların vergi bilinci ve vergi ahlakı kavramları hakkında sahip oldukları düşünceleri tespit etmek için katılımcılara söz konusu kavramlarla ilgili ifadeler yöneltilmiş ve katılımcıların bu ifadeler ne ölçüde katılıp katılmadıkları araştırılmıştır. Bu bağlamda katılımcıların söz konusu ifadeler verdikleri cevaplar istatistikî olarak değerlendirilecek ve yorumlanacaktır.

Katılımcıların vergi, vergi bilinci ve vergi ahlakı ile ilgili görüşlerinin araştırıldığı anket çalışmasının bu kısmında yani oluşturulan birinci faktörde katılımcılara ilk olarak “Vergi vermek önemli bir vatandaşlık görevidir.” ifadesi yöneltilerek katılımcıların vergiye nasıl baktıkları araştırılmıştır. Tablo 13’de görüldüğü üzere katılımcıların % 94’ü yani neredeyse tamamı ifadeye katıldıklarını, yani vergi vermeyi önemli bir vatandaşlık görevi olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Vergiyi önemli bir vatandaşlık görevi olarak görmek vergi bilinci ve vergi ahlakının yüksek olduğunun göstergelerinden birisi olduğu için söz konusu ifadeye katılmayanların ve kısmen katılmayanların oldukça düşük bir yüzdeyi temsil etmeleri sevindirici bir durum olarak yorumlanabilir.

	Sıklık	Ortalama	Standart sapma
Katılmıyorum	1	4,64	0,628
Kısmen katılmıyorum	5		
Katılıyorum	23		
Kesinlikle katılıyorum	71		
Toplam	100		

Tablo 13. Vergi vermek önemli bir vatandaşlık görevidir ifadesine verilen cevapların dağılımı.

İkinci olarak katılımcıların “Vergi kaçırmak faydalanılan kamu hizmetlerini aksatır.” ifadesi hakkındaki düşünceleri araştırılmıştır. Çünkü faydalandığı kamu hizmetlerinin aksayacağını düşünen bir birey vergi kaçırma davranışında bulunmaz. Bu yüzden de söz konusu bireyin vergi bilincinin ve vergi ahlakının yüksek olması beklenir. Katılımcıların bu ifadeye verdikleri cevapların dağılımına Tablo 14’de yer verilmiştir. Verilen cevaplar incelendiğinde katılımcıların % 72’si ifadeye kesinlikle katıldıklarını ifade ederlerken, % 27’si ifadeye katıldıklarını ve % 1’i ise ifadeye kısmen katılmadıklarını ifade etmişlerdir. Cevapların ortalamasının 5 üzerinden 4,72 oluşu ise katılımcıların büyük çoğunluğunun söz konusu ifadeye katıldıklarını, vergiyi kamu harcamalarının finansmanı olarak gördüklerini bu yüzden de vergi kaçırmannın kamu harcamalarını olumsuz bir şekilde etkileyeceğini düşündüklerini göstermektedir.

	Sıklık	Ortalama	Standart sapma
Kısmen katılmıyorum	1	4,71	0,478
Katılıyorum	27		
Kesinlikle katılıyorum	72		
Toplam	100		

Tablo 14. Vergi kaçırmak faydalanılan kamu hizmetlerini aksatır ifadesine verilen cevapların dağılımı.

Katılımcılara yöneltilen üçüncü ifade “Vergi bilinci ve vergi ahlakı yüksek olan birey, vergisini eksiksiz ve zamanında öder.” ifadesidir. Katılımcıların söz konusu ifadeyle ilgili verdikleri cevapların dağılımı ise Tablo 15’de görülmektedir. İfadeye katıldıklarını ve kesinlikle katıldıklarını belirtenlerin yüzdeleri toplamı % 89’dur. İfadeye kısmen katılmayanlar ve katılmayanların yüzdeleri toplamı ise % 11’dir. O halde katılımcıların çoğunluğunun söz konusu ifadeye katıldıklarını söyleyebiliriz. Nitekim cevapların ortalamasının 4,50 oluşu da katılımcıların, vergi bilinci ve vergi ahlakı kavramlarının yüksek olduğu durumlarla ilgili genel bir yargıyı yansıtan bu ifadeye çoğunlukla katıldıklarını göstermektedir.

	Sıklık	Ortalama	Standart sapma
Katılmıyorum	1	4,50	0,718
Kısmen katılmıyorum	10		
Katılıyorum	27		
Kesinlikle katılıyorum	62		
Toplam	100		

Tablo 15. Vergi bilinci ve vergi ahlakı yüksek olan birey, vergisini eksiksiz ve zamanında öder ifadesine verilen cevapların dağılımı.

Vergi bilinci ve vergi ahlakı yüksek olan ülkeler düşünüldüğünde bu ülkelerin neredeyse hepsinin gelişmiş ülkeler oldukları göze çarpmaktadır. Kuşkusuz bu durum büyük bir tesadüf değildir. Çünkü vergi bilinci ve vergi ahlakı ile gelişmişlik düzeyi arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu durumdan yola çıkılarak katılımcıların “Vergi bilinci ve vergi ahlakı önemli bir gelişmişlik göstergesidir.” ifadesine ne ölçüde katıldıkları araştırılmıştır. Tablo 16’da katılımcıların ifadeye verdikleri cevapların dağılımı verilmiş, buna göre ifadeye katılımcıların % 89’unun katıldığı, % 10’unun kısmen katılmadığı ve % 1’inin ise katılmadığı görülmüştür. Cevapların ortalamasının 4,55 gibi 5’e yakın bir değer olması da katılımcıların vergi bilinci ve vergi ahlakının önemli bir gelişmişlik göstergesi olduğunu düşündüklerini ispatlamaktadır.

	Sıklık	Ortalama	Standart sapma
Katılmıyorum	1	4,55	0,716
Kısmen katılmıyorum	10		
Katılıyorum	22		
Kesinlikle katılıyorum	67		
Toplam	100		

Tablo 16. Vergi bilinci ve vergi ahlakı önemli bir gelişmişlik göstergesidir ifadesine verilen cevapların dağılımı.

Bireylerin hiçbir zorlama olmaksızın kendi istekleri ile yani gönüllü olarak vergilerini ödemeleri, toplanması hedeflenen vergi miktarına en az maliyetle ulaşma imkânı verdiği için her devlet tarafından arzu edilen bir durumdur. Bu duruma bağlı olarak bireylerin gönüllü uyumlarını artırmak için halen çalışmalar yapılmaktadır. Söz konusu çalışmalarda ise vergi bilinci ve vergi ahlakı kavramları üzerinde de durulmaktadır. Ülkemizde vergi bilinci ve vergi ahlakı şeklinde adlandırılan ikinci faktörde ilk olarak vergi bilinci, vergi ahlakı ve vergiye gönüllü uyum kavramları arasındaki ilişki düşünülerek, katılımcıların “Artan vergi bilinci ve vergi ahlakı toplumun vergiye gönüllü uyumunu artırır.” ifadesi hakkındaki düşünceleri

araştırılmıştır. Tablo 17’de görüldüğü üzere katılımcıların % 49’u ifadeye kesinlikle katıldıklarını, % 33’ü katıldıklarını, % 11’i kısmen katılmadıklarını ve % 7’si katılmadıklarını belirtmişlerdir. Yani katılımcıların çoğu artan vergi bilinci ve vergi ahlakının doğru orantılı olarak vergiye gönüllü uyumu da artıracaklarını düşünmektedir. Yine verilen cevapların ortalamasının 4,24 olması da bu düşünceyi desteklemektedir.

	Sıklık	Ortalama	Standart sapma
Katılmıyorum	7	4,24	0,911
Kısmen katılmıyorum	11		
Katılıyorum	33		
Kesinlikle katılıyorum	49		
Toplam	100		

Tablo 17. Artan vergi bilinci ve vergi ahlakı toplumun vergiye gönüllü uyumunu artırır ifadesine verilen cevapların dağılımı.

Mali af çıkarılması bazı mükellefler açısından iyi karşılanmasına rağmen bazı mükellefler açısından iyi karşılanmamaktadır. Çünkü genellikle artan faydalanamayan mükellef grubu çıkarılan mali affa tepki göstermektedir. Bu tepki sözel olabileceği gibi vergisel davranışlara da yansiyabilmektedir. Yani artan faydalanamayan mükellef kendisinin haksızlığa uğradığını düşünüp vergi ahlakını düşürerek vergi kaçırma yollarına yönelebilmektedir. Çıkarılan mali afların mükellef davranışları üzerindeki etkileri düşünülerek katılımcılara “Sıkça çıkarılan mali aflar, artan faydalanamayan mükelleflerin vergi ahlaklarını azaltır.” ifadesine katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Tablo 18’de görülebileceği üzere toplamda katılımcıların % 87’si ifadeye katıldıklarını, % 6’sı kısmen katılmadıklarını, toplamda % 7’si ise ifadeye katılmadıklarını belirtmişlerdir. Ortalamanın 4,34 olması ifadeye katılımın oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Fakat azımsanmayacak büyüklükte olan % 7’lik bir katılımcı grubunun ifadeye katılmadığı, yani çıkarılan mali afların mükellef davranışları üzerinde etkili olmadığı görüşünde oldukları da unutulmamalıdır.

	Sıklık	Ortalama	Standart sapma
Kesinlikle katılmıyorum	1	4,34	0,913
Katılmıyorum	6		
Kısmen katılmıyorum	6		
Katılıyorum	32		
Kesinlikle katılıyorum	55		
Toplam	100		

Tablo 18. Sıkça çıkarılan mali aflar, aften faydalanamayan mükelleflerin vergi ahlaklarını azaltır ifadesine verilen cevapların dağılımı.

Vergi bilinci ve vergi ahlakına yönelik oluşturan faktörlere verilen cevaplar incelendiğinde birinci faktörde yer alan maddelerin ortalamalarının 4,50 ve üzerinde olması katılımcıların vergi bilinci ve vergi ahlaklarının bir hayli yüksek olduğunu göstermektedir. Katılımcıların ikinci faktörde yer alan iki maddeye verdikleri cevapların ortalamaları 4,24 ve üzerindedir. Yani katılımcılara göre ülkemizde vergi bilinci ve vergi ahlakı üzerinde toplumun vergiye gönüllü uyumu ve sıkça çıkarılan mali aflar belirleyici olmaktadır (Tablo 12).

Buraya kadar katılımcıların vergi bilinci ve vergi ahlakı kavramları ile ilgili düşüncelerinin araştırıldığı Faktör 1 ve Faktör 2’deki maddeler üzerinde durulmuştur. Şimdi ise katılımcıların meslek mensupları ve mükelleflere karşı yaklaşımları ile ilgili düşüncelerinin araştırıldığı Faktör 3, Faktör 4 ve Faktör 5’de yer alan maddelere verilen cevaplar incelenecektir. Bu aşamada ilk olarak “Muhasebe meslek mensuplarının sorumluluk ve etkileri” başlıklı Faktör 3’teki maddeler, daha sonra “Mükellef-mali müşavir ilişkilerine bakış” başlıklı Faktör 4’teki maddeler ve son olarak da “Diğer Muhasebe meslek mensuplarına bakış” başlıklı Faktör 5’deki maddeler incelenecektir.

Muhasebe meslek mensupları işleri gereği birlikte çalıştıkları mükelleflerin defter, kayıt ve belgelerini tutarlar. Bu konu ile ilgili olarak katılımcıların “Tutulması gereken defter, kayıt ve belgelerin doğruluğu mükellef kadar meslek mensubunun da sorumluluğundadır.” ifadesine katılım düzeyleri araştırılmış ve Tablo 19’daki sonuçlar elde edilmiştir. Katılımcıların % 88’i ifadeye katılarak sorumluluğun mükellefler kadar kendilerinde de olduğunu belirtmiş, % 2’si kendilerinin sorumlu olmadıklarını belirtmiş ve % 10’u kısmen sorumlu olduklarını belirtmiştir. Ortalamanın 4,36 olması da katılımcıların defter, kayıt ve belgelerin doğruluğu ile ilgili genellikle kendilerini de sorumlu olarak gördüklerini göstermektedir. Katılımcıların kendilerini mükellefler kadar sorumlu görmeleri ise vergi kaçırılması durumunda kendilerinin de mükelleflerle

birlikte cezaya karşı muhatap alınacaklarının farkında olduklarını gösterir. Tuttuğu söz konusu belgelerin doğruluğu konusunda kendisini sorumlu gören bir meslek mensubu cezayla karşı karşıya kalabileceğini bildiği için kendisinin ve mükellefinin vergi ahlakını yüksek tutmaya özen gösterir.

	Sıklık	Ortalama	Standart sapma
Kesinlikle katılmıyorum	1	4,36	0,785
Katılmıyorum	1		
Kısmen katılmıyorum	10		
Katılıyorum	37		
Kesinlikle katılıyorum	51		
Toplam	100		

Tablo 19. Tutulması gereken defter, kayıt ve belgelerin doğruluğu mükellef kadar meslek mensubunun da sorumluluğundadır ifadesine verilen cevapların dağılımı.

Geçmişte yapılan çalışmalarda mükelleflerdeki vergi bilinci ve vergi ahlakı kavramları mükelleflerin alacakları ceza miktarı ve yakalanma olasılıkları ile açıklanmaya çalışılmış ve zamanla bu iki değişkenin söz konusu kavramları açıklamakta yetersiz kaldıkları görülerek çalışmalara yeni değişkenler eklenmiştir. Bu değişkenlerden bir tanesi de icra ettiği mesleği nedeniyle mükellefle sürekli iletişim halinde olan muhasebe meslek mensuplarının mükelleflere karşı olan tutumlarıdır. Konu hakkında katılımcıların düşüncelerini öğrenebilmek için katılımcılara “Vergi bilinci ve vergi ahlakı üzerinde sadece cezalar ve yakalanma olasılığı değil, aynı zamanda muhasebe meslek mensuplarının tutumları da etkilidir.” ifadesi yöneltilmiştir. Tablo 20’den de görülebileceği üzere katılımcıların % 78’i ifadeye katılmakta, % 12’si kısmen katılmamakta ve % 10’u ise ifadeye katılmamaktadır. Yani meslek mensuplarının büyük çoğunluğu, mükellefin vergi bilinci ve vergi ahlakı üzerinde meslek mensubu tarafından mükellefe karşı takınılan tutum ve davranışların etkili olduğunu düşünmektedir.

	Sıklık	Ortalama	Standart sapma
Kesinlikle katılmıyorum	3	4,06	1,043
Katılmıyorum	7		
Kısmen katılmıyorum	12		
Katılıyorum	37		
Kesinlikle katılıyorum	41		
Toplam	100		

Tablo 20. Vergi bilinci ve vergi ahlakı üzerinde sadece cezalar ve yakalanma olasılığı değil, aynı zamanda muhasebe meslek mensuplarının tutumları da etkilidir ifadesine verilen cevapların dağılımı.

Katılımcılar kendilerine yöneltilen bir önceki ifadeye ağırlıklı olarak katılmışlardır. Bu ise katılımcıların ceza ve yakalanma olasılığına ek olarak muhasebe meslek mensuplarının tutumlarının da mükellefin vergi bilinci ve vergi ahlakı üzerinde belirleyici bir değişken olduğunu düşündüklerini göstermektedir. Öyleyse mükellefin vergi bilinci ve vergi ahlakı üzerinde bu kadar önemli olan bir değişkenin mükellefi ne yönde etkilediği de bir o kadar önemlidir. Çünkü söz konusu etkinin yönü pozitif olabileceği gibi negatif de olabilmektedir. Şöyle ki meslek mensubunun mükellefe karşı tutumu mükellefin vergi bilinci ve vergi ahlakını artırabileceği gibi azaltabilir. Meslek mensuplarının mükelleflere karşı tutumlarının yönü hakkında bizzat işin içerisinde olan katılımcılara “Mükellefin vergi bilinci ve vergi ahlakı oluşumunda muhasebe meslek mensuplarının etkisi pozitifdir.” ifadesi yöneltilmiştir. Söz konusu ifade ile ilgili verilen cevapların dağılımlarına Tablo 21’de yer verilmiştir. Buna göre katılımcıların dörtte üçünden daha fazlası ifadeye katılmaktadırlar, yani kendileri de dâhil meslek mensuplarının tutumlarının mükelleflerin vergi bilinci ve vergi ahlaklarını olumlu yönde etkileyerek mükelleflerin vergi bilinci ve vergi ahlaklarını artırdığını düşünmektedirler. Bunun yanında katılımcıların çok az bir kısmı ifadeye katılmamakta, ayrıca azımsanmayacak büyüklükte olan bir kısmı da ifadeye kısmen katılmamaktadır. Cevapların ortalaması bir önceki ifadenin cevapları ortalaması ile birlikte değerlendirildiğinde ortalamaların birbirlerine çok yakın oldukları görülmektedir. Bu durum ise katılımcıların her iki ifadeye verdikleri cevaplar konusunda tutarlı olduklarını göstermektedir.

	Sıklık	Ortalama	Standart sapma
Kesinlikle katılmıyorum	3	4,07	1,008
Katılmıyorum	4		
Kısmen katılmıyorum	17		
Katılıyorum	35		
Kesinlikle katılıyorum	41		
Toplam	100		

Tablo 21. Mükellefin vergi bilinci ve vergi ahlakı oluşumunda muhasebe meslek mensuplarının etkisi pozitifdir ifadesine verilen cevapların dağılımı.

Bireyler ödedikleri vergiler kendi ceplerinden çıktığı için vergilerin en iyi şekilde, yani olabildiğince verimli harcanmasını beklerler. Bu beklentiden uzaklaştıkça da vergi bilinç ve vergi ahlakları azalır. Bu yüzden bireyin vergi bilinci ve vergi ahlakı üzerinde verginin harcanması ile ilgili sahip olunan düşünce çok önemlidir. Bu düşünce üzerinde ise diğer bireylerin aynı konuda sahip oldukları düşünceler son derece etkilidir. Örneğin bu bireyin bir mükellef olduğu, diğer bireyin de birlikte çalıştığı meslek mensubu olduğu düşünülürse, meslek mensubunun verginin harcanması konusundaki düşüncelerinin mükellefin verginin harcanması konusundaki düşünceleri üzerinde etkili olması beklenir. Bu nedenle muhasebe meslek mensuplarının sorumluluk ve etkileri başlıklı 3.Faktör’de son madde olarak katılımcılara “Birlikte çalıştığım mükellefler çoğu zaman ödedikleri vergilerin nasıl harcandıkları konusunda bana fikrimi sorarlar.” ifadesi yöneltilmiştir. Tablo 22’de de görüldüğü üzere cevaplar seçenekler arasında birbirlerine yakın dağılımlar göstermişlerdir. Zira katılımcıların % 49’u vergilerin harcanmaları konusunda sahip oldukları fikirlerin mükellefler açısından önemli olduğunu düşünürken, katılımcıların % 31’i bu düşünceye katılmamakta, katılımcıların % 20’si ise çekimser davranarak bu düşünceye kısmen katılmamaktadır. İfadeye verilen cevapların ortalamasının dördün altında olması ise ifadeye katılanların katılmayanlara ve kısmen katılmayanlara kıyasla önceki ifadelerdeki gibi çok fazla üstün olmadıklarını göstermektedir.

	Sıklık	Ortalama	Standart sapma
Kesinlikle katılmıyorum	13	3,25	1,321
Katılmıyorum	18		
Kısmen katılmıyorum	20		
Katılıyorum	29		
Kesinlikle katılıyorum	20		
Toplam	100		

Tablo 22. Birlikte çalıştığım mükellefler çoğu zaman ödedikleri vergilerin nasıl harcandıkları konusunda bana fikrimi sorarlar ifadesine verilen cevapların dağılımı.

Muhasebe meslek mensubunun birlikte çalıştığı bütün mükellefler, çalışmak isteyeceği mükellef profiline uygun olmayabilir. Zira mükellef-meslek mensubu tartışması oldukça sık rastlanan bir durumdur. Çünkü her iki taraf da çıkarlarına göre hareket etmek ister. Meslek mensubu mükellefle birlikte kendisi de sorumlu olduğu için kanunlara uygun şekilde hareket etmek isterken, mükellef meslek mensubundan kendisine daha az vergi ödetmesi için her yola başvurmasını isteyebilir. Bu durum göz önünde bulundurularak mükellef-mali müşavir ilişkilerine bakış başlıklı 4. Faktör’de öncelikle katılımcılara “Mükellef-mali müşavir çatışması daima vardır.” ifadesi yöneltilmiş ve Tablo 23’deki cevap dağılımlarına ulaşılmıştır. Buna göre katılımcıların yarısından daha fazlası taraflar arasındaki çıkar çatışmasının daima var olduğunu düşünmektedir. Bunun yanında katılımcıların % 20’si söz konusu ifadeye katılmadığını, % 18’i kendilerine yöneltilen ifade konusunda çekimser davranarak kısmen katılmadığını belirtmiştir.

	Sıklık	Ortalama	Standart sapma
Kesinlikle katılmıyorum	6	3,62	1,187
Katılmıyorum	14		
Kısmen katılmıyorum	18		
Katılıyorum	36		
Kesinlikle katılıyorum	26		
Toplam	100		

Tablo 23. Mükellef-mali müşavir çatışması daima vardır ifadesine verilen cevapların dağılımı.

Bazı mükellefler daha az vergi ödemek için farklı yollara başvururlar. Bu yollardan bir tanesi de mükellefin birlikte çalıştığı muhasebe meslek mensubuna baskı uygulamasıdır. Örneğin söz konusu baskı mükellefin meslek mensubuna kendisine sürekli daha az vergi çıkarması yönünde telkinde bulunması ya da mükellefin yerine getirmesi gereken görevlerini zamanında yerine getirmeyerek meslek mensubunu zor

durumda bırakması şeklinde olabilmektedir. Birer meslek mensubu olan katılımcıların bu konu ile ilgili düşüncelerine ulaşmak için katılımcılara “Mükellefler daha az vergi ödemek için muhasebe meslek mensuplarına baskı yapmaktadırlar.” ifadesi yöneltilmiştir. Katılımcılara yöneltilen bu ifade bir önceki ifadeyi tamamlar niteliktedir. Katılımcılar bir önceki ifadeye genellikle katılmışlar ve mükellef ile mali müşavir arasında daima bir çıkar çatışması olduğunu belirtmişlerdir. Her iki taraf da böyle bir çıkar çatışması içerisinde oldukları için tarafların çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri de beklenen bir durumdur. Yani mükellefin kendi çıkarını düşünerek daha az vergi ödeme isteği ile mali müşavire baskı uygulaması, mali müşavirin de kendi çıkarını düşünerek bu baskıya karşı direnç göstermesi beklenen bir durumdur. Nitekim verilen cevaplara göre katılımcıların bazıları, meslek mensubu olarak kendilerinin ve diğer meslek mensuplarının mükelleflerden baskı gördüklerini belirtmiş, bazı katılımcılar ise baskı görmediklerini belirtmişlerdir. Tablo 24’de katılımcıların ilgili ifadeye verdikleri cevapların dağılımlarına yer verilmiştir. Buna göre bir önceki ifadede olduğu gibi bu ifadeye de katılımcıların yarısından daha fazlasının (% 51) katıldığı görülmektedir. Yani katılımcıların çoğunluğu mükellefler ile mali müşavirler arasındaki çıkar çatışmalarına bağlı olarak mükelleflerin daha az vergi ödeme isteği ile mali müşavirlere baskı yaptıklarını düşünmektedirler.

	Sıklık	Ortalama	Standart sapma
Kesinlikle katılmıyorum	5	3,52	1,159
Katılmıyorum	14		
Kısmen katılmıyorum	30		
Katılıyorum	26		
Kesinlikle katılıyorum	25		
Toplam	100		

Tablo 24. Mükellefler daha az vergi ödemek için muhasebe meslek mensuplarına baskı yapmaktadırlar ifadesine verilen cevapların dağılımı.

Çoğu işyerinde müşteri memnuniyeti ön planda tutulur. Müşterilerin o işyerinin devamlılığı için katkıda buldukları düşünüldüğünde işyeri sahiplerine bu konuda hak vermemek olanaksızdır. Muhasebe meslek mensubu da bir iş yeri sahibi olduğu için kuşkusuz o da müşterilerinin yani mükelleflerinin kendisi ile çalışmaktan dolayı memnun olmasını arzu eder. Fakat burada dikkat edilmesi gereken ince bir çizgi vardır. Meslek mensubu sırf mükellefi memnun olsun diye mükellefin her dilediğini yapmamalıdır. Normal şartlarda meslek mensubunun üzerine düşen görev ve

sorumlulukları kanunda belirtildiği gibi yerine getirmesi müşteri memnuniyetini sağlar. Buna ek olarak mükellef meslek mensubu ile arasındaki ilişkiye dayanarak makul isteklerde de bulunabilir. Örneğin mükellef ödemesini zamanında yapamayacağını ancak bir hafta sonra ödeme yapabileceğini, bu süre zarfında meslek mensubundan kendisini idare etmesini isteyebilir. Görüldüğü üzere bu istekte kanuna uygun olmayan bir taraf bulunmamaktadır. Fakat bunun aksine meslek mensuplarından kanuna uygun olmayan isteklerde bulunan ve bu istekleri kabul gören mükellefler de vardır. Bu yüzden konuyla ilgili olarak katılımcılara “Birtakım meslek mensupları için müşteri memnuniyeti, yasal hükümlere ve ilkelere göre işlem yapmaktan daha önemlidir.” ifadesi yöneltmiştir. Tablo 25’de katılımcılar tarafından verilen cevapların dağılımları yer almaktadır. İfadeye katılanların katılımcıların % 54’ünü temsil ediyor olması ciddi bir durumu gözler önüne sermektedir. Şöyle ki çoğu katılımcı tarafından bazı meslek mensuplarının müşterilerinin isteklerine göre işlem yaptıkları düşünülmektedir. Yani bazı meslek mensupları vergi kaçırılmasına mükellefleri hoşnut olsunlar diye göz yumarak hatta yardım ederek mükelleflerinin vergi bilinç ve vergi ahlaklarını olumsuz bir şekilde etkilemektedirler diyebiliriz. Fakat aynı katılımcıların meslek mensuplarının sorumluluk ve etkileri ile ilgili olarak kendilerine yöneltilen ifadelerden mükellefin vergi bilinci ve vergi ahlakı oluşumunda muhasebe meslek mensuplarının etkisi pozitifdir ifadesine olan yüksek katılım düzeyleri her iki ifadeye verilen cevaplar konusunda katılımcıların kendileri ile çeliştiklerini göstermektedir. Çünkü katılımcılar bir yandan meslek mensuplarının mükelleflerin vergi bilinç ve vergi ahlaklarını olumlu etkilediklerini düşünmekte iken, bir yandan da müşteri memnuniyetini ön planda tutarak olumsuz etkilediklerini düşünmektedirler.

	Sıklık	Ortalama	Standart sapma
Kesinlikle katılmıyorum	15	3,31	1,398
Katılmıyorum	17		
Kısmen katılmıyorum	14		
Katılıyorum	30		
Kesinlikle katılıyorum	24		
Toplam	100		

Tablo 25. Birtakım meslek mensupları için müşteri memnuniyeti, yasal hükümlere ve ilkelere göre işlem yapmaktan daha önemlidir ifadesine verilen cevapların dağılımı.

Mükellefler zaman zaman ekonomik sıkıntı içine düşerler ve bu sıkıntıdan kurtulmak için çıkış yolları ararlar. Bu çıkış yollarından birisi de daha az vergi

ödemektir. Mükellef içinde bulunduğu durumu defterini tutan meslek mensubuna anlatabilir ve meslek mensubu ile arasındaki ilişkiye dayanarak vergi kaçırma konusunda meslek mensubundan yardım isteyebilir. Bu isteği kabul eden meslek mensubu ise muhasebe kayıtlarında hileye başvurarak mükellefin daha az vergi ödemesini sağlayabilir. Bu şekilde mükellefe yardım ettiğini düşünen meslek mensupları mükelleflerin vergi bilinci ve vergi ahlakları üzerinde olumsuz bir etki meydana getirirler. Katılımcıların bu konu hakkındaki düşüncelerini öğrenebilmek için katılımcılara “Bazı meslektaşlarım ekonomik sıkıntı içinde olan mükellefleri için muhasebe kayıtlarında esnek davranmaktadırlar.” ifadesi yöneltilmiştir. Tablo 26’ dan da anlaşıldığı üzere ifadeye katılımcıların % 32’si katılmamaktadır. İfadeye katılanların ise % 42’lik bir kısmı temsil ettikleri görülmektedir. Yani ifadeye katılanlar ifadeye katılmayanlardan sayıca daha fazladır. Katılımcıların çoğunluğunda meslektaşlarının ekonomik sıkıntı içersindeki mükellefleri için muhasebe kayıtlarında hile yaptıkları düşüncesi hâkimdir. Bu durum ise bazı mali müşavirlerin mükelleflerinin ekonomik sıkıntılarını gerekçe göstererek muhasebe kayıtlarında oynadıklarını ve vergi kaybına neden olduklarını göstermektedir.

	Sıklık	Ortalama	Standart sapma
Kesinlikle katılmıyorum	16	3,06	1,262
Katılmıyorum	16		
Kısmen katılmıyorum	26		
Katılıyorum	30		
Kesinlikle katılıyorum	12		
Toplam	100		

Tablo 26. Bazı meslektaşlarım ekonomik sıkıntı içinde olan mükellefleri için muhasebe kayıtlarında esnek davranmaktadırlar ifadesine verilen cevapların dağılımı.

Anket çalışmasının son kısmında yani oluşturulan beşinci faktörde katılımcıların diğer muhasebe meslek mensuplarının tutumları ile ilgili görüşleri araştırılmıştır. Çünkü aynı mesleği yapan kişiler birbirlerini dışarıdaki kişilerden daha iyi tanırlar. Nitekim bu kısımdaki ifadelerde diğer meslek mensuplarına ait birtakım olumsuz tutumlara yer verilmiş ve katılımcıların bu tutumlar hakkındaki düşüncelerine başvurularak dolaylı yoldan muhasebe meslek mensuplarının mükellefin vergi bilinci ve vergi ahlakı üzerindeki etkileri araştırılmıştır.

Mükelleflerin vergi bilinci ve vergi ahlakları üzerinde etkili olduğu düşünülen meslek mensuplarının kimi zaman etik ikilem yaşadıkları bilinen bir gerçektir. Yani

meslek mensupları doğru ve ahlaklı olduğunu bildikleri bir şeyi yapmakla yapmamak arasında kalmaktadırlar. Bu bağlamda muhasebe meslek mensuplarının vergi kaçırma ile kaçırılmama davranışı arasında kaldıkları düşünülerek katılımcılara “Tanıdığım bazı meslek mensupları meslek hayatlarında vergi kaçırma konusunda etik ikilem yaşamaktadır.” ifadesi yöneltilmiştir. Tablo 27’de yer alan cevapların dağılımlarına göre katılımcıların % 24’ü ifadeye katılmadıklarını, % 20’si çekimser davranarak ifadeye kısmen katılmadıklarını belirtmiş, fakat katılımcıların % 56’sı ifadeye katıldıklarını, dolayısıyla da tanıdıkları bazı meslek mensuplarının vergi kaçırmakla vergi kaçırılmamak arasında kaldıklarını belirtmişlerdir. Kuşkusuz bu arzu edilen bir durum değildir. Çünkü etik ikilem yaşayan meslek mensubunun tercihini vergi kaçırmaktan yana kullanması muhtemeldir. Oysa vergi bilinci ve vergi ahlakı yüksek olan bir meslek mensubu vergi kaçırma davranışının hatalı bir eylem olduğunu bildiği için bu konuda nettir, bu yüzden de asla etik ikilem yaşamaz.

	Sıklık	Ortalama	Standart sapma
Kesinlikle katılmıyorum	9	3,50	1,283
Katılmıyorum	15		
Kısmen katılmıyorum	20		
Katılıyorum	29		
Kesinlikle katılıyorum	27		
Toplam	100		

Tablo 27. Tanıdığım bazı meslek mensupları meslek hayatlarında vergi kaçırma konusunda etik ikilem yaşamaktadır ifadesine verilen cevapların dağılımı.

Sorumluluğunun farkında olan ve kanunlara uygun işlem yapan meslek mensubunun vergi kaçırma konusunda çok hassas olması beklenir. Çünkü bu kişi vergi kaçırmanın hem devlete, hem topluma hem de ülke ekonomisine vereceği zararın farkındadır. Bu yüzden de muhasebe meslek mensuplarının, mükellefleri vergi kaçırılmama konusunda yönlendirmeleri arzu edilir. Söz konusu yönlendirme hakkında katılımcılara “Bazı meslek mensupları vergi kaçırma konusunda kimi zaman caydırıcı olmaktan çok teşvik edici olabilmektedirler.” ifadesi yöneltilmiştir. Bu ifadeye verilen cevapların dağılımlarına Tablo 28’de yer verilmiştir. Söz konusu ifadeye katılmayanların %35 ve kısmen katılmayanların % 24 yüzdelere sahip oldukları görülmekle beraber, ifadeye katılanların katılmayanlar ve kısmen katılmayanlardan % 41 ile daha yüksek yüzdeye sahip oldukları görülmektedir. Yani katılımcıların

çoğunluğu bazı meslek mensuplarının birlikte çalıştıkları mükellefleri vergi kaçırmaya teşvik ettiklerini düşünmektedir.

	Sıklık	Ortalama	Standart sapma
Kesinlikle katılmıyorum	14	3,16	1,376
Katılmıyorum	21		
Kısmen katılmıyorum	24		
Katılıyorum	17		
Kesinlikle katılıyorum	24		
Toplam	100		

Tablo 28. Bazı meslek mensupları vergi kaçırma konusunda kimi zaman caydırıcı olmaktan çok teşvik edici olabilmektedirler ifadesine verilen cevapların dağılımı.

Pek çok kanun türünde olduğu gibi vergi kanunlarında da kanun koyucu tarafından gözden kaçırılmış noktalar, yani yasal boşluklar vardır. Bu yasal boşlukların neler oldukları ve bu boşluklardan nasıl yararlanılabileceği hakkında bilgi sahibi olanların başında ise muhasebe meslek mensupları gelmektedir. Yasal boşlukların meslek mensupları tarafından kullanımları ile ilgili olarak ise katılımcılara “Bazı meslek mensuplarına göre yasal boşlukları mükellef lehine kullanmak normaldir.” ifadesi yöneltilmiş ve Tablo 29’deki cevap dağılımları elde edilmiştir. Buna göre katılımcıların % 57’si ifadeye katılmakta, % 19’u ise ifadeye katılmamaktadır. O zaman katılımcılar ağırlıklı olarak yasal boşlukları mükellef lehine kullanmanın yanlış bir davranış olmadığını düşünmektedirler diyebiliriz.

	Sıklık	Ortalama	Standart sapma
Kesinlikle katılmıyorum	3	3,58	1,103
Katılmıyorum	16		
Kısmen katılmıyorum	24		
Katılıyorum	34		
Kesinlikle katılıyorum	23		
Toplam	100		

Tablo 29. Bazı meslek mensuplarına göre yasal boşlukları mükellef lehine kullanmak normaldir ifadesine verilen cevapların dağılımı.

Muhasebe meslek mensuplarının vergi kaçıran mükelleflere bakış açıları da kendilerinin vergi kaçırılmasına iştirak etmeye eğilimli olup olmadıkları hakkında dolaylı yoldan bilgi sahibi olunmasını sağlayabilir. Bu nedenle “Diğer Muhasebe Meslek Mensuplarına Bakış” başlıklı beşinci faktörde son ifade olarak katılımcılara “Bazı meslek mensupları vergi kaçıran mükellefleri suçlamamaktadırlar.” ifadesi

yöneltmiş ve Tablo 30'daki cevap dağılımlarına ulaşılmıştır. Görüldüğü üzere katılımcıların sadece % 21'i ifadeye katılmamış, % 36'sı ise çekimser kalarak ifadeye kısmen katılmamıştır. Fakat katılımcıların % 43'ünün ifadeye katılması tanıdıkları bazı meslek mensuplarının vergi kaçırın kişilere hak vererek onları suçlu olarak görmediklerini göstermektedir. Maalesef bu durum vergi kaçırınları suçlamayan meslek mensuplarının bu suçun işlenmesine yardım edebilecek potansiyelde olduklarını da dolaylı olarak göstermektedir.

	Sıklık	Ortalama	Standart sapma
Kesinlikle katılmıyorum	7	3,32	1,127
Katılmıyorum	14		
Kısmen katılmıyorum	36		
Katılıyorum	26		
Kesinlikle katılıyorum	17		
Toplam	100		

Tablo 30. Bazı meslek mensupları vergi kaçırın mükellefleri suçlamamaktadırlar ifadesine verilen cevapların dağılımı.

Daha önce de değinildiği üzere meslek mensupları ve mükelleflere karşı algılara yönelik 3 numaralı, 4 numaralı ve 5 numaralı olmak üzere üç faktör oluşturulmuştur. Üç numaralı faktörde yer alan maddelerin ortalamalarının baştan sona doğru 4.36, 4.06, 4.07 ve 3.25 şeklinde sıralanması bu faktörde sonuncu sırada bulunan maddeye katılımcıların çok fazla katılmadıklarını gösterse de katılımcıların, muhasebe meslek mensuplarının sorumluluk ve etkilerinin araştırıldığı bu faktörde bulunan ifadelere genellikle katıldıkları söylenebilir. Katılımcıların mükellef-mali müşavir ilişkilerine bakış açılarının araştırıldığı dört numaralı faktörde yer alan maddelerin ortalamaları ise 3.06 ile 3.62 arasında değişmektedir. Normal şartlarda söz konusu ifadelere katılımcıların çok fazla katılmadıklarını söylemek mümkündür. Fakat bu faktörde yer alan ifadelerin mükellef ile mali müşavir ilişkileri arasında aslında olmaması gereken olumsuz durumları temsil ettikleri düşünüldüğünde, beklenenin aksine katılımcıların bu ifadelere azımsanmayacak düzeyde katıldıkları görülmektedir. Bu durum ise vergi bilinci ve vergi ahlakının iyileşmesi adına mükellef- mali müşavir ilişkilerinin gözden geçirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Katılımcıların birer meslek mensubu olmaları nedeniyle diğer meslek mensuplarının tutum ve davranışlarına yönelik düşüncelerinin araştırıldığı beş numaralı faktörde yer alan maddelerin ortalamaları 3.16 ile 3.58 arasında değişmektedir. Dört numaralı faktörde olduğu gibi beş numaralı faktörde de

olumsuz ifadeler yer verilmiştir. Yani katılımcılardan bu ifadeler genellikle katılmamaları beklenmiştir. Çünkü bu ifadeler diğer meslek mensuplarının vergi bilinc ve vergi ahlaklarının anket çalışmasına katılan meslektaşları gözünde düşük olduğunu göstermektedir. Fakat ifadelerin ortalamalarından da anlaşıldığı üzere katılımcılar bu ifadeler hiçte azımsanmayacak derecede katılarak, diğer meslek mensuplarının vergi bilinc ve vergi ahlakları hakkında olumsuz düşüncelere sahip olduklarını göstermişlerdir (Tablo 12).

Şimdi ise istatistiksel olarak demografik değişkenlerin verilen cevaplar üzerindeki olası etkileri incelenecektir. Bu amaçla ilk olarak cinsiyet değişkeni ele alınmıştır. Cinsiyet değişkeninin oluşturulan faktörler üzerindeki etkisini test etmek için tek örnek -t- testinden yararlanılmıştır.

Vergi bilinci ve vergi ahlakına yönelik ifadeler verilen cevaplarda erkekler ile kadınlar arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı test edilmiş ve test sonuçları doğrultusunda Tablo 31 oluşturulmuştur. 0,05 anlamlılık düzeyinde P değeri 0,757 olduğu için gruplar arasındaki fark anlamlı değildir. Bir başka deyişle katılımcıların vergi bilinci ve vergi ahlakına ilişkin görüşleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Cinsiyet	n	X	Ss	t	P
Erkek	79	4,607	,471	0,310	0,757
Kadın	21	4,571	,488		

Tablo 31. Vergi Bilinci ve Vergi Ahlakına İlişkin Görüşlerin Cinsiyete Göre Karşılaştırılması (t testi sonuçları).

İkinci olarak vergi bilinci ile vergi ahlakının arttığı ve azaldığı haller konusunda verilen cevaplar arasında cinsiyete göre fark olup olmadığı test edilmiştir. Tablo 32’de görüldüğü üzere alfa değeri diğer bir ifade ile P değeri, kritik P değeri olan 0,05’den büyüktür. Yani kadın katılımcıların bu faktöre verdikleri cevapların ortalamaları ile erkek katılımcıların bu faktöre verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı bir fark yoktur.

Cinsiyet	n	X	Ss	t	P
Erkek	79	4,316	,751	0,631	0,530
Kadın	21	4,190	1,018		

Tablo 32. Vergi Bilincinin Arttığı ve Azaldığı Hallere İlişkin Görüşlerin Cinsiyete Göre Karşılaştırılması (t testi sonuçları).

Üçüncü olarak muhasebe meslek mensuplarının sorumluluk ve etkilerinin araştırıldığı faktörle ilgili katılımcıların verdikleri cevapların cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterip göstermedikleri test edilmiş ve elde edilen sonuçlarla Tablo 33 oluşturulmuştur. Tablo 33’deki test sonuçlarına göre katılımcıların muhasebe meslek mensuplarının sorumluluk ve etkilerine ilişkin görüşleri cinsiyet açısından 0,05 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Cinsiyet	n	X	Ss	t	P
Erkek	79	3,876	,822	-1,454	0,149
Kadın	21	4,154	,583		

Tablo 33. Muhasebe Meslek Mensuplarının Sorumluluk ve Etkilerine İlişkin Görüşlerin Cinsiyete Göre Karşılaştırılması (t testi sonuçları).

Dördüncü olarak mükellef-mali müşavir ilişkilerinin araştırıldığı faktörde yer alan ifadeler verilen cevapların kadınlar ile erkekler arasında önemli bir farklılık gösterip göstermediği test edilmiştir. Karşılaştırma ve yorumlama için gerekli olan değerler Tablo 34’te verilmiştir. Gözlenen P değeri kritik P değeri olan 0,05’den büyüktür. Bu yüzden katılımcıların mükellef-mali müşavir ilişkileri ile ilgili görüşleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Cinsiyet	n	X	Ss	t	P
Erkek	79	3,338	,935	-0,809	0,420
Kadın	21	3,523	,918		

Tablo 34. Mükellef-mali müşavir İlişkileri İle İlgili Görüşlerin Cinsiyete Göre Karşılaştırılması (t testi sonuçları).

Son olarak katılımcıların diğer muhasebe meslek mensupları hakkındaki görüşlerinin araştırıldığı beşinci faktörü oluşturan maddelere verdikleri cevapların

cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı test edilmiş ve test sonuçlarına Tablo 35’de yer verilmiştir. Görüldüğü üzere 0,05 anlamlılık düzeyinde P değeri 0,05’den büyük bir değere sahip olduğu için gruplar arasında anlamlı bir farktan söz edilemez. Yani erkek ile kadın katılımcıların diğer muhasebe meslek mensuplarına ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

Cinsiyet	n	X	Ss	t	P
Erkek	79	3,338	,992	-1,049	0,297
Kadın	21	3,583	,763		

Tablo 35. Diğer Muhasebe Meslek Mensuplarına İlişkin Görüşlerin Cinsiyete Göre Karşılaştırılması (t testi sonuçları).

Cinsiyet değişkeninden sonra verilen cevaplar üzerinde etkisi araştırılan demografik değişken eğitim düzeyi değişkenidir. Eğitim düzeyi değişkeninin oluşturulan faktörler üzerindeki etkisini test etmek amacıyla tek faktörlü varyans analizinden (One-Way ANOVA) yararlanılmıştır. Bu analiz türünden yararlanılmasının nedeni analizde bağımsız değişken olarak alınan eğitim düzeyi değişkeninin lise, ön lisans, lisans ve lisansüstü olmak üzere dört düzeye sahip olmasıdır.

Vergi bilinci ve vergi ahlakına yönelik ifadeler verilen cevaplarda katılımcıların eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı test edilmiştir. Test sonuçlarına göre Tablo 36 oluşturulmuştur. Katılımcıların vergi bilinci ve vergi ahlakı ile ilgili görüşleri eğitim düzeyine göre 0,05 anlamlılık düzeyinde önemli bir farklılık göstermemektedir. Yani farklı eğitim düzeyine sahip denekler arasında vergi bilinci ve vergi ahlakı puanları açısından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Varyans Kaynağı	n	X	Ss	F	P
Lise	13	4,75	,353	1,116	,346
Ön Lisans	5	4,30	,737		
Lisans	76	4,59	,461		
Lisansüstü	6	4,58	,584		
Toplam	100	4,60	,472		

Tablo 36. Vergi Bilinci ve Vergi Ahlakına İlişkin Görüşlerin Eğitim Düzeyine Göre Karşılaştırılması (ANOVA testi sonuçları).

İkinci olarak vergi bilinci ile vergi ahlakının arttığı ve azaldığı durumların araştırıldığı faktörle ilgili katılımcıların verdikleri cevapların eğitim düzeyi değişkenine göre farklılık gösterip göstermedikleri test edilmiş ve bu amaçla Tablo 37 oluşturulmuştur. Buna göre 0,05 anlamlılık düzeyinde P değeri 0,644 olduğu için eğitim düzeyinin vergi bilinci ile vergi ahlakının arttığı ve azaldığı durumlarla ilgili görüşlere etkisi olmadığı görülmüştür.

Varyans Kaynağı	n	X	Ss	F	P
Lise	13	4,07	,909	,558	,644
Ön Lisans	5	4,10	1,244		
Lisans	76	4,32	,769		
Lisansüstü	6	4,50	,836		
Toplam	100	4,29	,810		

Tablo 37. Vergi Bilinci ile Vergi Ahlakının Arttığı ve Azaldığı Durumlara İlişkin Görüşlerin Eğitim Düzeyine Göre Karşılaştırılması (ANOVA testi sonuçları).

Üçüncü olarak muhasebe meslek mensuplarının sorumluluk ve etkileri ile ilgili görüşlerin araştırıldığı faktörde yer alan ifadelere verilen cevapların lise, ön lisans, lisans ve lisansüstü mezunları arasında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği test edilmiştir. Tablo 38’de görüldüğü üzere 0,05 anlamlılık düzeyinde P değeri 0,348 olduğu için yani $P > 0,05$ olduğu için gruplar arasındaki fark anlamlı değildir. Bu ise söz konusu faktörle ilgili olan maddelere katılımcıların verdikleri cevapların eğitim düzeylerine göre farklılaşmadıklarını göstermektedir.

Varyans Kaynağı	n	X	Ss	F	P
Lise	13	4,09	,545	1,112	,348
Ön Lisans	5	4,40	,627		
Lisans	76	3,86	,827		
Lisansüstü	6	4,12	,684		
Toplam	100	3,93	,783		

Tablo 38. Muhasebe Meslek Mensuplarının Sorumluluk ve Etkilerine İlişkin Görüşlerin Eğitim Düzeyine Göre Karşılaştırılması (ANOVA testi sonuçları).

Dördüncü olarak mükellef-mali müşavir ilişkileri ile ilgili düşüncelerin araştırıldığı faktöre katılımcılar tarafından verilen cevapların katılımcıların eğitim düzeylerine göre değişip değişmedikleri test edilmiş ve test sonuçları kullanılarak Tablo 39 hazırlanmıştır. P değeri, kritik P değeri olan 0,05’den büyük olduğu için eğitim düzeyi grupları arasında anlamlı bir fark yoktur. Diğer bir ifade aynı eğitim düzeyinde

olmayan katılımcıların mükellef-mali müşavir ilişkilerine bakış açıları arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

Varyans Kaynağı	n	X	Ss	F	P
Lise	13	3,55	,878	,460	,711
Ön Lisans	5	3,60	1,567		
Lisans	76	3,31	,891		
Lisansüstü	6	3,58	1,080		
Toplam	100	3,37	,930		

Tablo 39. Mükellef-mali müşavir ilişkileri ile ilgili görüşlerin eğitim düzeyine göre karşılaştırılması (ANOVA testi sonuçları).

ANOVA testi son olarak katılımcıların diğer muhasebe meslek mensupları ile ilgili olan düşüncelerinin araştırıldığı faktöre verilen cevapların, eğitim düzeyi değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini test etmek amacıyla kullanılmıştır. Test sonuçlarından faydalanarak hazırlanan Tablo 40'da yer alan P değerine göre katılımcıların diğer muhasebe meslek mensuplarına ilişkin görüşleri eğitim düzeyi açısından 0,05 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Varyans Kaynağı	n	X	Ss	F	P
Lise	13	3,09	1,002	1,814	,150
Ön Lisans	5	3,85	1,244		
Lisans	76	3,35	,927		
Lisansüstü	6	4,04	,620		
Toplam	100	3,39	,951		

Tablo 40. Diğer Muhasebe Meslek Mensuplarına İlişkin Görüşlerin Eğitim Düzeyine Göre Karşılaştırılması (ANOVA testi sonuçları).

Eğitim düzeyi değişkeninden sonra verilen cevaplar üzerinde etkisi araştırılan demografik değişkenler yaş, tecrübe ve mükellef sayısı değişkenleridir. Söz konusu üç değişkeninin oluşturulan faktörler üzerindeki etkisini test etmek için birçok alanda kullanılan istatistiksel tekniklerden birisi olan Regresyon Analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Regresyon Analizi iki ya da daha çok değişken arasındaki olası ilişki durumunu ve bu değişkenler arasında bir ilişki olması halinde ilişkinin derecesini değerlendirmek amacıyla kullanılan bir analiz türüdür (Bülbül, 2003: 278). Bu nedenle ilk olarak anket çalışmasındaki birinci faktörde yer alan vergi bilinci ve vergi ahlakına yönelik ifadelerle verilen cevaplar ile yaş, tecrübe ve mükellef sayısı değişkenleri arasındaki ilişki basit regresyon analizi yapılarak ölçülmüştür. Basit regresyon

analizinde bağımlı bir değişken ile bağımlı değişken üzerinde etkisi olduğu varsayılan bağımsız değişken(ler) arasındaki ilişki araştırılmaktadır. Vergi bilinci ve vergi ahlakı ile ilgili ifadelerle ilişkin yapılan analizde yaş, tecrübe ve mükellef sayısı değişkenleri bağımlı değişken olduklarından dolayı her bir değişken için ayrı bir regresyon analizi yapılmış ve elde edilen sonuçları kolayca karşılaştırmak ve yorumlamak için Tablo 41 oluşturulmuştur. Tablo 41'e göre R^2 (açıklanan varyansın yüzdesini ifade eder) ve F (regresyon modelinin anlamlılık derecesini ifade eder) değerleri vergi bilinci ve vergi ahlakının yaş, tecrübe ve mükellef sayısı değişkenleri ile güçlü bir şekilde açıklanmadığını ve sonuçların istatistiksel bakımdan anlamsız olduğunu göstermektedir. Öyleyse katılımcıların yaş, tecrübe ve mükellef sayılarının artması vergi bilinci ve vergi ahlakını artırmayacağı gibi azalması da vergi bilinci ve vergi ahlakını azaltmayacaktır. Diğer bir ifade ile vergi bilinci ve vergi ahlakı ile söz konusu üç değişken arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 41. Basit Regresyon Analizi: Vergi Bilinci ve Vergi Ahlakı

Değişken	R²	ΔR²	B	Std.Hata	β	F
Yaş	.007	-.003	1.521	1.864	.082 ^a	.666 ^a
Tecrübe	.008	-.002	1.609	1.759	.092 ^a	.836 ^a
Mükellef sayısı	.027	.017	9.139	5.499	.166 ^a	2.762 ^a

Not: ^a p>0.05

İkinci olarak vergi bilinci ile vergi ahlakının arttığı ve azaldığı durumlar ile yaş, tecrübe ve mükellef sayısı değişkenleri arasındaki ilişki incelenmiş ve yaş, tecrübe ve mükellef sayıları ile vergi bilinci ve vergi ahlakının arttığı ve azaldığı durumlar arasında çok kuvvetli bir ilişki olmadığı görülmüştür. Nitekim Tablo 42'den de anlaşılacağı üzere her biri ayrı ayrı olmak üzere yaş değişkeni vergi bilinci ve vergi ahlakının arttığı ve azaldığı durumlarla ilgili açıklanan varyansın sadece % 0,25'ini, tecrübe değişkeni açıklanan varyansın sadece % 0,17'sini ve mükellef sayısı değişkeni açıklanan varyansın sadece % 0,01'ini temsil edebilmişlerdir. Bu durum ise her biri kendi başına bağımlı değişken olan yaş, tecrübe ve mükellef sayısı ile bağımsız değişken olan vergi

bilinci ile vergi ahlakının arttığı ve azaldığı durumlar arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olmadığını göstermektedir.

Tablo 42. Basit Regresyon Analizi: Vergi Bilinci ile Vergi Ahlakının Arttığı ve Azaldığı Durumlar

Değişken	R²	ΔR²	B	Std.Hata	β	F
Yaş	.025	.015	1.700	1.077	.157 ^a	2.492 ^a
Tecrübe	.017	.007	1.312	1.022	.129 ^a	1.649 ^a
Mükellef sayısı	.001	-.010	-.830	3.250	-0.26 ^a	.065 ^a

Not: ^a p>0.05

Üçüncü olarak muhasebe meslek mensuplarının sorumluluk ve etkilerine ilişkin görüşler ile yaş, tecrübe ve mükellef sayısı arasında istatistiksel açıdan herhangi bir ilişki olup olmadığı incelenmiş ve bu doğrultuda elde edilen sonuçlar kullanılarak Tablo 43 oluşturulmuştur. Tabloda yer alan değerlere göre muhasebe meslek mensuplarının sorumluluk ve etkilerine ilişkin görüşler ile yaş, tecrübe ve mükellef sayısı değişkenleri arasındaki ilişkiler istatistiksel olarak anlamlı bulunmamışlardır. Nitekim yaş değişkeninin açıklanan varyans üzerinde hiçbir etkisi olmadığı görülürken, tecrübe ve mükellef sayısı değişkenlerinin de açıklanan varyans üzerinde çok çok az etkiye sahip olmaları anlamlı bulunmayan ilişkileri açıklamaktadır.

Tablo 43. Basit Regresyon Analizi: Muhasebe Meslek Mensuplarının Sorumluluk ve Etkileri

Değişken	R²	ΔR²	B	Std.Hata	β	F
Yaş	.010	.000	1.126	1.122	.101 ^a	1.007 ^a
Tecrübe	.001	-.009	.293	1.065	.028 ^a	.076 ^a
Mükellef sayısı	.005	-.006	2.239	3.355	.067 ^a	.446 ^a

Not: ^a p>0.05

Dördüncü olarak yaş, tecrübe ve mükellef sayılarının katılımcıların mükellef-mali müşavir ilişkilerine bakış açılarının araştırıldığı faktöre verilen cevaplara etkileri incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar ışığında hazırlanan Tablo 44'e göre R² ve F değerleri mükellef-mali müşavir ilişkilerine bakış ile yaş, tecrübe ve mükellef sayısı değişkenleri arasındaki ilişkinin P>0.05 düzeyinde istatistiksel olarak anlamsız (rastlantısal) olduğunu göstermektedir. Farklı şekilde ifade etmek gerekirse katılımcıların mükellef-mali müşavir ilişkileri ile ilgili düşünceleri üzerinde katılımcıların yaşı, meslekteki tecrübeleri ve mükellef sayıları etkili değildir.

Tablo 44. Basit Regresyon Analizi: Mükellef-Mali Müşavir İlişkilerine Bakış

Değişken	R²	ΔR²	B	Std.Hata	β	F
Yaş	.009	-.001	-.913	.946	-.097 ^a	.932 ^a
Tecrübe	.026	.016	-1.427	.886	-.161 ^a	2.593 ^a
Mükellef sayısı	.006	-.005	2.089	2.825	.074 ^a	.547 ^a

Not: ^a p>0.05

Son olarak katılımcıların diğer muhasebe meslek mensupları hakkındaki düşünceleri ile katılımcıların yaşları, mesleki tecrübeleri ve mükellef sayıları arasındaki olası ilişkiler incelenmiştir. Yani yapılan regresyon analizi ile katılımcılar tarafından ilgili faktörü oluşturan maddelere verilen cevaplardaki değişimin yaş, tecrübe ve mükellef sayısı değişkenleri ile ilişkili olup olmadığı, olası bir ilişki durumunda bu ilişkinin yönü incelenmiştir. Bu bağlamda analiz sonuçlarını içeren Tablo 45 oluşturulmuştur. Tabloda yer alan değerlere bakıldığında bu değerlerin her değişken için oldukça küçük değerler oldukları görülmektedir. Özellikle yaş, tecrübe ve mükellef sayısı değişkenlerinin her biri ayrı ayrı olmak üzere diğer meslek mensuplarına bakış konusunda gözlenen varyansı yeterli düzeyde açıklayamadıkları için ve regresyon modelinin anlamlılık dereceleri 0.05'den fazla oldukları için diğer muhasebe meslek mensupları hakkındaki düşünceler ile yaş, tecrübe ve mükellef sayısı arasında güçlü bir ilişkinin olmadığı dolayısıyla da sonuçların istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir.

Tablo 45. Basit Regresyon Analizi: Diğer Muhasebe Meslek Mensuplarına Bakış

Değişken	R²	ΔR²	B	Std.Hata	β	F
Yaş	.007	-.003	-.789	.926	-.086 ^a	.726 ^a
Tecrübe	.011	.001	-.910	.873	-.105 ^a	1.086 ^a
Mükellef sayısı	.007	-.003	-2.246	2.762	-.082 ^a	.661 ^a

Not: ^a p>0.05

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ülkemizde vergi sistemi beyan esasına dayalıdır. Bu meyanda vergi sisteminin etkinliği mükelleflerin verecekleri vergi beyannamelerinin doğruluğuna bağlıdır. Daha açık ifade etmek gerekirse mükelleflerin vergi kaçırıp kaçtırmamalarına bağlıdır. Mükelleflerin vergi kaçırma davranışlarını açıklamaya yönelik geçmişte birçok çalışma yapılmasına rağmen kuşkusuz bunlardan en çok dikkat çeken tez çalışmasının birinci bölümünde de bahsedildiği üzere Allingham ve Sandmo (1972) tarafından yapılan çalışma olmuştur. Söz konusu çalışmada vergi kaçırma davranışı genel olarak bireyin yakalanma olasılığına ve alacağı ceza miktarına bağlanmıştır. Fakat bu çalışma mükelleflerin vergisel davranışlarını sadece bu iki değişkenle açıkladığı için zamanla yetersiz kalmış ve geçerliliğini kaybetmiştir. Bunun üzerine yapılan çalışmalarda bu iki değişkenden farklı olarak pek çok değişken üzerinde durulmuştur. Sonradan üzerinde durulan değişkenler içerisinde belki de en önemlileri psiko-sosyolojik değişkenlerdir. Çünkü bireyin vergiye karşı takındığı tutum ve davranışlar üzerinde içinde bulunduğu psikolojik ve sosyolojik durum oldukça etkilidir. Bu psiko-sosyolojik değişkenlerden son yıllarda hakkında en çok konuşulanları ise vergi ile ilgili ödevleri yerine getirmedeki isteklilik düzeyi şeklinde ifade edilen vergi bilinci ve vergiye karşı içsel motivasyon şeklinde ifade edilen vergi ahlakı değişkenleridir.

Vergi bilinci ve vergi ahlakı konusunda ise gerek geçmişte, gerekse yakın zamanda ülkemizde ve dünyanın diğer ülkelerinde pek çok çalışma yapılmıştır. Bu bağlamda tez çalışmamızın ikinci bölümünde konu ile ilgili daha önce yapılmış olan yerli ve yabancı çalışmalara yer verilmiştir. Yerli çalışmalardan ilk olarak Muter vd. (1993) tarafından Mükelleflerin Vergi Karşısında Tutum ve Davranışları Araştırması isimli, Manisa İli'nde 505 mükellef üzerinde yapılan çalışma incelenmiştir. Çalışmada mükelleflere yöneltilen dolaylı sorularla mükelleflerin vergi bilinçleri, vergi ahlakları ve bunları etkileyen unsurlar araştırılmıştır. Çalışmada demografik unsurlar üzerinde durulmamış, daha çok psiko-sosyolojik unsurlar dikkate alınmıştır. Bu noktadan hareketle katılımcıların vergiyi nasıl tanımladıkları, ödedikleri vergi ile devletten aldıkları hizmet arasında bağ kurup kurmadıkları, devlet harcamaları konusundaki duyarlılıkları ve vergi kaçırmanın meslektaşları hakkındaki düşünceleri araştırılmıştır. Bunların yanı sıra katılımcılara vergi kanunlarındaki değişimleri ve vergi uygulamalarını nasıl takip ettikleri ve vergi yüklerinin artması durumunda ne yapacakları sorulmuştur. Katılımcıların üçte ikisinden daha fazlası mali müşavirleri

aracılığıyla vergi kanunlarındaki değişme ve vergi uygulamalarını takip ettiğini belirtmiştir. Vergi yüklerinin artması halinde ise katılımcıların yaklaşık beşte biri vergiden kaçınma yolları arayacağını belirtmiştir. Bu iki soruya verilen cevaplar birlikte değerlendirildiğinde vergi yükleri artan katılımcıların vergiden kaçınma yollarını, vergi ile ilgili konularda danıştıkları mali müşavirlerinin yardımlarıyla arayacakları sonucu çıkmaktadır. O halde söz konusu çalışmada katılımcılara göre mali müşavirler mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışları üzerinde etkilidirler.

Vergi bilinci konusunda yerli çalışmalardan ikinci olarak Altuğ vd. (2010) tarafından yapılan Türkiye’de Vergi Bilinci-İstanbul Araştırması isimli çalışmaya yer verilmiştir. Çalışmada bilimsel araştırma yöntemlerinden anket yöntemi kullanılarak, anket Türkiye’deki vergi mükelleflerini temsil eden 18 yaş üstü toplam 1.536 kişiye uygulanmıştır. Buna göre araştırmaya katılanların % 74,1’i erkek, % 25,9’u kadın olmak üzere, % 37,5’i lise, % 43,1’i lise altı ve % 19,4’ü lise üstü mezunlardan oluşmuştur. Örneklemin yaş dağılımı ise büyük oranda (% 72,9) 25-54 yaş aralığında yoğunlaşmıştır. Araştırma bulguları Türkiye’de Vergi Algısı, Türk Vergi Sisteminin Değerlendirmesi, Toplumda Fiş Fatura Alma Alışkanlığı ve Vergi Bilincine Yönelik Değerlendirmeler başlıkları altında incelenmiştir. Verilen cevaplara göre genel olarak katılımcıların vergiye diğer vatandaşlık görevlerine göre daha az önem verdikleri ve vergiyi kamu hizmetlerinin karşılığı olarak tanımladıkları görülmüştür. Öte yandan alışverişlerde fişi pazarlık aracı olarak kullanan katılımcıların hafife alınmayacak oranda (29,4) oldukları görülmüştür. Katılımcıların büyük bir kısmının toplumda gerçek gelirini beyan edenlerin azınlıkta olduklarını düşünmeleri ve katılımcıların neredeyse yarısının ödedikleri vergilerin sayılarını bilmediklerini ifade etmeleri çalışmada katılımcıların vergi bilinçlerinin beklenen ölçüde gelişmediği göstermiştir.

İkinci bölümde incelenen bir diğer yerli çalışma Tuay ve Güvenç (2007) tarafından yapılan Türkiye’de Mükelleflerin Vergiye Bakışı isimli çalışmadır. Çalışmada mükelleflerin vergiye yönelik tutumlarını incelemek için “Mükellef Eğilimleri Anketi” hazırlanmış ve 20 Kasım-14 Aralık 2006 tarihleri arasında Türkiye genelinde 18 ilde 6.546 kişiye uygulanmıştır. Katılımcıların % 88,4’ü erkek, % 11,6’sı kadın katılımcılardan oluşmuştur. Katılımcıların yaş dağılımları incelendiğinde katılımcıların çoğunluğunun 31-40 yaş ve 41-50 yaş aralığında oldukları görülmüştür. Katılımcıların eğitim durumlarının ise çoğunlukla lise olduğu görülmekle beraber lise mezunlarını sırayla ortaokul ve üniversite mezunlarının takip ettikleri görülmüştür.

Anket çalışmasında katılımcıların vergiye yönelik tutumları incelenirken vergiye gönüllü uyum sürecinde etkili olduğu düşünülen, mükelleflerin demografik özellikleri, vergi ahlakı, devlete bağlılık ve vergi oranları gibi faktörlerin etkileri araştırılmıştır. Çalışmada ilk önce vergi ahlakı üzerinde yaş değişkeninin etkisi incelenmiş ve yaş değişkeninin vergi ahlakı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Fakat vergi ahlakını oluşturan ifadelerle verilen cevapların cinsiyetlere göre anlamlı farklılıklar gösterdikleri görülmüştür. Buna göre erkeklerdeki vergi ahlakı kadınlardan daha yüksek çıkmıştır. Eğitim değişkeninin de vergi ahlakı üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunduğu görülmüştür. Çünkü eğitim seviyesinin düşmesiyle vergi ahlakının da düştüğü gözlemlenmiştir. Çalışmada daha sonra mali müşavirler kimi zaman vergi kaçırma konusunda caydırıcı olmak yerine teşvik edici olmaktadır ifadesine verilen cevapların yaş değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığı test edilmiş ve yaş değişkeninin bu ifadeye verilen cevaplar üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Yine aynı ifadeye verilen cevaplar üzerinde eğitim değişkeninin etkisi incelenmiş ve eğitim değişkeninin etkisinin anlamlı olduğu görülmüştür. Şöyle ki eğitim seviyesi düştükçe söz konusu ifadeye katılımcıların daha çok katıldıkları sonucuna varılmıştır.

Vergi bilinci ve vergi ahlakı konusunda incelenen çalışmalardan sonuncusu Demir (2008) tarafından Ege Bölgesi'nde vergi ahlakının araştırıldığı Vergi Ahlakı ve Belirleyenleri Ege Bölgesi Örneği isimli çalışmadır. Çalışmada anket tekniği kullanılmış ve ankete Ege Bölgesi'nde yer alan İzmir, Manisa, Aydın, Denizli, Afyonkarahisar ve Uşak illerinde faal beyannameli Gelir Vergisi mükellefi olan 640 kişi katılmıştır. Katılımcıların % 73,9'u erkek, % 26,1'i kadınlardan oluşmuştur. Katılımcılar ağırlıklı olarak 30-49 (% 46,6) ve 16-29 (% 35,5) yaş grupları arasında yer almışlardır. Katılımcıların eğitim düzeylerinin ise en çok lise (% 44,7), liseden sonrada lisans olduğu (%18,4) görülmüştür. Çalışmada öncelikle vergi ahlakının tespitine yönelik sekiz ayrı ifadeyi içeren bir vergi ahlakı endeksi oluşturulmuş ve söz konusu endeksteği ifadelerle verilen cevaplar ile yaş, cinsiyet ve eğitim durumu değişkenleri arasında ilişki olup olmadığı araştırılmıştır. Diğer bir ifade ile demografik faktörlerin vergi ahlakı üzerindeki etkileri incelenmiştir. Buna göre vergi ahlak düzeyi bakımından yaş grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Fakat kadınlar ve erkekler arasında vergi ahlakı açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuştur. Şöyle ki çalışmada kadınların erkeklerden daha yüksek vergi ahlakına sahip oldukları tespit edilmiştir. Benzer şekilde çalışmada vergi ahlakı ile eğitim düzeyi

arasında da anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Analiz sonuçları artan eğitim düzeyinin vergi ahlakını da artıracakını göstermiştir.

Tez çalışmasının ikinci bölümünde vergi bilinci, vergi ahlakı ve belirleyenlerinin araştırıldıkları çalışmalardan sonra muhasebe meslek mensuplarının muhasebe mesleğine ve meslek etiğine bakış açılarının dolayısıyla da mükelleflerin vergi bilinci ve vergi ahlaklarının üzerindeki etkilerinin araştırıldığı çalışmalara yer verilmiştir. Bu bağlamda muhasebe meslek mensupları ile ilgili ikinci bölümde yer verilen ilk çalışma Çakır vd. (2003) tarafından yapılmış olan Muhasebeci ve Mükellef Perspektifinden Muhasebe Mesleği: Denizli’de Bir Alan Araştırması isimli çalışmadır. Çalışmada anket tekniği kullanılmış, anket Denizli ilinde faaliyet gösteren serbest muhasebeci ve serbest muhasebeci mali müşavirlerden oluşan 216 kişi üzerinde uygulanmıştır. Katılımcıların çoğunlukla 30-49 yaş aralığında ve üniversite mezunu olan meslek mensuplarından oluştuğu görülmüştür. Çalışmada meslek mensuplarının mükelleflere en çok vergisel işlemlerde hizmet verdikleri tespit edilmiştir. Bu durum meslek mensuplarının mükelleflerin vergi bilinci ve vergi ahlakları üzerinde oldukça etkili olduklarını göstermiştir. Katılımcıların şikâyetçi oldukları konular arasında ise en çok şikâyetçi oldukları konunun meslektaşlarının ücret kırmaları olduğu tespit edilmiştir. Bu durum ise bazı meslek mensuplarının haksız rekabet yarattıklarını göstermiştir. Katılımcılar meslek odalarının daha aktif çalışmaları yönünde beklenti içerisinde olduklarını da dile getirmişlerdir. Bu ise meslek odalarının meslek mensuplarının tutum ve davranışları üzerinde belirleyici olduklarını göstermiştir. Katılımcılar genellikle mükelleflerle ücret konusunda anlaşamadıkları için ya da mükelleflerin iş bırakmaları nedenleriyle mükellef kaybettiklerini ifade etmişlerdir. Davranışsal nedenlerden dolayı mükellef kaybettiği belirten meslek mensuplarının ise dolaylı olarak mükelleflerin vergi kaçırma davranışına iştirak etmek istemedikleri için mükellef kaybettikleri anlamı çıkarılmaktadır. Meslek mensuplarının mükelleflerden beklentileri ise belge ve bilgilerin kendilerine zamanında teslim edilmesi, ücretlerinin düzenli ödenmesi ve meslek mensuplarına güvenilmesi yönünde olmuştur. Çalışmanın ikinci kısmında mükelleflerin meslek mensupları hakkındaki düşünceleri araştırılmıştır. Bu amaçla 725 mükellefe anket uygulanmıştır. Mükelleflerin genellikle 40 yaşın altında oldukları ve genellikle eğitim düzeylerinin lise olduğu görülmüştür. Mükellefler de meslek mensupları gibi muhasebecilerinden en çok vergisel işlemler ilgili hizmet aldıklarını belirtmişlerdir. Fakat kendilerine vergi avantajı sağlanması konusunda

memnuniyetsizliklerini dile getirmişler, yani daha az vergi ödeme isteklerinin karşılıksız kaldıklarını ifade etmişlerdir. Mükelleflerin neredeyse yarısının meslek mensupları ile hizmet sözleşmesi yapmadıkları tespit edilmiş ve bu durumun özellikle meslek mensuplarını zor durumda bıraktığı görülmüştür. Mükelleflerin meslek mensubu değiştirme nedenleri incelendiğinde meslek mensuplarının da belirttikleri gibi meslek mensubuna güvenmeme, meslek mensubunun işinde özenli davranmaması, bilgi vermekte gecikmesi gibi nedenlerle mükelleflerin meslek mensubu değiştirdikleri tespit edilmiştir.

Meslek mensupları hakkında incelenen ikinci çalışma Özyürek (2012) tarafından yapılan Muhasebe Meslek Mensuplarında Etik: Ankara'da Muhasebeciler Üzerine Araştırma isimli çalışma olmuştur. Çalışmada 108 meslek mensubu ile görüşülmüş ve düşüncelerinden faydalanılmıştır. Katılımcıların genellikle SMMM unvanına sahip 30-49 yaşları arasında 16 yıl ve daha fazla mesleki deneyimi olan meslek mensupları oldukları belirtilmiştir. Ayrıca katılımcıların çoğunlukla erkek katılımcılardan oluştuğu ve katılımcıların çoğunun lisans mezunu oldukları görülmüştür. Mükellef sayıları incelendiğinde ise katılımcıların çoğunun 50 ve daha az mükellefi olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılar ilk olarak muhasebe mesleğini toplumda saygın bir meslek olarak tanımlamışlardır. Fakat mesleği saygın bir meslek olarak görmeyenlerin de dörtte birlik bir kısmı temsil etmesi katılımcıların mesleğin saygınlı konusunda hemfikir olmadıklarını göstermiştir. Katılımcıların çoğu mesleği üretkenlik ve yaratıcılıktan yoksun bir meslek olarak görmediklerini ifade etmişlerdir. Bu meslek mensupları için her ne kadar iyi bir durum gibi görünse de bazı meslek mensuplarının yaratıcı muhasebe işlemleri adı altında mükelleflerin vergi kaçırmalarına yardım ettikleri bilindiği için mesleğin yaratıcı işlemleri barındıran bir meslek olarak görülmesi bu işlemleri kullanan ya da kullanmak isteyen meslek mensuplarının var olduklarını göstermiştir. Katılımcıların bu düşüncelerinde tutarlı olduklarını ise “Bazı meslek mensuplarının gerçekleştirdiği kişisel suiistimaller mesleğin saygınlığını azaltmaktadır.” ifadesine olan yüksek katılımları göstermiştir. Yani katılımcılar genellikle bazı meslek mensuplarının bilinçli olarak meslek etiğine uygun hareket etmeyerek mesleğin itibar kaybetmesine neden olduklarını dile getirmişlerdir. Son olarak katılımcıların yarısından fazlasının mükellefleri meslek mensupları üzerinde yaptırım gücü olarak görmesi meslek mensuplarının baskıya maruz kaldıklarını dolayısıyla faaliyetlerini bağımsız olarak gerçekleştiremediklerini göstermiştir.

Sakarya ve Kara (2010) tarafından yapılan Türkiye’de Muhasebe Meslek Etiğine Yönelik Düzenlemeler ve Meslek Mensupları Tarafından Algılanması Üzerine Bir Alan Araştırması isimli çalışma, muhasebe meslek mensuplarının tutum ve davranışları ile ilgili olarak incelenen bir diğer çalışmadır. Çalışmada Balıkesir, Bursa, İstanbul ve İzmir illerinde faaliyet gösteren 226 SMMM ve YMM’nin meslek etiği ile ilgili düşüncelerinden faydalanılmıştır. Katılımcıların çoğunlukla cinsiyetlerinin erkek olduğu ve lisans mezunu oldukları görülmüştür. SMMM unvanına sahip meslek mensuplarının ağırlıklı oldukları, katılımcıların yarısından fazlasının 11 yılın üzerinde mesleki tecrübeye sahip olduğu ve katılımcıların genellikle 1-50 sayıları arasında mükellef sayısına sahip oldukları tespit edilmiştir. Katılımcıların meslek etiği hakkındaki düşüncelerinin araştırıldığı kısımdaki ifadelere verdikleri cevaplar katılımcıların meslek etiğine oldukça önem atfettiklerini göstermiştir. Fakat katılımcıların bazı ifadelere verdikleri cevaplar diğer meslek mensuplarının meslek etiğine uygun davranmadıklarını göstermiştir. Şöyle ki katılımcılar bir takım meslek mensuplarının etik ilkelere saygı göstermediklerini ve bu ilkelere bağlı kalmadıklarını düşündüklerini belirtmişlerdir. Çalışmada daha sonra demografik faktörlerin verilen cevaplar üzerindeki etkileri incelenmiş ve demografik faktörlerden cinsiyet ve mesleki deneyim faktörlerinin katılımcı cevapları üzerinde etkili oldukları bulunmuştur. Bayan meslek mensuplarının meslek etiğine daha duyarlı oldukları tespit edilmiştir. 6-10 yıl arasında tecrübeye sahip meslek mensupları mesleki davranış konusunda 20 yıl ve üzeri tecrübeye sahip olan meslek mensuplarına göre daha fazla etiğe uygun davranışlar sergilendiği belirterek bu konuda daha ılımlı bir tavır takındıklarını göstermişlerdir.

Meslek mensupları ile ilgili yapılan çalışmalardan tezde yer verilen son çalışma Yıldız (2010) tarafından yapılan Muhasebe Mesleğinde Meslek Etiği ve Kayseri İl Merkezinde Bir Uygulama isimli çalışmadır. Söz konusu çalışma bağımsız olarak faaliyet gösteren SMMM’lerin meslek etiği algılamalarını ve meslek mensuplarını etik dışı uygulamalara yönelten ifadeleri belirlemek amacıyla yapılmıştır. Katılımcıların çoğunlukla cinsiyetlerinin erkek, eğitim düzeylerinin lisans ve mükellef sayılarının 50’den fazla olduğu görülmüştür. Çalışmada meslek mensuplarının yaklaşık üçte birinin meslek etiği ile ilgili eğitim almadığı, yine yaklaşık üçte birinin mesleki standartların varlığından haberleri olmadığı tespit edilmiştir. Bu ise eğitim almayan ve standartlardan haberi olmayan pek çok katılımcının meslek etiğinden mahrum olduğunu gösteren ciddi bir durum olarak karşımıza çıkmıştır. Meslek mensuplarının buna rağmen meslek etiği

yaklaşımlarının ölçüldüğü kısımdaki ifadelere genellikle katıldıkları görülmüş, yani meslek etiğine uygun hareket ettikleri izlenimi oluşmuştur. Meslek standartlarından habersiz olan çok sayıda katılımcının meslek etiğine uygun hareket ettiğini belirtmesi ise katılımcıların verdikleri cevaplarda tutarlı davranmadıklarını göstermiştir. Meslek etiği ile çıkar çatışması konusunda ise katılımcılar çıkar çatışmalarının meslek etiğini olumsuz etkilediğini ifade etmişler, çıkar çatışması arasında kalmaları halinde toplumun çıkarını ön planda tutacaklarını ifade ederek meslek etiğine uygun davranış sergileyeceklerini belirtmişlerdir. Buna rağmen azımsanmayacak bir kısmın mükellef çıkarını düşüneneğini ifade etmesi de bu meslek mensuplarının meslek etiğini umursamadıklarını göstermiştir. Çalışmada katılımcılar meslek mensuplarını etik dışı davranışlara yönelten faktörlerin başında mükellef faktörünün geldiğini belirterek mükelleflerin meslek etiğini olumsuz etkilediklerini ima etmişlerdir. Katılımcıların meslek örgütlerine ait düşünceleri incelendiğinde katılımcıların meslek örgütlerini kendilerine güven veren ve tarafsız kararlar alan güçlü bir organ olarak görmedikleri tespit edilmiştir. Katılımcılar mali denetimlerin yeterli olmamalarından ve kamudaki kayırmalardan dolayı meslek etiğinin olumsuz etkilendiğini de ifade etmişlerdir. Son olarak katılımcılar piyasadaki muhasebe verilerinin güvenilir olmadıklarını ifade ederek, diğer meslek mensuplarını dolaylı olarak etik ilkelere uymamakla suçlamışlardır. Görüldüğü üzere çalışmada katılımcılar farklı şekillerde tutum sergilemişlerdir. Çok sayıda meslek mensubu mesleki standartlarından haberdar olmadıklarını ve piyasadaki muhasebe verilerine güvenmediklerini belirtmelerine rağmen, aynı meslek mensupları meslek etiğine uygun davranış sergilediklerini ve çıkar çatışması esmasında toplumun çıkarını düşüneceklerini de belirtmişlerdir.

İkinci bölümde vergi bilinci ve vergi ahlakı konusunda incelenen yerli çalışmalardan sonra yabancı çalışmalara yer verilmiştir. Söz konusu yabancı çalışmalardan ilki ise Torgler (2004) tarafından Asya ülkelerinde vergi ahlakının araştırıldığı çalışmadır. Çalışmanın analiz kısmında 1981-1997 yıllarını kapsayan WVS verileri kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre Japonya, Çin ve Hindistan'ın vergi ahlakı konusundaki değerleri istikrarlı, Güney Kore'nin değerleri ise oldukça değişken çıkmıştır. Ayrıca diğer ülke katılımcılarına göre Filipinlilerin ve Tayvanlıların daha düşük vergi ahlakına sahip oldukları tespit edilmiştir. Şöyle ki bu iki ülke dışındaki ülkelerde ise vergi ahlakının genel olarak ortalama değer olan % 72,3'ten fazla oldukları tespit edilmiştir. Daha sonra demografik faktörlerin vergi ahlakı üzerindeki etkileri

araştırılmış ve ilk olarak 30-65 yaş grubunda yer alan katılımcıların diğer katılımcılara göre daha yüksek vergi ahlakına sahip oldukları bulunmuştur. Sonra cinsiyet faktörünün vergi ahlakı üzerindeki etkisi incelenmiş ve bu etkinin oldukça anlamlı olduğu bulunmuştur. Diğer bir ifade ile kadınların erkeklere göre daha yüksek vergi ahlakına sahip oldukları görülmüştür. Demografik faktörler-vergi ahlakı analizinden sonra Asya ülkeleri ile OECD ülkelerinin vergi ahlakları karşılaştırılmış ve Asya ülkelerinde vergi ahlakının daha yüksek olduğu görülmüştür. Helliwell gibi bazı yazarlar bunun nedenini Asyalıların, kültürlerinde yer alan çok yüksek değerli normlardan sapmamalarına bağlamışlardır. Çalışmada elde edilen diğer sonuçlara göre ise demokrasi yanlısı tutum, devlete ve hukuk sistemine güven ve vergi memurlarının tutumları karşısındaki memnuniyet gibi faktörlerin vergi ahlakını olumlu etkileyerek vergi ahlakının artmasına neden oldukları tespit edilmiştir.

Konu ile ilgili incelenen ikinci yabancı çalışma Alm ve Torgler (2006) tarafından ABD’de ve Avrupa’da vergi ahlakı ve belirleyenlerinin araştırıldığı çalışmadır. Söz konusu çalışmada birçok ülkeyi kapsayan sosyal ve kurumsal faktörler, 1990-2000 yıllarına ait her ülkeden en az 1000 kişinin katılımı sonucu oluşturulan WVS verileri kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada vergi ahlak düzeyleri bakımından ilk olarak ABD ve İspanya incelenmiş ve ABD’de vergi ahlakının İspanya’daki vergi ahlakından yüksek olduğu bulunmuştur. Bu fark ise ABD’de sosyal normların daha etkili oluşuna bağlanmıştır. Çalışmada daha sonra ABD ve İspanya dâhil on beş Avrupa ülkesinin vergi ahlakları ve belirleyenleri incelenmiştir. Avrupa ülkelerinde vergi ahlakı ABD’den düşük bulunmuştur. Avrupa ülkeleri içerisinde en yüksek vergi ahlakının İsviçre’de görüldüğü tespit edilmiş ve bu durum ülkede bireylerin aktif olarak siyasi sürece daha çok katılmaları ile açıklanmıştır. Öte yandan kadınların, yaşlıların ve evlilerin daha yüksek vergi ahlakı sergileme eğiliminde oldukları bulunmuştur. Yazarlar demografik değişkenlerle vergi ahlakını açıklamanın doğru sonuçlar vermeyeceğini ifade etmişlerdir. Bu yüzden de cinsiyet, yaş ve medeni durum değişkenlerinden farklı olarak çalışmada hukuki sisteme güven ve parlamentoya güven olmak üzere iki güven değişkenine ve kiliseye katılıma bağlı olarak inanç değişkenine yer vermişler ve bu değişkenler ile vergi ahlakı arasındaki ilişkinin varlığını inceleyerek söz konusu değişkenlerdeki artışın bireylerdeki vergi ahlakını da artırdığı sonucuna varmışlardır.

Vergi ahlakı ve vergi ahlakını etkileyen faktörlerin incelendiği bir diğer çalışma Torgler ve Murphy (2005) tarafından Avustralya’da vergi ahlakının araştırıldığı ve

OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığı araştırmadır. Çalışmada Avustralya'daki vergi ahlakının zamanla değişimini ve bu değişime neden olan faktörleri tespit etmek amacıyla 1981 ve 1995 yıllarına ait iki ayrı WVS veri setinden faydalanılmıştır. Veri setlerinin ayrı ayrı analiz edilmeleri neticesinde vergi ahlakı üzerinde etkisi araştırılan faktörlerin bazılarının zamanla değiştikleri bazılarının ise değişmeyerek aynı kaldıkları görülmüştür. Hukuk sistemine ve parlamentoya duyulan güven değişkenlerinin her iki veri setine göre de vergi ahlakı üzerinde olumlu etkiye sahip oldukları bulunmuştur. Benzer şekilde yaş ve cinsiyet değişkenlerinin de vergi ahlakı üzerinde etkili oldukları görülmüştür. Bu bağlamda yaşlılarda ve kadınlarda vergi ahlakının daha yüksek olduğu ifade edilmiştir. Eğitim değişkeni ile vergi ahlakı arasında ise herhangi bir ilişkinin varlığı tespit edilememiştir. Fakat aynı durum medeni hal değişkeni için geçerli olmamış ve 1981 veri seti analizine göre medeni hal değişkeni vergi ahlakı üzerinde etkisiz bulunmuşken, 1995 verilerine göre yapılan analizde etkili olduğu bulunmuştur. Daha sonra yıllar itibariyle Avustralya'daki vergi ahlak düzeyi ile 20 OECD ülkesinin vergi ahlak düzeyi karşılaştırılmıştır. Avustralya'da vergi ahlakının 1981 yılı itibariyle OECD ortalamasının altında kaldığı, 1995 yılı itibariyle OECD ortalamasının üzerinde olduğu görülmüştür. Çalışmanın sonuç kısmında Avustralya'daki söz konusu vergi ahlak düzeyi artışı ise hükümetin aldığı vergi reformu sağlayan politik kararlara bağlanmıştır.

İkinci bölümde yer verilen yabancı çalışmalardan birisi de Alm vd. (2006) tarafından rus mükelleflerin vergi ödemeye karşı tutumlarının geçiş dönemi süreci kapsamında araştırıldığı çalışmadır. Çalışmada 1991 ve 1995 yıllarına ait WVS verileri ile 1999 yılına ait EVS verileri kullanılmıştır. 1991 ve 1995 verileri karşılaştırıldığında Rusya'da vergi ahlakının geçiş sürecinin etkisiyle zamanla azaldığı görülmüştür. Çünkü merkezi ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş süreci için gerekli olan vergi politikalarına mükellefler uyum sağlayamamışlardır. 1995 ve 1999 verilerine göre ise vergi ahlakında az da olsa bir artış olduğu bulunmuştur. Bu artış ise yapılması düşünülen mali kaynaklı reform girişimlerine bağlanmıştır. Ayrıca çalışmada yaş, güven ve milli gurur değişkenlerinin vergi ahlakı üzerinde anlamlı değişkenler oldukları, cinsiyet ve medeni hal değişkenlerinin ise anlamlı değişkenler olmadıkları bulunmuştur. Eğitim değişkeninin ise güven ve gurur değişkenleri ilave edildiği zaman anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır.

Yabancı çalışmalardan incelenen son çalışma, Aguirre ve Rocha (2010) tarafından Latin Amerika ve Karayip ülkelerinde vergi ahlakı ve belirleyenlerinin araştırıldığı çalışmadır. Çalışmada Latin Amerika ve Karayip Devletler Topluluğu'na üye 18 gelişmekte olan ülke incelenmiş ve Latinobarometro verileri kullanılmıştır. İncelenen ülkeler içerisinde vergi ahlakı en yüksek olan ülke El Salvador iken, en düşük olan ülke ise Bolivya olmuştur. Vergi ahlakının belirleyicileri konusunda ise özellikle güven değişkenine dikkat çekilmiştir. Devlete duyulan güven arttığı zaman vergi ahlakının da arttığı belirtilmiştir. Nitekim LAK ülkelerinde vergi ahlakının araştırıldığı iki farklı çalışmaya yer verilmiş, bu çalışmalarda da güven değişkeni ile vergi ahlakı arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu vurgulanmıştır. Yine diğer çalışmalarla karşılaştırıldığında yaş değişkeninin de vergi ahlakı ile pozitif ilişkili olduğu görülmüştür. Yaş ve güven değişkenleri dışındaki değişkenler konusunda ise diğer iki çalışmayla ortak bir sonuç elde edilememiştir. Ayrıca Aguirre ve Rocha çalışmalarında vergi ahlakı ile eğitim, medeni hal ve ekonomik durum değişkenleri arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu bulmuşlardır. İnanç ve cinsiyet değişkenlerinin ise vergi ahlakı üzerinde etkili olmadıklarını belirtmişlerdir. Bunlara ek olarak Aguirre ve Rocha çalışmada diğer iki çalışmadan farklı olarak “halkın sesini ifade ettirebilme gücü” isminde yeni bir değişkenin vergi ahlakı üzerindeki etkisini incelemişler ve söz konusu değişkenin vergi ahlakı ile arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu bulmuşlardır. Bu ilişkiye göre bireylerin verecekleri oylar ile hükümeti etkileyebileceklerini düşünmeleri daha yüksek vergi ahlakı sergilemelerine neden olmaktadır.

Vergi bilinci ve vergi ahlakı konusunda yapılan yerli çalışmalar yabancı çalışmalarla karşılaştırıldıklarında, çalışmalarda incelenen faktörlerin ve elde edilen sonuçların bazılarının benzerlik gösterdikleri, bazılarının ise farklılık gösterdikleri sonucu çıkmaktadır. Yabancı çalışmalarda vergi bilinci ve vergi ahlakı kavramları ülkemizdekinden farklı olarak ayrıma gidilmeden “tax morale” yani vergi ahlakı adı altında bütün olarak değerlendirildikleri için vergi bilinci konusunda yapılan yerli çalışmalar, vergi bilincinin ve vergi ahlakının birlikte araştırıldıkları yabancı çalışmalarla karşılaştırılmışlardır.

Yerli çalışmalardan vergi bilincinin araştırıldığı çalışmalarda genellikle psiko-sosyolojik faktörler üzerinde durulmuştur. Bu nedenle de mükelleflerin vergiyi algılama biçimleri, vergilerin harcanmaları hakkındaki düşünceleri, vergi bilinç ve vergi ahlakına yönelik ifadelerle olan katılımları ve vergi kaçırma davranışı hakkındaki düşünceleri

araştırılmıştır. Söz konusu çalışmalarda demografik faktörlere sadece okuyuculara bilgi vermek amacıyla yer verilmiş, bu faktörlerin vergi bilinci üzerindeki olası etkileri araştırılmamıştır. Vergi bilincinin araştırıldığı çalışmalarda demografik faktörlerin etkilerinin göz ardı edilmeleri ile oluşan boşluğu ise vergi ahlakının araştırıldığı yerli çalışmalar doldurmuşlardır. Şöyle ki vergi ahlakının araştırıldığı yerli çalışmalarda psiko-sosyolojik faktörlerin vergi ahlakı üzerindeki etkilerinin yanı sıra demografik faktörlerin etkilerinin de incelenmeleri bu konuda yapılan yabancı çalışmalarla benzerlik göstermiştir. Yerli çalışmalarda da yabancı çalışmalarda olduğu gibi cinsiyet, yaş ve eğitim gibi demografik faktörlerin vergi ahlakı üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Yerli çalışmalarda yaş ve eğitim değişkenlerinin vergi ahlakı üzerinde etkili oldukları tespit edilmiştir. Cinsiyet değişkeni de söz konusu çalışmalarda vergi ahlakı üzerinde etkili bulunmasına rağmen etkinin yönü noktasında ayrılıklar görülmüştür. Örneğin Tuay ve Güvenç (2007) çalışmalarında erkeklerde vergi ahlakının daha yüksek olduğu sonucuna varmışlar, Demir (2008) ise çalışmasında kadınlarda vergi ahlakının daha yüksek olduğu sonucunu bulmuştur. İncelenen yabancı çalışmaların hepsinde yaş değişkeninin vergi bilinci ve vergi ahlakı üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Eğitim değişkeni vergi ahlakı üzerinde, incelendiği yabancı çalışmaların birisinde etkili, birisinde etkisiz ve bir diğesinde ise güven ve milli gurur değişkenleri ile birlikte değerlendirildiği zaman etkili bulunmuştur. Cinsiyet değişkeninin ise incelenen üç yabancı çalışmada vergi ahlakı üzerinde etkili olduğu, incelenen iki yabancı çalışmada ise etkisiz olduğu bulunmuştur.

Tez çalışmasında ise katılımcılara yöneltilen ifadelere verilen cevaplar üzerinde demografik değişkenlerin etkili olup olmadıkları analiz kısmının sonunda T-testi, Anova Testi ve Basit Regresyon Analizi yardımı ile incelenmiştir. Bu bağlamda tek örnek -t- testi kullanılarak ilk incelenen değişken cinsiyet değişkeni olmuştur. İnceleme sonucunda verilen cevapların cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermedikleri görülmüştür. Etkisi incelenen ikinci değişken eğitim değişkeni olmuştur. Eğitim değişkeni incelenirken bağımsız örneklem için tek faktörlü varyans analizinden (One-Way ANOVA) yararlanılmıştır. Eğitim değişkeninin de katılımcıların cevapları üzerinde etkili olmadığı bulunmuştur. Eğitim değişkeninden sonra verilen cevaplar üzerinde yaş, tecrübe ve mükellef sayısı değişkenlerinin etkileri Regresyon Analizi tekniğinden yararlanılarak araştırılmıştır. Verilen cevapların yaş, tecrübe ve mükellef sayısı değişkenleri ile güçlü bir şekilde açıklanmadığı ve sonuçların istatistiksel bakımdan

anlamsız olduğu görülmüştür. Sonuç olarak yaptığımız bu çalışmada demografik faktörlerin katılımcı cevapları üzerinde istatikselsel olarak etkili olmadıkları bulunmuştur. Yani verilen cevapların demografik faktörlere göre farklılaşmadıkları görülmüştür. Diğer bir şekilde ifade etmek gerekirse cinsiyet, eğitim, yaş, tecrübe ve mükellef sayılarının katılımcıların vergi bilinç ve vergi ahlakları üzerinde etkilerinin olmadıkları tespit edilmiştir.

Vergi bilinci ve vergi ahlakı konusunda demografik faktörlerin incelendiği yerli ve yabancı çalışmalarda sadece yaş değişkeninin katılımcı cevapları üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Diğer demografik değişkenlere, yani eğitim ve cinsiyet değişkenlerine ait birbirinden farklı çıkan sonuçlar, bu değişkenlerin ortak bir sonuç altında toplanmasına engel olmuşlardır. Tez çalışmasındaki analiz sonuçlarına göre demografik faktörlerin vergi bilinci ve vergi ahlakı üzerinde bazı yerli ve bazı yabancı çalışma sonuçlarında olduğu gibi etkili olmadıkları görülmüştür. Örneğin tez çalışması sonuçlarına göre yaş değişkeninin diğer yerli çalışmalardaki gibi vergi ahlakı üzerinde etkili olmadığı bulunmuştur. Oysaki incelenen yabancı çalışmaların hepsinde yaş değişkeninin vergi ahlakı üzerinde pozitif yönlü etkisinin olduğu bulunmuştur. Tez çalışmasında cinsiyet değişkeninin vergi ahlakı üzerinde etkili olmadığı, yerli çalışmalardan Tuay ve Güvenç ile Demir'in çalışmalarda, yabancı çalışmalardan Asya ülkelerinde, ABD ve Avrupa ülkelerinde ve Avustralya'da vergi bilinci ve vergi ahlakının araştırıldığı çalışmalarda ise etkili olduğu görülmüştür. Rusya'da ve Latin Amerika ülkelerinde yapılan çalışmalarda ise tez çalışmasında olduğu gibi cinsiyet değişkeninin vergi bilinci ve vergi ahlakı üzerinde etkisiz olduğu bulunmuştur. Yerli çalışmalarda eğitim değişkeninin de yaş değişkeni gibi vergi ahlakı üzerinde etkili olduğu bulunmuştur. Tez çalışmasında ise eğitim değişkeninin, Avustralya ve Latin Amerika ülkelerinde vergi ahlakının araştırıldığı çalışmalarda bulunduğu gibi vergi ahlakı üzerinde etkisiz olduğu bulunmuştur.

Demografik faktörlerin vergi bilinci ve vergi ahlakı üzerindeki etkileri konusunda net bir sonuç olmamakla birlikte farklı çalışmalarda farklı sonuçlar elde edilmiştir. Kısacası demografik faktörlerin yerli ve yabancı çalışmalarda farklı çıkan sonuçları, bu faktörlerin vergi bilinci ve vergi ahlakı kavramlarını açıklamakta yetersiz kaldıklarını göstermiştir. Nitekim Alm ve Torgler (2006) çalışmalarda demografik değişkenlerle vergi ahlakını açıklamanın doğru sonuçlar vermeyeceğini ifade etmişlerdir. Bu nedenle yabancı çalışmalarda yazarlar tarafından demografik

değişkenlere ek olarak birçok değişken çalışmalara dâhil edilmiştir. Örneğin hukuki sisteme ve parlamentoya güven, sosyal ve kültürel normlar, aktif olarak siyasi sürece katılım, dini inanç, bireylerin verecekleri oylar ile hükümeti etkileyebilme düşünceleri gibi değişkenlere çalışmalarda yer verilerek bireylerin vergi bilinci ve vergi ahlakları doğru bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Daha öncede belirtildiği üzere ülkemizde vergi bilinci, vergi ahlakı ve belirleyenlerinin araştırıldığı çalışmalarda mükellefin de sonuçta bir insan olması nedeniyle kültürel, sosyolojik, psikolojik, siyasal ve idari değişkenlerden etkilenebileceği düşünülerek daha çok psiko-sosyolojik değişkenler üzerinde durulmuştur.

Psiko-sosyolojik değişkenlerden birisi de hiç kuşkusuz muhasebe meslek mensuplarının (mali müşavirlerin) mükellef üzerindeki etkileridir. Söz konusu etkiye vergi bilinci ve vergi ahlakı konusunda yapılan yerli çalışmalarda ve muhasebe meslek mensuplarının tutum ve davranışlarının araştırıldığı yerli çalışmalarda yer verilmiştir. Örneğin Muter vd. çalışmalarında mükelleflerin çoğunun vergi kanunlarındaki değişmelerden muhasebe meslek mensupları vasıtasıyla haberdar olduklarını, vergi uygulamalarını meslek mensuplarının aracılığı ile takip ettiklerini, yani vergi konusunda muhasebe meslek mensupları ile sürekli iletişim halinde olduklarını belirtmişlerdir. Demir ise çalışmasında katılımcıların üçte birinden daha fazlasının muhasebe meslek mensuplarının mükelleflerdeki vergi ahlakını olumsuz etkilediği düşüncesine sahip olduklarını bulmuştur. Yine Tuay ve Güvenç'in çalışmalarında katılımcıların oldukça fazla bir kısmı mali müşavirlerin mükellefleri vergi kaçırmaları konusunda özendirdiklerini ifade etmiş, yani mali müşavirlerin mükellef davranışlarını olumsuz yönde etkilediklerini belirtmişlerdir. Görüldüğü üzere ülkemizde vergi bilinci ve vergi ahlakı konusunda yapılan çalışmaların bazılarında mali müşavirlerin mükellef davranışları üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur. Fakat söz konusu etkiler sadece mükelleflerin bakış açılarına göre araştırılmış, konunun diğer tarafı olan mali müşavirlerin bu konu hakkındaki düşünceleri araştırılmamıştır. Oysaki bu konuda en az mükellefler kadar muhasebe meslek mensuplarının da bakış açıları ve sahip oldukları düşünceler önemlidir. Çünkü vergi konusunda mükellefler ile en çok iletişim kuran kişiler muhasebe meslek mensuplarıdır. Bu düşünceden hareketle tez çalışmasının ikinci bölümünde mükelleflerin konu hakkındaki düşüncelerinin araştırıldığı çalışmalardan sonra muhasebe meslek mensuplarının düşüncelerinin araştırıldığı çalışmalara yer verilmiştir. Bu çalışmalardan ilkinde Çakır vd. (2003) muhasebe meslek mensuplarının

mükelleflere daha çok vergisel işlemlerle ilgili hizmet verdiklerini bulmuşlardır. Söz konusu çalışmada mükelleflerin de fikirlerine yer verilmiş ve mükelleflerin meslek mensuplarından beklentileri arasında vergi avantajı sağlama beklentisinin yer aldığı görülmüştür. Özyürek (2012) tarafından yapılan çalışmada ise meslek mensupları muhasebe mesleğinin muhasebe hileleri yapmaya açık, yaratıcı bir meslek olduğunu (% 66,7) ve bazı meslek mensuplarının görevlerini kötüye kullanarak mesleğe zarar verdiklerini (% 87,1) ifade etmişlerdir. Meslek mensuplarının düşüncelerinin bu yönde olması bazı meslek mensuplarının vergi bilinci ve vergi ahlakı konusunda mükelleflerini yanlış yönlendirdiklerini göstermiştir. Sakarya ve Kara'nın (2010) çalışmasına katılan meslek mensuplarının yarısından fazlasının meslek mensuplarının muhasebe ilke ve standartlarına uymadıklarını belirttikleri, yarıya yakın meslek mensubunun ise meslek mensupları ile mükellefler arasındaki ilişkilerin zamanla muhasebe meslek etiğine zarar verdiği düşüncesine sahip oldukları görülmüştür. Bu durum ise muhasebe ilke ve standartlarına uymayan ve meslek etiği zarar gören meslek mensuplarının vergiye uyum konusunda mükellefleri doğru yönlendirme eğiliminde olmayacaklarını göstermiştir. Yıldız (2010) tarafından yapılan çalışmada katılımcı meslek mensuplarının yaklaşık üçte birinin mesleki standartlardan habersiz oldukları ve katılımcıların piyasadaki muhasebe verilerine güvenmedikleri bulunmuştur. Meslek mensuplarının mesleki standartlardan habersiz olmaları, birlikte çalıştıkları mükelleflere de bu yönde yansıtacağı için söz konusu mükelleflerin vergi bilinci ve vergi ahlakları üzerinde olumsuz bir etki meydana getirecektir. Katılımcıların piyasadaki muhasebe verilerine güvenmemeleri ise piyasada mükellefin vergi bilinci ve vergi ahlakını olumsuz yönde etkileyen meslek mensuplarının olduklarını göstermiştir. Meslek mensuplarının tutum ve davranışlarının araştırıldığı bütün çalışmalardan elde edilen bulgular birlikte değerlendirildiklerinde meslek mensuplarının mükelleflerin ödeyeceği vergi miktarları üzerinde dolayısıyla da mükelleflerin vergisel davranışlarına yön veren vergi bilinci ve vergi ahlakları üzerinde belirleyici olduklarını göstermiştir. Bu nedenle tez çalışmasının üçüncü bölümünde Adana ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının sahip oldukları düşüncelerden anket yöntemi vasıtasıyla faydalanılarak, birlikte çalıştıkları mükelleflerin vergi bilinç ve vergi ahlakları üzerindeki etkileri ve bu etkilerin yönleri araştırılmıştır.

Öncelikle ankete katılan muhasebe meslek mensuplarının vergi bilinç ve vergi ahlak düzeyleri incelenmiştir. Bu amaçla katılımcıların vergiye karşı tutum ve

davranışları hakkında bilgi edinilmesini sağlayacak ifadelere yer verilmiş ve katılımcılardan bu ifadelere ne derecede katıldıkları ya da katılmadıkları araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlar araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının vergi bilinç ve vergi ahlaklarının oldukça yüksek çıktığını göstermiştir. Yani katılımcıların çoğunun vergi ödemenin gerekliliğinin farkında olan ve vergi kaçırma davranışını onaylamayan bireylerden oluştuğu görülmüştür. Daha sonra katılımcılara ülkemizde vergi bilinci ve vergi ahlakının arttığı ve azaldığı durumlar ile ilgili ifadeler yöneltilmiştir. Katılımcılar genellikle ülkemizde vergi bilinci ve vergi ahlakının artması halinde mükelleflerin vergi ödemeye karşı daha istekli olacaklarını, sıkça çıkarılan mali aflar neticesinde aftan faydalanmayan mükelleflerin ise vergi ödemeye karşı daha isteksiz olacaklarını ifade etmişlerdir. Muhasebe meslek mensuplarının sorumluluk ve etkileri ile ilgili düşüncelerin araştırıldığı kısımda ise “Vergi bilinci ve vergi ahlakı üzerinde sadece cezalar ve yakalanma olasılığı değil, aynı zamanda muhasebe meslek mensuplarının tutumları da etkilidir.” ve “Mükellefin vergi bilinci ve vergi ahlakı oluşumunda muhasebe meslek mensuplarının etkisi pozitifdir.” ifadelerine verilen cevaplar araştırma konusu hakkında yapılacak çıkarımlarda belirleyici nitelikte oldukları için önemli bir konuma sahip olmuşlardır. Bu iki ifadeye verilen cevaplar incelendiğinde birer muhasebe meslek mensubu olan katılımcıların yaklaşık beşte dördünün her iki ifadeye de katıldıkları görülmüştür. İlk ifadeye göre katılımcıların çoğu mükellefin vergi bilinci ve vergi ahlakının birlikte çalıştığı meslek mensubunun tutum ve davranışlarına göre şekillendiğini düşünmektedir. İkinci ifadeye göre ise katılımcıların çoğu meslek mensuplarının, mükelleflerin vergi bilinci ve vergi ahlaklarını olumlu yönde şekillendirdiğini yani meslek mensuplarının mükelleflerin vergi bilinç ve vergi ahlak düzeylerinin artmasına yardımcı olduklarını düşünmektedir. Her iki ifade birlikte değerlendirildiğinde ise katılımcılar tarafından muhasebe meslek mensuplarının mükelleflerin vergiye karşı takındıkları tutum ve davranışlara yön veren vergi bilinci ve vergi ahlakı kavramları üzerinde etkili oldukları ve bu etkinin ise olumlu yönde olduğu düşünülmüştür. İlk ifadeye verilen cevapların ortalamasınının 4.06, ikinci ifadeye verilen cevapların ortalamasınının 4.07 olması ise söz konusu ifadelere cevap verirken katılımcıların tutarlı davrandıklarını göstermiştir. Daha sonra mükelleflerdeki vergi bilinci ve vergi ahlakı mükellef-mali müşavir ilişkileri kapsamında incelenmiştir. Buna göre genellikle katılımcılar mükelleflerin daha az vergi ödemek için kendilerine baskı uyguladıklarını, bir takım meslek mensuplarının müşteri memnuniyetini her şeyden üstün tuttıklarını ve bazı meslektaşlarının mükelleflere yardım etmek adına kanunlara

aykırı şekilde hareket ettiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca bunlara ek olarak mükellefler ile meslek mensuplarının sürekli çıkar çatışmaları yaşadıklarını da belirtmişlerdir. Kısacası katılımcılar mükellef-meslek mensubu ilişkilerinin vergi bilinci ve vergi ahlakı üzerinde etkili olduklarını düşünmektedirler. Fakat söz konusu ifadelerde bulunan ilişkiler olumsuz ilişki örnekleri olmaları nedeniyle bu ilişkilerde mükelleflerin vergi bilinci ve vergi ahlakları olumsuz yönde etkilenmektedir. Dolayısıyla katılımcılar bu ifadelere genellikle katılarak bu ilişkiler neticesinde mükelleflerin vergi bilinç ve vergi ahlak düzeylerinin azalacağını düşünmektedirler. Daha sonra muhasebe meslek mensuplarının mükelleflerin vergi bilinci ve vergi ahlakı üzerindeki etkilerinin yönleri, katılımcıların diğer muhasebe meslek mensupları hakkındaki düşüncelerinden faydalanılarak araştırılmıştır. Katılımcıların bu kısımda kendilerine yöneltilen ifadelere verdikleri cevapların ortalamalarının 3.16, 3.32, 3.50 ve 3.58 olması katılımcıların genellikle söz konusu ifadelere katıldıklarını göstermiştir. Yani katılımcılara göre tanıdıkları bazı meslek mensupları vergi kaçırma konusunda etik ikilem yaşamakta, vergi kaçırma konusunda mükellefleri teşvik edici olmakta, vergi kaçırmanın suçlamamakta ve yasal boşlukları mükellef lehine kullanmayı normal karşılamaktadırlar. Bu kısımda yer alan ifadeler vergi bilinci ve vergi ahlakı konusunda olumsuz durumları içerdikleri için katılımcıların diğer meslek mensuplarının vergi bilinç ve vergi ahlak düzeylerinin yüksekliği hakkında şüpheli oldukları görülmüştür. Yani çoğu katılımcıya göre bazı meslek mensupları mükelleflerin vergi bilinç ve vergi ahlaklarını olumsuz yönde etkilemektedirler.

Araştırma sonuçlarına göre muhasebe meslek mensupları mükelleflerin vergi bilinci ve vergi ahlakları üzerinde etkilidirler. Elde edilen bu sonuç çalışmanın birinci bölümünde yer alan vergi bilinci ve vergi ahlakı kavramları ile ilgili teorik bilgilerle paralellik göstermiştir. Yani mükelleflerin vergiye bakış açıları, vergi ödeme istekleri gibi vergi ile ilgili davranışları üzerinde belirleyici olan diğer değişkenlere ek olarak muhasebe meslek mensuplarının mükelleflere karşı takındıkları tutum ve davranışlar da etkilidir. Çünkü mükellef de bir insan olması nedeniyle psikolojik ve sosyolojik bir varlıktır. Şöyle ki sosyolojinin Referans Grup Teorisine göre birey içinde bulunduğu referans grubundan etkilenmektedir. Bu durum mükellef ile mükellefin referans grubunda yer alan, birlikte çalıştığı muhasebe meslek mensubu için de geçerlidir. Yani mükelleflerin vergi konusunda sahip oldukları düşünceler üzerinde birlikte çalıştıkları muhasebe meslek mensupları etkilidirler. Fakat araştırmada söz konusu etkinin olumlu

ya da olumsuz olması konusunda net bir sonuca varılamamıştır. Çünkü katılımcılar kendilerine yöneltilen “Mükellefin vergi bilinci ve vergi ahlakı oluşumunda muhasebe meslek mensuplarının etkisi pozitifdir” ifadesine çoğunlukla katılmışlar, yani meslek mensuplarının olumlu yönde mükellefleri etkilediklerini belirtmişler fakat aynı katılımcılar diğer muhasebe meslek mensuplarının vergi bilinci ve vergi ahlakı konularında mükellefleri olumsuz yönde etkilediklerini de belirtmişlerdir. O halde katılımcılar kesin olarak muhasebe meslek mensuplarının mükelleflerin vergi bilinç ve vergi ahlakları üzerinde önemli rol oynadıklarını düşünmektedirler diyebiliriz. Ama bu rolün mükellefleri ne yönde etkilediği katılımcılar tarafından verilen çelişkili cevaplar nedeniyle kesin bir yargıya varılmasını mümkün kılmamıştır.

Özetle mükelleflerin vergi bilinci ve vergi ahlakları üzerinde olumlu ya da olumsuz muhasebe meslek mensuplarının etkileri vardır. Bazı muhasebe meslek mensupları vergi kaçırılmasına iştirak ettikleri halde bazıları vergi kaçırma davranışına soğuk bakmaktadırlar. Bu yüzden vergi kaçırmaya soğuk bakan meslek mensubu mükellefin vergi bilinci ve vergi ahlakını olumlu yönde etkilerken, vergi kaçırılmasına yardım eden meslek mensubu mükellefin vergi bilinci ve vergi ahlakını olumsuz yönde etkilemektedir. Kuşkusuz her vergi idaresi bu kadar önemli bir misyona sahip muhasebe meslek mensuplarının mükelleflerin vergi bilinç ve vergi ahlaklarını olumlu yönde etkilemelerini ister. Bunun için yapılması gerekenlerin başında muhasebe meslek mensuplarının defterlerinin ve muhasebe kayıtlarının sıkı bir şekilde denetlenmesi gelmektedir. Vergi denetimlerinin yetersiz oluşu hiç şüphesiz devlet tarafından da bilinmektedir. Bu çerçevede vergi denetiminde etkinliği artırmak amacıyla 10 Temmuz 2011 tarih ve 27990 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 646 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı kurulmuş ve dağınık bir görünüm arz eden denetim elemanları vergi müfettişi unvanı altında yeniden düzenlenmiştir. Yıldız’ın (2010) çalışmasında meslek mensuplarının mali denetimin yeterli olmamasının meslek etiğine zarar verdiğini ifade ettikleri görülmüştür. Bu anlamda denetimler sıklaştırıldığı takdirde meslek mensuplarının vergi bilinç ve vergi ahlakları artacak, bu durum ise söz konusu meslek mensuplarının mükelleflerine de yansıtacak ve toplumun vergi bilinci ve vergi ahlakı artış gösterecektir. Ayrıca meslek mensuplarının vergi bilinç ve vergi ahlaklarının artması için illerin meslek odalarına da büyük görev düşmektedir. Nitekim 3568 sayılı Kanun’un 48. maddesinde mesleğin vakar ve onuruna aykırı fiil ve hareketlerde bulunanlarla, görevlerini yapmayan veya

kusurlu olarak yapan yahut da görevinin gerektirdiği güveni sarsıcı hareketlerde bulunan meslek mensuplarına ağırlık derecesine göre bağlı olduğu oda disiplin kurulu tarafından uyarma, kınama, geçici olarak mesleki faaliyetten alıkoyma, yeminli sıfatını kaldırma ve meslekten çıkarma gibi disiplin cezaları verileceği ifade edilmiştir. Yani meslek mensubuna verilecek disiplin cezası oda disiplin kurulunun kararına bağlanmıştır. Kurul hatalı kararlar vermeyip, kararlarında tutarlı ve objektif olduğu sürece meslek mensubunun kanunlara uygun şekilde hareket etmesine yardımcı olacaktır. Çünkü meslek mensubu yapacağı eylem neticesinde karşı karşıya kalacağı sonuçların farkında olarak temkinli davranacaktır. Diğer bir ifade ile meslek mensubu vergi bilinci ve vergi ahlakından taviz verdiği ve bunun ortaya çıktığı zamanlarda oda disiplin kurulu kararı neticesinde uyarma cezasından meslekten çıkarma cezasına kadar pek çok ceza alabileceğini bildiği için kendisinin ve mükellefinin vergi bilinç ve vergi ahlak düzeyini yüksek tutacaktır.

Meslek mensupları kamu adına denetim yapmaları nedeniyle bir nevi kamu görevi üstlenmelerine rağmen, serbest meslek faaliyeti çerçevesinde mükelleflere vermiş oldukları hizmetler karşılığında kazanç elde etmekte ve bu kazançlar üzerinden gelir vergisine tabi tutulmaktadırlar. Bu nedenle muhasebe meslek mensuplarının vergi ile ilgili tutum ve davranışları üzerinde ekonomik kaygıları belirleyici olabilmektedir. Bazı meslek mensuplarının daha fazla müşteri kazanmak için Maliye Bakanlığı tarafından belirlenen asgari ücret tarifesinin altında çalıştıkları buna rağmen hizmet bedellerini asgari tutardan gösterdikleri bilinmektedir. Ayrıca pek çok meslek mensubunun mükelleflerinden düzenli olarak ücret tahsil edemediği de bir gerçektir. Nitekim 2006 yılında Yereli tarafından yapılan anket çalışmasında katılımcıların yalnızca % 8'i düzenli olarak tahsilât yaptıklarını ifade etmiştir (Organ, 2010: 1-7). Bu iki durumu göz önüne alarak bir meslek mensubu ve bu meslek mensubunun yıllardır birlikte çalıştığı, ücretlerini aksatmadan tahsil ettiği bir mükellefi olduğunu varsayalım. Söz konusu mükellef bir gün vergi kaçırma konusunda meslek mensubundan yardım isterse meslek mensubunun tutumuna yön veren ekonomik kaygıları olacaktır. Şöyle ki meslek mensuplarının mükellef sayılarını artırmak istedikleri bir ortamda ödemelerini aksatmadan yapan hatırı sayılır bir mükellefi kaybetme ihtimali, meslek mensubunu mükellefin istekleri doğrultusunda hareket etmeye zorlayacaktır. Bu durumda meslek mensubunun da mükellefi gibi vergi bilinci ve vergi ahlakı düzeyi düşük seyredecektir. Görüldüğü üzere ekonomik kaygılar meslek mensuplarının ve dolaylı olarak da

mükelleflerin vergiye karşı takındıkları tutum ve davranışlar üzerinde bir takım olumsuz etkilere neden olmaktadır (Güçlü, 2007: 32). Bu olumsuz etkileri en aza indirmek için öncelikle mükellefler ile meslek mensupları arasında noter huzurunda hizmet sözleşmesi yapılması zorunluluğu getirilmelidir. Bundan sonra meslek mensuplarının mükelleflere verdikleri hizmetlerin karşılığı olarak hak ettikleri ücretler, meslek odalarının bilgileri dâhilinde anlaşmalı banka ya da bankalar aracılığıyla garanti altına alınmalı ya da söz konusu ücretleri Maliye Bakanlığı tahakkuk sistemi ile mükelleflerden toplayıp meslek mensubu hesabına düzenli olarak yatırmalıdır. Ödeme yapmayan mükellefler için de yasal süreç başlatılmalıdır. Son olarak ücret tarifelerinin altında çalışan meslek mensuplarına uygulanacak olan cezalar caydırıcılık sağlamak adına artırılmalıdır (Organ, 2010: 7, Gökgöz ve Zeytin, 2012: 491). Bu gibi önlemlerin alınmasıyla meslek mensuplarının ekonomik kaygıları minimum düzeye indirilecektir. Ekonomik kaygı içerisinde olmayan meslek mensupları da daha yüksek vergi bilinci ve vergi ahlakı sergileyerek mükelleflerini bu yönde etkileyeceklerdir.

Muhasebe meslek mensuplarının toplumun faydasını gözetecek şekilde vergi kanunlarına uygun tutum ve davranış sergilemeleri meslek etiği ilkelerine göre faaliyet göstermelerine bağlıdır. Meslek etiği ilkelerine uyulması ise bu konuda eğitim alınması ile mümkündür. Anket çalışmasında elde edilen sonuçlar meslek mensuplarının ağırlıklı olarak lisans mezunları olduklarını göstermiştir. Bu nedenle muhasebe meslek etiği ile ilgili eğitimin lisans düzeyinde verilmesinin oldukça faydalı olacağı bir gerçektir. Bu noktada akademisyenlere büyük sorumluluklar düşmektedir. Akademisyenlerin meslek etiğini açılması gereken bir lisans dersi olarak önermeleri ve dersin açılmasıyla birlikte geleceğin meslek mensubu olan öğrencilere meslek etiği ilkelerinin kazandırılması sağlanabilir. Mevcut meslek mensuplarının meslek etiği ile ilgili eğitim almaları ise TÜRMOB tarafından seminer, kurs, konferans ve sempozyum gibi organizasyonların düzenlenmesi ile sağlanabileceği gibi söz konusu organizasyonların TÜRMOB-üniversite işbirliği ile düzenlenmesi meslek mensuplarına meslek etiği ilkelerinin kazandırılmasında daha etkili olabilecektir.

Öte yandan analiz sonuçlarına göre katılımcı olan muhasebe meslek mensuplarının verdikleri cevaplar üzerinde demografik değişkenlerin etkileri olmadıkları için meslek mensuplarının vergi bilinci ve vergi ahlaklarını yükseltmek adına demografik değişkenlere yönelik herhangi bir önlem alınmasına dolayısıyla bu konuda bir öneri sunulmasına ihtiyaç duyulmamıştır.

KAYNAKLAR

- Aguirre B. and Rocha F. F. (2010), "Trust and Tax Morale in Latin American & Caribbean Countries", *14th Annual Conference of The International Society for New Institutional Economics (ISNIE 2010)*, 17-19 June Scotland/UK, http://extranet.isnie.org/uploads/isnie2010/basilia_fabiana.pdf (01.07.2012).
- Akbulut Y. (2010), *Sosyal Bilimlerde SPSS Uygulamaları*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul.
- Akdoğan A. (2007), *Kamu Maliyesi*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Aktan C. C. (2006), "Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergi Ahlakı", *Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi*, (Editörler: Coşkun Can Aktan & Dilek Dileyici & İstiklal Y. Vural), Seçkin Yayıncılık, Ankara, s. 125-136.
- Aktan C. C. ve Çoban H. (2006), "Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi Perspektiflerinden Vergiye Karşı Tutum ve Davranışları Belirleyen Faktörler", *Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi*, (Editörler: Coşkun Can Aktan & Dilek Dileyici & İstiklal Y. Vural), Seçkin Yayıncılık, Ankara, s. 137-157.
- Aktan C. C., Dileyici D. ve Saraç Ö. (2006), "Vergilere Karşı Tepkiler ve Vergilerin Ahlaki ve Sosyo-Psikolojik Sınırları", *Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi*, (Editörler: Coşkun Can Aktan & Dilek Dileyici & İstiklal Y. Vural), Seçkin Yayıncılık, Ankara, s. 159-172.
- Alkan A. (2009), *Vergi Bilinci ve Vergi Uygulamaları Karşısında Mükellef Davranışlarının Tespiti: Zonguldak İli Örneği* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Alm J. and Torgler B. (2006), "Culture Differences and Tax Morale in The United States and in Europe", *Journal of Economic Psychology*, Dec., Vol 27, pp. 224-246.
- Alm J., Martinez-Vazquez J. and Torgler B. (2006), "Russian Attitudes Toward Paying Taxes-Before, During and After The Transition", *International Journal of Social Economics*, Vol 33, No 12, pp. 832-857.
- Altan M. (2004), "Muhasebecilik Mesleğinin Toplumda Algılanma Biçimi Üzerine Bir Araştırma", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 11, s. 29-54.
- Altuğ F., Çak M., Şeker M. ve Bingöl Ö. (2010), *Türkiye'de Vergi Bilinci İstanbul Araştırması*, İSMMM Yayınları, Yayın No 134.
- Arseven A. D. (2004), *Anket Hazırlama*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara.
- Aygün R. (2012), "Vergi Afları ve Vergi Uyumuna Etkisi", *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı 369, s. 88-92.
- Backhaus J. G. (2005), "Fiscal Sociology: What For?", *Handbook of Public Finance*, Vol 6, pp. 521-541.
- Baloğlu B. (2010), *Sosyolojik Açından Türkiye'de Halkın Vergiye Bakışı*, İstanbul Ticaret Odası (İTO) Yayınları, Yayın No 2010-61, İstanbul.

- Baloğlu B. ve Baloğlu F. (2010), *Toplumsal Yapı ve Verginin Sosyal Bileşenleri Tercihli Vergi*, İstanbul Ticaret Odası (İTO) Yayınları, Yayın No 2010-62, İstanbul.
- Baş T. (2010), *Anket*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Bayraklı H. H., Saruç N. T., ve Sağbaşı İ. (2004), “Vergi Kaçırılmayı Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi ve Vergi Kaçaklarının Önlenmesi”, *19. Maliye Sempozyumu*, 10-14 Mayıs Belek/ANTALYA, *Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları*, s. 203-253.
- Berksoy T. ve Demir İ. (2004), “Politik Vergi Çevrimleri: Türkiye’de Vergi Yükü Üzerinde Politik Etkiler”, *19. Maliye Sempozyumu*, 10-14 Mayıs Belek/ANTALYA, *Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları*, s. 513-532.
- Biberoğlu E. (2006), *Türkiye’de Gönüllü Vergi Uyumu* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Biçer Y. (2006), *Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemeye Yönelik Vergi Politikaları ve Değerlendirilmesi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Bilici N. (2012), *Vergi Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Bird R. M., Martinez-Vazquez and Torgler B. (2006), *Societal Institutions and Tax Effort in Developing Countries*, (Editors: James Alm, Jorge Martinez-Vazquez and Mark Rider), Springer Science+Business Media, New York, USA, pp. 283-308.
- Biyan Ö. (2012), “Muhasebe Meslek Mensuplarına Yönelik Bir Çalışma: Meslek Mensuplarının Demografik Durumları, Mesleki Sorunları ve Değerlendirilmesi”, *Sosyo-Ekonomi Dergisi*, Sayı 17, s. 105-134.
- Bülbül H. (2003), *Rekabet Üstünlüğü Sağlamada Ürün ve Süreç Yeniliği: Bilişim Teknolojileri Uygulaması* (Basılmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Bülbül H. (2007), “Bilgi Yönetim Modellerinin Üretim ve Firma Performansına Etkisi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 18, s. 161-180.
- Cansız H. (2006), “Vergi Mükelleflerinin Vergiyi Algılama Hakkındaki Görüşleri: Afyonkarahisar İli Örneği”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, s. 115-138.
- Canyaş O. (2006), *Yeminli Mali Müşavirlerin Vergisel Sorumluluğu*, Maliye ve Hukuk Yayınları, Ankara.
- Cemaloğlu N. (2011), “Veri Toplama Teknikleri: Nicel-Nitel”, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, (Editör: Abdurrahman Tanrıöğen), Anı Yayıncılık, Ankara.
- Çakır H. M., Sarıtaş H. ve Aygören H. (2003), *Muhasebeci ve Mükellef Perspektifinden Muhasebe Mesleği Denizli’de Bir Alan Araştırması*, Denizli Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası Yayınları, Yayın No:4.
- Çataloluk C. (2008), “Vergi Karşısında Mükelleflerin Tutum ve Davranışları”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 20, s. 213-228.

- Çelebi A.K. (2012), “Mali Olaylara Sosyolojik Yaklaşımın Önemi”, *Mali Sosyoloji Üzerine Denemeler*, (Editör: A. Kemal Çelebi), T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları, Yayın No 2012/418, s. 1-14.
- Çelikkaya A. ve Gürbüz H. (2008), “Mükelleflerin Vergiye Karşı Tutum ve Davranışlarını Etkileyen Çeşitli Değişkenler Arasındaki İlişkinin Analizi”, *Sosyoekonomi Dergisi*, Sayı 8/2008-2, s. 23-54.
- Çetin G. (2007), “Vergi Aflarının Vergi Mükelleflerinin Tutum ve Davranışları Üzerindeki Etkisi”, *Yönetim ve Ekonomi (Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi)*, Cilt 14, Sayı 2, s. 171-187.
- Çiçek H. (2006), *Psikolojik ve Sosyal Yönden Yükümlülerin Vergiye Karşı Tutum ve Tepkileri* (İstanbul İli Anket Çalışması), İstanbul Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odası Yayınları, Yayın No: 65.
- Çiçek H., Karakaş M. ve Yıldız A. (2008), *Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Vergi Mükelleflerinin Vergiyi Algılama ve Tutum Analizi: Bir Alan Araştırması*, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları, Yayın No 2008/381, Ümit Ofset Matbaacılık, Ankara.
- Çoban H. (2004), *Vergi Mükelleflerinin Vergi Karşısındaki Davranışları Üzerine Ampirik Bir İnceleme: Denizli Örneği* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Daştan A. (2011), “Muhasebe Meslek Mensuplarının Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesindeki Rolü: Doğu Karadeniz Bölgesine Yönelik Bir Araştırma”, *Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 25, Sayı 2, s. 181-206.
- Demir İ. C. (2008), *Vergi Ahlakı ve Belirleyenleri Ege Bölgesi Örneği* (Basılmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Dülgeroğlu E. (1975), “Vergilerin Psikolojik Etkileri”, *Bursa İ.T.İ.A. Dergisi*, Temmuz-Kasım, Bursa.
- Erol A., Çiçek H. ve Karakaş M. (2009), “Diyarbakır İlinde Mükelleflerin Vergiye İlişkin Tutum ve Algı Analizi”, *İşletme İktisat ve Finans Dergisi*, Cilt 24, Sayı 280, s. 71-103.
- Faber M., Petersen T. and Schiller J. (2002), “Homo Oeconomicus and Homo Politicus in Ecological Economics”, *Ecological Economics*, Vol 40, pp. 323-333.
- Fallan L. (1999), “Gender, Exposure to Tax Knowledge, and Attitudes Towards Taxation; An Experimental Approach”, *Journal of Business Ethics*, Vol 18, pp. 173-184.
- Feld L. P. and Frey B. S. (2002), “Trust Breeds Trusts: How Taxpayer are Treated”, *Economics of Governance*, Vol 3, No 2, pp. 87-99.
- Franzoni L. A. (1999), “Tax Evasion and Tax Compliance”, *Encyclopedia of Law and Economics*, Vol 4, pp. 51-94.
- Frey B. S. and Torgler B. (2007), “Tax Morale and Conditional Cooperation”, *Journal of Comperative Economics*, Vol 35, pp. 136-159.
- Frey B. S. (1992), “Tertium Datur: Pricing, Regulating and Intrinsic Motivation”, *Kyklos*, Vol 45, pp. 161-184.

- Gerstenblüth M., Melgar N., Pagano J. P. and Rossi M. (2009), Threats in Latin American and Caribbean Countries: How Do Inequality and The Asymmetries of Rules Affect Tax Morale?, *ECINEQ Working Papers*, Paper No 143, <http://www.ecineq.org/milano/WP/ECINEQ2009-143.pdf> (02.07.2012).
- Gez H. (2011), *Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Önlenmesinde Vergi Denetiminin Rolü ve Afyonkarahisar İlinde Faaliyet Gösteren Mükelleflere Yönelik Bir Uygulama* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Gök A.K. (2007), “Vergi Direncinin Gelişimi”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 22, Sayı 1, s. 143-163.
- Gökbunar A. R., Selim S. ve Yanıkkaya H., (2007), “Türkiye’de Vergi Ahlakını Belirleyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma”, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, Cilt 18, Sayı 63, s. 69-94.
- Gökgöz A. ve Zeytin M. (2012), “Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Faaliyetlerinde Karşılaştıkları Sorunlar ve Beklentileri: Bilecik ve Yalova İlleri Uygulaması”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1, s. 477-493.
- Güçlü A. D. (2007), *Türkiye’de Muhasebe Mesleğinin Sorunları ve Çözüm Yolları* (Basılmamış Yüksek Lisans Projesi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Gümüş E. (2005), “Vergi İncelemesinde Mükelleflerin Hak ve Ödevleri ile Vergi İnceleme Elemanlarının Yetki ve Sorumlulukları”, *Mali Çözüm Dergisi*, Sayı 72, s. 230-241.
- Güner Ü. (2008), *Türkiye’de Vergi Bilincinin ve Vergi Ahlakının Oluşmasında Gelir İdaresinin Rolü* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Gür M. F. (2011), “Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirlerin Sorumlulukları ve Yargı Kararları Karşısındaki Durumu”, *Yaklaşım Dergisi*, Sayı 228, <http://www.yaklasim.com/mevzuat/dergi/makaleler/20111220641.htm> (05.05.2012).
- Hazman G. G. (2009), “Vergi Bilincini Etkileyen Muhtemel Dışsal Etkenlerin Lojistik Regresyon Analizi ile Tespiti”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, s. 53-71.
- Işık A. (2009), “Kültür ve Kalkınma: Vergi Kültürü Örneği”, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2, s. 851-865.
- İpek S. ve Kaynar İ. (2009), “Veriye Gönüllü Uyum Konusunda Çanakkale İline Yönelik Ampirik Bir Çalışma”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt 16, Sayı 1, s. 173-190.
- İzgi K. Ve Saruç N. T. (2011), “Sosyo-Kültürel Faktörlerin Vergi Ahlakı Üzerindeki Etkisi: Üniversite Öğrencileri ile Yapılan Anket Çalışması”, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, s. 133-142.
- Karagöz Y. ve Kösterelioğlu İ. (2008), “İletişim Becerileri Değerlendirme Ölçeğinin Faktör Analizi Metodu İle Geliştirilmesi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 21, s. 81-98.

- Karatoy B. (2009), *Vergiye Gönüllü Uyumu Sağlamaya Hizmet Edecek Vergi Uygulamaları ve Politikaları* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kargı V. ve Yüksel C. (2010), “Türkiye’de Vergi Aflarının Vergi Adaleti ve Mükellefler Üzerine Etkileri”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 54. Seri, s. 23-44.
- Kaynar H. (2010), *Vergi Ahlakı ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Kaynar İ. (2007), *Yükümlülerin Vergiye Yaklaşımları: Çanakkale İlinde Ticari Kazanç Elde Eden Yükümlülere Yönelik Bir Uygulama* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Kızmaz Z. (2005), “Din ve Suçluluk: Suç Teorileri Açısından Kuramsal Bir Yaklaşım”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 15, Sayı 1, s. 189-215.
- Koç M. (2011), *Türkiye’de Vergi Kayıp Kaçağı ve Bunların Önlenmesinde Vergi Denetiminin Rolü* (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kutlu H. A. (2008), “Muhasebe Meslek Mensupları ve Çalışanlarının Etik İnkilemleri: Kars ve Erzurum İllerinde Bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 63, Sayı 2, s. 143-170.
- Lillemets K. (2010), “Tax Morale, Influencing Factors, Evaluation Opportunities and Problems: The Case of Estonia”, *Discussions on Estonian Economy Policy*, Vol 18, pp. 81-233.
- Marshall G. (1999), *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev.: Osman Akınhay, Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Marti L. O., Wanjoni M. S., Magutu P. O. and Mokoro J. M. (2010), “Taxpayers’ Attitudes and Tax Compliance Behaviour in Kenya”, *African Journal of Business & Management*, Vol 1, pp. 112-122.
- Mcgee R. W. and Tyler M. (2006), Tax Evasion and Ethics: A Demographic Study of 33 Countries, *Andreas School of Business Working Paper*, Barry University, Miami, USA, <http://ssrn.com/abstract=940505> (04.07.2012).
- Mcgee R. W. (2012), Marital Status and the Ethics of Tax Evasion, *The Ethics of Tax Evasion*, (Editor: Robert W. Mcgee), Springer Science+Business Media, New York, USA, pp. 475-484.
- Muter N. B. ve Özcan P. (2012), Sosyo-Psikolojik Yönleri ile Vergi Kaçakçılığı, *Mali Sosyoloji Üzerine Denemeler*, (Editör: A. Kemal Çelebi), T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları, Yayın No 2012/418, s. 15-32.
- Muter N. B., Sakınç S. ve Çelebi A. K. (1993), Mükelleflerin Vergi Karşısında Tutum ve Davranışları Araştırması, Manisa.
- Nadaroğlu H. (1998), *Kamu Maliyesi Teorisi*, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Nerre B. (2008), “Tax Culture: A Basic Concept for Tax Politics”, *Economic Analysis & Policy*, Vol 38, No 1, pp. 153-167.

- OECD (2010), *Understanding and Influencing Taxpayer' Compliance Behaviour*, Information Note, <http://www.oecd.org/dataoecd/58/38/46274793.pdf> (21.03.2012).
- Organ İ. (2008), *Vergi Denetimi ve Türkiye Uygulaması*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Organ İ. (2010), "Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirlerin Ücret Tahsiline Yönelik Bir Çözüm Arayışı", *E-Yaklaşım Dergisi*, Sayı 209.
- Orviska M. and Hudson J. (2002), "Tax Evasion, Civic Duty and The Law Abiding Citizen", *European Journal of Political Economy*, Vol 19, pp. 83-102.
- Ömürbek N., Çiçek H. G. ve Çiçek S. (2007), "Vergi Bilinci Üzerine Bir İnceleme: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Yapılan Anketin Bulguları", *Maliye Dergisi*, Sayı 153, s. 102-122.
- Özalp A. (2008), "Diyalektik Düzlemde Refah Devleti İle Yeni Sağ İlişkisi", *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 23, s. 106-119.
- Öztürk Ş. (2005), "Türk ve Kırgız Vergi Sistemlerinin Vergi Psikolojisi Açısından Değerlendirilmesi", *III. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi Tebliğleri*, Kırgızistan-Celalabat, s. 39'dan Bahadır Karatoy, *Vergiye Gönüllü Uyumu Sağlamaya Hizmet Edecek Vergi Uygulamaları ve Politikaları* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özyürek (2012), "Muhasebe Meslek Mensuplarında Etik: Ankara'da Muhasebeciler Üzerine Araştırma", *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, s. 125-137.
- Sağbaş İ. ve Başoğlu A. (2005), "İlköğretim Çağındaki Öğrencilerin Vergileri Algılaması: Afyonkarahisar İli Örneği", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, s. 123-144.
- Sakal M. ve Şahin E.A. (2009), "Anayasal İktisat", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1, s. 69-112.
- Sam C. C. S. (2005), Do Hong Kong Taxpayers Have Stronger Tax Morale Than Mainland Chinese?, *Hong Kong Baptist University Honours Project*, <http://libproject.hkbu.edu.hk/trsimage/hp/02004127.pdf> (04.04.2012).
- Samadova S. (2009), *Vergi Mükelleflerinin Vergileme Karşısındaki Davranışlarının Değerlendirilmesi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Saraçoğlu F. (2008), "Çevre, Adalet Algısı, Suçun Algılanış Biçimi ile Vergi Kaçakçılığına İlişkin Tutumlar Arasındaki İlişkiler", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, s. 59-74.
- Saraçoğlu F. (2008), "Yaş – Cinsiyet – Medeni Durum ve Eğitim Durumunun Vergiye Karşı Tutum Üzerine Etkilerinin Anket Sonuçları Çerçevesinde Değerlendirilmesi", *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı 15, s. 16-34.
- Savaşan F. (2004), "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Kaybı Tahminleri", *19. Maliye Sempozyumu*, 10-14 Mayıs Belek/ANTALYA, Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları, s. 51-73.

- Savaşan F. (2006), “Vergi Afları: Teori ve Türkiye Uygulamaları (“Vergi Barışı” Uygulama Sonuçları)”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, s. 41-65.
- Schmölders G. (1976), *Genel Vergi Teorisi*, (Çev.: Salih Turhan), İstanbul Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 2149, İstanbul.
- Silah M. (2005), *Sosyal Psikoloji-Davranış Bilimi*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Slemrod J. (1985), “An Empirical Test for Tax Evasion”, *The Review of Economics and Statistics*, Vol 67, No 2, pp. 232-238.
- Slemrod J. (2002), *Trust in Public Finance*, NBER Working Paper Series, Working Paper No 9187, http://www.nber.org/papers/w9187.pdf?new_window=1 (22.03.2012).
- Song Y. D. and Yarbrough T. E. (1978), “Tax Ethics and Taxpayers Attitudes: A Survey”, *Public Administration Review*, Vol 38, No 5, pp. 442-452.
- Suadiye G. ve Yükselen C. (2001), *Mükelleflerin ve Muhasebecilerin Birbirlerinden Beklentileri: Hatay İlinde Bir Araştırma*, http://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/56MaliCozum/56_G.SUADIYE-CEMAL YÜKSELEN.doc (07.05.2012).
- Sutinen J. G. and Kuperan K. (1999), “A Socio-Economic Theory of Regulatory Compliance”, *International Journal of Social Economics*, Vol 26, No 1/2/3, pp. 174-193.
- Sürmen Y. (1992), “Vergi Bilincinin Geliştirilmesinde Muhasebecinin Rolü”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı 7, Ankara, s. 25-29.
- Şenyüz D. (1992), “Maliye Mükellef İlişkilerinde Karşılaşılan Sorunlar”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı 7, Ankara, s. 17-24.
- Şenyüz D. (1995), *Vergilendirmede Yükümlü Psikolojisi*, Bursa.
- Tavşancıl E. (2010), *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Tepe H. (1998), “Bir Felsefe Dalı Olarak Etik”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Sayı 4, Ankara, s. 9-24.
- Torgler B. (2003), “Tax Morale, Rule-Governed Behaviour and Trust”, *Constitutional Political Economy*, Vol 14, pp. 119-140.
- Torgler B. (2004a), “Cross-Culture Comparison of Tax Morale and Tax Compliance: Evidence from Costa Rica and Switzerland”, *International Journal of Comparative Sociology*, Vol 45, pp. 17-43.
- Torgler B. (2004b), “Tax Morale in Transition Countries”, *Post-Communist Economies*, Vol: 15/3, pp. 357-381.
- Torgler B. (2004c), Tax Morale Trust and Corruption: Empirical Evidence from Transition Countries, *CREMA Working Paper*, No 2004-05, Basel.
- Torgler B. (2004d), “Tax Morale in Asian Countries”, *Journal of Asian Economics*, Vol 15, No 2, pp. 237-266.

- Torgler B. and Murphy K. (2005), *Tax Morale in Australia: What Shapes It and Has It Changed Over Time?*, Centre For Tax System Integrity, Working Paper No 58, Australia.
- Torgler B. and Schaltegger C. A. (2005), "Tax Amnesties and Political Participation", *Public Finance Review*, Vol 33, No 3, pp. 403-431.
- Torgler B. (2006), "The Importance of Faith: Tax Morale and Religiosity", *Journal of Economic Behavior & Organization*, Vol 61, pp. 81-109.
- Torgler B. (2007), *Tax Compliance and Tax Morale A Theoretical and Empirical Analysis*, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham, United Kingdom.
- Torgler B. and Schneider (2007), "What Shapes Attitudes Toward Paying Taxes? Evidence from Multicultural European Countries", *Social Science Quarterly*, Vol 88, No 2, pp. 443-470.
- Torgler B. and Valev N. T. (2010), "Gender and Public Attitudes Toward Corruption and Tax Evasion", *Contemporary Economic Policy*, Vol 28, No 4, pp. 554-568.
- Tosuner M. ve Demir İ. C. (2007), "Toplumsal Bir Olgu Olarak Vergi Ahlakı", *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 9, Sayı 3, s. 1-20.
- Tosuner M. ve Demir İ. C. (2008), "Ege Bölgesinin Vergi Ahlak Düzeyi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2, s. 355-373.
- Tosuner M. ve Demir İ. C. (2009), "Vergi Ahlakının Sosyal ve Kültürel Belirleyenleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 14, Sayı 1, s. 1-15.
- Tuay E. ve Güvenç İ. (2007), "Türkiye'de Mükelleflerin Vergiye Bakışı", *Gelir İdaresi Mükellef Hizmetleri Daire Başkanlığı*, Yayın No 51, http://www.gib.gov.tr/fileadmin/beyannamerehberi/turkiyede_mukelleflerin_vergiye_bakisi.pdf (27.03.2012).
- Tunçer M. (2001), *Vergi Aflarının Vergi Uyumuna Etkisi*, <http://kisi.deu.edu.tr/hilmi.coban/vergiteorisi.html> (15.04.2012).
- Tunçer M. (2002), "Hükümet-Birey İlişkilerinin Vergi Uyumuna Etkisi ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 57, Sayı 3, s. 107-128.
- Tunçer M. (2005), "Vergi Yardımcılarının Vergi Uyumuna Etkisi", *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, s. 217-228.
- Turhan S. (1998), *Vergi Teorisi ve Politikası*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Türk İ. (1999), *Kamu Maliyesi*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Ural A. ve Kılıç İ. (2006), *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Ural Ş. (1998), "Epistemolojik Açından Değerler ve Ahlak", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Sayı 4, Ankara, s. 41-49.
- User İ. (1992), "Vergi Psikolojisi ve Vergilemenin Psikolojik Sınırı", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı 1-2, s. 63-78.
- Uslaner E. M. (2007), *Tax Evasion, Trust and Strong Arm of the Law, Tax Evasion Trust and State Capacities*, (Editors: Nicolas Hayoz & Simon Hug, Peter Lang) International Academic Publishers, Bern, Switzerland, pp. 17-50.

- Usul H. ve Aslantaş B. A. (2007), “Muhasebeci-Mükellef Çatışması”, *Muhasebe ve Denetim Bakış Dergisi*, Sayı 22, s. 85-104.
- Ünsal A. (2008), “İşletmelerde Muhasebe Yöneticilerinin Etkisel Karar Süreci”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı 14, s. 401-419.
- Yeniçeri H. (2004), “Beyan Esasına Dayanan Vergilerde Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Psikolojik Nedenlerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma”, *19. Maliye Sempozyumu*, 10-14 Mayıs Belek/ANTALYA, Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları, s. 908-922.
- Yıldız G. (2010), “Muhasebe Mesleğinde Meslek Etiği ve Kayseri İl Merkezinde Bir Uygulama”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 36, s. 155-178.
- Yılmaz G. A. (2004), “Kayıt Dışı Ekonomi; Ulusal ve Küresel Boyutları ve Dinamiklerinin Analizi”, *19. Maliye Sempozyumu*, 10-14 Mayıs Belek/ANTALYA, Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları, s. 15-50.
- Yüce M. ve Gerçek A. (1998), “Mükelleflerin Vergiye Yaklaşımını Belirleyen Faktörler ile İlgili Ampirik Bir Çalışma”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 28, s. 20-31.
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/Devlet> (15.02.2012).
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/Rusya> (22.06.2012).
- http://www.gib.gov.tr/fileadmin/faaliyetraporlari/2011/2011_YILI_FAALIYET_RAPO_RU.zip (10.05.2013).
- http://www.tuik.gov.tr/GostergeIndir.do?gosterge_id=3570 (12.02.2013).
- www.yzk.gov.tr (18.04.2013).
- www.turmobil.org.tr (06.05.2013).

Ek-1 Anket Formu

Sayın Yetkili;

Aşağıdaki anket, "Vergi Bilinci ve Vergi Ahlakı Oluşumunda Muhasebe Meslek Mensuplarının Rolü: Adana İli Örneği" adlı yüksek lisans tez çalışmasında kullanılmak amacıyla hazırlanmıştır. Söz konusu bilgilerin **bilimsel çalışma dışında herhangi bir amaçla kullanılmayacağını belirtir, katkılarınızdan dolayı teşekkür ederim.**

Arş Gör. Baki YEGEN
Niğde Üniversitesi - Maliye

Bölümü

1. **Cinsiyetiniz** ( ) Erkek ( ) Kadın
2. **Eğitim düzeyiniz** ( ) Lise ( ) Ön Lisans ( ) Lisans ( ) Lisans Üstü
3. **Yaşınız** ...
4. **Mesleki deneyiminiz** ...
5. **Mükellef sayınız** ...
6. **Lütfen aşağıdaki ifadelere ilişkin düşüncenizi ilgili kutucuğa işaretleyiniz.**

1. Kesinlikle Katılmıyorum 2. Katılmıyorum 3. Kısmen Katılmıyorum 4. Katılıyorum 5. Kesinlikle Katılıyorum

	1	2	3	4	5
Vergi Bilinci, Vergi Ahlakı ve İlgili Kavramlara Yönelik Düşünceleriniz					
Vergi vermek önemli bir vatandaşlık görevidir.					
Vergi kaçırmak faydalanılan kamu hizmetlerini aksatır.					
Vergi kaçırmak toplumuz tarafından hoş karşılanmayan bir davranıştır.					
Vergi bilinci ve vergi ahlakı yüksek olan birey, vergisini eksiksiz ve zamanında öder.					
Vergi bilinci ve vergi ahlakı önemli bir gelişmişlik göstergesidir.					
Artan vergi bilinci ve vergi ahlakı toplumun vergiye gönüllü uyumunu artırır.					
Nereye harcadığı belli olmayan kamu harcamaları vergi bilinci ve vergi ahlakını olumsuz etkiler.					
Sıkça çıkarılan mali aflar, aftan yararlanamayan mükelleflerin vergi ahlaklarını azaltır.					
Ülkemizde vergi bilinci ve vergi ahlakı yeterince gelişmemiştir.					
Muhasebe Mesleğine ve Meslek Mensuplarına Yönelik Düşünceleriniz					
Muhasebe meslek mensupları vergi idaresi ile mükellefler arasında köprü vazifesi gördükleri için verilecek bilgilerin doğruluğu son derece önemlidir.					
Meslek mensubu sunduğu bilgilerden dolayı sadece ilgili taraflara değil, aynı zamanda topluma karşı da sorumludur.					
Tutulması gereken defter, kayıt ve belgelerin doğruluğu mükellef kadar meslek mensubunun da sorumluluğundadır.					
Mükellefler vergi kaçırmaları halinde ne kadar ceza alacaklarını muhasebe meslek mensuplarına sıklıkla sormaktadırlar.					
Vergi bilinci ve vergi ahlakı üzerinde sadece cezalar ve yakalanma olasılığı değil, aynı zamanda muhasebe meslek mensuplarının tutumları da etkilidir.					
Mükellefin vergi bilinci ve vergi ahlakı oluşumunda muhasebe meslek mensuplarının etkisi pozitifdir.					
Mükellef-muhasebeci çatışması daima vardır.					
Günümüzde halen mükelleflerde "En iyi muhasebeci en az vergi ödeten muhasebecidir" düşüncesi hâkimdir.					
Mükellefler daha az vergi ödemek için meslek mensubundan "yaratıcı muhasebe" işlemleri yapmalarını beklerler.					
Mükellefler daha az vergi ödemek için muhasebe meslek mensuplarına baskı yapmaktadırlar.					
Mükelleflere Karşı Tutumlarınıza Yönelik Düşünceleriniz					
Defterlerini tuttuğum mükelleflerin çoğu vergi konusunda akıllarına takılan soruları bana danışırlar.					
Birlikte çalıştığım mükellefler çoğu zaman ödedikleri vergilerin nasıl harcandıkları konusunda bana fikrimi sorarlar.					
Mükelleflerime ödeyecekleri vergi miktarlarının arttığı zamanlarda söz konusu artışın açıklamasını anlayacakları şekilde yaparak onları rahatlatır, vergiye daha az tepki göstermelerini sağlarım.					
Mükelleflerimi yeni çıkarılan bir vergi kanunu olduğu zaman ya da mevcut vergi kanunda bir değişiklik yapıldığı zaman hemen bilgilendiririm.					
Diğer Meslek Mensuplarına Yönelik Düşünceleriniz					
Bir takım meslek mensupları için müşteri memnuniyeti, yasal hükümlere ve ilkelere göre işlem yapmaktan daha önemlidir.					
Tanıdığım bazı meslek mensupları meslek hayatlarında vergi kaçırma konusunda etik ikilem yaşamaktadırlar.					
Bazı meslek mensupları vergi kaçırma konusunda kimi zaman caydırıcı olmaktan çok teşvik edici olabilmektedirler.					
Bazı meslek mensuplarına göre yasal boşlukları mükellef lehine kullanmak normaldir.					
Bazı meslek mensupları vergi kaçırın ya da vergiden kaçınan mükellefleri suçlamamaktadırlar.					
Bazı meslektaşlarım ekonomik sıkıntı içinde olan mükellefleri için muhasebe kayıtlarında esnek davranmaktadırlar.					

ÖZGEÇMİŞ

BAKİ YEGEN

Doğum Tarihi: 04.10.1986

Medeni Hali: Bekâr

Asmalı evler Mah. Vatan Caddesi 6682 Sokak, No: 78

Pamukkale Apart Daire No: 18 Kınıklı/DENİZLİ

Cep Tel: 0545 532 87 05

E-Posta: bakiyegen@hotmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

- 2010- Halen Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye/Maliye ABD Tezli Y.Lisans Programı
- 2004-2009 Çukurova Üniversitesi Maliye Bölümü
- 2000-2004 Adana Erkek Lisesi (YDA)

İŞ DENEYİMİ

- 2010-2013 Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü Araştırma Görevlisi
- 2013- Halen Pamukkale Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü Araştırma Görevlisi

BECERİ VE YETENEKLER

Bilgisayar Bilgisi

İşletim Sistemleri: MS Windows

Paket Programlar: MS Office Programları

İngilizce (Kpds): 73 (Mayıs 2010)

Ales: 73.028 (Aralık 2009)